

UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA
KATEDRA SKANDYNAWISTYKI

**Älvdalskan –
mellan språkdöd och revitalisering**

Dorota Melerska

praca doktorska napisana
pod kierunkiem
prof. dra hab. Witolda Maciejewskiego

Poznań 2011

Författarens tack

Det finns många personer som har bidragit till att denna avhandling har kommit till. Först och främst vil jag tacka min handledare, professor Witold Maciejewski, vars stöd har jag erfarit under de senaste fyra åren. Tack vare hans hjälp och tro på mig och mitt arbete har jag lyckats att avsluta denna studie, trots att jag tvekat då och då.

Ett stort tack vill jag också uttrycka till Hugo Valentin-Centrum (f.d. Centrum för multietnisk forskning) vid Uppsala Universitet där jag tillbringade höstterminen 2008 som gästforskare och därigenom ett tack till Svenska Institutet som finanserade denna vistelse. Särskilt vill jag tacka Leena Huss som var en inspiration för mig när det gäller minoritetssproblematik, Satu Gröndahl för allt stöd och Sven Gustavsson för både praktiska råd angående livet i Uppsala och vetenskapliga råd angående min avhandling.

Jag vill uttrycka min tacksamhet till Lars Gejpel vars gästfrihet och goda hjärta har lett till att jag känner mig som hemma i Sverige. Mina vänner i Malung, som jag känner sedan stipendiet vid Malungs Folkhögskola eller från somrarna på Snålåsen, har hållit tummarna för min studie – ett hjärtligt tack framför allt till Anki, Eeva-Liisa, Berit, Gerd, Marit, Åsa, Mats och Anders B ”som bibliotekarie”.

Mina vänner i Polen förtjänar också ett hjärtligt tack. Det är omöjligt att nämna alla här men särskilt vill jag tacka de kvarvarande av 'de tre musketörerna', nämligen Paulina och Mikołaj, som bland annat gett mig många praktiska råd om hur man jobbar med doktorsavhandlingen. Tack till alla arbetskollegor på Skandinaviska institutionen som har tagit emot mig i sitt ”gäng”. Jag kan inte glömma Dominika, utan vars telefonsamtal i juli 2007 jag aldrig skulle ha bestämt mig för att skriva en doktorsavhandling. Ett hjärtligt tack till Piotr för alla synpunkter och kritiska anmärkningar samt för allt material som han skickat till mig. Jag vill tacka Johan Hedberg för korrekturläsning av den färdiga texten och Eva Olander inte bara för korrekturläsningen, utan framför allt för sakliga synpunkter på arbetets innehåll.

Denna avhandling skulle aldrig ha blivit möjlig utan mina vänner och informanter från Älvdalen – särskilt tacksam är jag mot Michael, hans mor Gudrun och rektorn på Älvdalsskolan Leif Ekström för att jag fick dela ut enkäterna. Tack till alla som fyllde i enkäterna!

Slutligen vill jag uttrycka min tacksamhet till mina föräldrar Maria och Bogusław för ständig tro på mig och min syster Lucyna för tålmod men också för all teknisk hjälp.

Dorota Melerska
Poznań, februari 2011

Innehållsförteckning

1	Inledning	6
1.1	Avhandlingens uppbyggnad	8
1.2	Materialinsamling	9
2	Älvdalska – allmän information	11
2.1	Älvdalskans geografiska placering	11
2.2	Dialektsplittring i Dalarna	15
2.3	Älvdalskans ålder och uppkomst	16
2.4	Periodisering	17
2.5	Levnadsvillkor i Älvdalen i ett historiskt perspektiv	19
2.6	Talarnas antal och deras fördelning	21
2.6.1	Procentuell fördelning: ålder	23
2.6.2	Procentuell fördelning: kön	25
2.6.3	Procentuell fördelning: härkomst	26
2.6.4	Procentuell fördelning: familjemedlemmar	28
3	Älvdalskans särdrag	32
3.1	Älvdalskans kontrastriekedom	32
3.1.1	Arkaismer	33
3.1.2	Innovationer	37
3.2	Språkliga likheter och olikheter mellan älvdalska och önnordiska språk	38
4	Huvudbegrepp i språkrevitalisering och Fishmans skala GIDS	41
4.1	Språkrevitaliseringens huvudbegrepp	41
4.2	Introduktion till Fishmans skala GIDS	46
4.3	Stadier i GIDS-skala	47
4.4	Utvalda hotade språk i ljuset av Fishmans modell	50
4.4.1	Samiska	50
4.4.2	Karelska	52
4.4.3	Kasjubiska	53
4.5	Älvdalskan enligt Fishmans modell	58
4.5.1	Älvdalskan och stadium 8	58
4.5.2	Älvdalskan och stadium 7	59
4.5.3	Älvdalskan och stadium 6	61
4.5.4	Älvdalskan och stadium 5	67
4.5.5	Älvdalskan och stadium 4	72
4.5.6	Älvdalskan och stadium 3	79
4.5.7	Älvdalskan och stadium 2	83
4.5.8	Älvdalskan och stadium 1	83
4.6	Älvdalskan på Fishmans skala - sammanfattning	84
5	Revitaliseringsprocesser i Älvdalen hittills	86
5.1	Revitaliseringsförsök på stadium 5: läs- och skrivfärdigheter	86
5.2	Revitaliseringsförsök på stadium 4: utbildning	88
5.3	Nya teknologier som ett verktyg i revitaliseringsprocesser	90
5.4	Övriga revitaliseringsprojekt	93
5.4.1	Organisationer för älvdalskans bevarande	93
5.4.2	Sång och musik	94
5.4.3	Vägs skyltar	94
5.4.4	Stipendier och priser	95
6	Den aktuella språkliga situationen i Älvdalen	96
6.1	Domänförlust som tecken på språkdöd	96

6.2	Dagens användningsdomäner för älvdalska.....	97
6.2.1	Bruket av älvdalska i offentliga sammanhang	97
6.2.2	Bruket av älvdalska i vardagliga sammanhang.....	100
6.2.3	Lämpliga och olämpliga sammanhang att använda älvdalska.....	104
6.3	Kodväxling i Älvdalen	109
6.3.1	Allmänna regler för kodväxling.....	109
6.3.2	Situationsbundet språkval i Älvdalen	111
6.3.3	Språkliga umgängesvanor i Älvdalen.....	114
6.3.4	Teorier i tidigare forskning kring kodväxling i Älvdalen.....	116
6.4	Språkliga ideologier i Älvdalen	118
6.4.1	Inhemsk språkrensning	118
6.4.2	Språket som symbol för människans identitet	121
6.4.3	Subjektiva estetiska värderingar	127
6.4.4	Den älvdalska identiteten.....	131
6.4.5	Framtidstro.....	136
7	Framtida revitaliseringsmodeller i Älvdalen	140
7.1	Språkpolitik – introduktion	140
7.2	Tvåspråkig undervisning som ett sätt att bevara älvdalska.....	141
7.3	Flerspråkighet enligt EU:s bestämmelser.....	144
7.4	Revitalisering – framtidsplaner	146
7.4.1	Läromedel i den älvdalska skolan.....	146
7.4.2	Litteratur och media.....	146
7.4.3	Övrigt.....	147
7.5	Revitalisering på makronivå - Sveriges minoritetspolitik.....	149
7.6	Europarådets minoritetsspråkskonventioner - uppbyggnad och innehåll	154
7.7	Älvdalskans väg mot att bli erkänd som ett minoritetsspråk	157
7.8	Älvdalskan i ljuset av språkstadgan	159
7.8.1	Argument för och mot älvdalskans erkännande	160
7.8.2	Övriga möjliga lösningar för älvdalskans bevarande	163
8	Avslutning.....	166
8.1	Sammanfattning	166
8.2	Studiens implementering.....	168
9	Sammanfattning på polska / Streszczenie.....	169
9.1	Elwdalski – informacja ogólne.....	169
9.2	Pozycja elwdalskiego na skali Fishmana GIDS.....	171
9.3	Dotychczasowe próby rewitalizacji elwdalskiego	173
9.4	Dziedziny użycia elwdalskiego.....	174
9.5	Elwdalski jako symbol tożsamości	175
9.6	Możliwe przyszłe procesy rewitalizacyjne	176
	Litteratur.....	178
Bilaga 1	Älvdalsk stavning.....	194
Bilaga 2	Utdrag ur barnboken <i>Elin, Elvira og yönse</i> av Pell Birgitta Andersson.....	196
Bilaga 3	Första numret av tidningen <i>Ulum Dalska</i>	197
Bilaga 4a	Dalrunor.....	198
Bilaga 4	Dalrunor: Billingsbodarna, Älvdalen.....	198
Bilaga 5a	En del av runinskriptionen på kyrkhärbret i Älvdalen.....	199
Bilaga 5b	Kyrkhärbret i Älvdalen.....	199
Bilaga 6	Barnens brev till Utbildningsdepartementet.....	200

Bilaga 7	Vägskyltar i Älvdalen.....	201
Bilaga 8	Motion 2006/07:K203.....	202
Bilaga 9	Motion 2009/10:K268.....	203
Bilaga 10	Enkät om dialektförhållanden i Älvdalen.....	204

1 Inledning

Sveriges språkliga mångfald består av det officiella svenska språket, fem erkända minoritetsspråk (samiska, finska, meänkieli, romani chib och jiddisch), invandrarspråk samt svenska dialekter. Älvdalska, som är huvudämnet i detta arbete, är en av de svenska dialekter, där det råder oenighet bland språkforskare och bland talarna själva huruvida det ska definieras som ett språk eller som en dialekt¹. Eftersom antalet talare och målets användningsdomäner ständigt minskar, räknas det dessutom till hotade mål. Därför analyserar jag i mitt arbete bland annat älvdalskans nuvarande ställning och älvdalingarnas attityd till sitt mål.

Den språkliga mångfalden är en av huvudprioriteterna för Europeiska Unionens och Europarådets språkpolitik. Principen att bevara den språkliga mångfalden behandlas i otaliga språkpolitiska skrivelser, bland annat i Europarådets *Ramkonvention om skydd för nationella minoriteter* och *Den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk* (*The Framework Convention for the Protection of National Minorities* och *European Charter for Regional or Minority Languages*) där det står att ”värnandet om historiska landsdels- och minoritetsspråk i Europa, av vilka somliga hotar att småningom utslocka [sic!], bidrar till att upprätthålla och utveckla Europas kulturella rikedom och traditioner” (Stadgan, Inledning, s. 1). Sveriges språklag (2009) syftar också ”till att värna svenskan och den språkliga mångfalden i Sverige samt den enskildes tillgång till språk” (Språklag 2009, §2). Eftersom gränsen mellan vad som kan anses som ett språk och vad som kan anses som en dialekt är suddig är det befogat att anta att termen *den språkliga mångfalden* omfattar mer än erkända språk. *Den språkliga mångfalden* består således inte bara av mål med erkänd språkstatus utan av alla språkliga varieteter som talas i Europa, inklusive dialekter.

Tidigare studier om älvdalskan² har fokuserat framför allt på dess historia och dess grammatiska form. Språksociologiska studier har gjorts av Helgander och Hultgren där den senare främst har undersökt älvdalskans användning i skolmiljö. Även min undersökning behandlar målet från en språksociologisk synpunkt. Med utgångspunkt i den undersökning som jag har genomfört, presenterar jag statistiska data angående antalet talare av älvdalskan, deras fördelning enligt ålder, kön, härkomst och familjerelationer. Jag placerar dessutom

---

¹ För att undvika tvetydighet i detta arbete kommer i fortsättningen termerna *mål* eller (*språk*)*variant* att användas i förhållande till älvdalska. Det gamla svenska ordet *mål* förstås här bredare än bara *dialekt*, som ett lokalspråk som är skilt från standardspråket. Dahl använder termen *lokalspråk*, ”som får stå för ett språk som är begränsat till en ort eller ett sammanhängande, mindre område, och som uppfattas som skilt från eventuella övergripande standardspråk. Detta täcker s.k. svenska mål som älvdalska (...)” (Dahl 2000:82). Min användning av ordet *språk* i förhållande till älvdalska, ska således uppfattas som *lokalspråk*.

² En detaljerad lista över vetenskapliga publikationer om älvdalskan finns i Garbacz (2010).

älvdalskan på Fishmans GIDS-skala, analyserar målets överlevnadsstyrka och presenterar de revitaliseringsförsök som hittills har genomförts i Älvdalen samt lägger fram några revitaliseringsförslag. I detta arbete analyseras vidare älvdalskans användningsdomäner, kodväxling och de språkliga ideologier som råder i Älvdalen. Slutligen undersöker jag närmare de språkpolitiska beslut som gäller älvdalska och speciellt fokus sätter jag på debatten om målets erkännande som minoritetsspråk.

En detaljerad bild av älvdalskans aktuella ställning i Sverige behövs för att kunna avgöra om det verkligen är nödvändigt att sträva efter dess erkännande som minoritetsspråk och vilka åtgärder som man i så fall borde vidta för att uppnå detta mål. Om älvdalskan inte kommer att bli erkänd som minoritetsspråk, kan språksociologiska analyser hjälpa till att välja vilken väg man borde ta för att försöka rädda det hotade målet. I dagens globaliserade värld, där kommunikationen har blivit mycket enklare, är det särskilt svårt att undvika påverkan från majoritetsspråket och att bevara sina avvikande språkliga drag. Man har kontakt med allt fler människor och för att underlätta kommunikationen, anpassar man sitt sätt att tala efter sin samtalspartner. Älvdalskan utgör inte längre det enda kommunikationsmedlet i Älvdalen eftersom man har utvecklat allt tätare kontakter med folk utanför kommunen. Att endast kunna älvdalska är inte längre tillräckligt för att klara sig i vardagslivet.

Hela Dalarna fungerar i svenskarnas mentalitet som en symbol för Sverige, ”det typiskt svenska” som man identifierar sig med (se Måsan 2004). Att förlora mål i Dalarna, som t.ex. älvdalskan, vore därför liktydigt med att förlora en del av den svenska identiteten. Man kan dock inte rädda språket utan talarnas samtycke och aktiva stöd. Ett av avhandlingens mål är således att undersöka älvdalingarnas attityd till sitt lokala språk. Analysen av deras synpunkter genomförs i ett jämförande perspektiv då jag hänvisar till Hultgrens studie från 1970-talet, publicerad under titeln *Skola i dialektal miljö. Språkanvändning och språkliga attityder i övre Dalarna*. De dryga 30 år som skiljer de två undersökningarna gör det möjligt att observera vilka förändringar som har skett över en generation. Att majoriteten av mina informanter utgör elever gör det dessutom möjligt att titta närmare på ungdomarnas attityd till det lokala målet, och att på dessa grunder försöka förutse älvdalskans framtid.

Älvdalskan är inte ensam i sin situation, där antalet talare ständigt minskar och där användarna uppvisar en stor medvetenhet om sitt unika mål och sin säregna kultur. Man kan dra en parallell till andra mål som klassificeras som dialekter, men som lika gärna skulle kunna betraktas som språk, som till exempel goralemål och schlesiska i Polen och lettgalliska i Lettland. Liknande analyser skulle därför också kunna genomföras för andra avvikande dialekter, i Sverige och i andra länder.

1.1 Avhandlingens uppbyggnad

Huvudsyftet med denna studie är att undersöka i vilken grad älvdalskan idag är ett levande mål och vilka medel man behöver tillgripa för att bevara den. Undersökningen har inte till syfte att avgöra om älvdalskan kan betraktas som ett separat språk eller som en svensk dialekt. Det finns argument både *för* och *emot* älvdalskans erkännande som ett minoritetsspråk eller landsdelsspråk, och därför behandlar jag detta mål som en språklig varietet som bör skyddas oberoende av dess status. Avhandlingen har avsiktligt ingen fast indelning i en teoretisk del och en forskningsdel, utan enkätresultaten refereras till i de kapitel där ett konkret problem diskuteras teoretiskt.

I den första delen av arbetet placerar jag älvdalskan på kartan, beskriver den för Dalarna karakteristiska dialektsplittringen och beskriver älvdalskan med hjälp av statistiska data om talarnas ålder, kön, härkomst och familjerelationer. I samma kapitel finns en kort historisk överblick där jag presenterar teorier om älvdalskans uppkomst och ålder, periodisering samt en allmän bild av levnadsvillkoren i Älvdalen (kap. 2). Eftersom detta arbete har en språksociologisk inriktning, gör jag ingen djupare analys av målets grammatiska egenskaper utan ger bara en kort karakteristik (kap. 3).

Den andra delen av arbetet fokuserar på älvdalskan sedd som ett hotat mål som behöver stöd för att kunna bevaras. Som underlag för revitaliseringsarbetet och för att fastställa älvdalskans överlevnadsstyrka används Fishmans GIDS-skala (kap. 4). Jag har utvidgat denna skala med ett nytt område som inte behandlas i Fishmans modell, nämligen nya teknologier (media, Internet) som fungerar som ett viktigt verktyg i revitaliseringsprocesser (kap. 5.3). Den aktuella språkliga situationen i Älvdalen analyseras med utgångspunkt i älvdalskans användningsdomäner, kodväxling och språkliga ideologier (kap. 6) och de revitaliseringsförsök som hittills gjorts (kap. 5). Jag presenterar också några förslag till åtgärder som man skulle kunna vidta för att revitalisera älvdalskan, med särskilt fokus på undervisning, men också media, litteratur och olika typer av språkbevarande aktiviteter (kap.7.4). Den sista delen behandlar revitalisering på makronivå – svensk minoritetspolitik, älvdalskan i förhållande till Europarådets språkkonventioner och en sammanställning av argument för och emot älvdalskans erkännande som minoritetsspråk (kap. 7.5 – kap. 7.8).

1.2 Materialinsamling

Det kvantitativa underlaget för min undersökning utgör enkätsvar från 53 elever från Älvdalsskolan (högstadiet årskurs 7 och 8, svarsfrekvens - 42 %), från 18 föräldrar till dessa elever och från 18 tjänstemän från Älvdalens kommun. Jag fick dessutom 6 ifyllda enkäter från lärare på Älvdalsskolan (svarsfrekvens - 24 %), vilka jag inte har inkluderat i analysen på grund av den låga svarsfrekvensen. Sammanlagt stödjer jag mig således på 89 ifyllda enkätformulär. Enkäten utfördes på höstterminen 2008.

Den rent kvalitativa analysen baseras på 14 längre intervjuer³ med människor bosatta i Älvdalen. Jag har intervjuat 8 män (den äldste född 1931 och den yngste 1983, tre av dem födda utanför Älvdalen) och 6 kvinnor (den äldsta född 1927 och den yngsta 1980, alla födda i Älvdalen). Tolv av mina informanter pratar ävdalska och alla förstår målet. De intervjuade personerna bor i Dysberg, Evertsberg, Holen, Liden, Rot och Älvdalen (Kyrkbyn⁴). En av dem har flyttat från bygden och bor nu utanför Dalarna men ”har huset kvar och kommer så ofta (han) kan”.

Den kvantitativa undersökningen i form av enkäter⁵ anknyter i stor del till Hultgrens undersökning (1983b). Sven O. Hultgren genomförde sina gruppenkäter bland elever (årskurs 8) och deras lärare i svenska på grundskolans högstadium i Mora, Malung och Älvdalen under höstterminen 1973, samt bland låg- och mellanstadielärare vid skolor i Mora, Malung och Älvdalen i maj 1978. Han fick svar från 33 elever, 23 föräldrar och 6 lärare från Älvdalen (Hultgren 1983b:51f). Låg- och mellanstadielärare behövde dock inte undervisa endast i svenska, fast Hultgren utslöt ”de lärare som undervisar enbart i övningsämnen (slöjd, musik och teckning)” (Hultgren 1983b:52). Även föräldrarna till de berörda eleverna fick svara på enkäter. Föräldraformulären distribuerade han per post.

De frågor som jag valt från Hultgrens studie har jag bevarat i oförändrad form för att direkt kunna jämföra resultaten. Jag har dock gjort några förändringar i urvalet av informanter. Å ena sidan har jag begränsat gruppen elever till Älvdalsskolan, eftersom min undersökning bara handlar om ävdalska. Jag har således inte behövt ta med elever från Mora och Malung. Å andra sidan har jag frågat elever från både årskurs 7 och 8 för att få fler svar. Jag har inte heller begränsat mig endast till lärare i svenska utan har distribuerat enkäter till samtliga lärare, oberoende av vilka ämnen de undervisar i. Dessutom har jag lagt till nya frågor som

---

³ Alla intervjuer och enkätsvar är nedtecknade och bevarade i digitaliserad form.

⁴ Termen *Kyrkbyn* används om centrala Älvdalen där sockens kyrka ligger.

⁵ Enkätformulär finns i Bilaga 10.

berör samtalspråk i familjen, älvdalingarnas identitetskänsla och subjektiva värderingar, deras framtidsplaner och älvdalskans användningsdomäner. Av 30 frågor riktade till eleverna utgör 21 mina egna frågor, som inte har någon motsvarighet i Hultgrens arbete.

Utifrån svarsfördelningen utgör kommunalanställda en avvikande grupp, då svaren därifrån uppvisar betydligt mer positiva attityder till älvdalska än i de andra grupperna. Dessa anser det lokala målet vara det som de använder oftast i tal och är också den respondentgrupp som är mest stolt över att kunna det. Detta kan ha orsakats av det faktum att de personer som har bestämt sig för att fylla i blanketterna, kan ha varit partiska på grund av sin arbetsplats – det är möjligt att de vill representera den åsikt i frågan som myndigheten borde stå för. Å andra sidan, eftersom enkäterna inte var obligatoriska, är det sannolikt att endast de mest intresserade deltog i undersökningen. De mest intresserade i språkliga frågor är oftast de mest entusiastiska i ämnet. Föräldrarna däremot, som också deltog frivilligt i undersökningen, gav trots allt mer varierande svar.

I de längre intervjuerna ställde jag bland annat följande frågor:

- Vilka funktioner har älvdalska idag? Finns det skarpa användningsdomäner?
- I vilken utsträckning används älvdalska idag?
- I vilken utsträckning användes älvdalskan i din barndom – familj och skola?
- Vilket mål talar de som har flyttat till Älvdalens Kommun? Vilket mål talar de som har flyttat från Älvdalens Kommun i samtal med sina måltalande släktingar och vänner?
- Vad betyder ”att tala älvdalska” för dig? Hur mycket måste man kunna för att säga att man talar älvdalska?
- Hur kan du beskriva älvdalsk identitet? Vad är det som binder er samman som en grupp?
- Språkblyghet – hellre tala än tala offentligt på svenska – finns denna känsla kvar?
- Är man kritisk när andra talar älvdalska? ”Bedömer” man andras språkfärdigheter?
- Vilka stereotyper finns det om älvdalingarna?
- Vilka kännetecken skiljer älvdalingarna från andra grupper?
- Finns det någon ”vi-känsla” och/eller ”de-känsla”? Vem är ”de” i så fall?
- Kan du karakterisera älvdalskan och de älvdalingar som bor i olika byar i kommunen?
- Vad tycker du om älvdalskans erkännande som minoritetsspråk?

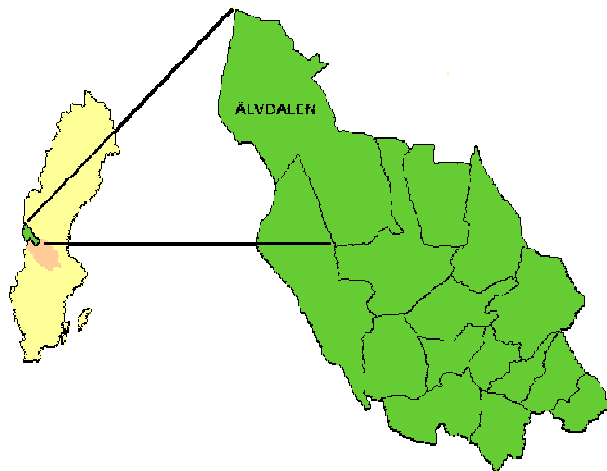
Intervjuerna skedde på svenska, med ett undantag (en kvinna född 1927) då hon hade lättare att blanda svenska och älvdalska och därför fick jag hjälp med tolkning av en måltalande älvdalsbo.

2 Älvdalska – allmän information

2.1 Älvdalskans geografiska placering

Älvdalska är en språkvariant som talas i nordvästra Dalarna, i Älvdalens kommun som i sin tur består av tre socknar: Älvdalen, Särna och Idre. De två sistnämnda tillhör dock inte det traditionella dalmålsområdet eftersom de lokala dialekterna där snarare klassificeras som norska mål. Älvdalska anses av en del älvdalingar och forskare också talas söder om Älvdalens socken. Lars Levander räknar till exempel Garberg till det älvdalska språkområdet medan Adolf Noreen utvidgar denna region ytterligare med Våmhus och Oxberg (Levander 1909b:5; Noreen 1881:3ff). Dessa områden liknar Älvdalen⁶ i mycket, både språkligt och kulturellt, fast de tillhör Mora kommun.

Karta 2.1 Älvdalens kommun på Sveriges karta; Älvdalens socken, där älvdalska talas är den södra delen av kommunen. <http://alvdalen.se/sv/Kommunfakta/Kommunfakta/Karta/>

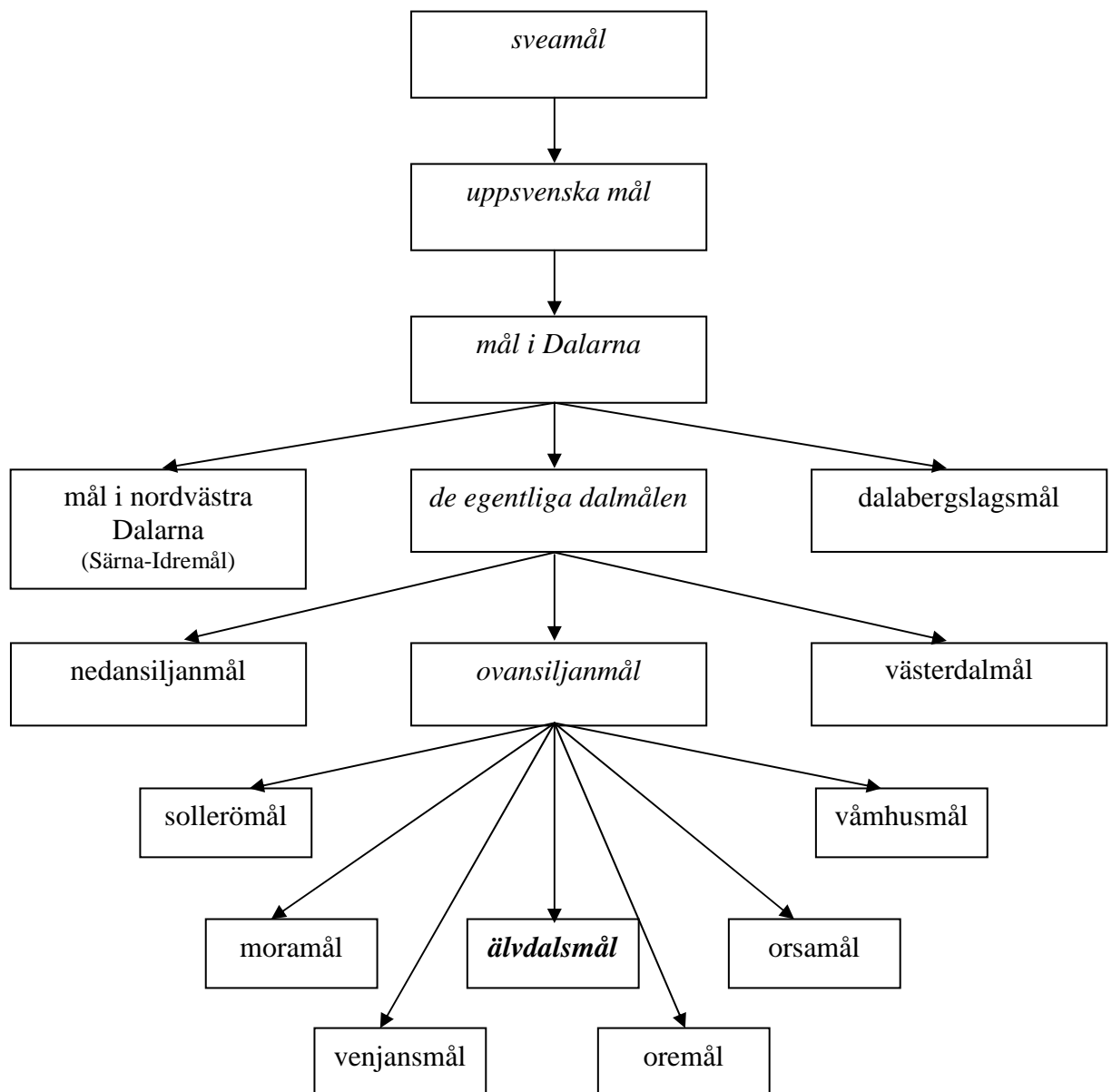

Sett i ett bredare perspektiv, ingår älvdalska i uppsvenska mål vilka tillsammans med mellansvenska mål utgör sveamål (Wessén 1969:30). Målen i Dalarna indelas i tre språkliga områden: Särna-Idremål, de egentliga dalmålen (eller ”det egentliga dalmålet”) och dalabergslagsmål (Dahl 2004:1). De egentliga dalmålen består av tre mindre grupper: ovansiljanmål (med älvdalska), nedansiljanmål och mål i Västerdalarna (se Figur 2.1).

---

⁶ För att förenkla terminologin kommer jag att använda det kortare namnet *Älvdalen* med avseende på *Älvdalens socken*.

Figur 2.1 Älvdalskans placering bland svenska mål.

Huruvida älvdalskan användes inom ett större område förr i tiden är svårt att avgöra. Lars Levander förmodar att hela dalmålet måste ha talats åtminstone längre sydostöver, i Västmanland, Uppland och Hälsingland, där man kan hitta gemensamma språkliga drag, särskilt i gamla lagtexter (Levander 1925:8). Ovansiljansmålen utgör dalmålets "centralområde". Några karakteristiska drag i ovansiljansmål återfinns i enstaka ord som liknar ord i Nedansiljan eller till och med i Bergslagen samt vissa "karakteristiska kvantitetsegenskaper återfinns likaledes i bergsl." (Levander 1925:7). På grund av

otillräckliga skriftliga källor, möter man dock stora svårigheter då man vill fastställa dalmålets tidigare användningsområde.

Övre Dalarnas geografiska placering har lett till att dialekterna i Övre Dalarna anses vara en perifer språkvariant. Detta mål har alltid varit omgivet av icke-svensktalande folk: finnar, norrmän och samer, och därför kan Övre Dalarna betraktas som ett gränsområde trots att det egentligen ligger mitt i Sverige (Dahl 2000:181). Till Älvdalens isolering kan ytterligare läggas "naturliga" gränser, d.v.s. floder, berg, och täta skogar som försvårade kontakter med befolkningen från andra delar av Sverige. De begränsade kontakterna är en följd av bl.a. ett svagt intresse för dessa trakter. Ogynnsamma klimatvillkor och svåra geografiska förhållanden gör att området inte attraherar många att bosätta sig där och jobba, i synnerhet inom jordbruket. Dessutom karakteriseras Älvdalen av en hämmad industritillväxt på grund av brist på värdefulla naturtillgångar (se Helgander 1996). Det perifera läget och de begränsade kontakterna kan dock inte vara de enda orsakerna till att älvdalskan har bevarat sin särprägel. Det finns även andra områden i Sverige, lika isolerade som Älvdalen, där det inte har utvecklats något mål lika avvikande från standardspråket som älvdalska. Levander påpekar att "man bör akta sig för att överdriva vare sig själva isoleringen eller dess språkliga betydelse" (Levander 1925:47). Orsakerna till dalmålets originalitet borde man därför söka "i samhället som personlighet snarare än i den individuella personligheten" och dessutom borde man ta hänsyn till "sammanboendet i byar" och "psykologisk primitivitet" (Levander 1925:48, se också kap. 6.4.4). Helgander (1996) söker förklaringen till den dalska mentaliteten i de sociala nätverk som sammanhåller slutna gemenskaper:

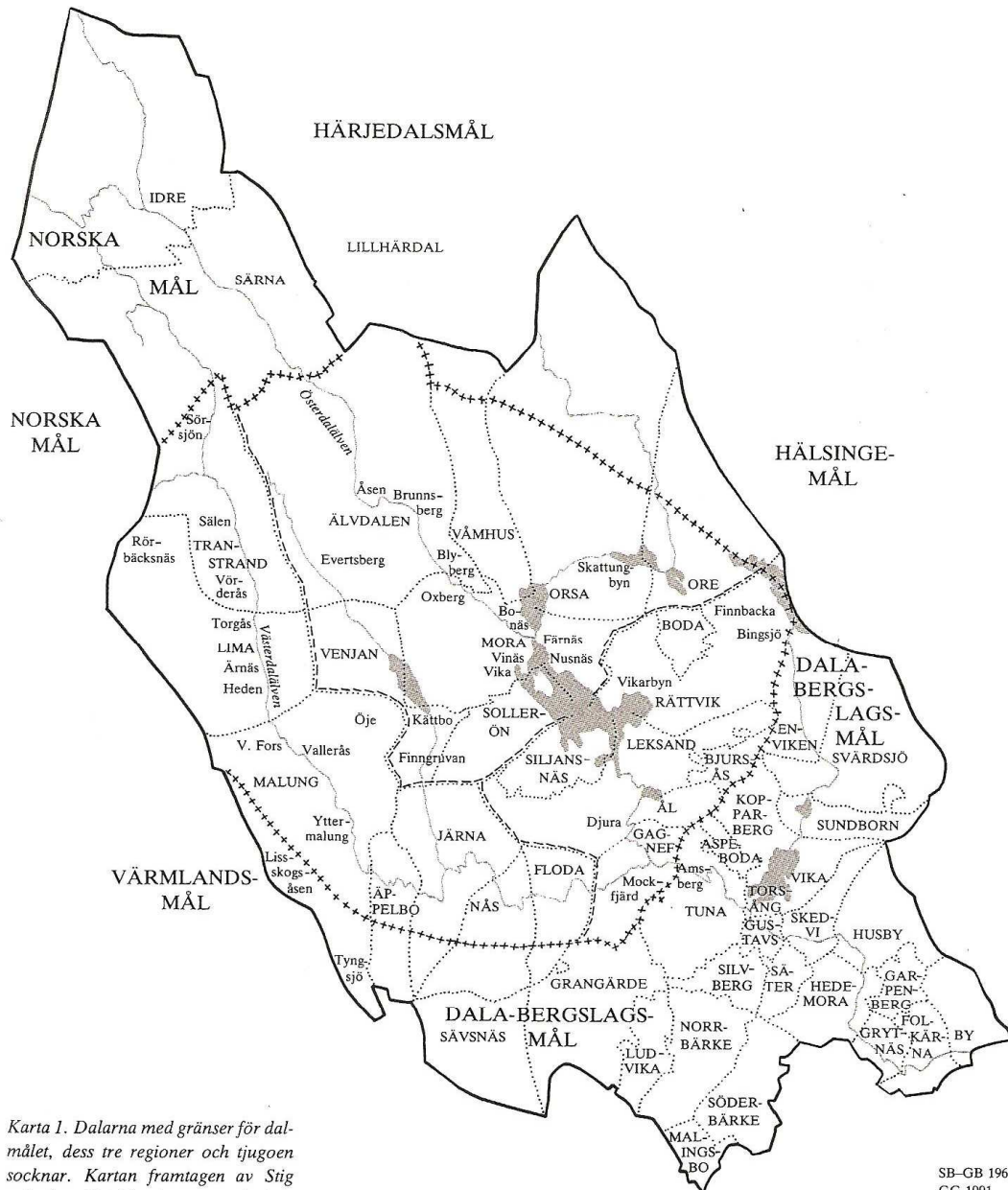
"Solidaritet är utmärkande för relationen mellan individer i en sluten gemenskap, där de sociala nätverken är starkt grupsammanhållande. Inom sådana grupper kan olika beteendenormer skilja sig markant från dem som gäller inom det samhällsskikt som förknippas med status och prestige i traditionell västerländsk mening. Därmed finner vi också en förklaring till varför språkliga lågstatusvarieteter världen över har visat sig så livskraftiga." (Helgander 1996:25)

Genom en blandning av ovannämnda förhållanden, liknar älvdalska till viss grad isländska eller färöiska. Dessa språkvarieteter har utvecklats i en tämligen isolerad miljö och bevarat en rad språkliga ålderdomligheter. Den geografiska och samhälleliga isoleringen ligger förmodligen till grund för älvdalingarnas känsla av samhörighet och gemenskap, och har bidragit till att särpräglade egenskaper utvecklats, vilket ännu starkare binder samman denna språkgrupp. Samtidigt har älvdalskan haft breda kontakter med omvärlden genom

älvdalingarnas talrika resor (t.ex. herrarbete, se kap. 2.5). Denna rörlighet har dock inte påverkat älvdalskan på ett betydande sätt.

Karta nr 2.2 Karta över Dalarna (Björklund 1991:609)

HUVUDDRAG I LIMA-TRANSTRANDS SOCKENMÅL

Karta 1. Dalarna med gränser för dalmålet, dess tre regioner och tjugoan socknar. Kartan framtagen av Stig och Gun Björklund samt renritad av Gerd Grönvik.

SB-GB 1961
GG 1991

- +++++ Gräns för dalmål
- Gräns mellan Västerdalarnas, Översiljans och Nedansiljans mål
- ..... Sockengräns

2.2 *Dialektsplittring i Dalarna*

Levanders ord att ovansiljanmålen utgör ”en hel språkvärld snarare än ett enda språk” sammanfattar mycket träffande språkförhållandena i dessa trakter (Levander 1925:29). Vart och ett av de mål som talas i Ovansiljan rymmer en rad mindre språkvarianter. Älvdalskan är inget undantag och kan indelas i 12 skilda varianter⁷. Varje by har sin egen variant av älvdalska och därmed är det möjligt att avgöra varifrån någon kommer endast genom hans/hennes sätt att prata⁸. Både Hultgren och mina informanter nämner målen från Åsen och Evertsberg som de ”lättaste” att särskilja, vilket kan ha sin grund i att dessa tillhör de yttre byarna, belägna i utkanten av socknen (Hultgren 1983b:27). Den rika dialektsplittringen i Övre Dalarna kan följaktligen ha delvis orsakats av brist på förbindelser med andra folkgrupper och begränsade kontakter med omvärlden (Wessén 1969:11). Förutom isolering p.g.a. naturhinder, nämner Levander olika indelningar som t.ex. indelning i fögderier och i kyrksocknar som ytterligare orsaker till dalmålets splittring (Levander 1925:36f).

Lars Levander (1909a) beskriver hur älvdalska mål i början av förra seklet skilde sig inte bara mellan byarna utan även mellan gårdarna. Han tar Åsenmålet som exempel och beskriver denna splittring på följande sätt:

”Åsenmålet är alls ej enhetligt, utan sönderfaller i en mängd individualspråk, gårdars eller enskilda individers; skall man nödvändigt tala om någon enhet, så blir det enhetlighet i avseende på utvecklingstendenser snarare än enhetlighet i det talade språket.” (Levander 1909a:59)

Denna differentiering mellan byarna, i kombination med ålderdomliga drag och språkliga innovationer, har resulterat i att älvdalskan är praktiskt taget oförståelig för andra svenskar. Detsamma gäller i hög grad även för de andra målen inom ”det egentliga dalmålet”. En detaljerad beskrivning av olika varianter av dalska⁹ finns i Levanders monografi *Dalmålet* (1925-1928). Variation på alla språkliga nivåer (morfologi, syntax, fonologi) rättfärdigar därför Nyströms benämning ”kontrasternas landskap” i förhållande till Dalarna, ett landskap där det förekommer ”en i Norden enastående språklig mångfald med en högst självständig utveckling inom olika tydliga grupper av mål” (Nyström 2004:7).

---

⁷ Dessa varianter talas i följande byar: Blyberg, Brunnsberg, Evertsberg (med Dysberg), Garberg, Gåsvarv (med Mjågen), Loka, Karlsarvet (med Månsta), Klitten, Näset (med Rot, Holen, Kittan, Liden), Väsa, Västermyckeläng (med Kåtala) och Åsen (Forsslund 1928:21, Levander 1909b:5).

⁸ Skillnader mellan dessa byar gäller emellertid för det mesta uttal. Skillnader mellan generationerna rör framför allt morfologin och ordförrådet (Hultgren 1983b:27, Steensland 2000b:361).

⁹ Termen *dalska* används ibland som synonym till *älvdalska*. Här betecknar den *de egentliga dalmålen*.

2.3 Älvdalskans ålder och uppkomst

Likheter med det mest konservativa skandinaviska språket, isländska, har lett till ett felaktigt resonemang om att älvdalska skulle vara ”det äldsta målet i Sverige”. Älvdalskan är i själva verket inte äldre än andra svenska dialekter, som alla härstammar från vikingatidens fornnordiska som talades i norra Europa (från Grönland i väster till Estland i öster) för drygt tusen år sedan (Wessén 1969; Ringmar 2005). Målets ålderdomliga karaktär är resultat av den egendomliga utvecklingen snarare än dess ålder. I motsats till andra språk som talas i Norden har älvdalska bevarat många fler fornnordiska drag än t.ex. svenska eller norska som genomgått stora förändringar på 1400-talet. Därför kan den betraktas som en relik från vikingatiden (se Ringmar 2005).

Lars Levander konstaterar att man för att fastställa målets ålder borde besvara frågan när särutvecklingar började uppkomma och med ”särutvecklingar” menar han de drag som kännetecknar målet (Levander 1925:38). I fråga om dalmålen är det framför allt diftongering som är det mest utmärkande. Början på språkförändringarna i fornnordiskan dateras till 700- och 800-talen då ”den första grunden lades till de moderna nordiska språken” (Levander 1925:38). Man kan således anta att också dalmålet fick sina drag då. Denna period av språkliga förändringar varade fram till 1500-talet då dalmålen uppdelades i alla sina varianter, men ”det var först på 1700-talet som älvdalskan i stort sett fick den karaktär den har idag (eller hade i går)” (Steensland 2003:3).

Diftongeringen, som av Levander anses vara av central betydelse i dalmålets datering, var ännu levande på 1200-talet. Vissa ord, som tycks ha funnits i älvdalska innan kristendomen infördes (början på 1200-talet) innehöll diftonger istället för långa *i*, *u* eller *y*, t.ex. *kraungen* (krona), *Djerrtrauð* (Gertrud) (Levander 1925:39, Steensland 2003). I och med det lågtyska inflytandet under andra hälften av 1300-talet, upphörde diftongeringen i dalmålet. En del lågtyska lånord bevarade sin långa vokal trots att de enligt tidigare regler borde ha diftongerats, t.ex. *duk* (duk), *bistyra* (bestyra). Enligt Levanders resonemang är det alltså under 1200- och 1300-talen som dalmålet och därmed älvdalskan började stabiliseras. Diftongeringprocessen, vilken är det mest särpräglade draget, blev också färdigutvecklad då. Den yttersta tidpunkten i älvdalskans utveckling anses 1500-talet vara, då målen i Övre Dalarna hade färdigutvecklat sina utmärkande drag och kunde betraktas som självständiga dialekter, så som de skiljer sig än idag (Levander 1925:39).

2.4 Periodisering

De stora förändringarna i det älvdalska samhället, som påbörjades vid slutet av 1800-talet, har resulterat i att dagens älvdalska skiljer sig markant från ”den klassiska älvdalskan”. Med utgångspunkt i dessa förändringar urskiljer John Helgander tre tidsperioder: *bondesamhället*, *brytningstiden* och *revolutionen* (Helgander 1996:30ff). Piotr Garbacz (Garbacz 2010:33ff) har utvecklat Helganders periodisering och infört lämpliga termer för respektive variant av älvdalska som talades under dessa perioder. Han urskiljer tre perioder i älvdalskans historia: ”den klassiska älvdalskan”, vilken talades av generationer födda efter mitten av 1800-talet och före ca 1920 (*Classical Övdalian*), ”den traditionella älvdalskan”, talad av generationen född mellan ca 1920 och slutet av 1940-talet (*Traditional Övdalian*) och ”den moderna älvdalskan”, talad av personer som föddes efter 1950 (*Modern Övdalian*) (Garbacz 2010:35f). I och med att älvdalskan har genomgått så stora förändringar under 1900-talet får Levanders främsta verk, från början av förra seklet, inte längre anses vara lika aktuellt. Det mål han beskriver är den klassiska älvdalska som inte längre talas i Älvdalen.

De tre perioder som Helgander nämner, är en följd av stora samhällsomvandlingar vilka i sin tur påverkade språkförhållandena i Älvdalen och som lett till att man idag kan betrakta älvdalska som ”ett mål i upplösning” (Helgander 1994, 1996, 2004). Helgander baserar sin periodisering på Milroys nätverksteori (1985) och analyserar graden av täthet i kontakterna på individnivå samt folkets rörlighet och mobilitet. Den första perioden, *det gamla bondesamhället*, varade fram till senare delen av 1800-talet, då inflyttningen till Dalarna fortfarande var relativt begränsad. Helgander påpekar dock att tidsgränserna inte är skarpa och att det därför är omöjligt att ge bestämda tidpunkter för dessa perioder. Äktenskap bildades i *det gamla bondesamhället* framför allt inom den egna församlingen eller till och med inom den egna byn (särskilt i mer perifera byar, vilket de flesta är i Älvdalen). Dessa faktorer underlättade bevarandet av det lokala målet (Helgander 1996:37). Älvdalskan kan därför karakteriseras som en tämligen stabil språkvariant.

Stabiliteten i språket förstärktes dessutom av den gemensamma känslan av solidaritet. I anslutning till Milroys modell kan man beskriva de sociala nätverken i Dalarna som täta och multiplexa, då alla känner varandra och språket fungerar som solidaritetsmarkör. Denna solidaritetskänsla är också ett resultat av det gamla bymönstret med stora, täta byar belägna längs en bygata. Trots att det fram till början av 1900-talet i Sverige pågick jordreformer, s.k. *laga skifte*, fick Dalarna en speciell ”dalamodell” med den gamla strukturen bevarad

(Björkroth 2004:94). I Älvdalen behöll man i stort sett bystrukturen genom att besluta att inte flytta bondgårdar till de nya markerna. De oskiftade byarna med stugor som ligger bredvid varandra har blivit en symbol av Dalarna. Älvdalingarna fick således möjligheter att bibehålla närmare kontakter med sina grannar och därmed bättre möjlighet för att bevara språket.

Den andra perioden, *brytningstiden*, varade från slutet av 1800-talet, då industrialisering och modernisering blev alltmer påtagliga även i Dalarna, fram till ca 1940-talet. Denna period utgör ett mellanskede i vilket omvandlingsprocesser från ett bondesamhälle till ett industriland började ske. De mellanmännsliga kontakterna var av en annan typ än under den tidigare perioden, eftersom säsongsarbetsvandringen upphörde och allt fler icke-älvdalingar började komma till Älvdalen. Dalarna kunde erbjuda nya arbetsmöjligheter, framför allt inom skogsindustrin. Tack vare detta behövde folk inte resa utanför dalmålsområdet och dessutom flyttade ny arbetskraft dit.

Utvidgade kontakter med svensktalande människor bidrog emellertid till att målet började utjämnas och förlora sina särpräglade drag, men det bidrog också till att tvåspråkigheten utvecklades. Det var först under brytningstiden som älvdalingarna kände behov av att kunna både svenska och älvdalska, beroende på situationen. Förändringen mot målets utjämning kunde man märka bland annat inom namnskicket¹⁰ – de gamla gårdsnamnen, som var så typiska för Älvdalen, började försvinna och istället valde man ”mera ’svenskklingande’ namn” vilket återspeglade ”en begynnande önskan att söka sin identitet utanför den lokala gemenskapen” (Helgander 1996:58).

Efter en mellanperiod *brytningstiden* kom *revolutionen* som sammanfattas av Helgander med ”-iseringsord”: modernisering, mekanisering, rationalisering, effektivisering, centralisering (Helgander 1996:90ff). Eftersom skogs- och jordbruk inte längre kunde försörja befolkningen i Älvdalen fick man återigen söka jobb utanför sina hembyar. Den snabbt utvecklade industrin blev lockande för fattiga älvdalingar som började pendla, framför allt till Stockholmstrakten och Mälardalen. De små, perifert belägna byarna, som t.ex. byarna i Älvdalen förlorade på den tiden många av sina invånare eftersom de inte kunde erbjuda tillräckliga arbetsmöjligheter.

---

¹⁰ Det älvdalska namnskicket (såsom i hela Dalarna) skiljde sig markant från andra län. Här använde man dopnamnet, fadersnamnet (med ändelser –son eller –dotter) och ett släkt- eller gårdsnamn. Det var just gårdsnamnet som sattes först i namnet, vilket underlättade att särskilja personer med samma dop- och fadersnamn. Man bibehöll oftast faderns gårdsnamn men om en man ”gifte sig till en förmögen familj (...) helst om han äktade en dotter, med vilken han bosatte sig i familjens gård” då kunde mannen anta kvinnans släktnamn (Skansvaktens 1932:5). I namnet Gröt Olof Larsson är således det andra namnet dopnamnet (Olof), det tredje är fadersnamnet (Larsson – son till Lars) och det första släkt- eller gårdsnamnet (Gröt) (Ibid.).

Den nya typen av befolkningsrörlighet påverkade i hög grad språket i Dalarna. I och med att Älvdalen inte fick så stort tillskott av icke-dialekttalande befolkning (på grund av ogynnsamma arbetsförhållanden) lyckades älvdalingarna bevara sitt mål i mycket högre utsträckning än folk på mer attraktiva ställen som t.ex. Mora, där betydligt fler människor utifrån bosatte sig. Helgander skriver till och med att ”Älvdalens församling (...) befinner sig ett steg efter Mora och Rättvik när det gäller det minskande antalet dalsktalare i den yngsta generationen. Därmed kan vi göra en direkt koppling mellan stabilitet i befolkningen och språkbevarande” (Helgander 1996:102). Under 1960- och 1970-talen märktes emellertid en allt starkare strävan utåt – folk ville identifiera sig med ”vanliga” svenskar och ville inte utmärka sig med sitt språk. Efterkrigstidens mobilitet har lett till att man började söka en ny identitet och ett nytt språk.

2.5 Levnadsvillkor i Älvdalen i ett historiskt perspektiv

Dalfolket har ansetts vara ett konservativt folk, med stark tillgivenhet till tradition och sitt egendomliga språk (se Säve 1855). Dessa egenskaper har formats bl.a. av gruppens levnadsvillkor och historia. En allmän analys av några av de historiska företeelser som haft betydelse för utvecklingen av den älvdalska kulturen kommer säkert att underlätta förståelsen av den. Älvdalens befolkning har fått leva under mycket svåra omständigheter under historiens gång. De geografiska förhållandena beskrivs i en folklig saga om hur älvdalingarna uppkom, där man läser: ”Då greps vår Herre av stor medömkan med dessa och han sa: ’Men var ska jag göra av er stackare, allt gott land har jag nu frikostigt fördelat, det finns bara en bit oländig, frostkarg ödemark kvar och hur ska sådana som ni, där kunna slå sig ner och finna utkomst?’ ” (se Republiken Elfdals-Åsens hemsida: http://www.ripubliken.se/en_saga.html).

Ogynnsamma geografiska förhållanden, svåra klimatvillkor och till följd av detta nödår och missväxt ledde till att älvdalingarna ganska tidigt fick söka olika sätt att överleva. Eländet i hela Dalarna beskriver Säve med följande ord:

”När det talas om missväxt och nöd i Dalarna, måste man likväl ihågkomma, att sådant der är något vida allvarsammare, än det som så benämnes på andra orter. Det, som Dalkarlen kallar god äring eller godt år, gifver ändå aldrig bröd åt hela befolkningen (...).” (Säve 1855:6)

Som ersättning för de ogynnsamma villkoren fick dalfolket en särskilt rättighet, nämligen att kunna resa fritt runt i landet och söka arbete (Säve 1855:7). Detta säsongsvandringsarbete kallas för *herrarbete* och definieras av Göran Rosander som:

”frivilligt arbete utom socknen av industri- eller grovarbetskaraktär och utan konstnärlig, affärs- eller småhantverksmässig anstrykning under den ungefärliga tidrymden ett par veckor - tre kvartal, helst återkommande under flera år; målorten skall vara belägen så långt bort från hemmet, att dygnsvilan normalt äger rum därstädes” (Rosander 1967:20).

Termen *herrarbete* beskriver således en allmän arbetsvandring som företogs av befolkningen i Dalarna och omfattade mycket bredare arbetsformer än bara tjänst hos herrskapsfolk, som man skulle kunna tro utifrån själva ordformen. Uppfattningen om vilken typ av arbete som räknades till *herrarbete* skiljer sig åt mellan olika forskare, men ofta nämns sådana sysslor som tröskning, timring och stenarbete, speciellt på bruk och herrgårdar (Levander 1953:355). Det är svårt att avgöra när älvdalingarna började sina arbetsvandringar. Levander nämner att dalskt *herrarbete* funnits sedan mitten av 1500-talet, men kan inte säkerställa om älvdalingarna också tog del i det. Det var snarare först på 1770-talet som människor från Älvdalen började med *herrarbete*. Denna form av försörjning varade oavbrutet under hela 1800-talet (Levander 1953:359). Rosander hänvisar dock till källor som anger 1695 som första året för älvdalingarnas *herrarbete* vid Falu gruva (Rosander 1967:147f). Arbetsvandringen blev så småningom mycket utbredd, särskilt efter nödåren 1772-73. Säve konstaterar emellertid att *herrarbete* inte bara bedrevs utifrån behovet att tjäna pengar, utan också av rena vandringslusten (Säve 1855:8). Denna kombination av vandringslust och arbetsbehov fick uttryck i ett ordstäv från Dalarna från 1600-talet ”Jag är ingen hwilo wan” (Forsslund 1928:20).

Det som utmärker älvdalsfolket i deras resande är det faktum att de lyckades behålla sitt språk; även om de befann sig långt hemifrån kommunicerade de med varandra på sitt lokala mål (Levander 1909; Helgander 1997). Trots de vida kontakterna med icke-älvdalsktalande befolkning då älvdalingarna tillbringade flera månader utanför sina hem, försvagades inte den älvdalska identitetskänslan, en identitet vars huvudbeståndsdel var språket. Helgander skriver att ”själva språket avspeglar de sociala nätverksförhållandena inom en grupp och i relation till omgivningen” vilket bekräftar hur starka och täta länkar som förband älvdalsfolket under deras *herrarbete* (Helgander 1997:151). Rosander beskriver den älvdalska dialekten som ”ett slags socialt kitt” som man brukade och var mån om, så länge man kände större samhörighet

med sin grupp än med den nya omgivningen (Rosander 1976:25). En annan symbol för älvdalsk identitet under säsongvandringen var deras dräkt, som man stolt bar oberoende av var man befann sig.

Huruvida dagens älvdalingar fortsätter prata älvdalska när de har flyttat hemifrån, behöver undersökas vidare. I min enkätundersökning fick informanterna bara ge exempel på situationer där det känns olämpligt respektive lämpligt att använda älvdalska. Bland elevernas svar upprepades att ungdomar pratar älvdalska i andra delar av Sverige på skoj eller för att inte bli förstådda:

”Däremot kan det vara bra att prata älvdalska när man är på andra ställen om man inte vill att alla ska förstå.”¹¹

”När ingen annan ska förstå.”

Älvdalska kan därigenom fortfarande spela en identitetsskapande roll, fast antagligen mer som en skiljande än en sammanbindande markör (se kap. 6.3 och kap. 6.4).

2.6 Talarnas antal och deras fördelning

Antalet måltalande personer i Älvdalen har ständigt minskat de senaste åren. Lars Steensland uppskattade 1986 att det fanns ca 4000 talare av älvdalska, men han betonade samtidigt att denna siffra avsåg både de som bodde i Älvdalen och de som hade flyttat till andra delar av Sverige eller t.o.m. till USA (Steensland 1986). Ulum Dalskas¹² undersökning från 2007 beräknar att det idag finns ca 2400 människor som talar älvdalska, varav 1700 bor i socknen (ca 34 % av sockens befolkning) och 700 har flyttat ut och bor utanför socknen (Larsson *et al.* 2008). Därutöver kan man uppskatta att ca 1300 älvdalsbor förstår målet, utan att tala det själva, vilket tillsammans med dem som talar och bor i socknen ger siffran 3000. Detta motsvarar 60 % av befolkningen. Man konstaterar att ca 2000 personer i Älvdalens socken varken talar eller förstår det lokala målet (Larsson *et al.* 2008).

Tidigare undersökningar om antalet talare har framför allt gjorts av John Helgander 1991. År 2004 kompletterade Gunnar Nyström hans resultat med de byar som inte undersöktes 1991

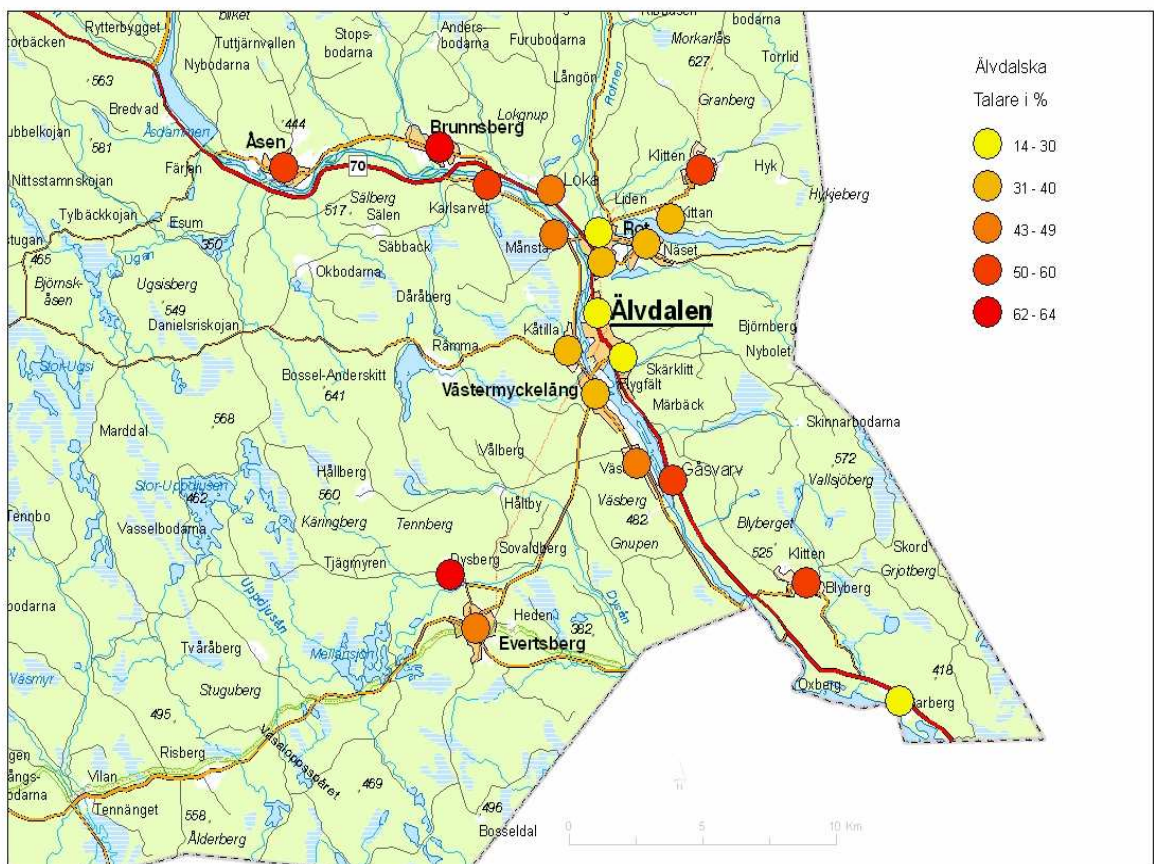
¹¹ Alla yttranden från enkäter eller längre intervjuer är citerade ordagrant och därför kan det förekomma olika typer av fel.

¹² *Ulum Dalska* ('Vi ska tala älvdalska') är en språkförening för älvdalskans främjande, bildad 1984 i Älvdalen. Idag organiserar den en rad olika aktiviteter för att stödja och bevara älvdalskan. Mer information på webbsidan: <http://www.ulumdalska.se/>.

(Larsson *et al.* 2008). En jämförelse mellan dessa data bekräftar en avsevärd minskning i antalet måltalande personer med 37 % (mellan 1991 och 2008). Denna minskning verkar ha tappat farten de senaste åren (mellan 2004 och 2008) då man noterat en minskning med bara 2 %. I två byar, Mjågen och Östäng, noterades till och med en ökning med 65 nya måltalande personer (Larsson *et al.* 2008).

De byar där det finns flest människor som kan älvdalska (över 50 %) är Brunnsberg, Dysberg, Åsen, Klitten, Blyberg, Karlsarvet och Gåsarv, vilket återspeglar tendensen att ju närmare Kyrkbyn desto färre människor som behärskar målet (se Karta 2.2). Ett undantag utgör Garberg där bara 27 % talar älvdalska och där alla talare är äldre än 50 år, trots att byn är väldigt perifert belägen (Larsson *et al.* 2008).

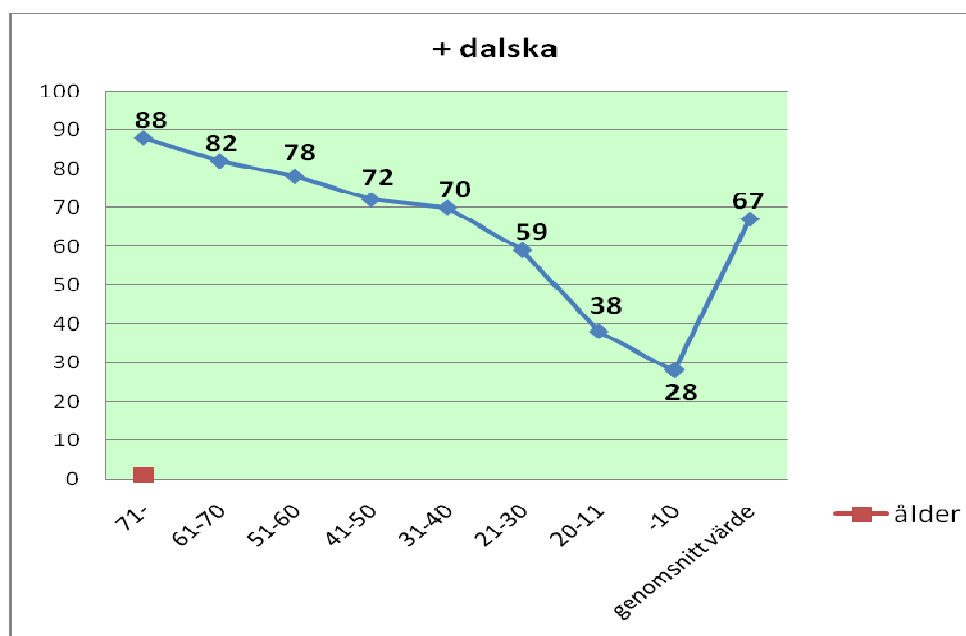
Karta 2.2 Procentuell fördelning av älvdalskans talare i Älvdalens kommun. (kartan från Larsson *et al.* 2008)

2.6.1 Procentuell fördelning: ålder

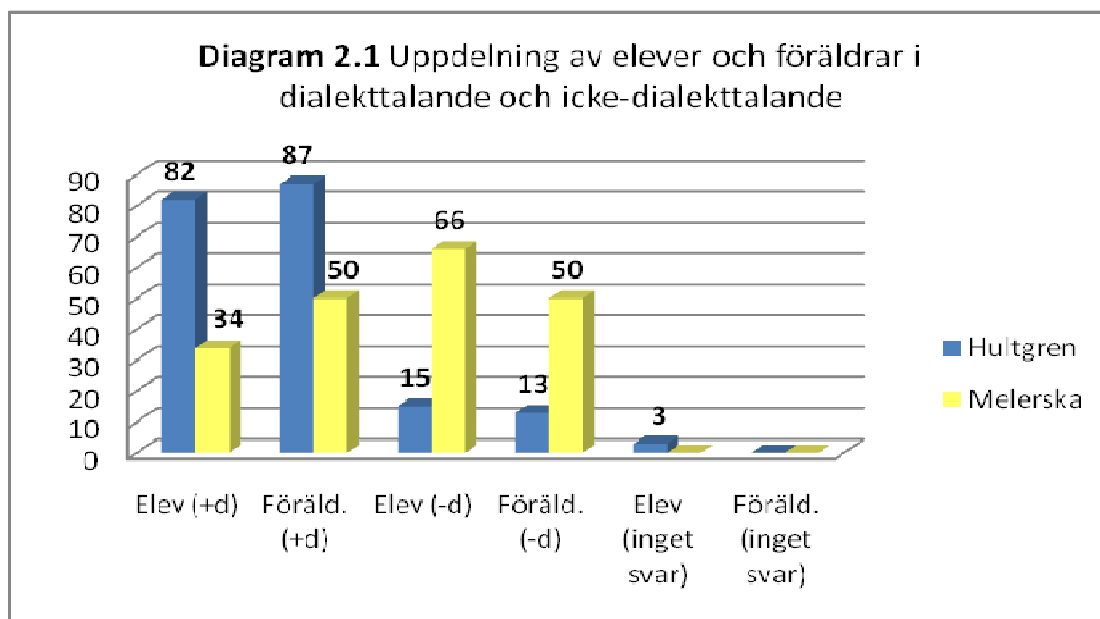
Ulum Dalskas undersökning (Larsson *et al.* 2008) redovisar att den största minskningen i antalet måltalande personer har skett bland ungdomar – på 17 år märks en minskning från 180 måltalande ungdomar under 15 år till 45 personer; en minskning med 75 %. Numera kan således endast 5 % av barn och ungdomar upp till 15 år tala älvdalska. I gruppen ungdomar mellan 15 och 20 år talas älvdalska av 20 % och i gruppen över 50 år – av 60 %. Denna tendens, att antalet måltalande personer sjunker ju yngre grupp man analyserar, iakttog Helgander 1991 och jämförde med övriga delar av Sverige, där detta länge hade observerats (Helgander 1991:64ff). Den mest stabila situationen när det gäller kunskaper i älvdalska rådde 1991-1992 bland personer som var äldre än 30 år – i gruppen 30 till 40-åringar kunde 70 % målet och bland de som var äldre än 70 år 88 % (Diagram 2.0). Bland barn under 10 år var siffran 28 % (Helgander 1996:106).

Diagram 2.0 Procentuellt antal måltalande älvdalingar 1991-1992 enligt åldersuppdelning (Helgander 1996:106)

Min undersökning bekräftar den ovannämnda tendensen – dagens användning av älvdalska har minskat både i föräldra- och elevgenerationen och åldersfaktorn är fortfarande giltig d.v.s. ju yngre grupp desto mindre andel måltalande personer. Jämfört med Hultgrens undersökning

(1983b) från 1970-talet uppvisar mina resultat en särskilt påfallande reducering av antalet dalskande¹³ elever - en minskning med 48 % på drygt 30 år (Diagram 2.1¹⁴).

I början av 1970-talet, då Hultgren utfrågade sina informanter, var det fortfarande fler dialektalande personer i Älvdalen än icke-dialektalande (såväl bland föräldrar som barn). Efter drygt 30 år är situationen omvänd - bara hälften av föräldrarna och drygt en tredjedel av eleverna dalskar. Minskningen har skett betydligt snabbare i de yngre generationerna, och en närmare analys av informanternas svar tyder på att även inom familjer där båda, eller åtminstone en förälder kan älvdalska, används den inte regelmässigt i samtal med barn. Som följd av detta är den naturliga överföringen av de språket till nästa generation hämmad.

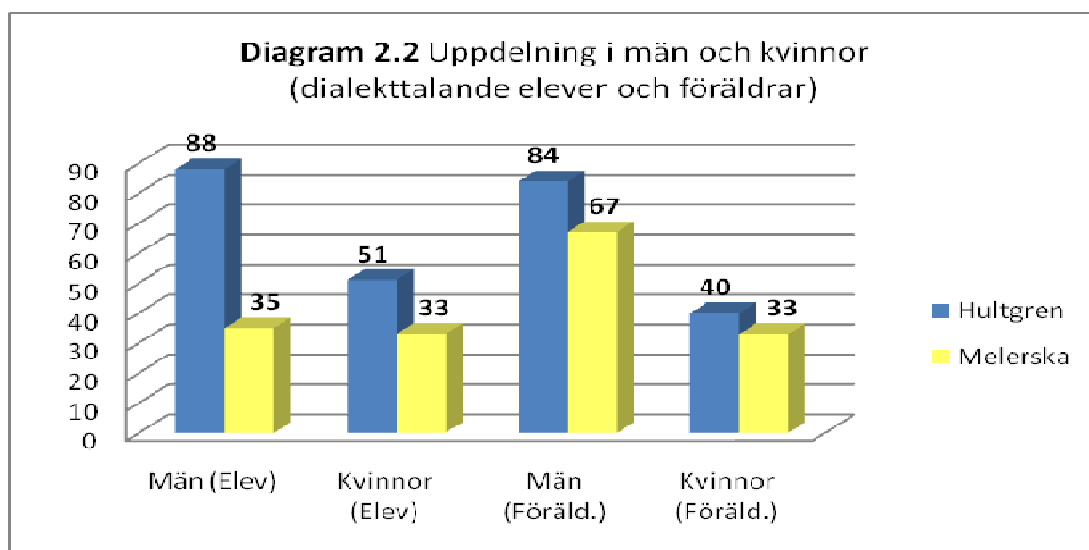
¹³ Verbet ”tä/te dalska” betyder i älvdalskan ”att tala älvdalska”, som motsättning till verbet ”tä/te swenska”- ”att tala svenska”.

¹⁴ I följande diagram och tabeller betecknar E *elever* (högstadiet), F *föräldrar*, +d *dialektalande* och -d *icke-dialektalande*. Alla siffror är angivna i procent.

2.6.2 Procentuell fördelning: kön

Några forskare har visat att kvinnor, mycket oftare än män, i sitt språk försöker närma sig standardformerna (se Trudgill 1983b). Kvinnor använder oftast dialekt i mindre utsträckning eller upphör att tala dialekt tidigare än manliga talare. Både Hultgrens och min undersökning bekräftar detta, men visar samtidigt att en liknande tendens även börjar synas hos män. Trots att en tydlig minskning i användningen av älvdalska märks hos båda könen, är det bland männen som detta har skett i större grad – en minskning med 53 % bland manliga elever och 17 % bland manliga föräldrar jämfört med 18 % bland kvinnliga elever och 13 % bland kvinnliga föräldrar (Diagram 2.2). Män upphör att använda det lokala målet i betydligt snabbare takt än kvinnor. På 1970-talet kunde man dessutom märka en större skillnad i användningen av älvdalska mellan pojkar och flickor medan dessa siffror har suddats ut idag. I föräldragruppen är dock denna skillnad fortfarande mycket mer märkbar.

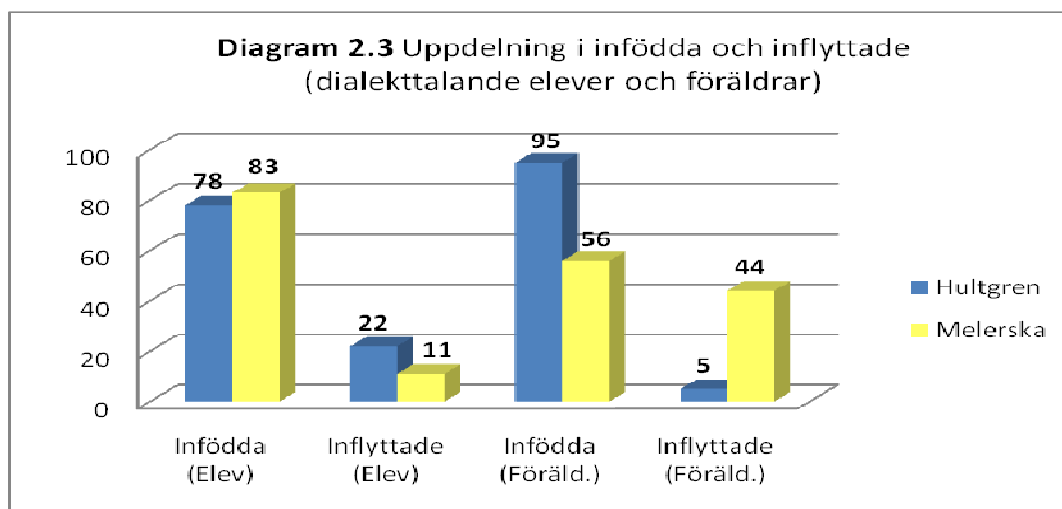

Unga pojkar skäms idag förmodligen mer när de talar älvdalska än vad ungdomar gjorde i början av 1970-talet. Förklaringen till denna förändring kan ligga i det faktum att både flickor och pojkar numera är mer medvetna om att språkliga faktorer kan påverka deras situation t.ex. på jobbmärknaden. Det finns antagligen ett större behov av att flytta från Älvdalen på grund av utbildning och bättre arbete. Idag vill ungdomar likna sina jämnåriga från andra delar av landet, inte minst i fråga om språket.

2.6.3 Procentuell fördelning: härkomst

I gruppen dialekttalande elever i min undersökning är det bara två personer som inte är födda i Älvdalens kommun – en person är född i Umeå, men har bott 10 år i kommunen, och en är född i Stora Skedvi (Säter kommun) och har bott 4,5 år i kommunen. Alla andra elever har bott i kommunen hela sitt liv och en person har inte angivit sin födelseort. Bland de dialekttalande föräldrarna är tre personer födda utanför kommunen – två i Borlänge och en i Mora och en person föddes i den icke-älvdalsktalande delen av kommunen, nämligen Idre. De har dock bott i Älvdalens kommun mellan 20 och 35 år¹⁵.

Den procentuella fördelningen av de dialekttalande älvdalingarna i infödda och inflyttade uppvisar särskilt stora skillnader bland eleverna: 83 % av de dialekttalande eleverna är födda inom Älvdalens kommun medan 11 % har flyttat till detta område från andra delar av landet. I föräldragenerationen är denna skillnad mycket mindre – 56 % är infödda men så stor andel som 44 % kan målet fast de är födda utanför Älvdalens kommun (Diagram 2.3).

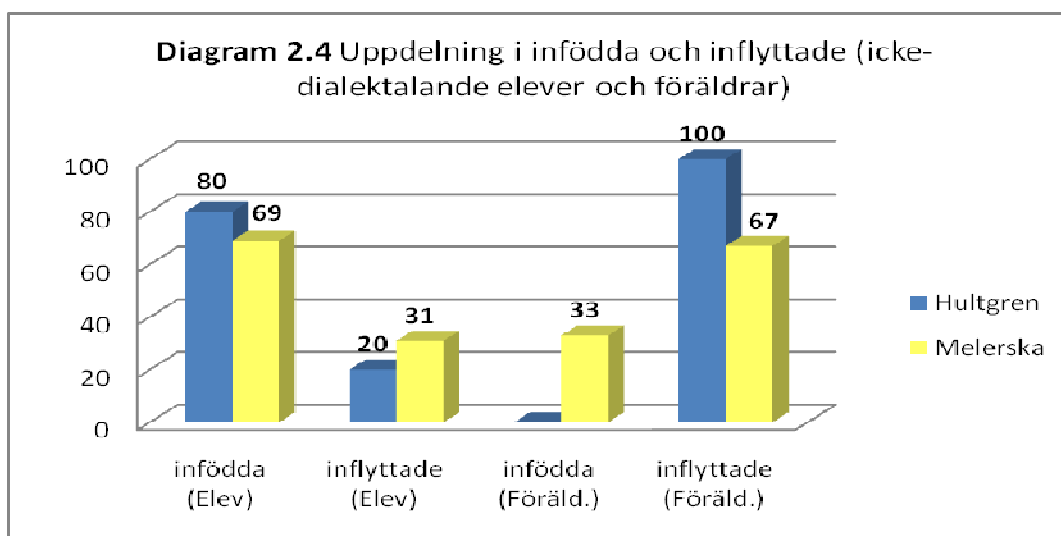
Dessa siffror visar hur stor roll språket spelade i det älvdalska samhället i tidigare generationer. Om man ser på föräldrarnas svar märker man att det inte spelar så stor roll om man är född i kommunen eller ej för att behärska älvdalskan. Föräldragenerationen verkar ha varit mer benägen än dagens elever att lära sig det lokala målet när de flyttade till Älvdalen. Förståelsen av en så avvikande språkvariant som älvdalska underlättade med all säkerhet kommunikationen i det dagliga livet när dagens föräldrar var yngre. Idag är andelen

¹⁵ Den informant som är född i Mora har inte angivit hur länge hon har bott i Älvdalens kommun.

måltalande älvdalingar mycket mindre och därför är kunskaper i målet inte nödvändiga för att man ska kunna kommunicera med varandra.

I Diagram 2.3 analyseras fördelningen mellan infödda och inflyttade informanter bland de som är dialektalande. Jag har således utgått från att "välja ut" en grupp av dalskande älvdalingar och undersökt hur många av dem som är infödda och hur många som har flyttat till Älvdalens kommun. Helgander undersökte denna faktor ur ett annat perspektiv – han urskiljde bara de informanter som var födda i kommunen och beräknade hur många av dem som pratade älvdalska (Helgander 1996:100). Hans resultat visar att bland de i kommunen födda eleverna i årskurs 8 och deras föräldrar var 55,6 % respektive 78,8 % dialektalande. Mina enkäter ger siffran 37 % respektive 70 %, vilket bekräftar att andelen dalskande människor också har minskat bland de infödda, som växte upp i älvdalsk miljö. Denna reducering är återigen mer märkbar bland ungdomar än bland vuxna. Slutsatsen kan vara att ju färre infödda personer som kan älvdalska desto färre inflyttande människor känner behov av att lära sig den lokala språkvarieteteten.

Bland icke-dialektalande elever och föräldrar är fördelningen i infödda och inflyttande det motsatta. 69 % av icke-dialektalande elever är infödda och 31 % är inflyttade medan i föräldragruppen är siffrorna 33 % (infödda) respektive 67 % (inflyttade). Resultatet visar att andelen infödda informanter som inte behärskar målet är betydligt större i den yngre generationen. För drygt 30 år sedan förekom icke-dialektalande vuxna människor bara bland de som hade flyttat till kommunen. Idag har situationen förändrats och drygt en tredjedel av de icke-dialektalande älvdalingarna är födda i kommunen. Ju yngre informanter desto större andel infödda bland de icke-dialektalande (Diagram 2.4).

2.6.4 Procentuell fördelning: familjemedlemmar

Korrelation mellan föräldrarnas och barnens språk samt mellan föräldrarnas härkomst och barnens språk sammanställs i Tabell 2.5, Diagram 2.5 och Diagram 2.6. Både Hultgrens och min undersökning visar att de bästa förutsättningarna för att barn ska vara dialekttalande är när båda föräldrarna kan målet. Andelen dialekttalande informanter där båda föräldrarna är dialekttalande har sjunkit sedan 1970-talet, men är fortfarande högre än andelen informanter, där endast den ena föräldern är dialekttalande. Att allt färre par är dialekttalande kan bero på att mobiliteten har ökat och att det nuförtiden är vanligare att man gifter sig med någon som inte härstammar från Älvdalen. I min undersökning förekommer dock två fall, där barnen är dialekttalande trots att ingen av föräldrarna kan målet.

Tabell 2.5 Föräldrarnas språk (dialekttalande informanter)

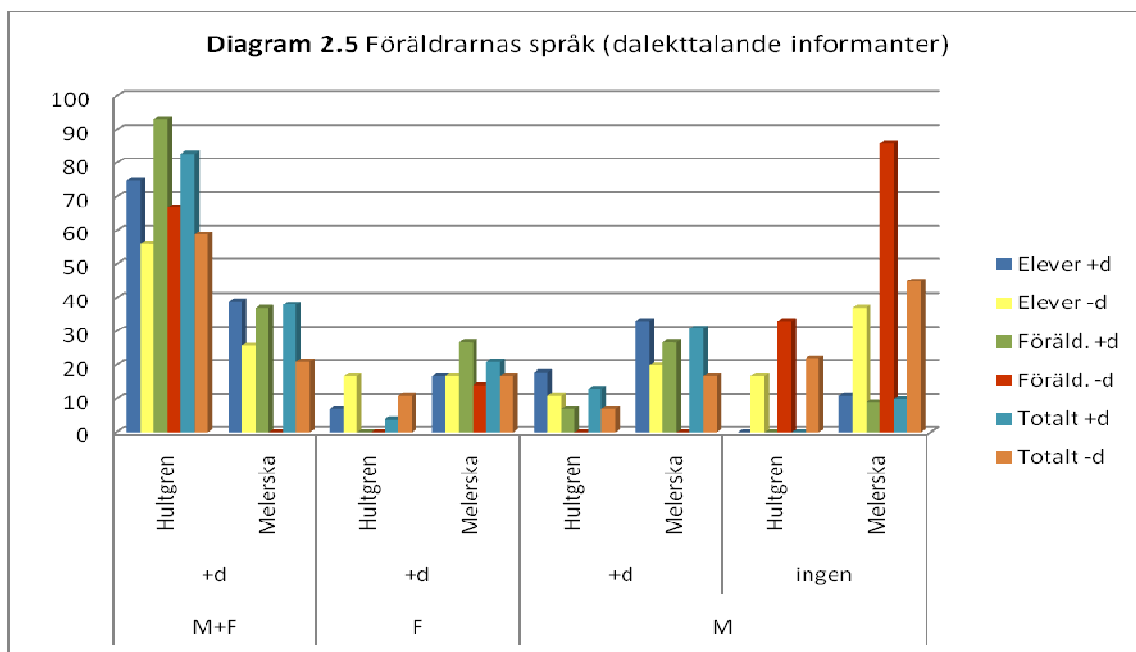
+d		M+F +d		F +d		M +d		ingen	
		Hultgren	Melerska	Hultgren	Melerska	Hultgren	Melerska	Hultgren	Melerska
Elever	+d	75	39	7	17	18	33	0	11
	-d	56	26	17	17	11	20	17	37
Föräld.	+d	93	37	0	27	7	27	0	9
	-d	67	0	0	14	0	0	33	86
Totalt	+d	83	38	4	21	13	31	0	10
	-d	59	21	11	17	7	17	22	45

M+F, +d - båda föräldrarna är dialekttalande

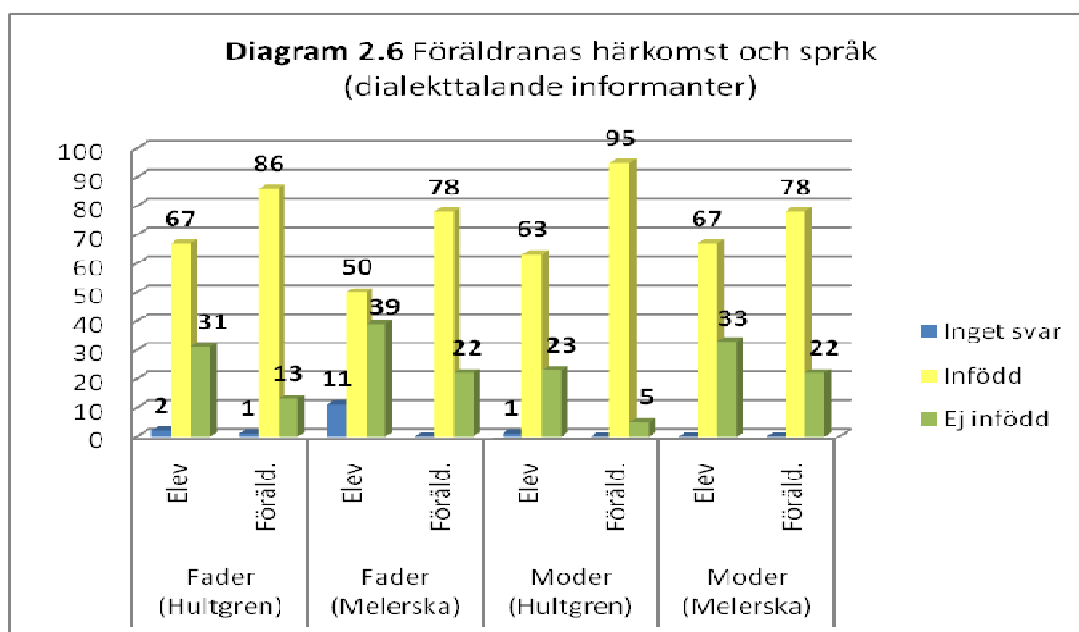
F, +d - bara fader är dialekttalande

M, +d - bara moder är dialekttalande

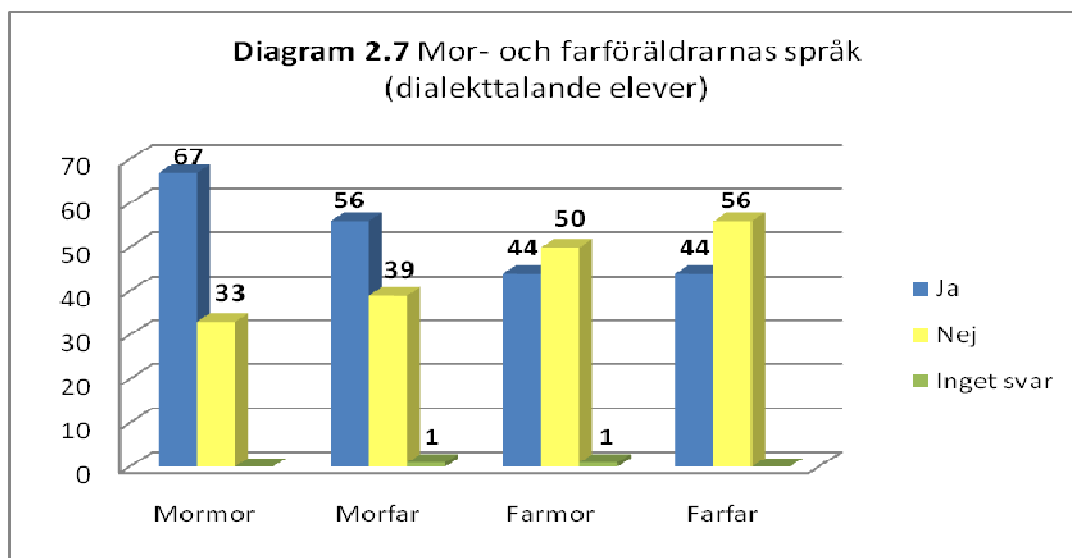
Ingen - ingen av föräldrarna är dialekttalande

Hultgrens påstående att ”särskilt moderns härkomst tycks ha stor betydelse för om man talar dialekt” verkar inte längre gällande om man jämför informanter med dialektalande mödrar respektive fäder (Hultgren 1983b:62). I gruppen av dialektalande föräldrar är andelen infödda fäder och mödrar lika stor och uppgår till 78 % (Diagram 2.6). Det verkar alltså som om det nuförtiden inte är särskilt viktigt om det är mor eller far som kan målet för att barnen också ska bli dialektalande. En orsak till detta kan vara att dagens jämställdhet har bidragit till att fäder umgås mycket mer med sina barn än de gjorde förr i tiden. Båda föräldrarna överför således sitt språk i jämförbar utsträckning.

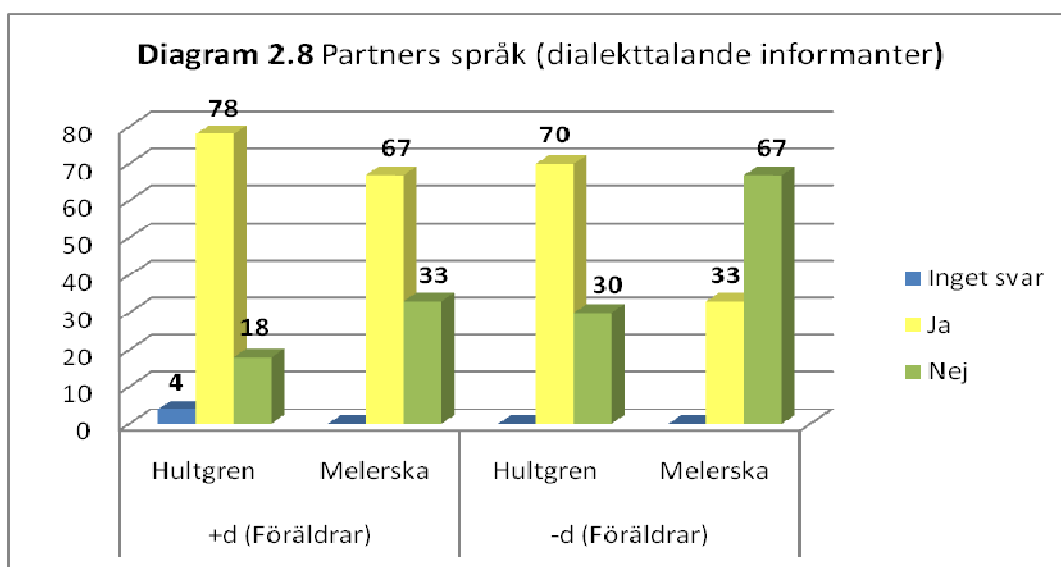

En annan bild får man när man analyserar mor- och farföräldrarnas språk. Då bekräftas Hultgrens hypotes om den stora betydelse moderns härkomst spelar. I min undersökning framkommer att i gruppen dialekttalande elever är det fler mor- än farföräldrar som kan äldalska och därmed borde det också finnas fler dialekttalande mödrar (Diagram 2.7). Diagram 2.7 bekräftar dessutom att ju äldre generation av äldalingar desto fler dialekttalande personer (jfr: Tabell 2.5).

Dagens mor- och farföräldrageneration motsvarar föräldragenerationen i Hultgrens undersökning. Siffrorna skiljer sig dock ganska markant eftersom Hultgren anger 87 % för måltalande föräldrar medan i min undersökning är siffrorna under 70 % för morföräldrar och till och med under 50 % för farföräldrar (Hultgren 1983b:60). Inflyttningen till Älvdalen under de senaste 30 åren har inte varit så omfattande att den kan ha påverkat användningen av äldalskan. Orsaken måste alltså ligga i interna faktorer. Om man tar hänsyn till det sjunkande antalet måltalande personer i allmänhet kan man konstatera att allt fler undviker att prata äldalska, oberoende av om de är födda i kommunen eller om de är inflyttade. Det finns förmodligen de som inte alls har lärt sig målet men också de som har slutat prata sitt lokala mål senare i livet och övergått till svenska. Samma övergång kan ha skett i mor- och farföräldrarnas generation och trots att de kunde eller till och med fortfarande kan prata äldalska, är det sannolikt att de inte använder målet i samtal med sina barnbarn. Därför markerade elever svaret ”nej” när de blev tillfrågade om deras mor- eller farföräldrar pratade äldalska.

Vuxna informanter fick besvara frågan om deras partner talar älvdalska och resultatet redovisas i Diagram 2.8. Hultgrens fråga lydde ”Är/var din make/maka dialekttalande?”. Med tanke på att betydligt fler par idag lever i samboförhållande jämfört med på 1970-talet, har jag avsiktligt ändrat frågans form till ”partners språk”. Bland dialekttalande personer har 67 % en dialekttalande partner (jfr med 78 % i Hultgrens undersökning) – i denna grupp finns två partner som har flyttat till Älvdalen, en från Mora och en från Idre, men som har lärt sig älvdalska. Drygt en tredjedel av de måltalande älvdalingarna har en icke-dialekttalande partner, vilket är nästan dubbelt så mycket som i Hultgrens undersökning. Tre av de icke-dialekttalande personerna har flyttat från andra delar av Sverige (Kristinehamn, Göteborg, Gävle) och en är uppvuxen i Älvdalens kommun, men pratar inte målet.

I min undersökning utgör andelen informanter som inte kan älvdalska en spegelbild av dem som kan den, d.v.s. 33 % av icke-dialekttalande föräldrar har en dialekttalande partner och 67 % har en icke-dialekttalande partner medan det bland dialekttalande föräldrar är 33 % som har en icke-dialekttalande partner och 67 % har en dialekttalande partner. På 1970-talet var situationen omvänd i gruppen av icke-dialekttalande föräldrar - 70 % hade en dialekttalande partner och 30 % hade en icke-dialekttalande partner. Den procentuella andelen dalskande partner till dialekttalande föräldrar är således jämförbar med Hultgrens data. Situationen har dock ändrats märkbart bland icke-dalskande personer. Det är alltså vanligare att båda parterna inte kan älvdalska än vad som var fallet i början av 1970-talet.

3 Älvdalskans särdrag

3.1 Älvdalskans kontrastriekedom

Avgörande för om ett mål uppfattas som ett språk eller som en dialekt är en rad olika språkliga och utomspråkliga kriterier, som till exempel antal talare, historiskt släktskap, ömsesidig förståelse, standardisering, ett utvecklat skriftspråk, användningsdomäner och talarnas självuppfattning (Hyltenstam 1999). Älvdalska, som har status av svensk dialekt, uppfyller vissa av dessa kriterier, bl.a. kriteriet av *ömsesidig förståelse* (Hyltenstam 1999:116; Dahl 2000:122) eller med andra ord *olikhet* (Steensland 1990:217), och skulle därigenom kunna klassificeras som ett separat språk. Älvdalska skiljer sig så markant från standardsvenska att en svensktalande inte kan förstå en älvdaling om de inte övergår till ett gemensamt språk. Lars Levander hävdar att ”förhållandet mellan Ovan-Siljansmålen och Övre Västerdalmålen t.ex. är sådant, att man gott kan jämföra det med förhållandet mellan tvenne främmande, om ock i grunden besläktade språk” (Levander 1925:19). En av orsakerna till denna olikhet är att älvdalskan har bevarat en del ålderdomligheter, som har försvunnit från svenskan, samt har utvecklat egna innovationer. Levander påpekar att det inte finns några typiska drag som inte skulle kunna förekomma i andra mål. Det är emellertid denna blandning av arkaismer och innovationer som gör älvdalska till en unik språkvariant. Detta förhållande förklarar Gunnar Nyström (2004) med följande ord:

”I Dalarna har språkutvecklingen under många århundraden och nästan fram till vår egen tid gått [...] från en relativ enhetlighet till en kontrastriekedom som är större än i något annat svenskt landskap (om man bortser från den nordligaste delen av Sverige, där finska och samiska talas vid sidan av svenska).” (Nyström 2004:5)

Denna språkliga rikedom tar sig dessutom uttryck i de tydliga avvikelserna mellan de olika varianterna, eller man borde kanske kalla dem ”dialekterna” av älvdalska (se kap. 2.2). Älvdalen framstår således som ett område som utmärker sig språkligt både gentemot standardsvenska och övriga dialekter i Sverige. Älvdalskan uppvisar dessutom en unik mångfald inom sig själv.

3.1.1 Arkaismer

Älvdalskans arkaismer har bevarats både inom dess morfologi, fonologi och ordförråd. Dessa ålderdomliga ord och former har bibehållits i språket ända sedan ”fornspråklig tid” (Björklund 1994:1).

Morfologiska ålderdomligheter

Substantiv, adjektiv, pronomen och räkneord böjdes i kasus (nominativ, genitiv¹⁶, dativ och ackusativ i klassisk älvdalska¹⁷) och numerus (singular och plural). Under de senaste hundra åren har kasusböjningen reducerats avsevärt och med stöd i de senaste undersökningarna (se bl.a. Garbacz & Johannessen, kommande) kan det konstateras att det endast finns rester av kasusböjningen i språket hos de älvdalingar som är födda efter andra världskriget. Hos de yngsta talarna observeras även en utbredd synkretism i kasusböjningen av pronomina. Substantiv indelas i tre genus: maskulinum, femininum, neutrum med resp. obestämda artiklar – *ien*, *je* eller *iet*. Vissa pronomen och räkneord böjs följaktligen också efter genus. Det förekommer ingen framförställd bestämd artikel i älvdalska, t.ex. *kulla* ”flicka”, *kullq* ”flickan” men *gamtkullq* ”den gamla flickan”. Verb böjs både i numerus (singular, plural) och person (1:a, 2:a, 3:e) (se Tabell 3.5).

Eftersom detta arbete har en språksociologisk inriktning anges här bara några exempel av älvdalsk böjning, utan att gå in på detaljer. För vidare läsning om älvdalsk morfologi hänvisas bl.a. till Levander 1909b, 1925-28, Nyström 1982, 1996, Nyström & Sapir 2005a,b, Sapir 2005, Steensland 2000, Åkerberg 2004, 2011, Garbacz & Johannessen, kommande).

---

¹⁶ Adjektiv böjs inte i genitiv (Garbacz 2010:39).

¹⁷ Med *klassisk älvdalska* menas den älvdalska som talades fram till de första decennierna av 1900-talet (Nyström & Sapir 2005b:2). Det gamla kasussystemet som beskrivs här är i upplösning idag. I *traditionell älvdalska*, som talas av generationer födda mellan 1920-talet och slutet av 1940-talet, är praktiskt taget bara nominativ och dativ kvar (Steensland 2000; Garbacz 2010:35).

Tabell 3.1 Kasusböjning av maskuliner: *kåv* (kalv) (Steensland 2000b:368)¹⁸

	SINGULAR		PLURAL	
	OBESTÄMD	BESTÄMD	OBESTÄMD	BESTÄMD
NOMINATIV	<i>kåv</i>	<i>kåvin</i>	<i>kåver</i>	<i>kåvär</i>
GENITIV	-	<i>kåvemes</i>	-	<i>kåvumes</i>
DATIV	<i>kåve</i>	<i>kåvem</i>	<i>kåvum</i>	<i>kåvum</i>
ACKUSATIV	<i>kåv</i>	<i>kåvin</i>	<i>kåva</i>	<i>kåva</i>

Tabell 3.2 Kasusböjning av femininer: *kulla* (flicka, ogift kvinna) (Steensland 2000b:368)

	SINGULAR		PLURAL	
	OBESTÄMD	BESTÄMD	OBESTÄMD	BESTÄMD
NOMINATIV	<i>kulla</i>	<i>kullå</i>	<i>kullur</i>	<i>kullur</i>
GENITIV	-	<i>kullunes</i>	-	<i>kullumes</i>
DATIV	<i>kullu</i>	<i>kullun</i>	<i>killum</i>	<i>killum</i>
ACKUSATIV	<i>kullu</i>	<i>kullå</i>	<i>kullur</i>	<i>kullur</i>

Tabell 3.3 Kasusböjning av neutrer: *tak* (tak) (Steensland 2000b:368)

	SINGULAR		PLURAL	
	OBESTÄMD	BESTÄMD	OBESTÄMD	BESTÄMD
NOMINATIV	<i>tak</i>	<i>tatsjed</i>	<i>tak</i>	<i>tatsje</i>
GENITIV	-	-	-	-
DATIV	<i>tatsji</i>	<i>tatsji</i>	<i>takum</i>	<i>takum</i>
ACKUSATIV	<i>tak</i>	<i>tatsjed</i>	<i>tak</i>	<i>tatsje</i>

¹⁸ Formerna presenterade i dessa tabeller utgör snarare en böjningsmodell idag. Dessa system används inte längre i "modern älvdalska", inte ens av äldre generationer.

Tabell 3.4. Personliga pronomen (Nyström & Sapir 2005b:33)

	NOM.	ACK.	DAT.	GEN.
jag	<i>ig</i>	<i>mig</i>	<i>mig</i>	<i>menn</i>
du	<i>du</i>	<i>dig</i>	<i>dig</i>	<i>denn</i>
han, man, den (m.)	<i>an</i>	<i>an, -n</i>	<i>ånum, åm</i>	<i>ånumes, oss</i>
hon, den (f.)	<i>å</i>	<i>åna</i>	<i>enner, en</i>	<i>ennes, enneres</i>
det	<i>eð</i>	<i>eð</i>	<i>dyö</i>	-
vi	<i>wið</i>	<i>ioss</i>	<i>uoss</i>	<i>uor</i>
ni	<i>ið</i>	<i>ið</i>	<i>ið</i>	<i>iðer</i>
de	<i>dier</i>	<i>diem</i>	<i>diem</i>	<i>dieras</i>

Tabell 3.5 Böjning av verb *kasta* (kasta), *båkå* (baka) och *kweðå* (sjunga) (Steensland 2000:370; Sapir 2005:29)

		svaga, långstaviga	svaga, kortstaviga	starka
sing (1:a, 2:a, 3:e)		kaster	bäkär	kweðå
pl	1:a	kastum	bakum	kweðum
	2:a	kastið	bakið	kweðið
	3:e	kasta	båkå	kweðå

Tabell 3.6 Böjning av räkneord *ien*, *twer*, *trair*, *fiuorer* (Nyström & Sapir 2005a:18f)

		1	2	3	4
MASKULINUM	NOMINATIV	<i>ien</i>	<i>twer</i>	<i>trair</i>	<i>fiuorer</i>
	DATIV	<i>ienum</i>	<i>twemm</i>	<i>trimm</i>	<i>fiuorum</i>
FEMININUM	NOMINATIV	<i>je</i>	<i>twär</i>	<i>trjär</i>	<i>fiuorer</i>
	DATIV	<i>ienner</i>	<i>twemm</i>	<i>trimm</i>	<i>fiuorum</i>
NEUTRUM	NOMINATIV	<i>iett</i>	<i>tau</i>	<i>tråy</i>	<i>fiuoreç</i>
	DATIV	<i>ieniu</i>	<i>twemm</i>	<i>trimm</i>	<i>fiuorum</i>

Fonologiska ålderdomligheter

Älvdalskans konsonantsystem kännetecknas av en rad ålderdomliga drag som är sällsynta eller helt har försvunnit i andra nordiska språk. Som exempel på de gamla dragen kan man nämna det bilabiala ljudet *w* i början av ordet (*witå* ”veta”), det läspande ljudet *dh* (*baiða* ”vänta”), b-inskott *mb* (*kamb* ”kam”), <g> uttalad som /g/ i förbindelsen *rg* (*korg* ”korg”) (Björklund 1958:165; Nyström 2004:9). Konsonantförbindelserna *stj*, *sj* och till en viss grad *sk* har bevarat sitt forntida uttal med varje konsonant uttalad för sig, istället för det nutida standardsvenska *sje*-ljudet (Björklund 1958:166).

En kvarleva från fornnordiskan är dessutom nasalvokaler som vanligtvis förekommer före och efter *m* eller *n*, eller i de ord där *m* eller *n* fanns förr i tiden men numera har försvunnit (Björklund 1958:163). Älvdalskan har dessutom bevarat det gamla kvantitetssystemet med tre stavelselängder, vilka i fortsättningen påverkar användningen av accenttyp:

- kort stavelse (kort vokal eller diftong + kort konsonant eller konsonantgrupp),
t.ex. *ali* (svans), *såvå* (sova)
- lång stavelse (kort vokal eller diftong + lång konsonant eller konsonantgrupp;
lång vokal eller diftong + lång konsonant eller konsonantgrupp),
t.ex. *kulla* (flicka), *ager* (havre)
- överlång stavelse (lång vokal eller diftong + lång konsonant eller konsonantgrupp),
t.ex. *ro'tt* (rött), *sta'nað* (stannat) (Åkerberg 2004; Sapir 2005).

Lexikala ålderdomligheter

Älvdalskans ordförråd innehåller många ålderdomliga ord som har sina rötter i fornsvenskan. Här bör nämnas till exempel orden *spyra* ”fråga” (jfr *spörja*), eller *kelda* ”källa” (jfr fornsvenska *källda*). Älvdalskan har också bevarat verbet *werda* då svenskan lånat det lågtyska *bli(va)* (Dahl 2005:18). I och med att språket utvecklas behöver man ständigt nya ord. De flesta nya ord i älvdalskan lånar¹⁹ man från svenskan och anpassar dem fonetiskt och morfologiskt, t.ex. *raðio* (mask.) ”radio”, *uordbuok* ”ordbok” – *uordbuotjē* / *uordbuotjin* / *uordbyöker* (Nom, sing, best. / Dat, sing, best. / Nom. pl.). Yngre generationer använder

---

¹⁹ Mer om lånord i älvdalskan finns i Steensland (2008).

emellertid svenska lånord allt oftare, utan att anpassa dem till de älvdalska böjningsreglerna eller älvdalsk fonetik. Yair Sapir (2004) uttrycker denna tendens att förenkla älvdalska med följande ord:

“The percentage of Elfdalian speakers among the traditional Elfdalian speech community diminishes the further down in age one goes, although this curve might be changing. Teachers now working in preschools in Övdal report that they have never had so many children who had Elfdalian from home as they do today. However, the grammar and pronunciation of younger speakers of Elfdalian is usually more simplified and more influenced by Swedish than what is used by elderly.” (Sapir 2004:11)

Eftersom gamla ord och den rika böjningsvariationen håller på att försvinna förlorar älvdalskan gradvis sin särprägel och liknar allt mer standardsvenska.

3.1.2 Innovationer

Bland älvdalska innovationer är förmodligen diftongeringen ett av de tydligaste dragen. Långa fornnordiska vokaler *i*, *u*, *y* har i älvdalskan ersatts av glidljud med två (diftonger) eller till och med tre vokaler (triftonger), vilka i sin tur kan vara nasalerade (Åkerberg 2004:7). I älvdalska finns det sex diftonger: *ai*, *au*, *ie*, *uo*, *yö*, *åi* och en triftong *iuo* (se Tabell 3.7).

Tabell 3.7 Diftonger och triftonger

ai	<i>baiða</i> (vänta), <i>slaita</i> (slita)	uo	<i>kuort</i> (kort), <i>bruor</i> (bror)
au	<i>autom</i> (utom), <i>gaungg</i> (gång)	yö	<i>fyörolder</i> (fjäril), <i>smyör</i> (smör)
ie	<i>iema</i> (hemma), <i>bien</i> (ben)	åi	<i>kåita</i> (springa), <i>påik</i> (pojke)
iuo	<i>niuota</i> (njuta), <i>riuota</i> (ryta)		

Diftongerna *ai*, *au* och *åi* kan bara vara långa medan *ie*, *uo*, *yö* och triftongen *iuo* kan vara antingen långa eller korta. De kan emellertid uttalas på olika sätt beroende på i vilken by de talas (Sapir 2004:18ff; Steensland 2006b:7f). Till innovationer räknas också *h*-bortfall i början av ord som till exempel i *aus* (hus), *add* (hade) och bortfall av *l* framför *g*, *k*, *m*, *p*, *s*, *f/v* som i *mjok* (mjölk), *siuov* (själv) (se Sapir 2004).

Till nya drag hör apokope d.v.s. bortfall av obetonad vokal (*a, e, o, u*) i slutet av flerstaviga ord (Åkerberg 2004:8, Nyström 2005c). Apokope resulterar i att ord förkortas d.v.s. trestaviga ord blir tvåstaviga o.s.v., men de bibehåller sin accent. ”Därigenom uppstår många enstaviga ordformer med grav accent” (Åkerberg 2004:9). Det urskiljs två typer av apokope: tillfällig och permanent (historisk) apokope. För vidare information hänvisas till Levander (1920:21-28) och Åkerberg (2004:8ff).

En av de syntaktiska innovationerna är adjektivinkorporering²⁰ (Steensland 2000, Åkerberg 2004, Sapir 2004). Adjektiv i attributiv ställning (i definitiva nominalfraser) inkorporeras oftast med substantiv och bildar därigenom en sammansättning t.ex. *grankullur* (de vackra flickorna), *sturbuorde* (de stora borden). Mer om älvdalska särdrag finns i Levander 1909b, 1925-1928, Björklund 1958, Sapir 2004, Åkerberg 2004).

3.2 Språkliga likheter och olikheter mellan älvdalska och önnordiska språk

Älvdalskans oförståelighet för svensktalande personer har bidragit till olika teorier angående dess släktskap med andra språk. För att avgöra hur lik eller olik andra nordiska språk älvdalskan egentligen är, har Östen Dahl försökt mäta avståndet mellan älvdalska, svenska, norska och isländska (Dahl 2004). Han har använt Swadeshmetoden vilken baseras på en lista med 100 ord som anses stabila i besläktade språk. Denna metod innebär att ju fler liknande ord som finns mellan två mål desto närmare besläktade är de (Dahl 2004:4). Dahl har beräknat att antalet gemensamma ord i svenska och älvdalska är lite mindre än i svenska och norska (bokmål) och till och med mellan svenska och isländska, vilket skulle tyda på att svenska och norska eller isländska är närmare besläktade än svenska och älvdalska. Bland älvdalska ord som inte stämmer enligt Swadeshmetoden är bl.a. *nevå* (hand), *rakke* (hund), *kelingg* (kvinna) och *nev* (näsa) (se Tabell 3.8, Dahl 2004:6). Dahl har dessutom presenterat en utvidgad version av Swadeshmetoden i vilken han lagt till förutsägbarhet. Denna metod mäter olikheter mellan språk, snarare än likheter (som i Swadeshmetoden). Dahls undersökning bekräftar tidigare resultat att älvdalska är mer olik svenska än t.ex. norska och ungefär lika olik som isländska.

---

²⁰ Detta drag förekommer också i norrländska mål (Wessén 1969:43).

Tabell. 3.8 Exempel på några skilda ord i svenska, älvdalska och isländska (Dahl 2004:9)

<i>svenska</i>	<i>älvdalska</i>	<i>isländska</i>	<i>svenska</i>	<i>älvdalska</i>	<i>isländska</i>
hand	<i>nevå</i>	hönd	man	<i>kall</i>	maður
hud	<i>stsjinn</i>	húð	måne	<i>tunggel</i>	máni
hund	<i>rakke</i>	hundur	vem	<i>ukin</i>	hver

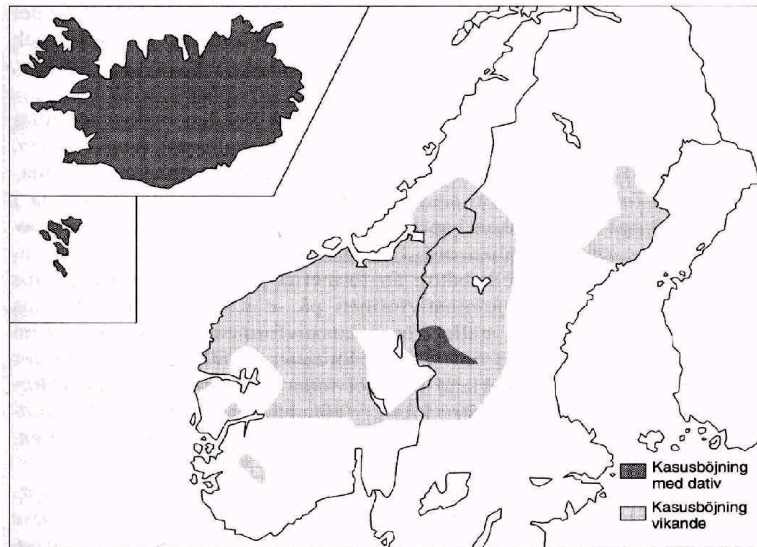
Eftersom både älvdalska och isländska har bevarat vissa fornnordiska drag och båda kan benämnas som konservativa och perifera mål med stora avvikelser från andra nordiska språk, finns det en stereotyp om att älvdalska liknar isländska mer än svenska (om likheter mellan älvdalska, färöiska och isländska se Ringmar 2005). Dahl hävdar emellertid att om man tar hänsyn till Swadeshmetoden blir avståndet mellan isländska och älvdalska jämförbart med avståndet mellan svenska och älvdalska (Dahl 2004:9).

Språkforskarna Anders Holmberg och Christer Platzack (1995) för älvdalska till den s.k. ö nordiska gruppen - den liknar mer öspråken isländska och färöiska än de fastlandsskandinaviska språken: svenska, danska och norska. Piotr Garbacz (2010) anser dock att Holmbergs och Platzacks klassifikation baseras på otillräckliga data och hävdar att:

”Traditional Övdalian might be a problem for the parametric approach presented in Holmberg & Platzack (1995), since it seems to exhibit a mixture of both Mainland Scandinavian and Insular Scandinavian syntactic properties, at the same time as it possesses (at least a residue of) morphological case and robust subject-verb agreement. In this respect, Traditional Övdalian is like Faroese, which also has properties not predicted by the parametric approach of Holmberg and Platzack.” (Garbacz 2010:64)

Martin Ringmar (2005) har försökt avgöra om älvdalska verkligen kan räknas till ”ö nordiska språk på fastlandet”. Han sammanfattar sin diskussion med påståendet: ”Inget språk är en ö (inte ens om det talas på en ö)” (Ringmar 2005:16). Om man emellertid tar hänsyn bara till vissa avvikande språkliga drag kan man konstatera att älvdalskan ser ut som en ö på Sveriges karta och dess drag liknar mest just isländska. Ringmar använder en karta över dativanvändning som ett bra exempel på älvdalskans ö nordiska karaktär (se Karta 3.1). Kartan skulle se liknande ut om man analyserade andra drag som t.ex. böjning av räkneorden 1-4 eller personböjning av verb i plural.

Karta 3.1 Dativanvändning i nordiska språk (Ringmar 2005:4)

De gemensamma dragen är ett resultat av att både isländska och älvdalska har utvecklats ur samma fornnordiska språk och under liknande isolerade omständigheter, och inte på grund av några särskilt täta kontakter sinsemellan. (Älv)dalskan är inte ensam om sina särpräglade drag och det finns liknande "perifera" mål i övriga delar av Sverige som t.ex. på Gotland, i Norrbotten, Jämtland och Västerbotten, men också i finska Österbotten (Wessén 1969:11; Dahl 2004:19). Att älvdalskan utgör ett "öspråk" beror således på det stora antalet arkaismer och innovationer och deras likhet till andra öspråkliga drag.

4 Huvudbegrepp i språkrevitalisering och Fishmans skala GIDS

4.1 Språkrevitaliseringens huvudbegrepp

Sedan språkforskare började diskutera revitaliseringsfrågor har det uppstått en rad nya termer för diverse etapper i processen av språkdöd och olika klassifikationer av de hotade språken²¹. Michael Krauss, vars språkindelning blev en utgångspunkt för språkforskarnas vidare analyser, urskiljer tre typer av språk: *moribund* (döende), *endangered* (hotade) och *safe* (säkra) (Krauss 1992:5ff). I hans klassificering räknas alla språk som inte längre talas av barn som *moribund languages*. Krauss indelning har dock visat sig vara otillräcklig och därför har den ytterligare utvidgats av andra språkforskare. Man kan således urskilja följande typer av språk, beroende på deras överlevnadsstyrka: (den nedan presenterade klassificeringen är en sammanställning av termer som finns hos Grenoble & Whaley 1998, 2006, Tsunoda 2005, Crystal 2000 och Skutnabb-Kangas 2000 med mina förslag på deras svenska motsvarigheter):

- säkra (*safe, healthy languages*)
- svaga (*weakening, sick languages*)
- döende (*moribund, dying languages*)
- döda (*dead, extinct languages*).

Säkra språk används aktivt av hela befolkningen inom alla domäner i ett visst samhälle. *Svaga språk* talas vanligtvis av en äldre befolkning medan yngre människor endast behärskar dem passivt – de förstår det mesta men talar inte själva. Språkets förmedling från en generation till en annan är därigenom begränsad. Indelning av språk beroende på antal talare medför en rad svårigheter och oklarheter. Det anges dock oftast att ”tydligt svaga språk” (*clearly threatened* enligt Krauss terminologi) har färre än 5 000 talare (Skutnabb-Kangas 2000:48). *Döende språk* lärs inte alls av unga och bara enstaka äldre talare lever kvar, medan *döda språk* inte har några talare alls (Tsunoda 2005:12f). Den mer allmänna termen ”hotade språk” (*endangered, threatened languages*) brukar i dagens litteratur tillämpas både på *svaga* och *döende* språk.

---

²¹ I arbeten om revitalisering används oftast termen *hotade språk* analogt med termen *minoritetsspråk*, till skillnad från *majoritetsspråk* som betraktas som det språk som utgör ett hot genom att ersätta *minoritetsspråket*. Prefixen *majoritet* och *minoritet* avser emellertid inte alltid antalet användare av respektive språk eller deras politiska status (se Grenoble & Whaley 2006).

Bedömningen av språkets överlevnadsstyrka är en komplex uppgift som sker enligt en rad olika kriterier, beroende på vilken av följande faktorer man vill betona: antalet talare, deras ålder, proportionell andel i förhållande till hela befolkningen, språkets förmedling mellan generationer, dess användningsdomäner och dess gensvar till nya domäner, tillgång till material som kan användas för utbildning samt läs- och skrivfärdighet (Tsunoda 2005:9, UNESCO 2003:7). En genomtänkt analys tar upp alla dessa faktorer var för sig. Det kan hända att ett språk befinner sig i en säker position när det gäller till exempel antal talare men att förmedlingen mellan generationer kan vara hämmad.

UNESCO (2003) har tagit upp 9 faktorer för klassificeringen av språk. Dessa utgör bara förslag på vad som bör tillämpas på individuella fall (UNESCO 2003:17). Valet beror på vilken faktor man vill undersöka, och varje nivå i de tabellerna har fått ett betyg.

Factor 1. Intergenerational language transmission

Factor 2. Absolute number of speakers

Factor 3. Proportion of speakers within the total population

Factor 4. Trends in existing language domains

Factor 5. Response to new domains and media

Factor 6. Materials for language education and literacy

Factor 7. Governmental and institutional language attitudes and policies, including official status and use

Factor 8. Community members' attitudes toward their own language

Factor 9. Amount and quality of documentation

Helhetsbilden av ett språk får man om man sammanställer dessa betyg, men man kan inte dra slutsatser endast genom att addera siffror. Dessa betyg utgör snarare en referensram för sociolingvistiska analyser (UNESCO:17).

En precis klassifikation av ett språk kan leda till att man vidtar nödvändiga åtgärder i syfte att bibehålla (*language preservation*), bevara (*language maintenance*) eller revitalisera (*language revitalization*) språket. *Språkets bibehållande* innebär dess nedtecknande i grafisk form och ljudform vilket tillämpas när det bara finns enstaka talare kvar. *Språkbevarande* strävar efter att skydda en gynnsam miljö, d.v.s. stödja de existerande användningsdomänerna inom vilka talarna fortfarande kan använda sina mål. *Revitalisering* medför inte bara bevarande av den språkliga miljön, utan också att den förbättras, för att tillvinna fler nya talare (Mufwene 2002; Grenoble & Whaley 2006). Dessa termer används emellertid ganska fritt av språkforskare (mer om vilka forskare som använder vilka termer i: Tsunoda 2005:168).

Språkbevarande kan sättas i kontrast till språkbyte – en process som sker över generationer, då man övergår från ett språk till ett annat. Språkbytet påverkas av faktorer som brukar indelas i naturliga, politiska, sociala, sociopsykologiska, historiska, ekonomiska, miljörelaterade, kulturella, religiösa och språksociologiska (Tsunoda 2005:57). Dessa faktorer har Hyltenstam indelat i tre grupper, beroende på om de avser hela samhället, en viss grupp eller en individ (Hyltenstam 1999:75ff):

- faktorer på samhällsnivå som betraktar minoritetsspråk ur majoritetens perspektiv: politiskt-legala förhållanden, majoritetssamhällets ideologi, utbildning, språklagstiftning, implementering, ekonomiska faktorer, sociokulturella normer;
- faktorer på gruppnivå: demografi, språkförhållanden, heterogenitet/homogenitet, näringar, typ av etnicitet, intern organisation, institutioner, medier, kulturyttringar;
- faktorer på individnivå: språkval, socialisation.

Innan en revitalisering påbörjas bör man bedöma språkets vitalitet genom att noggrant analysera vilka faktorer som påverkar språkbytet samt i vilket tempo och först därefter tillämpa lämpliga metoder. Det komplexa i denna process sammanfattar UNESCO i en mening: “No single factor alone can be used to assess a language’s vitality or its need for documentation.” (UNESCO 2003:7)

UNESCO anger en lista över möjliga vägar inom minoritetspolitik och beskriver vilka underförstådda attityder stater kan inta när det gäller minoritets- och majoritetsspråk. Dessa handlingslinjer är följande: ett likvärdigt stöd (*equal support*), ett uppdelat stöd (*differentiated support*), en passiv assimilation (*passive assimilation*), en aktiv assimilation (*active assimilation*), en påtvingad assimilation (*forced assimilation*) och förbud (*prohibition*) (UNESCO 2003:13, min övers.). Språkets revitalisering i ett statligt perspektiv kan bara äga rum i de två första fallen, medan minoritetsspråkstalar bara kan vara hänvisade till sig själva i de övriga fallen. Om staten genomför politik av *equal support*typen får majoritets- och minoritetsspråken lika stor uppmärksamhet och nödvändigt skydd. I fråga om *differentiated support* får vart och ett av språken ett lämpligt regeringsskydd i de domäner där språket används, vilket i praktiken oftast innebär de privata användningsdomänerna i minoritetsspråkens fall. De kvarstående handlingslinjerna främjar endast bruket av majoritetsspråk medan minoritetsspråk antingen får inget stöd alls (*passive assimilation*), bruket av dem inskränks (*active assimilation* och *forced assimilation*) eller till och med förbjuds (*prohibition*).

Språkdöd får en rad språkliga och utomspråkliga följder. David Harrison (2007) anser att genom att förlora ett språk förlorar man oftast också en stor del av de kunskaper som samlats

i detta språk. Denna förlust är särskilt påfallande i de muntliga språken, där kunskap bara överförs om det finns talare. Förutom kunskaper förlorar man identitet och kulturellt arv, sådant som bland annat lokala berättelser, dikter och skämt är uttryck för. Den tredje följden av språkdöd är att man förlorar en möjlighet att undersöka hur människans hjärna fungerar (se också Fishman 1991, Crystal 2000, Nettle & Romain 2000, Hinton & Hale 2001). Man brukar också betona vikten av den språkliga mångfalden för språkvetenskapen – den möjliggör komparativa språkstudier, studier i språktypologi, språksociologi samt lägger grunden för nya teorier och nya upptäckter (Nettle & Romaine 2000:10f). Nettle och Romaine (2000) sammanfattar sina argument för bevarandet av språklig mångfald med några metaforer och kommer genom dessa till slutsatsen att varje människa har rätt att kunna bevara sitt modersmål:

”Each language has its own window on the world. Every language is a living museum, a monument to every culture it has been vehicle to. It is a loss to every one of us if a fraction of that diversity disappears when there is something that can have been done to prevent it. Moreover, every people has a right to their own language, to preserve it as a cultural resource and to transmit it to their children.” (Nettle & Romaine 2000:14)

Genom språket samlar man dessutom kunskap om sin historia och därför: ”once a language is lost, the links with our past are gone” (Crystal 2000:41). Slutligen behöver man den språkliga mångfalden precis som man behöver den biologiska mångfalden (Crystal 2000, Skutnabb-Kangas 2000). Likheter mellan språk och biologi uttrycks bland annat i själva terminologin, där man använder termerna *språkdöd* och *hotade språk* som om det handlade om levande organismer.

Ett av möjliga sätt för att försöka bibehålla ett språk är revitalisering. För att kunna säga att en revitaliseringsprocess har lyckats måste en rad villkor uppfyllas. För det första har revitalisering chans att nå framgång endast när talarna vill detta och när de aktivt deltar och stödjer denna process. Om forskarna inte får hjälp av talarna kan de endast dokumentera språket som enda möjlighet att bibehålla det (Bradley 2002:8). För det andra är språkets utveckling möjlig bara när det används i alla domäner, inte bara i hemmiljö. Visserligen spelar föräldrarna en viktig roll i denna process, men rollen av andra miljöer som till exempel skolan eller arbetsplatser bör inte underskattas (se Huss 1999). Man måste således ha tillfällen att använda sitt språk aktivt dagligen. Användning av språket i en bred domänskala kan ske när det finns ett autentiskt behov i samhället av att tala det lokala målet, när målet har ”value on the linguistic market”, vilket endast kan skapas av talarna själva (Magga & Skutnabb-

Kangas 2003:40). Man vet aldrig om revitaliseringsförsök kommer att nå önskade resultat, men chansen ökar om man upplyser befolkningen om detta och om man lyckas skapa en positiv minoritetsidentitet - *positive minority identity* (Huss & Camilleri & King 2003:8). Slutligen behövs det alltid någon form av stöd utifrån – från majoritetens sida, samt ett statligt stöd, inte bara passiv observation. Leena Huss säger dessutom att ”revitalisering börjar när de dominerade blir medvetna” (Huss 2001:125).

Revitalisering bör således uppfattas som ett tvärvetenskapligt område, där olika vetenskapsgrenar korsar varandra. I revitaliseringsprocesser medverkar därför såväl språkvetare, sociologer, psykologer och antropologer som politiker, med ständigt deltagande av språkets talare. Ett samarbete mellan dem som har makten och dem som revitaliseringen berör är en bra förutsättning för framgång. Inte alla revitaliseringsförsök har dock vunnit framgång, eftersom språket inte befinner sig i vakuum och vissa förändringar inte går att ta tillbaka (Edwards 1985):

”The chief obstacle is that by the time languages are seen to be in need of sustenance, their position is often irretrievable. Further, language decline does not occur in vacuum but is accompanied by changes in the entire social fabric. To attempt to revive a language *per se* is thus difficult because the milieu in which it once flourished has irrevocably altered.” (Edwards 1985:86)

Behovet av att kommunicera med varandra och talarnas vilja att delta i bevarandeprocessen i förening med genomtänkta revitaliseringsförslag, borde dock räcka för att bevara hotade språk från utdöende.

4.2 Introduktion till Fishmans skala GIDS

En av de klassifikationer som bedömer i vilken grad ett språk är hotat och som underlättar språkplanering och revitalisering är Fishmans skala GIDS – *Graded Intergenerational Disruption Scale* (Fishman 1990, 1991, 2001). Eftersom den åttagradiga skalan berör olika aspekter (antalet talare, talarnas ålder, undervisning, media osv.) kan de enskilda aspekterna av språket hamna på olika stadier, och därför är det ibland svårt att placera ett givet språk på ett enda stadium. Fishmans skala har två huvudmål: att hjälpa till att diagnostisera var ett språk befinner sig i sin förändringsprocess och att föreslå lämpliga åtgärder för att bevara det, samt peka på de element som borde prioriteras i revitaliseringsprocessen. Ju högre på skalan ett språk befinner sig desto mer utrotningshotat anses det vara.

Fishmans skala utgör åtta steg i ”att vända en språkbytesprocess” (min övers.): *RLS - reversing language shift* (Fishman 1990). RLS syfte och möjliga biverkningar beskriver Fishman (1991) med följande ord:

”The best that RLS theory can do is to provide greater societal perspective for negotiating the difficult priorities that any RLS-effort inevitably involves. As with all other types of social planning, RLS planning will inevitably be accompanied by unexpected side-effects and even negative consequences. However, there is no alternative modern route to social problem solving than the route via planning. For the advocates of RLS there is, therefore, no dilemma as to whether RLS planning should occur. If there is a dilemma it deals with the *how* of RLS, i.e. with a systematic overall approach that can guide the efforts that must be undertaken.” (Fishman 1991:394)

Alla insatser för att bevara hotade språk måste göras i samarbete mellan staten och myndigheterna å ena sidan och lokala samhällen och enskilda människor å andra sidan. *RLS*-försök kommer att misslyckas om de inte accepteras och stöds på den lokala nivån (Fishman 1991:4).

Fishman hävdar att det inte finns något språk för vilket ingenting kan göras. Problemet kan emellertid vara att avgöra vilka åtgärder som är mest effektiva och nödvändiga i en viss situation. Hans skala är därför ämnad att bidra med lämpliga lösningar (Fishman 1991:12). En annan typ av svårigheter framkommer av det faktum att språk inte förekommer i ett vakuum, utan samspekar med kulturen. Därför för alla förändringar i språket även med sig förändringar på det kulturella området, vilket också måste tas hänsyn till när man planerar språkets revitalisering.

4.3 Stadier i GIDS-skala

Uppräkning av stadier i GIDS-skala som följer nedan är baserad på Börestam & Huss (2001:102).

Stadium 8 *Endast gamla talare som lever spridda; ingen daglig kommunikation.*

Stadium 7 *Kulturell växelverkan i minoritetsspråket främst i äldre generationer. De flesta talare är över barnafödande ålder; minoritetsspråket används dagligen av dem.*

Stadium 6 *Minoritetsspråket överförs till nästa generation inom familjen.*

Stadium 5 *Läs- och skrivfärdighet i minoritetsspråket inom familjer, skolor och lokala myndigheter.*

Stadium 4 *Grundutbildning på minoritetsspråket.*

4a - *skolor där undervisning sker på minoritetsspråk,*

4b – *undervisning i/på minoritetsspråk som en del av den obligatoriska undervisningen som sker på majoritetsspråk.*

Stadium 3 *Minoritetsspråk används lokalt på arbetsplatser; minoritetsspråket används både av minoritets- och majoritetsgrupper.*

Stadium 2 *Minoritetsspråk används på lägre myndighetsnivå, delvis även i medierna.*

Stadium 1 *Minoritetsspråk används i högre utbildning, hos förvaltningsmyndigheter, i regeringen och nationella massmedier.*

Stadierna 8 till 5 har för avsikt att uppnå diglossi medan stadierna från 4 till 1 avser att överskrida diglossi. Stadierna 8 och 7 lägger framför allt fokus på att dokumentera de hotade språken och försöka tillvinna sig nya talare. Stadierna 6 till 4a betonar vikten av språkets förmedling mellan generationer och stadierna 4b till 1 fokuserar på att skapa nya användningsdomäner, utöver de som redan finns i ett samhälle.

Det lägsta stadiet på skalan, stadium 8, förutsätter att det bara finns spridda enstaka talare av minoritetsspråket, som inte har någon att använda sitt språk med i det dagliga livet. Dessa människor bor oftast i isolerade områden, som t.ex. aboriginer eller indianer, eller på ålderdomshem. Språkplanering på detta stadium innebär att man måste hitta en grupp människor som skulle vilja lära sig det hotade språket och en grupp som skulle kunna undervisa, samt att det måste utarbetas lämpliga läromedel.

Stadium 7 benämns av Fishman som det mest vilseledande – språk som befinner sig på detta stadium har tämligen många talare men dessa talare är oftast över barnafödande ålder vilket begränsar möjligheten att förmedla språket mellan generationerna. Dessutom är dess användningsdomäner vanligtvis begränsade till vardagliga samtal. De aktiviteter som i detta stadium organiseras av måltalande i syfte att bevara språket, såsom konserter, föreläsningar, kulturella aktiviteter och så vidare, har för avsikt ”to enthuse the already enthusiastic, to convince the already convinced” (Fishman 1991:397). Ungdomarna, som använder majoritetsspråket i det dagliga sammanhanget, känner oftast inget behov av att ta upp föräldrarnas vanor och behärska minoritetsspråket. Revitaliseringens mål i detta fall är därför att övertyga unga människor att lära sig föräldrarnas modersmål, även om det bara kan bli deras andraspråk och inte deras modersmål. Om nya generationer förmedlar minoritetsspråket till sina barn kan man prata om kontinuitet mellan generationerna. För att uppnå denna kontinuitet måste man därför påverka ungdomarnas attityder till språket och få dem att bygga upp en känslöbindning till förfädernas modersmål.

Stadium 6 definieras av Fishman som det viktigaste i språkbevarandeprocessen eftersom språkförmedling inom familjen är det mest centrala steget för att revitalisera hotade mål. På detta stadium utgör minoritetsspråket ett naturligt kommunikationsmedel inom familjen, mellan alla generationer. Att uppnå denna nivå på skalan är det första steget för att höja statusen på hotade mål. Vid revitaliseringsförsök på detta stadium satsas det framför allt på familjen och enskilda individer snarare än på samhället i helhet. Att få familj, grannskap och folkgrupper att kommunicera med varandra på minoritetsspråk är dock svårare än att stifta skolor, ge ut tidningar, litteratur eller skapa media på detta språk. Joshua Fishman (1991) påpekar också att fokusering på det lokala planet inte behöver innebära att man försummar den samhällseliga nivån:

”(...) the approach being advanced here does not counsel ignoring the higher order domains, but, rather, counsels the necessity of a prior, firmly established child-socialization base to which they can contribute and from which they themselves, in turn, can derive the political support which they require (...)” (Fishman 1991:408).

Till skillnad från tidigare stadier som tar fasta på den muntliga kommunikationen, fokuserar stadium 5 på de skriftliga kunskaperna, något som närmar minoritetsspråk till majoritetsspråk. Stadierna från 8 till 5 definieras som ”RLS on the weak side” och utgör det minimala programmet för bevarandet av hotade språk (Fishman 1991:396). Eftersom alla revitaliseringsförsök i de stadierna inte kräver något stort finansiellt stöd och fokuserar på

språkbruket hos enskilda individer, behövs inget särskilt samarbete med myndigheter på statlig nivå, utan det räcker med ett effektivt samarbete och god vilja på det lokala planet. Huvudmålet för RLS i de första stegen är att förändra människornas attityder till förfädernas modersmål och utveckla ett diglossiförhållande i samhället.

Stadierna 4 till 1 definieras som ”RLS on the strong side” då språkplaneringsmetoderna strävar efter att överskrida diglossi och ytterligare förstärka minoritetsspråkets ställning (Fishman 1991:401). Stadierna 4a och 4b fokuserar på att utvidga skolornas erbjudande så att barn har fler möjligheter att använda minoritetsspråket utanför hemmiljön. Dessa stadier sammanflätas med stadium 6, då bruket av minoritetsspråket hemma är en grundläggande förutsättning för effektiv undervisning på/i detta språk. Stadierna 3 till 1 främjar användningsdomäner som överskrider språkbruket inom familjen och kan uppnås endast när språket redan befinner sig på stadium 6.

4.4 Utvalda hotade språk i ljuset av Fishmans modell

Joshua Fishman har utarbetat sin modell för att undersöka i vilken grad ett språk är hotat. Han presenterar vad som redan har gjorts och pekar på vad man borde satsa mer på i framtiden. I sin bok ”Reversing Language Shift. Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages” (1991), där han introducerar sin modell för första gången, analyserar han irländska, baskiska, frisiska, franska i Quebec, katalanska i Spanien, modern hebreiska, maori i Nya Zeeland samt ger exempel från Amerika (navajo, spanska och jiddisch) och australiska språk. Tio år senare gavs boken ”Can threatened languages be saved?” ut (2001). Den blev en tillbakablick på vad som hade hänt med dessa språk sedan 1991. Idag används Fishmans skala som ett verktyg som underlättar analys och kompletteras vanligtvis med andra modeller²².

Sverige har också en lång tradition av revitaliseringsförsök för sina minoritetsspråk. Med finska, meänkieli (tornedalsfinska), samiska (samtliga dialekter), romani chib och jiddisch som officiella svenska minoritetsspråk är älvdalska inte ensamt i sina strävanden och har därigenom en stark bas att stödja sig på. Bortsett från finska, romani chib och jiddisch som också talas i andra länder, inte minst utanför Skandinavien, liknar älvdalskans situation mest den situation som råder för samiska och meänkieli.

4.4.1 Samiska

Samiska, som egentligen består av tre språk: väst-, öst- och sydsamiskan, vilka i sin tur indelas i mindre dialekter, har varit ett officiellt minoritetsspråk i Sverige sedan år 2000, då en samisk språklag *Lag om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar* (SFS 1999:1175) trädde i kraft. I och med ratificeringen av Europarådets minoritetsspråkskonventioner²³ fick samiskan speciella rättigheter och stöd som skulle underlätta att bevara men också utveckla detta språk. Idag jobbar man med att bekämpa den

---

²² En lista över ytterligare arbeten om revitaliseringsförsök av olika språk finns bland annat i Huss (1999).

²³ Europarådets minoritetsspråkskonventioner består av: *Ramkonventionen om skydd för nationella minoriteter* och *Europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk*. Mer om detta i kap. 7.6.

skamkänsla som tidigare funnits inför att använda språket, att utveckla ett eget skriftspråk²⁴, att utvidga utbildningsmöjligheter och med att främja kunskaper om samiskan.

Idag försöker man stödja samiska på alla stadier på Fishmans skala. När det gäller till exempel undervisning finns det samisk förskoleverksamhet och sameskolor (årskurs 1 till 6) på sex ställen i Sverige: Karesuando, Lannavaara, Kiruna, Gällivare, Jokkmokk och Tärnaby. Sameskolor ”utöver grundskolans mål ansvarar för att varje elev efter genomgången sameskola är förtrogen med det samiska kulturarvet samt kan tala, läsa och skriva samiska” (Skolverket 2001:14). Det finns ytterligare grundskolor där undervisningen sker på svenska men vissa ämnen (språkval, slöjd och samhällsorienterade ämnen) har samisk inriktning. Den enda gymnasieskolan med samisk inriktning är *Bokenskolan* i Jokkmokk (Skolverket 2001:19). Vuxna personer har dessutom möjlighet att lära sig om den samiska kulturen och livsstilen och genomgå en språkkurs i samiska på *Samernas Utbildningscentrum* (före detta folkhögskola) i Jokkmokk (*Sápmi* hemsida: <http://www.samer.se/>). Revitaliseringsförsöken har lett till att undervisning på samiska på högre nivå idag är möjlig inom ramen för olika kurser på enstaka svenska universitet. En samisk högskola *Sámi Allaskuvla* finns endast i Kautokeino i Norge (*Sápmi* hemsida; Huss 1999:151).

Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk (2009), som trädde i kraft den första januari 2010, utvidgade det tidigare utvalda antalet kommuner, där man hade rätt att använda samiska vid kontakter med myndigheter till 17. Förutom de förvaltningsområden där man har rätt att bli bemött på samiska, har man rätt att använda samiska hos domstolar i 4 kommuner. Dessa regler är ett träffande exempel på att man strävar efter att ha ett fungerande språk på stadium 1 enligt Fishmans skala.

När det gäller bruket av samiska i svenska massmedier är situationen långt ifrån stadium 2 eller 1 på Fishmans skala. Alla tidskrifter som berör samiska problem och ges ut i Sverige är huvudsakligen skrivna på svenska, med några korta artiklar på samiska, snarare som ett undantag (Huss 1999:158f). Man kan däremot lyssna på samiskan på *Sameradion* som sedan 1952 utgör en egen kanal inom Sveriges Radio (*Sameradions* hemsida: <http://sverigesradio.se/sameradion/>). Det finns ingen egen TV-kanal på samiska men det finns ett nyhetsprogram *Ođđasat* vilket sänds inom ramen för Sveriges Television och som är textat till svenska (*Sápmi* hemsida).

---

²⁴ Det finns idag sex olika skriftspråk för sex varieteter av samiska. I Sverige används tre: sydsamiska, lulesamiska och nordsamiska. Övriga varieteter anpassar sitt skriftspråk till sin granddialekt (*Sápmi* hemsida: <http://www.samer.se/>).

Litteratur på samiska är inte särskilt omfattande men håller ständigt på att utvecklas – man publicerar framför allt skolböcker men också skönlitteratur (*Sápmi* hemsida; Huss 1999:161f). En ny samisk domän är inte bara litteratur utan också teater. Den första samiska teatergruppen i Sverige var *Dálvadis* som etablerades 1971. Gruppen upphörde att existera 1991. Idag finns det nya möjligheter att lyssna till samiska på scenen: *Sámi Theáter*²⁵ med huvudsäte i Kiruna samt den sydsamiska *Áarjelh Samien Teatere* med säte i Tärnaby och i norska Mo i Rana (*Sápmi* hemsida).

4.4.2 Karelska

Karelska som talas i Karelska republiken i Ryssland är, till skillnad från samiska, exempel på ett språk som inte är erkänt som ett minoritetsspråk och vars status i många avseenden liknar älvdalska. Raija Pyöli har tillämpat Fishmans skala för att undersöka karelskans situation (Pyöli 1999). Hon placerar karelska på stadierna 5, 6 och 7 och motiverar sitt val på följande sätt:

”Föräldrarna talar visserligen inte karelska till sina barn (stadium 7), men använder den fortfarande i kommunikation med sina egna föräldrar och äldre släktingar i samma ålder. Det finns en klyfta mellan attityderna och det egentliga språkbruket: karelerna medger behovet av ett eget språk men gör inte mycket för saken i praktiken. De talar sitt modersmål för det mesta med grannar, vänner och äldre släktingar på landsorten (stadium 6) samt vid olika kulturevenemang. (...) språket är undervisningsämne 2-3 timmar i veckan i 57 skolor (...) och i någon mån i vuxenutbildningen (stadium 5), men all annan utbildning sker på ryska.” (Pyöli 1999:10)

Karelska visar därigenom många likheter med älvdalska med den skillnaden att ”karelerna utgör den största (10 %) av de östersjöfinska minoriteterna i Ryssland” och fortfarande talas (1989) av betydligt fler personer (ca 40000) än älvdalskan (Pyöli 1999:8; Pyöli 2003:106). Vägen med en högre status för språket liknar ändå älvdalingarnas strävanden.

Karelska undervisas (2003) redan på ca 50 daghem inte bara i form av sånger, dikter och lekar, utan den är också närvarande vid vardagliga sysslor som till exempel vid måltider, promenader och liknande aktiviteter. Karelska är dessutom ett obligatoriskt ämne i grundskolan – två eller tre timmar i veckan. På universitetsnivå utbildar man lärare

---

²⁵ Bland *Sámi Theáters* föreställningar finns bland annat två verk av Shakespeare: *Hamlet* och *Macbeth* (*Sápmi* hemsida).

i karelska samt utarbetar undervisningsmaterial. Vuxna personer har möjlighet att delta i kvällskurser vilket är av stort värde eftersom de flesta föräldrar till dagens elever inte kan sitt mor- och farföräldraspråk (Pyöli 2003:110).

I och med att karelska länge fungerade som ett muntligt språk, fick man utarbeta en enhetlig ortografi och utvidga ordförrådet så att språket skulle kunna brukas i universitetsmiljö. Den riktning som revitaliseringen har gått i Karelia kan beskrivas i två steg:

” (...) first, active revitalisation on the societal level; secondly, as a result, parents became aware of the need to maintain the language and they began to appreciate the work done in schools.” (Pyöli 2003:114)

Införandet av karelska i skolundervisningen har emellertid inte varit tillräckligt för att få kareler att aktivt och på ett naturligt sätt använda sitt språk i andra sammanhang, vilket numera utgör ett av huvudmålen i revitaliseringsprocessen.

4.4.3 Kasjubiska

Kasjubiska²⁶ är ett språk som talas av kasjuber²⁷ i norra Polen, i Östpommern, och som brukar jämföras med älvdalska bland annat på grund av att det också har bevarat många arkaiska språkdrag som inte förekommer i standardspråket. Kasjubiskan har visserligen inte som älvdalska grannspråk som avviker starkt från majoritetsspråket polska, men dess historia och vägen till att bli erkänd som minoritetsspråk liknar i viss utsträckning strävandena i Älvdalen. Efter år av aktiv strävan efter att höja kasjubiskans status, blev den först erkänd som ett landsdelsspråk den 6 januari 2005 i kraft av Lagen om nationella och etniska minoriteter och om ett landsdelsspråk, där kasjubiska blev det enda regionala språket i Polen (*Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*) (Cybulski 2006:63ff). Den 1 juni 2009 trädde Europarådets *stadga om landsdels- eller minoritetsspråk* i kraft och därigenom förstärkte man kasjubiskans position som eget språk. I och med att kasjubiskan blev erkänd som ett landsdelsspråk fick kasjuberna rätt att använda sitt språk vid besök hos lokala myndigheter samt rätt till att få undervisning i/på detta språk. På den nationella arenan

---

²⁶ Kasjubiska heter *język kaszubski* på polska och *kaszëbsczi jãzëk* eller *kaszëbskô mòwa* på kasjubiska.

²⁷ Det är svårt att fastställa vem som tillhör folkgruppen 'kasjuber'. Vid folkräkningen 2002 uppgav sig 5 100 personer vara av kasjubisk etnicitet medan 51 000 angav kasjubiskan som sitt modersmål (GUS hemsida: http://www.stat.gov.pl/gus/5840_4520_PLK_HTML.htm).

diskuterar man kasjubiska angelägenheter inom Unionen för Regional- och Minoritetsspråk i Polen (*Unia Języków Regionalnych i Mniejszościowych w Polsce - UJRiMwP*), som också blivit *Member State Committee av European Bureau for Lesser-Used Languages – ELBUL* (Zieniukowa 2006:102).

Kasjubiskans väg till erkännande liknar i många avseenden älvdalskans väg. Majoriteten av Kasjubiens befolkning uppfattar sig själva som polacker och de uppvisar inga starka önskemål om att bilda egen nation eller att utgöra en nationell minoritet (Latoszek 1990:19). Den kasjubiska identiteten är lika komplicerad som den älvdalska identiteten och består idag inte bara av det kasjubiska språket, utan också av ett gemensamt ursprung, familj, geografisk tillhörighet samt talarnas självidentifikation (Obracht-Prondzyński 2006:40). Språket har därigenom förlorat sin roll av huvudkännetecken för att människor ska bli uppfattade som kasjuber.

Under de första decennierna efter andra världskriget betraktade man kasjubiska som en dialekt mindre värd än polska, vars bruk kunde försämra kunskaperna i det mer prestigefyllda standardspråket (Zieniukowa 2006:101). Från 1990-talet har man försökt ändra synen och engagera sig allt mer i debatten om kasjubiskans roll i samhället. Kasjuberna har blivit mer medvetna om sin särart och börjat kämpa för att höja målets status i samhället. Särskilt de utbildade kasjuberna strävar efter att införa mer kasjubiska i litteraturen, skolundervisningen, medierna och kyrkan. Man har börjat utge fler skönlitterära verk, ordböcker och översättningar av Bibeln, vilket kan uppfattas som medvetna initiativ av den lokala befolkningen (Obracht-Prondzyński 2006:43). Till skillnad från älvdalska, har kasjubiska fått mer stöd från lokala organisationer, d.v.s. från vetenskapliga institutioner men också myndigheterna. Den mångsidiga kampen har som mål att bekämpa skamkänslan och förändra attityderna

i samhället (precis som i Älvdalen) (Obracht-Prondzyński 2006:43).

Idag används kasjubiska, vid sidan av polska, i de flesta vardagliga domäner. De två språken kompletterar varandra, fast kasjubiska fortfarande mest används i muntlig form (Obracht-Prondzyński 2006:43; Zieniukowa 2006:100). Inom utbildningen regleras idag kasjubiskans förekomst i skolan enligt Regler för organisering och finansiering av kasjubisk undervisning, per 1. maj 2005. (*Zasady organizacji i finansowania nauczania języka kaszubskiego wg stanu na 1 maja 2005 roku*) som utarbetats av Utbildningsdepartementet. Det finns idag ca 100 skolor där barn kan lära sig kasjubiska – både grundskolor och gymnasieskolor. Före 1989 undervisades kasjubiskan inte alls i skolorna. Från och med läsåret 2004/2005 kan elever avlägga studentexamen på kasjubiska (Obracht-Prondzyński

2006:47; Cybulski 2006:65f). Man kan dessutom studera kasjubiska med lärarinriktning vid universitetet i Gdańsk, inom ramen för Institutet för polska språket och litteraturen (*Gdańsk Universitets* hemsida: <http://www.ug.edu.pl/pl/>). Förutom skolor och universitet kan alla intresserade lära sig kasjubiska på olika kurser organiserade i Kasjubien – det finns bland annat speciella kurser i kasjubiska för tjänstemän och för yrkesverksamma (Cybulski 2006:67f).

Revitaliseringsförsöken i Kasjubien har bland annat lett till att man har börjat publicera allt mer på kasjubiska – såväl prosa, poesi som dramatik och översättningar från andra språk. Det skrivs inte bara romaner och noveller, utan också läroböcker och predikningar. Det litterära genombrottet kunde ske snabbare tack vare ordböcker, grammatikor och skrivregler samt ett eget teckensnitt som man kan tillämpa på datorer (*Kaszubia* hemsida). Skriftspråket är inte helt standardiserat än men 1996 undertecknades *Protokół uzgodnień dotyczący zasad pisowni języka kaszubskiego* ('Samordningsprotokoll beträffande skrivregler för kasjubiskan'), regler som i princip gäller i dag (Obracht-Prondzyński 2007:19). Den skriftliga kasjubiskan förekommer i tidningar, både i traditionell pappersform och i digital version på Internet, som till exempel tidskrifterna *Pomerania*, *Naji Goche* och till och med några som helt och hållet är på kasjubiska som *Òdroda* och *Zwónk Kaszëbsczi* (mer om litterära kasjubiska verk i: Rogowska-Cybulska 2006). Den breda genreskalan innehåller också vetenskapliga texter, framför allt sammanfattningar till böcker och artiklar skrivna på polska och inledningar till dessa böcker. Den enda tvåspråkiga vetenskapliga publikationen är *Jãzëk, pismienizna i dëchòwò kùltura Kaszëbów* (Språk, litteratur och den andliga kulturen hos kasjuberna) (Zieniukowa 2006:104).

Kasjubiskans användningsdomäner täcker idag medier såsom radio, TV och Internet. Enstaka radioprogram på språket sändes redan på 1930-talet (Rogowska-Cybulska 2006:90). Sedan 2004 har det funnits en egen radiostation *Radio Kaszëbë*²⁸ och sedan 2010 en egen televisionskanal *CSB TV*. I filmproduktion har kasjubiska inte förekommit särskilt mycket. I och med att kasjubiska fick status som separat språk uppstod 2004 en kasjubisk version av encyklopedin Wikipedia *Wikipedijô*²⁹ (Rogowska-Cybulska 2006:91). På Internet kan man dessutom läsa tidningen *Kaszëbskô Òdroda*³⁰. Förutom tidningens egen hemsida finns det flera sidor som handlar om kasjubiska och Kasjubien, som till exempel det redan nämnda

---

²⁸ Radions hemsida: <http://www.radiokaszebe.pl/>

²⁹ Hemsidans adress: <http://csb.wikipedia.org/wiki/Prz%C3%A9dn%C3%B4starna>

³⁰ Tidningens hemsida: <http://odroda.zk-p.pl/>

*Kaszubia*³¹, *Projekt Rastko*³² (publicerar också på kasjubiska), *Nasze Kaszuby*³³ ('Vårt Kasjubien') eller *Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenie*³⁴ ('Kasjubisk-Pommerska Föreningen'). Kasjubiskan fick högre status tack vare ordböcker av vilka en finns tillgänglig på Internet. Denna ordbok³⁵ översätter inte bara från kasjubiska till polska och tvärtom, utan också från kasjubiska till engelska, från kasjubiska till jiddisch och från tyska till kasjubiska.

Kasjubiskan är, till skillnad från älvdalska, också ett aktivt kyrkospråk – det hålls regelbundet gudstjänster på kasjubiska (i ca 20 församlingar håller man kasjubiska gudstjänster en gång i månaden, i församlingen Gniewino till och med varje vecka). Sporadiskt kan man höra kasjubiska psalmer och sånger i andra kyrkor. Detta har blivit möjligt tack vare bibelöversättningen och utarbetandet av psalmböcker (*Kaszubia* hemsida; Zieniukowa 2006:108f).

Lagen om nationella och etniska minoriteter och om det regionala språket har tillåtit tvåspråkiga skyltar runt om i Kasjubien. Det finns också en karta där alla namn har sin kasjubiska motsvarighet (Zieniukowa 2006:105). Dessutom har kasjubiska institutioner och myndigheter både ett kasjubiskt och ett polskt namn och man anger kasjubiska namn på böckers utgivningsort.

Kasjubiskan har gått en lång väg under de senaste åren, från att ha varit en polsk dialekt vilken endast användes i informella sammanhang som till exempel samtal mellan familjemedlemmar eller grannar, till att ha vunnit erkännande som landsdelsspråk och börjat användas i allt fler domäner. I och med att man har utarbetat enhetliga skrivregler och börjat publicera olika typer av litterära texter, tidningsartiklar o.s.v. har kasjuberna fått nya möjligheter att öka sina läs- och skrivkunskaper (stadium 5). Kasjubiska förekommer i grundskolan och gymnasieskolan (stadium 4) och allt oftare i lokala medier (radio, TV) samt på lägre myndighetsnivå (stadium 2). Det finns till och med enstaka exempel på att kasjubiska används inom högre utbildning (stadium 1). Man jobbar därigenom väldigt aktivt på att ständigt skapa nya användningsdomäner, där kasjubiska skulle kunna fortsätta att utvecklas. Den språkliga överföringen mellan generationerna är fortfarande inte tillräcklig för att man säkert ska kunna förutsäga kasjubiskans framtid (stadium 6). Mycket färre kasjuber talar kasjubiska med sina barn idag, jämfört med till exempel under första hälften av 1900-talet.

---

³¹ Hemsidans adress: <http://pl.kaszubia.com/>

³² Hemsidans adress: <http://www.rastko.net/rastko-ka/>

³³ Hemsidans adress: <http://www.nazekaszuby.pl/modules/news/>

³⁴ Hemsidans adress: <http://www.kaszubi.pl/>

³⁵ Hemsidans adress: http://www.cassubia-dictionary.com/index.php?option=com_use_slownik&Itemid=26

Trots att kasjubiskan är erkänd som ett språk enligt Europarådets *stadga om landsdels- eller minoritetsspråk*, är språkforskarna fortfarande inte eniga om dess status. Erkännandet har emellertid underlättat en rad revitaliseringsförsök för att bevara och till och med förstärka kasjubiskan. Alla kasjuber är visserligen tvåspråkiga idag, men de som kan tala kasjubiska har också fler möjligheter att dagligen använda detta språk, inte bara med sina släktingar eller grannar. De attitydförändringar som har skett de senaste åren har lett till att kasjubiskan har fått mer prestige framför allt i kasjubernas ögon, vilket är en grundförutsättning för en framgångsrik revitalisering.

En detaljerad lista över förslag på vad man ska göra för att bevara och utveckla kasjubiska finns i en strategi utarbetad av Kasjubisk-Pommerska Föreningen som antogs 2005: *Strategy for Protection and Development of the Kashubian Language and Culture*. Följande områden är prioriterade (Strategy 2006:9f):

1. Popularization of the Kashubian education, particularly teaching of Kashubian.
2. Promoting and supporting the use of Kashubian.
3. Protecting the linguistic and cultural heritage of Kashubian.
4. Strengthening the position of Kashubian on regional, national and international levels.

Varje område har följaktligen sina mål och för att nå dessa skall en rad arbetsuppgifter utföras, sammanlagt 88 olika uppgifter. Denna strategi implementeras och bevakas av *Kasjubisk-Pommerska Föreningen* i samarbete med en rad andra organisationer, som till exempel internationella organisationer UNESCO, *Europeiska byrån för mindre använda språk* EBLUL samt *Utrikesdepartementet*, *Inrikesdepartementet* och *Instytut Kaszubski w Gdańsku* ('Kasjubiska Institutet i Gdańsk') (Strategy 2006:24).

Det finns liknande problem som också förekommer i Älvdalen. Svenskans och polskans huvudroll i respektive land kan inte förnekas. Ska man då begränsa användningen av de lokala språken (kasjubiska, älvdalska) till vardagliga samtal eller ska man utvidga användningsdomänerna till lägre myndighetsnivå, förvaltningsmyndigheter och nationella massmedier? Att införa kasjubiska i undervisningen kallar Obracht-Prondzyński (2006) för "en kapplöpning mot tiden" för det är just ungdomar som visar störst motstånd mot att lära sig språket och det är samtidigt dem man måste satsa mest på i dagens revitaliseringsprocesser. Den generella bilden av kasjubiskan kan jämföras med älvdalskans situation och kasjubiskans status som ett landsdelsspråk kan utgöra ett exempel för älvdalingarna (se kap.7.8).

4.5 Älvdalskan enligt Fishmans modell.

Till skillnad från Helganders tidigare studier (t.ex. Helgander 1990, 1996) som tillämpade bland annat ackommodationsteori och Milroys nätverksteori placeras älvdalska i min studie på Fishmans skala. Denna analys har för avsikt att diagnostisera älvdalskans aktuella ställning och undersöka vilka användningsdomäner som behöver störst stöd, vilket i fortsättningen kan utgöra en bas för vidare samarbete mellan statliga och lokala myndigheter, och konkreta revitaliseringsförsök gjorda av organisationer samt talarna själva.

4.5.1 Älvdalskan och stadium 8

Endast gamla talare som lever spridda; ingen daglig kommunikation.

Trots att antalet dalskande människor har minskat betydligt de senaste åren är situationen i Älvdalen långtifrån stadium 8. Min undersökning visar att 34 % av högstadiets elever och 50 % av föräldrarna kan älvdalska. Genom att räkna ihop de elever, föräldrar och kommunalanställda som fyllde i enkäterna, blir genomsnittsvärdet för måltalande älvdalingar 45 % av det älvdalska samhället (se kap. 2.3). Språkbruket är ytterligare fördelat mellan olika generationer, fast det uppskattas att det bland de yngsta informanterna, de upp till 15 år, finns det bara 45 personer som kan älvdalska (Larsson *et al.* 2008). Fördelningen är visserligen ojämn men det bör påpekas att målet fortfarande används och inte bara av gamla talare.

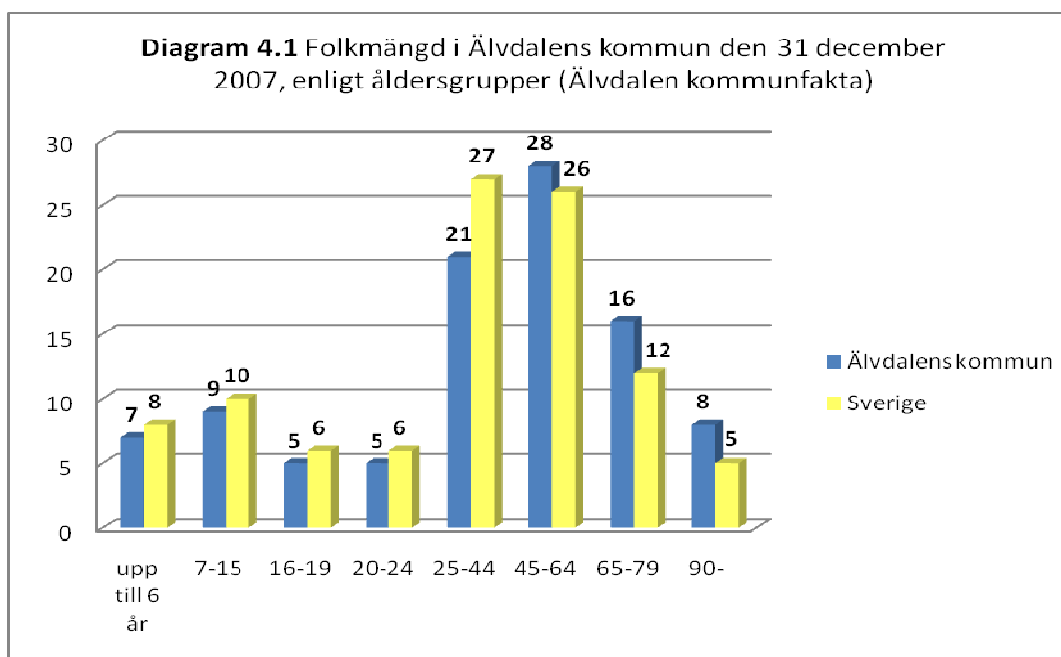
Stadium 8 innebär att minoritetsspråkstalarna lever spridda i isolerade områden, utan regelbundna kontakter med omvärlden. Detta förhållande gäller inte heller för älvdalskan eftersom älvdalingarna lever i ett relativt tätt samhälle, med breda kontakter med icke-dialektalande folk. Å ena sidan reser dagens älvdalingar ut för att utbilda sig eller jobba, å andra sidan flyttar folk in till Älvdalen, vilket medför regelbundna mellanspråkliga kontakter i detta område.

4.5.2 Älvdalskan och stadium 7

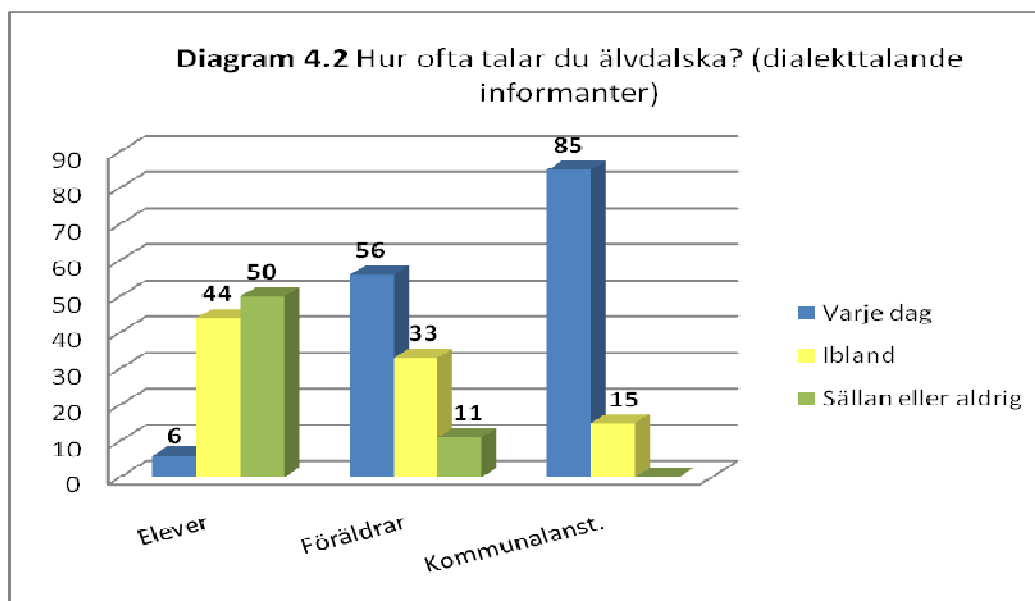
Kulturell växelverkan i minoritetsspråket främst i äldre generationer. De flesta talare är över barnafödande ålder; minoritetsspråket används dagligen av dem.

Språkbruket i Älvdalen har vissa drag som skulle kunna låta placera älvdalskan på stadium 7 enligt Fishmans skala. De flesta talare som använder älvdalska dagligen är över barnafödande ålder. Åldersfördelningen bland måltalande älvdalingar har redan presenterats i Diagram 2.0, som grundas på Helganders data (1996). Dessa data samlades in under åren 1991-1992. En kraftig minskning av måltalande personer har inträffat bland de personer som då var i 30-årsåldern, den generation som ansvarar för språkets förmedling till barn och ungdomar. Samma mönster upprepas 2008 fast med ännu lägre procentsiffror (Larsson *et al.* 2008, se också kap. 2.6.1).

Ser man till den procentuella åldersfördelningen av hela befolkningen i Älvdalens kommun, uppvisar älvdalingarna generellt ett mycket äldre samhälle än övriga Sverige (Diagram 4.1). Dalarnas Forskningsråd anger att ”andelen personer i yrkesverksam ålder är lägre i Älvdalens kommun än i de flesta av Dalarnas övriga kommuner” och även i jämförelse med övriga Sverige (Herlitz & Myrholm 2003:43).

Placeringen på stadium 7 kan dessutom motiveras av det faktum att älvdalska relativt regelbundet används i den dagliga kommunikationen bland de vuxna informanterna. Den största andelen måltalande personer som använder älvdalska *varje dag* finns bland de kommunalanställda – 85 %. Motsvarande siffra för de måltalande föräldrarna är 56 % och för eleverna bara 6 %. Svaret *ibland* valde 15 % av de kommunalanställda, 33 % av föräldrarna och 44 % av eleverna (Diagram 4.2).

Hälften av de unga informanterna kryssade alternativet *sällan eller aldrig* vilket bekräftar tendensen att allt färre ungdomar använder älvdalska i det vardagliga livet, även om de påstår sig kunna målet. Bland de vuxna informanterna finns det fortfarande fler människor som talar älvdalska *varje dag* än de som gör det *ibland* eller *sällan/aldrig*. Ovannämnda siffror tyder på att älvdalskan är ett levande mål som inte behöver rekonstrueras eftersom den fortfarande används aktivt av 34 % (Larsson *et al.* 2008) upp till 45 % (Melerska 2008) av befolkningen³⁶.

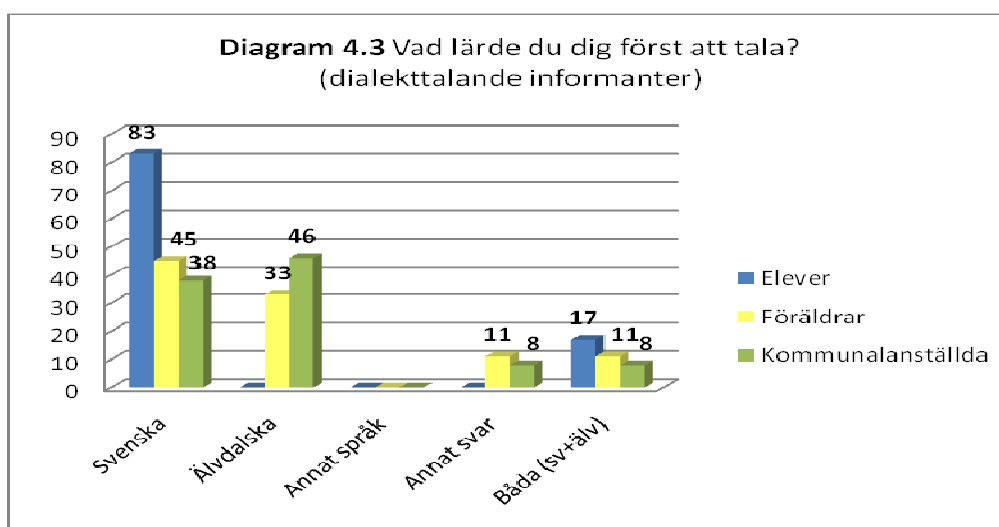
³⁶ Den stora skillnaden (11%) kan vara resultat av olika forskningsmetoder. I Ulum Dalskas undersökning samlade man data från byombud i varje by, utan att distribuera enkätformulär direkt till kommunens invånare. Dessa data kan således snarare betraktas som en uppskattning .

4.5.3 Älvdalskan och stadium 6

Minoritetsspråket överförs till nästa generation inom familjen.

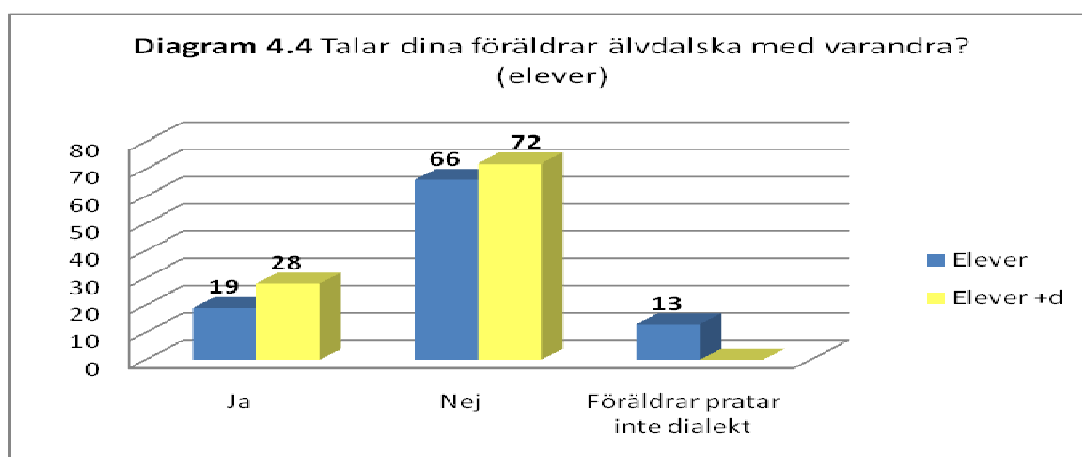
Innan dagens globalisering kom till Älvdalen var det naturligt att man pratade älvdalska med sina barn och därigenom fungerade den som modersmål för de flesta barn som var bosatta i socknen. Nuförtiden bestämmer föräldrar sig allt oftare för att använda svenska i samtal med sina barn. Sitt beteende förklarar de med att de tänker på barnens framtid och deras behov av goda kunskaper i majoritetsspråket svenska. De föräldrar som ändå övergår till älvdalska utgör en minoritet idag. Förmedlingen av älvdalskan inom dessa familjer kan ändå bli hindrad på grund av den dominerande svenskan som man regelbundet möter utanför hemmiljön.

Min undersökning visar att älvdalskan nästan aldrig fungerar som förstaspråk hos dagens barn i skolåldern. Endast 17 % av de dialekttalande eleverna i årskurs 7 och 8 har både älvdalska och svenska som sina modersmål. Motsvarande siffror för deras dialekttalande föräldrar och de kommunalanställda är 11 % resp. 8 %. Andel vuxna personer med bara älvdalska som modersmål är betydligt större än respektive andel skolbarn där inte en enda person markerade älvdalska som sitt modersmål: 33 % av föräldrarna och 46 % av de kommunalanställda påstår sig ha älvdalska som sitt modersmål (Diagram 4.3). Ungdomar som pratar älvdalska idag har lärt sig den som sitt andra språk medan majoriteten av vuxna älvdalingar har den som sitt modersmål.

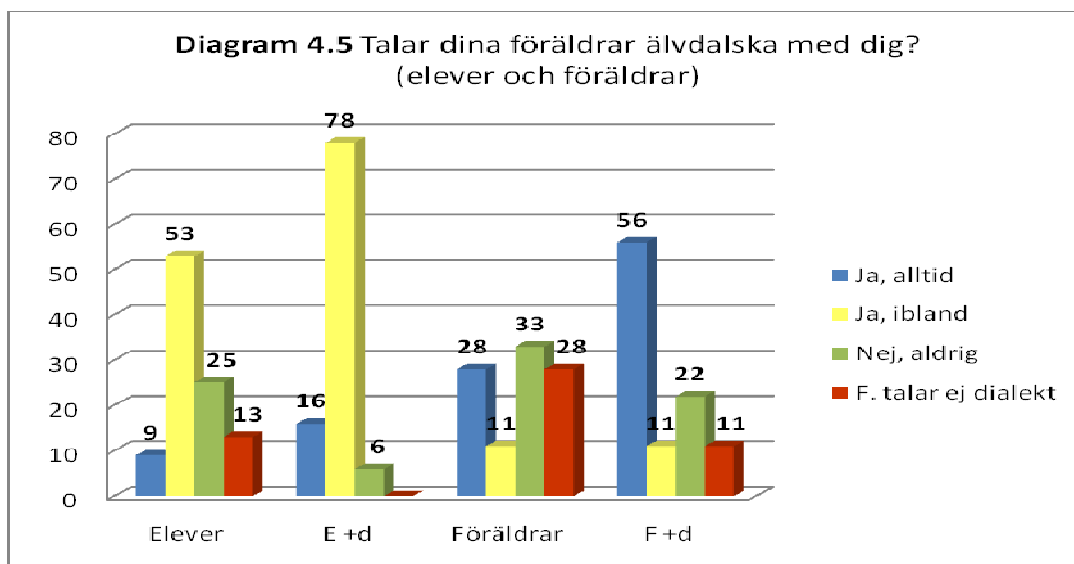
Förklaringen till den låga siffran ungdomar med älvdalska som förstaspråk kan ligga i det låga antalet måltalande föräldrar som använder älvdalska både sinsemellan och i samtal med

sina barn. Enligt elevernas svar pratar majoriteten av de dialekttalande föräldrarna inte älvdalska sinsemellan – 66 % (Diagram 4.4). Om man tar hänsyn bara till de dialekttalande eleverna är det knappt en tredjedel av deras föräldrar som använder älvdalska i den dagliga kommunikationen med sin partner - 28 %. En så stor andel föräldrar som inte talar målet sinsemellan kan förmodligen förklaras av att det finns allt fler par där bara en partner är måltalande. I dessa fall kunde eleverna ha valt svaret ”nej”, då det inte fanns något alternativ ”bara en förälder är måltalande”. I vilket fall som helst är resultatet ganska lågt, med tanke på att 50 % av föräldrarna påstår sig kunna älvdalska.

Användningen av älvdalska i samtal med barn fördelas på ett helt annat sätt än som det har presenterats i Diagram 4.4 (föräldrarnas användning av älvdalska sinsemellan). Dagens föräldrar verkar ha blivit mer medvetna om hur viktigt det är att prata målet hemma med sina barn då bara 6 % av de måltalande eleverna svarar att deras föräldrar *aldrig* talar älvdalska med dem. Motsvarande siffran bland föräldrarna är 22 %. 16 % av de måltalande eleverna påstår att föräldrarna *alltid* använder målet och 78 % att de gör det *ibland* när de pratar med barn. Bland föräldrarna till dagens föräldrar fanns det visserligen fler mödrar och fäder som *aldrig* pratade älvdalska med sina barn, men betydligt fler använde *alltid* (56 %) det lokala målet jämfört med dagens elever (Diagram 4.5).

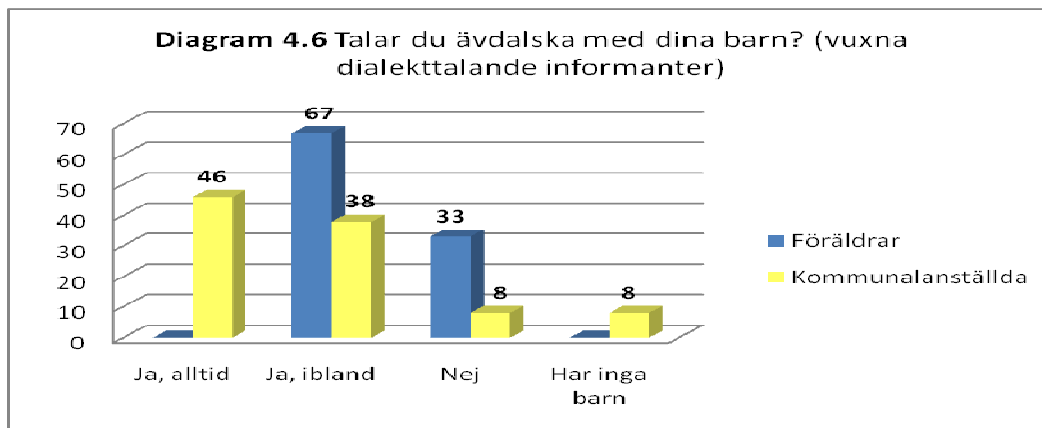
En viss generationsskillnad i språkbruket i hemmiljön syns om man analyserar svaret ”nej, aldrig” - knappt fyra gånger färre elever (6 %) har markerat detta alternativ jämfört med föräldragenerationen (22 %). Sammanfattningsvis påstår 94 % av de måltalande eleverna att deras föräldrar pratar älvdalska med dem – *alltid* eller åtminstone *ibland*, medan bland föräldrarna är siffran 67 %.

Dessa resultat kan tyda på att attityderna till det lokala målet har förändrats under de senaste 30 åren. Dagens föräldrar är mer positivt inställda till användningen av älvdalska hemma. Trots att de inte använder målet lika aktivt som tidigare generationer, är den allmänna tendensen gynnsammare för älvdalskan. Man kan dessutom konstatera att vuxna informanter snarare pratar en blandning av älvdalska och svenska, vilket inte gjordes i samma utsträckning för 30 år sedan. Å andra sidan är de mer benägna att bruka målet över huvud taget i samtal med sina barn, jämfört med hur det var förut.

Dessa resultat förklarar varför det är i gruppen 30-åringar som man märker den stora minskningen i antalet måltalande älvdalningar (se kap. 2.6.1). Deras föräldrar uppvisade ett stort motstånd mot att prata målet med sina barn, vilket var en följd av de allmänna attityder till dialekter som var vanliga i Sverige på den tiden. Majoriteten av dagens föräldrar verkar dock ha ändrat på detta mönster och försöker införa åtminstone lite älvdalska i det vardagliga samtalet.

Måltalande vuxna informanter (föräldrar och de kommunalanställda) fick också besvara frågan om de talar älvdalska med sina barn. En jämförelse av föräldrarnas och elevernas svar ger så olika bilder att man får anledning att fundera på om det verkligen var föräldrar till de utfrågade eleverna som fyllde i enkäten. Ingen av de vuxna informanterna anger att de *alltid* pratar älvdalska med sina barn (jämfört med 16 % av de dialekttalande eleverna som kryssade detta alternativ) medan drygt en tredjedel (33 %) *aldrig* gör det. De kommunalanställda är mer benägna att använda älvdalskan till unga – sammanlagt 84 % påstår att de pratar älvdalska med sina barn (Diagram 4.6).

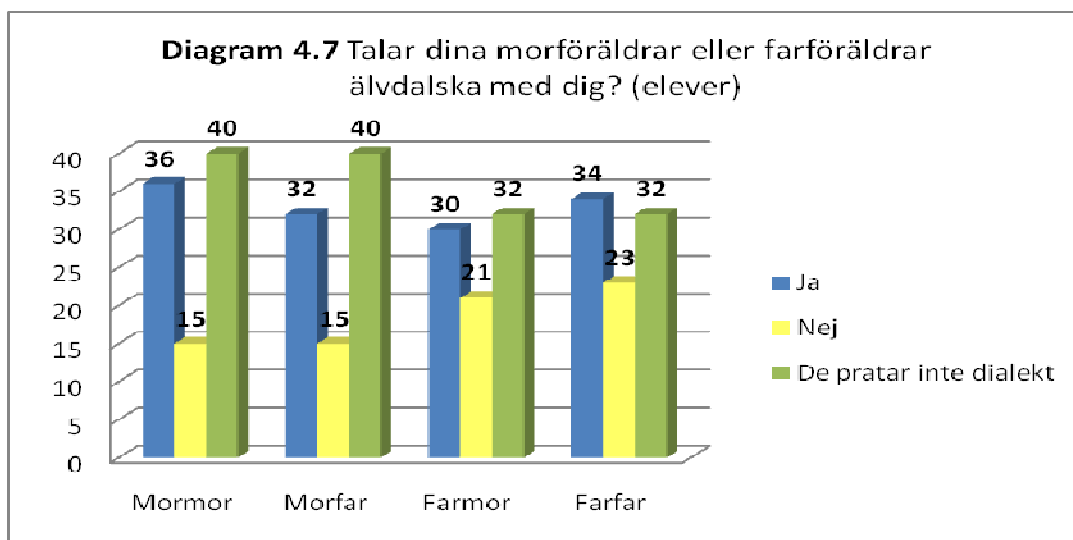
En omvänd situation presenterar Hultgren (1983b), då 80 % av de dialekttalande föräldrarna svarade att det var *mycket ovanligt* att måltalande föräldrar pratade svenska med barnen. Dessa svar ger en bild av far- och morföräldragenerationen till dagens elever. Liknande mönster presenteras i svar från de då måltalande eleverna, där bara 9 % angav att de kände till *många* fall där dialekttalande föräldrar använde svenska till barnen. Ovannämnda resultat bekräftar att det skedde en betydande minskning i användning av ävdalska mellan föräldrar och barn under förra seklet; från det stadium då ävdalskan var ett naturligt kommunikationsmedel inom familjen till majoritetsspråkets dominans de senaste 30 åren. Samtidigt ser man ett tecken på början på en ny tendens, där ävdalska återigen verkar anses vara ett lämpligt alternativ för kommunikation.

Mina längre intervjuer med älvdalingar bekräftar att det tidigare har funnits en utbredd skamkänsla. Dessutom var man oftast omedveten om att andra kunde ävdalska eftersom man inte använde den i offentliga sammanhang. ”Folk dolde att man kunde ävdalska” säger en kvinna i 40-årsåldern. Många föräldrar valde avsiktligt svenska i samtal med sina barn för att det skulle vara lättare för dem senare i livet. Nu verkar många av dem ångra sina val. Vissa informanter i 30-40-årsåldern minns den tid då man bara *svenskade* i skolan, och först i vuxen ålder fick de veta att ens kompisar och lärare också talade målet. Deras far- och morföräldrar pratade inte heller ävdalskan med sina barnbarn och förändrade oftast sitt språkbruk först då barnbarnen var vuxna. Denna generation vill emellertid att deras barn ska prata det lokala målet, eftersom det inte längre förknippas med någon skamkänsla utan, som det sades i en intervju, ”det är väldigt inne nu att prata ävdalska”.

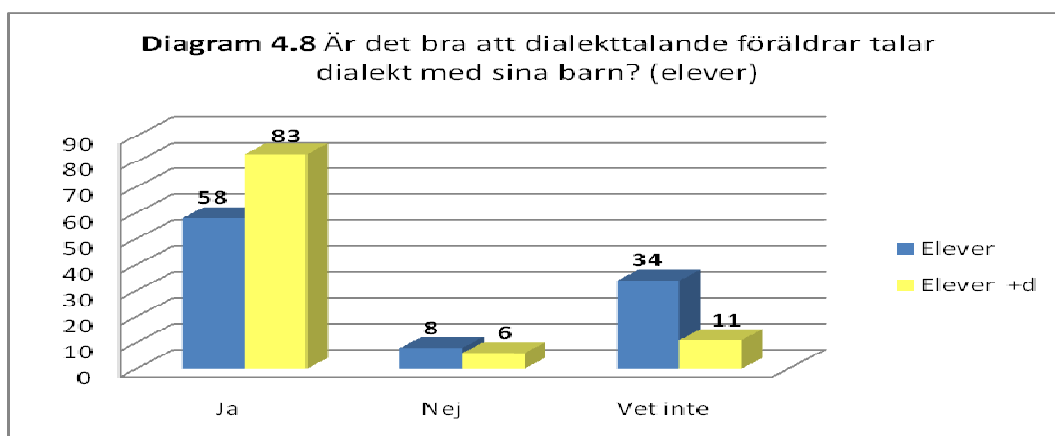
Far- och morföräldrars avståndstagande attityd, som mina vuxna informanter har berättat om, upprepas delvis även idag. Enligt elevernas uppfattning talar endast ca en tredjedel av mor- och farföräldrar ävdalska med sina barnbarn. Antalet personer i denna ålder som kan ävdalska är otvivelaktigt större än dessa 30 % (se Hultgren 1983b). Äldre älvdalingar betar

sig tydligen fortfarande enligt det gamla mönstret då det var mycket vanligare att prata svenska "för barnens skull". Den tidigare allmänt utbredda vanan att dölja sitt mål kan vara djupt inrotad i mor- och farföräldrarnas generation. Den tämligen höga andelen icke-dialekttalande i denna åldersgrupp kan således vara ett resultat av den inbyggda vanan snarare än verkliga procenttal. Barnbarnen kan idag vara lika omedvetna om mor- och farföräldrarnas språkbruk som var fallet för ca 30 år sedan (Diagram 4.7).

Data från de presenterade undersökningarna placerar inte älvdalskan definitivt på stadium 6 enligt Fishman skala. Nuförtiden sker språkets förmedling inte i alla måltalande familjer men situationen håller sakta på att förändras, särskilt har attityderna bland ungdomarna blivit mer positiva. Mer än hälften (58 %) av alla elever och 83 % av de måltalande eleverna anser att det är viktigt att dialekttalande föräldrar talar dialekt med sina barn (Diagram 4.8).

Dialekttalande elever verkar dessutom ha mer bestämda åsikter när det gäller valet av det språk som borde användas hemma eftersom bara 11 % inte kunde besvara frågan om det är bra att dialektalande föräldrar talar dialekt med sina barn. De oftast förekommande argumenten för att motivera sitt svar var följande:

”För att föra vidare älvdalska.”

”Det är bra att dialekten lever vidare i generation efter generation.”

”För då lär sig de yngre att prata.”

”Det är bra om fler lär sig det för att det håller på att dö ut, säger en del.”

”Det är bra så den inte försvinner.”

”Om barn inte får lära sig älvdalska dör ju dialekten ut.”

”Det kan vara bra att barnen pratar älvdalska.”

”Men det vore kul om de fortsätter med dialekten.”

”Det är roligt att kunna det.”

Det finns en påtaglig kontrast mellan de elever som svarat att föräldrar borde tala dialekt med sina barn och de som svarat att de inte borde det. Ingen av de elever som markerade alternativet *nej* gav något argument för sin åsikt. Bara en person som valde svaret *vet inte* skrev:

”Det spelar väl ingen roll om föräldrarna pratar dialekt eller inte.”

Den positiva inställningen bland eleverna i Älvdalen är ett tecken på att majoriteten av ungdomar som har deltagit i undersökningen inte längre skäms för det lokala målet och vill lära sig det hemma, direkt från sina föräldrar. De uppfattar inte denna kunskap som ett hinder utan snarare som en förmån.

4.5.4 Älvdalskan och stadium 5

Läs- och skrivfärdighet i minoritetsspråket inom familjer, skolor och lokala myndigheter.

En av faktorer som brukar analyseras i samband med språkplanering är talarnas läs- och skrivfärdighet, ortografi och litteratur på språket. Att ett språk får sin litterära form och att talarna blir läs- och skrivkunniga i målet innebär dock inte att det säkert kommer att överleva. Det finns bevis på många språk som trots sin rika litterära historia ändå dött ut (t.ex. latin och klassisk grekiska). Språkets nedtecknande kan emellertid underlätta dess bevarande och kan leda till att det lämnar spår efter sig (Crystal 2000:138ff).

De samhällen som lever i traditionellt muntliga kulturer kan ibland känna ett visst motstånd mot standardisering av sina mål, eftersom detta tillsammans med införandet av den skriftliga normen leder till att man förlorar en del av den dynamik som kännetecknar muntliga yttranden. Muntliga kulturer har vanligtvis mycket mer utvecklad verbal skicklighet och berättarteknik än kulturer med ett utvecklat skriftspråk. När skriftspråket tränger in kan de muntliga färdigheterna och hela den muntliga kulturen träda i bakgrunden. Lenore Grenoble och Lindsay Whaley kallar denna process för *kulturskifte* – ”culture shift” (Grenoble & Whaley 1998:119).

Ett annat problem som uppstår när man vill utarbeta en enhetlig ortografi är vilken språkvariant man ska välja. Många hotade språk förekommer i flera dialekter vilka i sin tur kan variera avsevärt sinsemellan. En enhetlig ortografi och gemensamma skrivregler kan i dessa fall innebära att man anpassar ortografin till endast en av dessa dialekter. Till följd av detta val kan ännu större språkskillnader uppstå, då bara en variant får högre status. Ett annat alternativ är att göra en blandning av regler och former som hämtas från alla dialekter, vilket resulterar i att den nya normen inte är språk för någon över huvud taget.

David Crystall (2000) pekar på en tendens, som kan motverka revitaliseringens syfte: införandet av en ny ortografi och nya skrivregler kan skapa en falsk känsla av trygghet i samhället. Man kan lätt konstatera att om språket är nedskrivet så behövs inget mer göras. Därför är det så viktigt att upplysa folk om att detta bara är en del av hela processen.

Arbetet runt främjandet av läs- och skrivkunnighet i ett språk har av språkforskare betraktats som ett av de viktigaste stegen i språkbevarande (se Grenoble & Whaley 1998, Harrison 2007). Språk som har utvecklat sin egen skriftform och vars talare besitter läs- och skrivkunskaper kan därigenom erhålla högre status. Dessa språk kan bli undervisningsspråk i skolor, förhandlingsspråk hos myndigheter och domstolar, användas inom handel, i kyrkan

o.s.v. Slutligen kan en gemensam ortografi bidra till egen produktion av litteratur vilket bidrar till att små hotade språk kommer ett steg närmare mot att vara s.k. säkra majoritetsspråk. Majoritetsspråket kommer säkert att dominera i dessa samhällen, trots införandet av ett minoritetsskriftspråk, men minoritetsspråkets status kommer att höjas till en viss grad ändå. Alla försök inom detta område måste få stöd direkt från språkets användare – utan deras vilja och engagemang kommer inget initiativ att lyckas (Grenoble & Whaley 1998:103).

Det är omöjligt att definitivt besvara frågan om läs- och skrivkunnighet utgör en fara eller är av nytta i revitaliseringsprocesser och om dessa verkligen är de viktigaste för bevarandet av hotade mål. En övergång från ett muntligt till ett skriftligt samhälle är i vissa aspekter ett outforskat område men Grenoble & Whaley (1998) påpekar att:

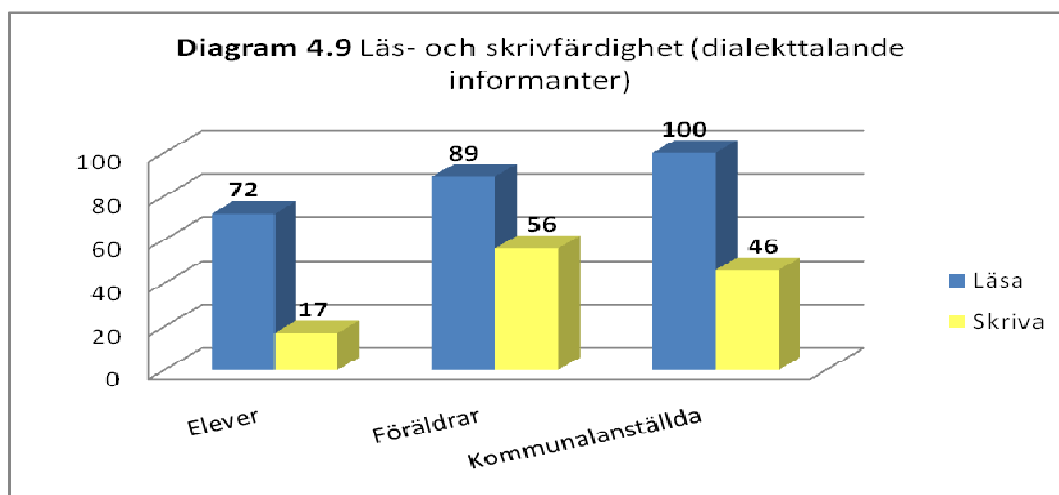
”(...) the creation and use of a written form of a local language need not necessarily replace all oral heritage. Stories, rituals, and other traditions can be written down and still remembered and transmitted orally. In other words, a written tradition does not necessarily preclude an oral one.” (Grenoble & Whaley 1998:120)

I älvdalskans fall är läs- och skrivefärdigheten inget nytt, eftersom älvdalingar redan är vana vid den skriftliga normen av majoritetsspråket. Därför bör det första steget vara att försöka påverka talarnas attityder: att övertyga talarna om att litteratur på deras lokala mål kan vara värdefull och att skriftspråket kan ha ett lika utbrett användningsområde som det har i svenskan.

En sammanställning av elevernas, föräldrarnas och tjänstemännens svar visar att 45 % av informanterna kan tala älvdalska, 91 % förstår den, 66 % kan läsa och 19 % skriva på målet (måltalande och icke-måltalande sammanlagt). Förståelsekompetens verkar ha en stor betydelse i alla generationer – både bland elever och föräldrar placerar sig dess värde på 89 % (måltalande och icke-måltalande sammanlagt). Värdena för de passiva kompetenserna (förstå och läsa) är, vilket man kunde förutse, högre än för aktiva kompetenser (tala och skriva). Många personer som inte talar älvdalskan aktivt kan ändå läsa på det lokala språket. Bara en femtedel påstår sig kunna skriva, vilket vittnar om att den nya ortografin, som antogs 2005, inte har blivit helt accepterad i samhället än. Förmodligen är det fortfarande för tidigt för att kunna avgöra om den nya ortografin och de nya skrivreglerna har etablerat sig i samhället eller inte.

En analys av läs- och skrivefärdigheten i Älvdalen bekräftar dessutom en generationsskillnad – yngre personer har det antingen svårare att skriva på målet eller så

känner de inget behov av att lära sig detta. Bara 17 % av de måltalande eleverna uppger att kunna skriva på älvdalska medan motsvarande siffror för föräldrar och kommunalanställda är 56 % resp. 46 % (Diagram 4.9). Läskunskapen är utvecklad i mycket högre grad – 72 % av de måltalande eleverna, 89 % av föräldrarna och alla informanter som jobbar på kommunen kan läsa på älvdalska.

De mycket lägre värdena för skrivkunskaper jämfört med tal- och förståelsekompetenser kan ha orsakats av det faktum att älvdalska sedan länge av älvdalingarna har betraktats som ett muntligt språk med endast muntliga traditioner. Att kunna läsa eller skriva har inte varit någon nödvändighet för att klara det vardagliga livet, eftersom all skrivproduktion som man behövt har skett på svenska. Skrivtraditionen i Älvdalen har emellertid sina rötter redan i runinskrifter och i poesi och prosatexter från 1600-talet (se t.ex. Björklund 1956). Under andra hälften av 1900-talet ökade mängden skriven text på älvdalska och från 2005 har det till och med blivit möjligt att skriva med hjälp av en gemensam ortografi. Majoriteten av de dialekttalande informanterna anser att de kan läsa på älvdalska vilket ytterligare rättfärdigar införandet av den nya gemensamma ortografin. Den nya litteraturen och skrivproduktionen borde således ha sina läsare, åtminstone i teorin.

Fram till 1980-talet skrev man på älvdalska utan särskilda skrivnormer, vilket innebär att man oftast skrev precis som man uttalade den lokala varianten av målet. Lars Steensland kom med det första försöket att standardisera älvdalskan 1982. När Bengt Åkerberg utarbetade sin ortografi fick man möjlighet att skriva de typiska älvdalska ljuden med hjälp av speciella tecken (*Ulm Dalskas* hemsida: <http://www.ulumdalska.se/>). Eftersom man så småningom började ansöka om att älvdalskan skulle bli erkänt som minoritetsspråk, uppstod det ett större

behov av att skapa en gemensam ortografi för dess alla varianter. År 2004 bildades därför *Rådjärum, Älvdalska språkrådet* som fick i sitt första uppdrag att utarbeta ett enhetligt stavningssystem vilket slutligen antogs av Ulum Dalska den 20 maj 2005 (*Ulum Dalskas* hemsida).

*Rådjärum*s motivering för en anpassad stavning betonar vikten av skriftspråkets skapande som en grundläggande förutsättning för målets överlevnad och *Rådet* tillägger att ”enhetlig stavning [kanske] är det viktigaste steget i tillkomsten av ett skriftspråk” (*Älvdalens kommun* hemsida: <http://alvdalen.se>). Det understryks dessutom att målets status kan höjas tack vare tillkomsten av ett skriftspråk. Denna process närmar älvdalska till officiella språk som redan har standardiserats och som bland annat tack vare standardiseringen kan undervisas i skolorna. Förutom dessa orsaker nämns ytterligare att de nya skrivnormerna kan göra det möjligt för fler älvdalingar att skriva enhetligt på sitt modersmål och att de skulle kunna hjälpa till ”att undvika kaos vid framställning av tryckt material” och skrivna dokument (*Älvdalens kommun* hemsida).

Standardiseringsarbetet fick ta hänsyn till en rad svårigheter vilka beror på älvdalskans särdrag som t.ex. dess ljud och ljudförbindelser vilka inte har motsvarigheter i det svenska alfabetet. Detta resulterade i att *Rådet* införde några egna tecken för att bevara dessa ljud. Ett annat problem utgjorde dialektsplittringen och den språkliga klyftan mellan olika generationer i Älvdalen vilket oftast löstes genom att välja det mest frekventa alternativet. Standardiseringen närmar otvivelaktigt de olika varianterna till varandra, åtminstone i skriften, men älvdalskans variation kommer ändå att bevaras i talspråket.

Dagens datorisering kräver ytterligare att nya stavningssystem borde vara anpassade till datatekniken d.v.s. det borde vara tämligen lätt att använda alfabetet med den vanliga teckenuppsättningen. För att kunna skriva med älvdalska tecken måste man idag först ladda ner teckensystem från Internet. *Rådets* syfte var dessutom att utarbeta ett system som skulle vara lätt att lära sig, särskilt med tanke på att älvdalskan redan hade sin skrivhistoria och älvdalingar hade varit till en viss grad vana vid åsynen av det skrivna målet.

Intervjuer med några älvdalingar i olika åldrar tyder på att det nya stavningssystemet inte har etablerat sig i samhället än. Alla utfrågade informanter var eniga om att det är mycket svårare att läsa på älvdalska än att läsa på svenska och att de själva skriver väldigt sällan på sitt lokala mål. Läsning på älvdalska underlättas dock när man läser högt vilket närmar då den till det talade målet, den variant som alltid har dominerat i samhället. Utvecklingen av läs- och skrivkunskaper kräver tydligen mer tid än 5 år för att kunna förankra sig i Älvdalen, men som *Rådet* uttrycker det: ”stavningar som man ser för första gången känns ofta främmande

och svåra att acceptera, men blir rätt snart helt naturliga, när man har vant sig vid dem” (*Älvdalens kommun* hemsida). Om det älvdalska skriftspråket kommer att accepteras och användas av älvdalingarna själva kommer först att synas om några år om inte decennier, förutsatt att detta mål fortfarande kommer att talas. Det kan också hända att dagens samhälle, som har vuxit upp med svenska som det skrivna språket, inte behöver stavningsregler i älvdalska och att hela projektet kommer att ha enbart ett symboliskt värde. (Det utarbetade älvdalska alfabetet och ett textprov skrivet enligt de nya standardiseringsnormerna finns i Bilaga 1 och Bilaga 2.).

Älvdalskans placering på stadium 5 enligt Fishmans skala är nuförtiden inte så självklar. Å ena sidan har man skrivit på älvdalska i några århundraden men å andra sidan har denna kunskap oftast varit förbehållen en begränsad grupp av människor. Älvdalingar har vanligtvis klarat sig, utan att kunna läsa eller skriva på älvdalska och betraktat sitt språk som ett muntligt mål. Under de senaste 30 åren har man kunnat observera en viss förändring då det publiceras allt mer på älvdalska, både litterära texter och tidningsartiklar.

Eftersom de olika typerna av älvdalskan skiljer sig så markant från varandra, har man grundat en speciell grupp som utarbetat enhetliga skrivregler. Dagens samhälle har därför till sitt förfogande en standardiserad ortografi för att slippa osäkerheten beträffande stavningen. Detta har dock inte lett till någon direkt förbättring av läs- och skrivfärdigheterna bland talarna och i synnerhet inte till någon förbättring av skrivkunskaperna. En av orsakerna kan vara det faktum att det har gått bara några år sedan ortografin infördes. Dessutom kan det minimala intresset för att använda älvdalska i skriven form vara ett resultat av svenskans överlägsenhet. Läs- och skrivfärdigheter i ett så litet mål som älvdalska, kan ha mer av ett symboliskt värde (t.ex. som identitetsmarkör) än vara till någon verklig nytta i det vardagliga livet.

Att införa och befrämja det skrivna språket är emellertid av högsta betydelse om man vill bevara språket, särskilt i den globaliserade världen, där kommunikationen i hög grad sker i skriftlig form. En standardiserad norm underlättar bland annat undervisning på det lokala målet, utgivning av litterära verk och tidningar och alla former av dess nedtecknande. För små språkvarianter är standardiseringen en grundläggande förutsättning för deras erkännande som minoritetsspråk. I älvdalskans fall är alla dessa ovannämnda orsaker av stor vikt och därför har det pågått ett så aktivt arbete runt dess standardisering de senaste åren. En mer stabil position på stadium 5 är därför ett av huvudmålen idag.

4.5.5 Älvdalskan och stadium 4

Grundutbildning på minoritetsspråket.

4a - skolor där undervisning sker på minoritetsspråk

4b – undervisning i/på minoritetsspråk som en del av den obligatoriska undervisningen som sker på majoritetsspråk

Älvdalskan är idag långt ifrån stadium 4 på Fishmans skala – grundutbildning på det lokala målet förekommer inte vare sig i varianten 4a eller 4b. Det finns inga regler angående undervisningen på/i älvdalska i läroplanen och målet används bara sporadisk i skolan. De sex lärare som har deltagit i min undersökning uppger att de tar upp ämnet ”älvdalska”, inte bara under lektioner i svenska, utan också som en väsentlig del av undervisningen i andra skolämnen. Älvdalskan används idag mycket sporadiskt under lektionerna av lärarna själva. De berättar dock mer *om* älvdalska, fast på svenska. Lärare brukar uppmuntra elever att göra egna undersökningar och projekt *om* och *på* älvdalska, stimulera dem att använda det lokala målet utan att skämmas över det. Alla de insatserna styrs inte uppifrån, utan är beroende enbart på lärarnas subjektiva känsla och attityder till språket.

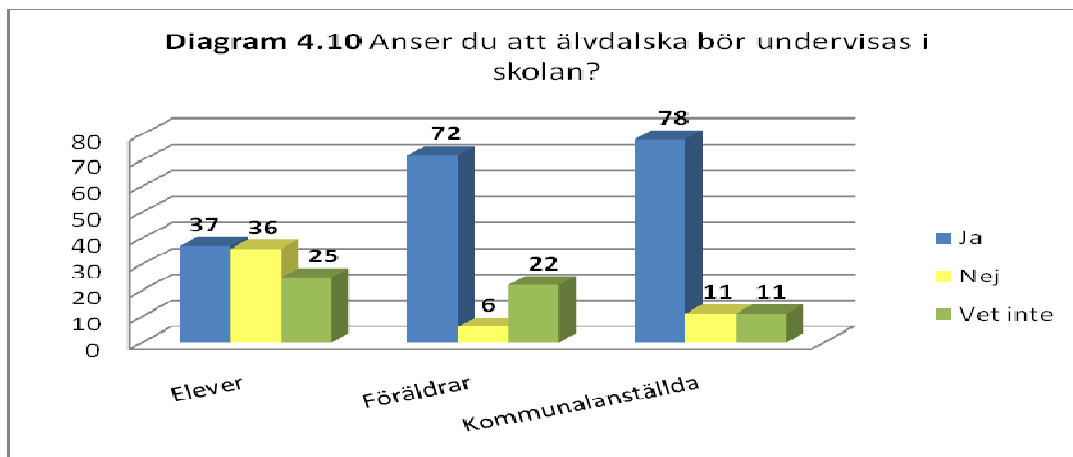
Avsaknaden av undervisning på/i älvdalska i älvdalska skolor är ett resultat av politiska beslut på myndighetsnivå eller, rättare sagt, ett resultat av brist på beslut, vilket särskilt betonats av mina informanter under längre intervjuer. Skolpersonal agerar inte heller för införandet av någon undervisning på/i målet. Vuxna informanter signalerar dock i enkäterna ett behov av att införa älvdalskundervisning i skolan. Älvdalingarnas inställning till frågan³⁷ om älvdalskan bör få sin plats i skolväsendet uppvisar tydliga generationsskillnader (Diagram 4.10).

Eleverna indelas i tre antalsmässigt lika stora grupper: 37 % anser att älvdalska bör undervisas i skolan, 36 % är emot och 25 % har ingen bestämd åsikt. En så stor andel tveksamma ungdomar kan tyda på att de inte har funderat särskilt mycket över detta problem än. Praktiskt taget lika många elever är *för* som *emot* införandet av älvdalskundervisning vilket medför att om det fanns en sådan undervisning skulle det i dagens läge skapa lika många förespråkare som motståndare.

---

³⁷ Denna fråga preciserar inte om undervisningen borde ske *på* eller *i* älvdalska. Informanterna är emellertid mer benägna att ha undervisning *i* älvdalska av typen ”älvdalska som andraspråk”.

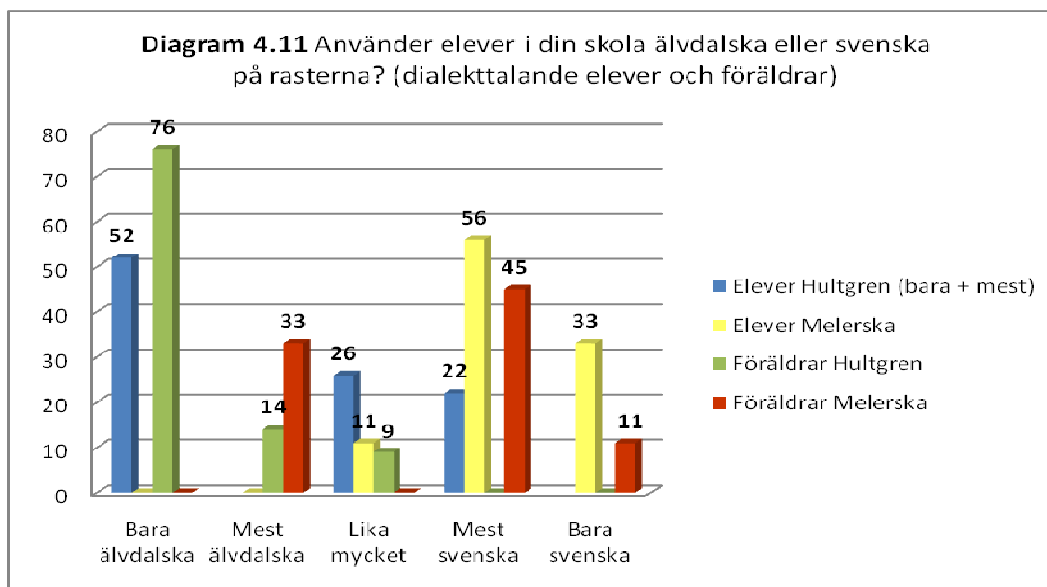

De vuxna informanterna däremot kännetecknas av en mer positiv inställning till undervisning på/i älvdalska. Sammanlagt svarade 75 % av de vuxna informanterna (både föräldrar och kommunalanställda) att älvdalskan borde undervisas i skolan. Denna bestämdhet i frågan kan ha orsakats av det tidigare oskrivna förbudet att använda det lokala målet i skolans miljö, såväl på rasterna som på lektionerna. Med tiden har man förmodligen insett hur viktig för målets överlevnad en dialektvänlig skolmiljö är. Detta borde dock vidare undersökas.

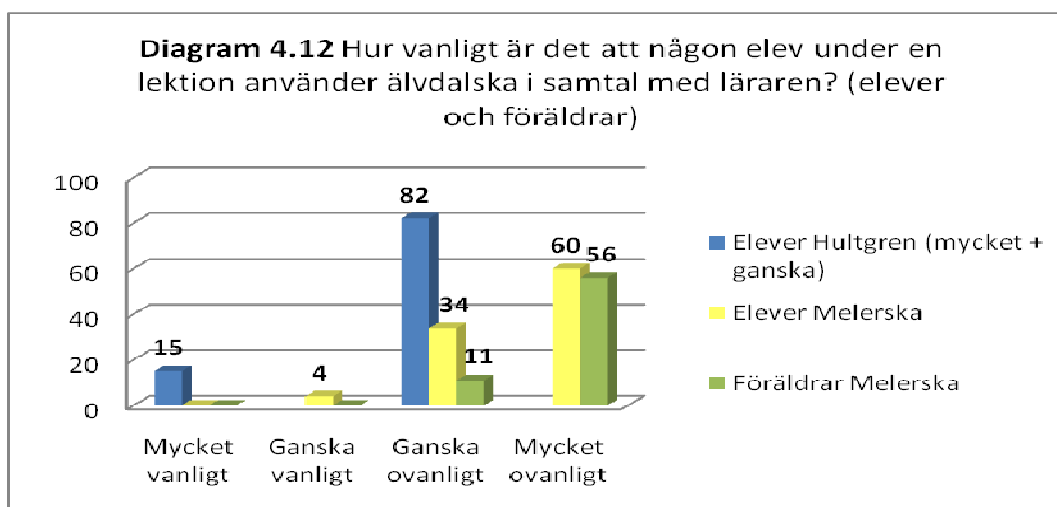
Den nutida användningen av älvdalska i skolmiljö analyseras i denna avhandling med hjälp av följande enkätfrågor: ”Använder elever i din skola älvdalska eller svenska på rasterna?”, ”Hur vanligt är det att någon elev under en lektion använder älvdalska i samtal med läraren?” och ”Hur brukar lärare reagera då?”.

Användning av älvdalska på rasterna återspeglar i vilken utsträckning elever brukar samtala fritt på målet sinsemellan. För dagens ungdomar utgör älvdalska tydligen inget kommunikationsmedel när de befinner sig i gruppen jämnåriga. Ingen av eleverna svarade att de pratar *bara* eller *mest* älvdalska på rasterna (jfr: över hälften av unga informanter i Hultgrens undersökning markerade detta alternativ). Endast 11 % av ungdomarna påstår att de använder *lika mycket älvdalska som svenska* och majoriteten pratar *mest* (56 %) eller *bara* svenska (33 %). På 70-talet var svenskan det dominerande kommunikationsmedlet endast för 22 % av eleverna – svaren *mest svenska* och *bara svenska* sammanlagt (Diagram 4.11).

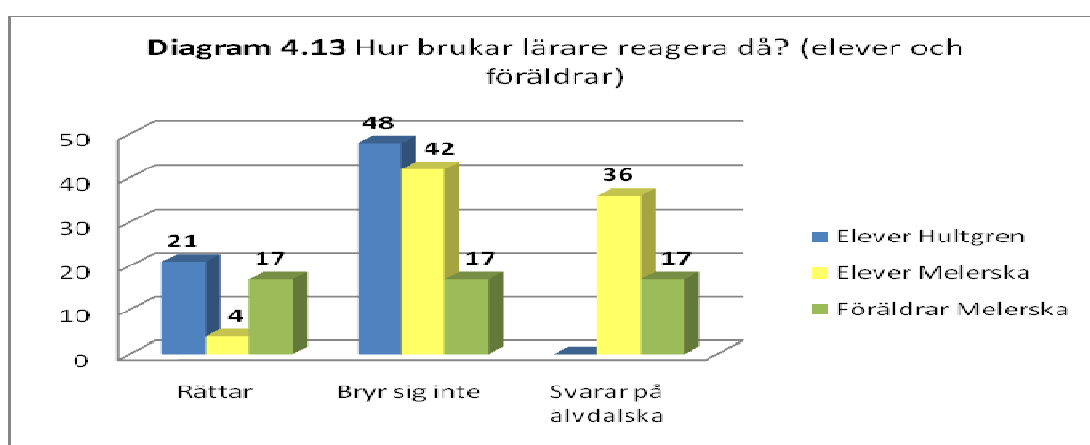

En allt tydligare övergång från älvdalska till svenska under tidens lopp syns om man jämför föräldrarnas och ungdomarnas svar. På 30- och 40-talen, då föräldrar från Hultgrens enkäter själva gick i skolan, hördes för det mesta älvdalska på skolgården (90 % påstod ha använt *bara* eller *mest* älvdalska). Idag har bara en tredjedel av föräldrarna kryssat alternativet *mest älvdalska* medan ingen av ungdomarna har valt detta alternativ. Skolgården har tydligen blivit en försvenskad miljö, där älvdalskan hörs alltmer sporadiskt.

Klassrummet har också förvandlats till en helt svensktalande miljö, liksom skolgården. Endast 4 % av eleverna påstår att det är *ganska* vanligt att elever under en lektion använder älvdalska i samtal med läraren. Den överväldigande majoriteten har svarat att det är *ganska* (34 %) eller till och med *mycket* (60 %) ovanligt (Diagram 4.12).

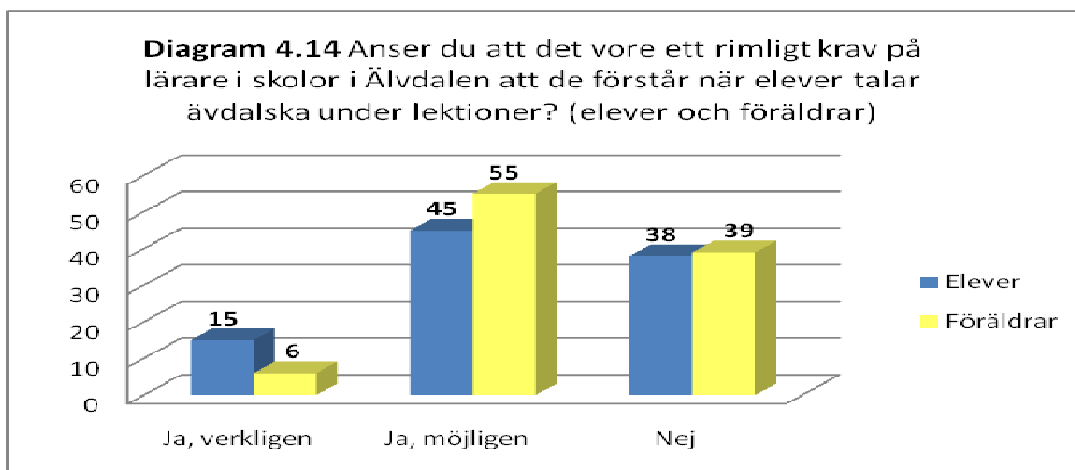

Majoriteten av både elever och föräldrar, både från min och från Hultgrens undersökning, har svarat på liknande sätt – älvdalskan används sällan på lektionerna, vilket bekräftar det oskrivna förbud som redan har nämnts i detta kapitel. Trots att det fanns fler dialekttalande elever för 30-40 år sedan fanns det nästan lika få som använde älvdalska i klassrummet då som det finns idag. Trots att älvdalskan sporadiskt förekommer i klassrummet, motarbetas den inte längre av lärarna. På 70-talet rättade en femtedel av lärarna sina elever om de sade något på älvdalska och bad dem att prata svenska i stället. Idag rättar endast 4 % av lärarna medan 42 % inte alls bryr sig om detta och 36 % svarar själva på älvdalska och visar därigenom sin uppskattning (Diagram 4.13).

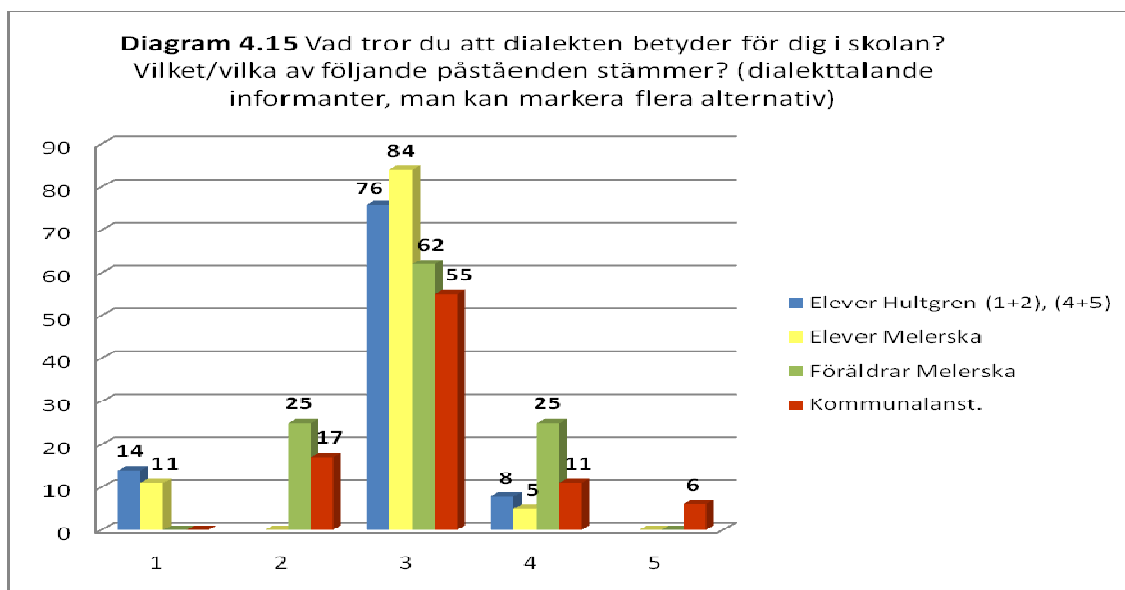
Föräldrarna till dagens elever hade det svårt att komma ihåg sin skoltid och knappt hälften (49 %) lämnade frågan om lärarnas reaktion obesvarad. Att 36 % av eleverna påstår att lärare svarar på älvdalska om de blev tilltalade på detta mål bekräftar den mer positiva inställningen till dialektens förekomst i skolan. Den tidigare allmänna skamkänslan och den utspridda uppfattningen om att skolan inte är någon lämplig plats för lokala mål har tydligen försvunnit.

Vikten av att skapa en älvdalskvänlig skolmiljö inser nuförtiden både elever och föräldrar. Båda grupperna påpekar ett behov av att anställa måltalande lärare, eller åtminstone sådana som förstår målet. Ungefär två tredjedelar av både elever och deras föräldrar anser att det vore ett rimligt krav på lärare i skolor i Älvdalen att de förstod när elever talar älvdalska under lektionerna (Diagram 4.14). Märkligt nog verkar elever vara mer bestämda i sina åsikter än föräldrar - 15 % av eleverna anser att det *verkligen* vore bra jämfört med endast 6 % bland föräldrarna. Förståelsekompetens i dialekten hos lärare spelar tydligen en stor roll för dagens ungdomar och bekräftar deras nya attityd till dialektfrågor.

Hultgren ställde en liknande fråga i sin enkät: ”Skulle det vara till någon hjälp för de dialekttalande eleverna om läraren vore insatt i deras dialekt, d.v.s. om han också inte kunde *tala* dialekten så åtminstone utan svårigheter förstår den?” (Hultgren 1983b:148). Eftersom dessa två frågor lyder annorlunda sammanställer jag inte dess resultat i en tabell. Svar som Hultgren fick från dialekttalande elever och föräldrar uppvisar samma mönster som hos mina informanter: 74 % anser att det vore till hjälp (18 % till *stor* hjälp, 56 % till *någon* hjälp). Icke-dialekttalande informanter var ännu mer positivt inställda med 31 % som valde svaret ”stor, hjälp”. Svaret ”nej” markerades emellertid av färre personer än i min undersökning – bara 22 % (dialekttalande) och 21 % (icke-dialekttalande). Denna ökning i antalet skeptiska älvdalingar, jämfört med resultatet angående införandet av älvdalskan i skolan (se Diagram 4.10), visar att älvdalskan fortfarande inte associeras med skolmiljö, särskilt i ungdomarnas ögon. Vuxna informanter är i detta avseende mycket mer entusiastiska, speciellt när det gäller undervisning på/i älvdalska.

Det har genomförts flera undersökningar kring dialektens betydelse i skolan – om dialekten är till hinder eller till hjälp i andra ämnen. Vissa forskare har påstått att dialekttalande elever har sämre kunskaper i andra ämnen och lär sig långsammare än enspråkiga elever (för översikt över dessa studier se t.ex. Einarsson 2004). Älvdalingarna tar i stort sett en neutral ställning till målets betydelse för undervisningen. Både min och Hultgrens undersökning bevisar att majoriteten av de dialekttalande informanterna anser att älvdalskan inte på något vis är till hinder i skolarbetet men heller inte till hjälp (Diagram 4.15).

[1] den är till hinder i flera ämnen

[2] den innebär vissa svårigheter i svenska, t.ex. så att jag blandar dialektala ord och uttryck i uppsatser och i det talade språket

[3] den är inte på något vis till hinder i skolarbetet men heller inte till hjälp

[4] den är till hjälp i svenska, t.ex. så att mitt ordförråd blir större

[5] den är till hjälp i flera ämnen

En något större grupp tycker att älvdalskan snarare är till hinder än till någon hjälp. Att dialekten kan ha en störande effekt anser 11 % av de utfrågade eleverna, 25 % av föräldrarna och 17 % av de kommunalanställda. Hultgren anger svar bara från elever och då är motsvarande siffran 14 %. Svaret att älvdalskan kan vara till någon hjälp markerar bara 5 % av eleverna, 25 % av föräldrarna och 17 % av tjänstemännen på kommunen, samt 8 % av eleverna i Hultgrens arbete. Denna inställning samt svaren på frågan om älvdalska bör undervisas i skolan rättfärdigar antagandet att införandet av minoritetsspråksundervisning i skolan inte skulle förorsaka något stort motstånd bland älvdalingarna idag. Trots att kunskaper i älvdalska inte uppfattas av befolkningen som något behjälpligt i undervisningsprocessen anses de inte heller som ett hinder.

Älvdalskan förekommer inte i skolan vare sig som ett separat ämne eller som ett undervisningsspråk. Regler angående målets funktion i skolmiljön finns inte i läroplanen och därigenom beror bruket av älvdalska endast på lärarnas egen vilja och hans/hennes kunskaper i målet. I verkligheten dyker älvdalskan upp väldigt sporadiskt i älvdalska skolor, under lektionerna eller under rasterna. Av den anledningen är det välgrundat att konstatera att älvdalskan idag inte befinner sig på Fishmans stadium 4. Undervisningen sker varken

i eller *på* älvdalska och detta gäller alla typer av grundutbildning – från förskolan till gymnasieskolan.

Elevernas attityder låter oss tro att denna situation inte kommer att förändras i framtiden. Dagens ungdomar i Älvdalen är nog så neutrala vad gäller dialektens betydelse och plats i skolan. Undervisningen på/i älvdalska har lika många anhängare, motståndare och personer utan någon bestämd åsikt. Den överväldigande majoriteten av eleverna anser dessutom att kunskaper i det lokala målet inte på något sätt påverkar det övriga skolarbetet och människans inlärningsprocess. Denna likgiltiga inställning tyder på att ungdomar inte förknippar det lokala målet med skolinstitutionen där svenskan fullständigt dominerar.

En annan inställning har vuxna älvdalingar. Majoriteten av dem anser att älvdalskan bör få sin plats i skolundervisningen trots att deras attityd till dialektens roll i skolarbetet i andra ämnen är tämligen neutral och liknar elevernas. I deras svar skisseras dock en mycket strängare skolmiljö som de minns från sin ungdomstid då bruket av älvdalskan motarbetades av lärarna. Föräldrarnas generation representerar därigenom en grupp i omvandling, som själv inte fick prata sitt modersmål i skolan, men som skulle vilja möjliggöra detta för sina barn. Det är därför snarare deras inställning som skulle kunna leda till älvdalskans placering på stadium 4 än elevernas.

Joshua Fishman (1991) påpekar också att själva undervisningen på/i minoritetsspråk inte garanterar målets överlevnad eftersom det först och främst är familjens uppgift att förmedla språket, inte skolans. Han betonar dessutom vikten av samhälleligt stöd som kan ges till alla språk:

”Without considerable and repeated societal reinforcement schools cannot successfully teach either first or second languages and, furthermore, where such reinforcement is plentifully available, languages are acquired and retained even if they are not taught in school.” (Fishman 1991:371)

Å andra sidan spelar skolan en viktig identitetsskapande roll:

”In the case of threatened languages that are still infrequently realized as mother tongues, pre-school, out-of-school and post-school reinforcements are urgently needed in order to foster the bonds of identity and mutuality with their associated ‘culture and society’ complexes.” (Fishman 1991:373)

Den komplexa rollen, som skolan spelar i minoritetsspråkens fall, bör därför inte underskattas, men inte heller överskattas. Därför behövs en djupare analys i vilken grad undervisning på/i älvdalska verkligen behövs i nuläget i Älvdalen.

4.5.6 Älvdalskan och stadium 3

Minoritetsspråk används lokalt på arbetsplatser; minoritetsspråket används både av minoritets- och majoritetssfolket.

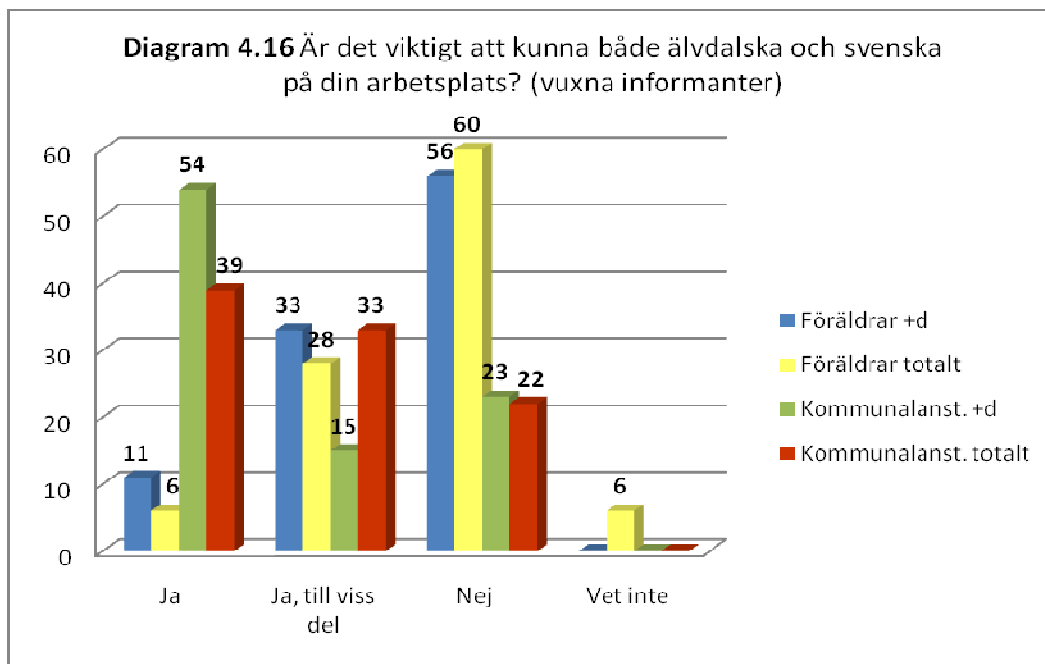
Bruket av minoritetsspråk på arbetsplatser leder visserligen inte direkt till språkens bevarande, men stärker dem ytterligare och kan höja deras status. Fishman kallar därför stadier 5 till 1 för "high power stages" (Fishman 2001:473). Älvdalskans förekomst på arbetsplatser skulle kunna vara ett exempel på användningen av ett hotat mål utanför hemmiljön. Undersökningar visar att färdigheter i älvdalskan inte är nödvändiga för att jobba i Älvdalen nuförtiden eftersom det finns många icke-dialekttalande och man för att underlätta kommunikationen oftast övergår till det gemensamma svenska språket. Inpendlingen till Älvdalens kommun är visserligen mindre än utpendlingen men den påverkar ändå den språkliga situationen i området. Exempelvis jobbade år 2006 i kommunen sammanlagt 392 personer som pendlade från övriga kommuner i länet eller till och med från andra län (*Älvdalen Kommunfakta 2008*: <http://www.alvdalen.se/Kommunfakta/Kommunfakta/>).

Älvdalingar bosatta i kommunen övergår å ena sidan medvetet till svenska, å andra sidan är de tvungna att göra det i och med att allt fler pendlar till jobbet utanför kommunen. Med varje år ökar antalet älvdalingar som pendlar till övriga kommuner i länet eller till och med till andra län³⁸. De vanligaste dalaorterna dit man pendlar är Mora, Malung-Sälen, Falun, Ludvika, Borlänge, Orsa och Rättvik. Denna ökning sker bland både män och kvinnor fast det är betydligt fler män som jobbar utanför Älvdalens kommun (*Fakta om Dalarnas län 2009*). Pendling till Norge förekommer säkerligen också men det saknas exakt data i vilken utsträckning detta sker. I alla dessa fall är det naturligt att kommunikationsmedlet på arbetsplatser inte är älvdalska, såvida inte fler måltalande älvdalingar jobbar på samma ställe.

Älvdalskans roll i arbetsmiljön i Älvdalen illustreras i Diagram 4.16 som presenterar svar på frågan om det är viktigt att kunna både älvdalska och svenska på informanternas arbetsplats. Den överväldigande majoriteten (60 %) av de undersökta föräldrarna (både dialekt- och icke-dialekttalande) påstår att det inte är viktigt att kunna båda språkvarianterna på jobbet. Knappt en tredjedel anser att det är viktigt men bara *till en viss del*.

---

³⁸ Året 2006 pendlade 463 män och 220 kvinnor från Älvdalens kommun, jämfört med 209 män och 183 kvinnor som pendlade in till kommunen (*Älvdalen Kommunfakta 2008*).

En helt annan bild framkommer från kommunalanställda där sammanlagt 72 % anser att det är *viktigt* (39 %), eller *viktigt till en viss del* (33 %) att ha kunskaper både i svenska och i älvdalska. Den stora skillnaden i de två grupperna kan ha orsakats av att 72 % av de tillfrågade tjänstemännen påstår sig vara dialekttalande vilket innebär att älvdalskan är deras naturliga kommunikationsmedel. De kan mer bestämt uppfatta sig som en dialekttalande arbetsplats än övriga vuxna informanter. Dessutom verkar de kommunalanställda generellt vara mer positivt inställda till sin dialekt, vilket syns i deras svar på de flesta enkätfrågorna. Deras attityd som den presenteras i enkätsvaren kan därför snarare vara deras önskemål eller till och med ett uttryck för politisk korrekthet.

Bortsett från svaren från de kommunalanställda verkar kunskaper i älvdalska inte vara oundgängliga på arbetsplatser i Älvdalen. Man kan utöva sina yrkesplikter ostört, utan att vara dialekttalande. De längre intervjuerna har dock bekräftat att språkbehärskning kan leda till att man skapar en djupare känsla av samhörighet mellan medarbetare och att detta förstärker gemenskapen på arbetsplatser. Man använder älvdalska på jobbet bara när man pratar med andra *dalskande* personer och detta sker oberoende av samtalsämne eller samtalsplats. Så fort en icke-dialekttalande dyker upp övergår man emellertid helt naturligt till svenska. Älvdalska förekommer ytterligare i samtal med dalskande kunder på banker, i affärer och i liknande institutioner (källa: längre intervjuer).

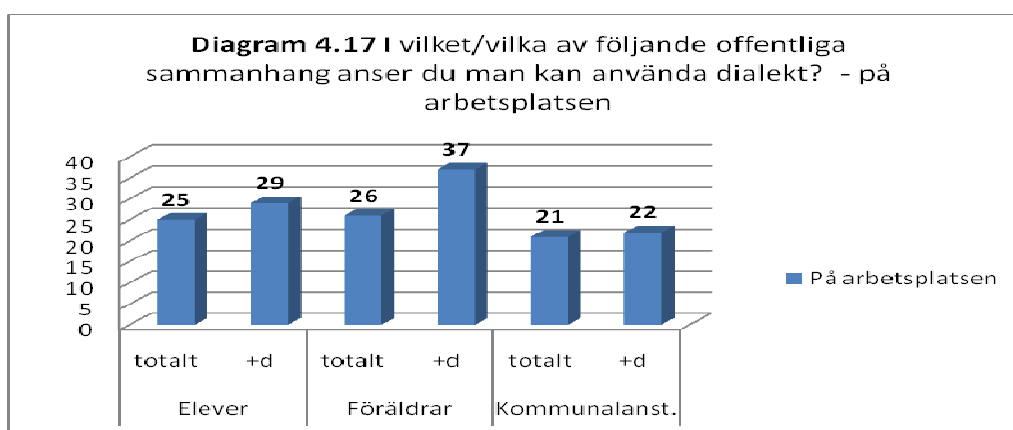
Eftersom antalet personer som förstår är betydligt större (94% av utfrågade föräldrar och kommunalanställda) än antalet personer som endast pratar älvdalska förekommer det ofta att

samtal på arbetsplatser sker både på svenska och på älvdalska – vissa personer kan använda älvdalska och andra kan svara på svenska. Ett sådant förhållande förekommer ibland under sammanträden då ordförande i början frågar vilket språk som ska användas eller själv väljer en variant beroende på vem som deltar i mötet. Om det finns deltagare som inte kan tala målet men som utan problem förstår det kan ett möte hållas lika bra på älvdalska som på svenska (källa: längre intervjuer).

Bruket av minoritetsspråk i offentliga sammanhang i tvåspråkiga miljöer anses ibland vara olämpligt eller kan vara till och med förbjudet (se Tsunoda 2005, Grenoble & Whaley 2006). Älvdalingarnas inställning till användningen av älvdalska på jobbet är tydligen mer positiv än till dess användning på andra offentliga platser. Till frågan ”I vilket/vilka av följande sammanhang anser du man kan använda dialekt?” kunde man markera flera alternativ bland följande: *i lokal-TV, lokalradio, under lektioner i skolan, på universitetet, på arbetsplatsen, i kyrkan, i lokala tidningar, på politiska möten, vid besök på banken, posten, sjukhuset och liknande ställen, inget av dem* och alternativet bara för föräldrar och kommunalanställda *annat*. Alla utfrågade grupper placerade *arbetsplats* högst på skalan. Endast dialekttalande kommunalanställda markerade alternativet *på arbetsplatser* lika många gånger som *vid besök på banken, posten, sjukhuset och liknande ställen*. Skillnaden mellan alternativet *på arbetsplatser* och återstående svar var för övrigt ganska stor.

Märkligt nog är de för övrigt positivt inställda tjänstemännen mest avståndstagande i fråga om användningen av älvdalska på arbetsplatser. Ungefär en fjärdedel av eleverna och föräldrarna anser att älvdalska kan användas på arbetsplatsen medan motsvarande siffra för kommunalanställda är 21 %. Bland de dialekttalande informanterna är skillnaden ännu större – 29 % bland eleverna och 37 % bland föräldrarna gentemot 22 % bland de kommunalanställda (Diagram 4.17).

Trots att bruket av det lokala målet på arbetsplatsen anses minst olämpligt av förslagen på den ovan citerade listan så är siffrorna ändå tämligen låga. Sammanfattningsvis är det bara en fjärdedel som tycker att man kan använda dialekt på arbetsplatser. Det är ett mycket lägre resultat än till exempel resultatet för bruket av älvdalska på skolan. Den allmänt avståndstagande inställningen kan vara orsaken till varför så få anser att det är viktigt att kunna både älvdalska och svenska på arbetsplatser (Diagram 4.16). Älvdalskan har fortfarande inte tillräckligt många användare och har dessutom för låg status för att kunna användas i större utsträckning på arbetsplatser. Att målet inte förekommer i den älvdalska arbetsmiljön och dess användning inte anses vara passande i denna miljö är ett tydligt tecken på att älvdalskan befinner sig *på den svaga sidan* av revitaliseringsprocessen – 'RLS on the weak side' (Fishman 1991:401). Älvdalskans sporadiska förekomst i yrkeslivet kan dessutom vara ett resultat av en allt bredare användning av engelska. Bruket av engelska har jag dock inte undersökt.

4.5.7 Älvdalskan och stadium 2

Minoritetsspråk används på lägre myndighetsnivå, delvis även i medierna.

Älvdalskan befinner sig idag inte på stadium 2 enligt Fishmans skala. Målet används inte regelbundet på lägre myndighetsnivå och det finns inga föreskrifter som skulle reglera dess bruk heller. Man pratar älvdalska bara med andra dialekttalande personer, oberoende av samtalsplats. Målet förekommer inte i skriftlig form – alla handlingar skrivs uteslutande på svenska.

De enda tidningar som publicerar artiklar på älvdalska är *Skansvakten* utgiven sedan 1916 och *Dalskum* utgiven sedan 1992, fram till 2008 med titel *Ulum Dalska* (*Ulum Dalskas* hemsida: <http://www.ulumdalska.se/>, se också Bilaga 3). *Skansvakten* utges av Elfdalens Hembygdsförening och *Dalskum* av föreningen *Ulum Dalska*. Den sistnämnda tidningen kommer ut två gånger om året och ”delas ut gratis till alla hushåll i Älvdalens gamla socken, samt till alla medlemmar utanför sockengränsen” (*Ulum Dalskas* hemsida). Det finns idag inga radiosändningar eller tv-program där man skulle kunna lyssna på älvdalska. Erik Strömdahl har inspelat en film ”Med kådade händer” som berättar om dragkampstjejerna i Brunnsbergs IF, där de flesta pratar älvdalska (*Film i Dalarna* hemsida: <http://www.filmidalarna.se/index.html>). År 2000 kunde man dessutom lyssna på älvdalska i Radio Dalarna då Björn Rehnströms böcker om älgkalven Rođ gick som följetong (*Ulum Dalskas* hemsida).

4.5.8 Älvdalskan och stadium 1

Minoritetsspråk används i högre utbildning, hos förvaltningsmyndigheter, i regeringen och nationella massmedier.

Stadium 1 gäller inte älvdalskan eftersom målet förekommer varken i högre utbildning eller hos förvaltningsmyndigheter, i regeringen och nationella massmedier. Än så länge har det organiserats bara enstaka universitetskurser i älvdalska. Den första kursen ägde rum i juni 2005 vid *Institutionen för nordiska språk* i Uppsala och bestod bland annat av intensivundervisning i Älvdalen (*Älvdalens kommun* hemsida: <http://www.alvdalen.se/>).

4.6 Älvdalskan på Fishmans skala - sammanfattning

Älvdalskan kan nuförtiden placeras på den delen av skala som Fishman definierar som "RLS on the weak side" – stadierna 6, 7 och en svag ställning på stadium 5 (Fishman 1991:396). På stadierna 3 och 2 befinner sig älvdalskan delvis, i mycket begränsat grad. Visserligen använder majoriteten av målets talare älvdalska dagligen men dessa talare är över barnafödande ålder (Diagram 4.2). Den tydliga gränsen där dagens älvdalingar upphör att tala sitt lokala mål är vid 30-årsåldern. Man kan ytterligare märka att Älvdalen generellt utgör ett äldre samhälle jämfört med övriga Sverige.

Älvdalskan överförs sällan i familjer nuförtiden men man kan märka en viss förändring i människornas attityd till det lokala målet. Visserligen fungerar det inte som barnens modersmål, vilket var naturligt för fyrtio år sedan (Diagram 4.3) men språköverföringen är inte helt hämmad. Skolungdomarnas uppfattning i frågan om föräldrar pratar älvdalska med dem är mycket mer positiv än föräldrarnas perception av samma problem (Diagram 4.5 och Diagram 4.6). Ingen av de utfrågade måltalande föräldrarna har markerat att de *alltid* pratar älvdalska med sina barn medan 33 % påstår att de *aldrig* använder målet i dessa samtal. Märkligt nog anser 16 % av eleverna att deras föräldrar *alltid* pratar älvdalska med dem. Jämförelsen mellan elevernas och föräldrarnas generation tyder på att det finns färre föräldrar som *aldrig* brukar målet i samtal med sina barn jämfört med situationen då dagens föräldrar själva var i skolåldern. Människor blandar nuförtiden svenska och älvdalska till svenskans fördel i större utsträckning, vilket bekräftar att älvdalskan behöver ytterligare insatser för att säkert kunna placeras på stadium 6.

Den svaga ställningen på stadium 5 beror på delvis utvecklade läs- och skrivfärdigheter i älvdalskan (Diagram 4.9). Eleverna uppvisar särskilt stora svårigheter när det gäller skrivkunskaper i älvdalska vilket kan betyda att egen skriftlig produktion i målet inte förekommer spontant bland dagens ungdomar. Dessutom har utarbetandet av en enhetlig älvdalsk ortografi ännu inte bidragit till ökade läs- och skrivfärdigheter i hela gruppen.

Den begränsande ställningen på stadium 3 kan förklaras med faktum att älvdalskan på arbetsplatser inte förekommer regelbundet och dess användning inte på något sätt är reglerad av myndigheter. Kunskaper i det lokala målet är därför inte nödvändiga för att kunna jobba i Älvdalen (Diagram 4.16). Man använder målet endast i samtal med andra måltalande arbetskamrater. Offentliga sammanträden däremot hålls vanligtvis på svenska, såvida inte alla

deltagare åtminstone förstår älvdalska. Ingen skriftlig dokumentation hos myndigheter sker på älvdalska.

Liknande förhållanden gäller på lägre myndighetsnivå och i medierna vilka utgör grunddomäner på stadium 2 på Fishmans skala. Älvdalskan på lägre myndighetsnivå förekommer endast mellan måltalande personer (arbetskamrater och kunder) men detta är inte föreskrivet i lagen. Att älvdalskan i någon mån kan placeras på stadium 2 är ett resultat av att älvdalskan förekommer i två lokala tidskrifter *Skansvakten* och *Dalskum*. Inget radio- eller teveprogram har sändningar på målet.

5 Revitaliseringsprocesser i Älvdalen hittills

De senaste trettio åren har både språkforskare och språkentusiaster verkat för att främja älvdalskans ställning, bland annat genom att upplysa samhället om målets värde. Man kan förmoda att den ökade språkmedvetenheten i samhället är ett resultat av dessa långvariga försök att bevara älvdalskan.

5.1 Revitaliseringsförsök på stadium 5: läs- och skrivfärdigheter

Älvdalskan, som framför allt betraktas som ett muntligt mål, har i verkligheten tämligen långa skrifttraditioner. De första spåren av älvdalskan i nedskrivna form hittar man i runinskrifter³⁹ (se Bilaga 4a och Bilaga 4b). De äldsta kända sammanhängande språkproven är från 1622, från Andreas Prytz komedi *En lustigh comoedia om konung Gustaf then Första*. Under andra hälften av 1600-talet skrevs bröllopsdikter och 1693 gjordes det första försöket att översätta Lukas Evangelium (Björklund 1956; Noreen 1881). Denna produktion var dock förbehållen välutbildade människor och hade ingenting med bevarandesträvanden att göra.

Idag syftar alla publiceringar framför allt till att höja älvdalskans status och möjliggöra dess erkännande som landsdels- eller minoritetsspråk. De moderna publikationerna är bland annat Lars Steenslands översättning av *Johannesevangeliet* (älvdalsk titel 'Juanneswaundsjiłå'), *Liten älvdalsk-svensk och svensk-älvdalsk ordbok* och dess utökade version *Älvdalsk ordbok*. Lars Steensland har dessutom skrivit ett antal böcker på svenska om den älvdalska verkligheten: *Älvdalska växtnamn förr och nu, Fågelnamn och fågelliv i Älvdalen med omnejd* och *Var åvå dier ferid? Älvdalska namn på orter utanför Älvdalen med kulturhistoriska kommentarer* (Steenslands hemsida:<http://www.larssteensland.se/index.html>).

Det finns också några grammatikor skrivna av Lars Levander och Bengt Åkerberg. Den senaste grammatiken är *Älvdalsk grammatik* på 400 sidor av Bengt Åkerberg (2011). Det tillgängliga kursmaterialet för att lära sig älvdalska består av *Introduktion till älvdalska* och

---

³⁹ Den hittills äldsta kända runinskriften är en inskrift från 1280-talet som ristades på kyrkhärbret i Älvdalen (Gustavson 2004:70, se Bilaga 5a, Bilaga 5b). Runinskrifter användes i Älvdalen fram till slutet av 1800-talet och t.o.m. på några enstaka föremål fram till första världskriget (Gustavson & Hallonquist 1985). Mer om runor i Älvdalen i Gustavson 1966, 2004, Björklund 1974 och Boëthius *et al.* 1906.

Bilagor till Introduktion till älvdalska samt *Kompendium* utarbetade av Gunnar Nyström och Yair Sapir.

Litteraturen på älvdalska för vuxna läsare är idag oerhörd begränsad. Man kan snarare hitta översättningar från svenska än originallitteratur skriven på älvdalska. Den första romanen på älvdalska var *Kunundjin kumb* ('Kungen kommer') skriven av Hjalmar Larsson 1985. De två viktigaste översättningarna är Kerstin Ekmans bok *Hunden* (översatt under ledning av Bengt Åkerberg, älvdalsk titel 'Rattsjin') och *Le Petit Prince* av Antoine de Saint-Exupéry (översatt av Bo Westling, älvdalsk titel 'Lisslprinsn') (*Ulum Dalskas* hemsida).

Barnlitteraturen däremot har blivit mer utvecklad de senaste åren. De första barnböckerna skrevs av Rut 'Puck' Olsson vid slutet av 1980-talet. Hennes första sagobok *Mumunes Masse* ('Mormors katt') kom ut 1987 och har blivit översatt till sammanlagt 42 andra svenska dialekter (Olsson 2004). *Mumunes Masse* mötte "strykande åtgång" och samma år kom dess fortsättning *Mier um Mumunes Masse* ('Mer om Mormors katt', *Ulum Dalskas* hemsida). Journalisten Björn Rehnström är ett annat känt namn vars bidrag till älvdalsk barnlitteratur bör nämnas. Han har grundat ett eget bokförlag, *Byönn-Byöker* ('Björn-böcker'), där han ger ut barnböcker skrivna på älvdalska. På Rehnströms förlag finns hans egna små sagoböcker i litet format (liknande s.k. *Pixiböcker*), som baseras på lokala folkliga berättelser, liksom hans egen berättelse (utgiven i form av sju häften) om en älgkalv *Rodh, ien brindkäv fro Övdalim*. Denna bok har dessutom blivit översatt till svenska (*Röd, en älgkalv från Älvdalen*) och tyska (*Röd Ein Elchkalb von Elfdalen*) och har gått som följetong på Radio Dalarna (se *Byönn-Byökers* hemsida: <http://www.byonn.se/>). På förlaget finns också Björn Rehnströms barnbok *Trair byöner fro Övdalim* ('Tre björnar från Älvdalen'). Uppläsning av *Pixiböckerna* (på tre olika bymål: Kåtilamål, Åsenmål och Näsmål) finns tillgängliga på förlagets hemsida, tillsammans med översättning till svenska. Dessa böcker används ibland på daghem och i skolor som undervisningsmaterial. Nyligen har ännu en barnbok utgivits: *Elin, Elvira og yönsę* ('Elin, Elvira och hönsen') av Pell Birgitta Andersson. Boken är skriven på älvdalska och innehåller svensk översättning (se Bilaga 2).

Älvdalingarna har ytterligare en möjlighet att utveckla sina läs- och skrivfärdigheter - i två lokala tidskrifter som innehåller artiklar skrivna på målet: *Skansvakten* (utgiven av Elfdalens Hembygdsförening) och *Dalskum* (utgiven av Ulum Dalska) dit man kan skicka egna texter. På 1980-talet publicerades dessutom bidrag på älvdalska i *Mora Tidning* (Steensland 1990). Idag förekommer emellertid inga initiativ av denna typ, varken i *Mora Tidning* eller i andra tidningar (mer om olika projekt i *Mora Tidning* i kap. 7.4.2).

Att älvdalskan behärskas som ett skriftspråk endast av ett fåtal människor, kan delvis förklaras av det faktum att böcker som behandlar den älvdalska folkloren, d.v.s de mest lokala och för samhället typiska företeelserna, oftast är skrivna på svenska. Det finns bara två publikationer på älvdalska som tar upp lokal folklore: vistexter i samlingen *Övdalswaisur* (1968) och i *Övdalswaisur og odrer...* (Forslund 1996). Publikationer om livet i älvdalska byar, dess historia och traditioner skrivs än så länge bara på svenska, till och med de lokala berättelserna är nedtecknade på svenska (Forslund 2001). Enstaka berättelser finns också i *Skansvakten*.

5.2 Revitaliseringsförsök på stadium 4: utbildning

När det gäller utbildningsmöjligheter på grundnivå har redan nämnts att älvdalskan inte förekommer i skolmiljön, varken som ett separat ämne eller som ett undervisningsspråk. Enstaka initiativ för att synliggöra målet i skolmiljön har dock gjorts de senaste åren. Vikten av att införa undervisning i älvdalska har redan framförts av Lars Steensland (1990). Han ansåg att eleverna borde ha möjlighet att kunna välja lektioner på målet t.ex. i form av s.k. *fria aktiviteter* (Steensland 1990). Sexton år senare genomfördes ett projekt på Älvdalsskolan, då undervisning i älvdalska erbjöds som elevernas val. I kursen deltog 18 elever. Detta blev bara ett engångsinitiativ, eftersom intresset bland eleverna har sjunkit drastiskt sedan dess.

Den positiva inställningen hos eleverna till införande av målet i skolan, som framkommer i mina enkäter, verkar vara mer av ett önskemål. I verkligheten har de en mer avståndstagande inställning. Motsättningen mellan älvdalingarnas attityder och deras faktiska beteende har uppmärksamrats av Helgander (2004). Det faktiska beteendet i Älvdalen, som det framkommer i min enkät, har inte ändrats betydligt sedan Helganders undersökning. Trots att synen på användning av älvdalska har blivit mer positiv har detta inte lett till ett ökat bruk, utan snarare tvärtom – användningen av älvdalska har minskat. Den paradoxala situationen idag är ett resultat av motstridiga tendenser. Å ena sidan kvarstår den tidigare uppfattningen att bruket av majoritetsspråket svenska ger högre status och en ny mera internationell identitet. Å andra sidan präglas det älvdalska samhället av en tämligen stark lokal identitet där språket fortfarande spelar en viktig roll. Att kunna älvdalska har dock snarare ett symbolvärde än är ett resultat av verkliga behov. Ökningen av de positiva känslorna kan vara en följd av en upplysningsprocess som har skett de senaste åren, och vars mål har varit att bekämpa den tidigare skamkänslan och att utveckla en ny typ av målmedvetenhet och språkstolthet.

Att älvdalingarnas attityder och beteende långsamt börjar närma sig varandra kan man få ett bevis på i ett brev från 2006, då barn- och utbildningsnämnden i Älvdalen, *Ulum Dalska* och språkrådet *Rådjärum* vände sig till skolministern med ett förslag om att införa undervisning i älvdalska i skolan. I början av 2007 skickades ytterligare ett brev med teckningar och namnunderskrifter av 184 skolbarn, vilka också uttryckte sin vilja att lära sig målet i skolan (se Bilaga 6). Barnens brev var skrivet på både svenska och älvdalska (Rehnström 2007:17). Utbildningsdepartementets svar betonade att departementet ”delar (...) uppfattning om vikten av att bevara älvdalskan och föra den vidare till kommande generationer. Utbildningsdepartementet kan dock inte föreskriva att ett språk ska ha status av modersmål. Inget hindrar dock att skolor i Älvdalens kommun arbetar för att bevara och utveckla älvdalskan.” (Mora Tidning 2007.04.16, s.17). Bevarandet av älvdalskan tycks vara en allmänt accepterad och önskad process, men de verkliga insatserna bör ligga på lokal nivå. Det saknas dock ekonomiskt stöd från staten.

Ett sätt att motarbeta den stereotypa uppfattningen att målet har mindre värde i skolmiljön är *Besparingsskogens språkstipendium Ulum Dalska*, som instiftades 2008 och som bekostas av *Älvdalens besparingsskog* (se *Älvdalens kommun* hemsida: <http://www.alvdalen.se/>). Stipendiets ändamål är att uppmuntra unga människor att lära sig och använda älvdalska, både i och utanför hemmiljön. Stipendiet tilldelas de måltalande elever⁴⁰ som slutar klass tre (ett diplom och blommor), klass sex (500 kronor) och klass nio (6000 kronor). De första stipendiaterna utvaldes 2009 och då delades pengar ut till nio elever (åtta pojkar och en flicka) från nionde klass och till endast två elever som slutade klass sex (Mora Tidning 2009.05.06, s.18). Ett år senare utdelades 17 stipendier till elever från årskurs nio, 4 till elever från årskurs sex och 3 till elever från årskurs tre, vilket blev drygt dubbelt så många som 2009 (Mora Tidning 2010.06.15, s.17). Att utdela ett pris för språkkunskaper garanterar givetvis inte älvdalskans överlevnad eller dess införande på skolschemat. Detta initiativ är dock ett tecken på att det i Älvdalen finns en positiv inställning till det lokala målet trots att skolan inte spelar någon betydlig roll i revitaliseringsprocessen.

---

⁴⁰ Att elever verkligen talar älvdalska aktivt och med flera personer verifieras med intyg av vuxna (föräldrar, släktingar, grannar o.s.v.). De som slutar årskurs nio får ytterligare bevisa sina kunskaper i samtal med en särskilt utformad stipendiekommitté.

5.3 Nya teknologier som ett verktyg i revitaliseringsprocesser

Fishmans skala saknar ett verktyg som numera allt oftare används i revitaliseringsprocesser, nämligen Internet. Internet kan neutralisera avstånd i tid och rum och underlättar därigenom kommunikation. Sverige, med sin högt utvecklade datorisering, är ett lämpligt land för att dra fördel av detta. När man pratar om Internet med avseende på hotade mål, bör man vara medveten att IT-världen redan är dominerad av en grupp majoritetsspråk. Internet kan emellertid hjälpa till att stödja minoritetsspråk, utan att nödvändigtvis vara en separat användningsdomän (jfr: Grenoble & Whaley 2006).

Med hjälp av tekniska lösningar kan man idag först och främst dokumentera och arkivera språk genom att utarbeta nya ordböcker, grammatikor och olika typer av språkmaterial som kan användas av större grupper än bara de som bor i det område där ett visst språk talas. Internet underlättar spridning av information om små språk och gör fler människor medvetna om språkens existens. Med hjälp av on-line kurser kan man lära ut hotade språk till alla som är intresserade, oberoende av var de befinner sig (mer i: Grenoble & Whaley 2006; Hinton & Hale 2001).

Datorisering förutsätter att ett språk kan skrivas ner. Ett problem utgör dock användarnas ålder, i och med att Internet oftare används av unga människor, vilka samtidigt vanligtvis är mindre intresserade, eller behärskar språket i mindre grad än vuxna. Å andra sidan är Internet ett bra sätt att locka de unga och upplysa dem om minoritetsspråksfrågor på ett attraktivt sätt.

Älvdalskan har sedan länge varit ett skrivet mål och därför har det blivit möjligt att använda de nya teknologierna direkt. Det största problemet är dock de typiska älvdalska ljud som inte finns i det vanliga svenska teckensystemet i datorer. Eftersom *Rådjarum, Älvdalska språkrådet* har utarbetat en enhetlig ortografi för älvdalska har man samtidigt utarbetat ett separat teckensystem som numera kan användas i datorer. För att alla intresserade ska kunna ladda ner detta teckensystem har Mats Westerling skapat en webbsida som ”behandlar bl.a. alfabetet, teckensnitt och tangentbordslayouter” (*Skrievum*: <http://www.skrievum.se/dalska/>). På denna sida kan man dessutom läsa olika berättelser och dikter skrivna på älvdalska, lyssna på dem och läsa översättningar till svenska samt hitta länkar som rör älvdalskan.

Information om älvdalska kan man också hitta på *Älvdalens kommuns* hemsida (<http://www.alvdalen.se/Kultur-och-fritid/Kulturevenemang2/Alvdalskan/#Lankar>). Här kan man göra sig bekant med allmän information angående älvdalska och lyssna på några smakprov samt hitta användbara länkar. Dessa länkar hänvisar bland annat till rapporter och

evalueringar från Europarådet gällande dess språkkonventioner, bokförlaget *Byönn-Byöker* ('Björns böcker'), första och andra konferensen om älvdalska, sidor om älvdalska skapade av Lars Ola och Lars Steensland, föreningen *Ulum Dalska*, musikalen *Oðerwais*, bandet *Övdalsfuäk*, *Falukurirens* arkiv m.m.

Tack vare en egen hemsida sprider organisationen *Ulum Dalska* kunskap om älvdalska, inte bara i Älvdalen utan också utanför dess gränser (<http://www.ulumdalska.se/>). På hemsidan kan man läsa bland annat om personer som jobbar för älvdalskans bevarande, om olika aktiviteter ämnade för dalskande människor och om litteratur på älvdalska. Genom denna sida kan man också köpa böcker skrivna på älvdalska och böcker som handlar om Älvdalen och älvdalskan. På *Ulum Dalskas* sida finns dessutom en lista över älvdalska ord med översättningar till svenska samt ordlistor från *Glåmåkweld* i Tyri, Klitten och Näset (mer om *Glåmåkweld* i kap 5.4.1).

Material i form av ljudinspelningar av älvdalska finns på flera hemsidor. På SweDia-projektets⁴¹ hemsida (<http://swedia.ling.gu.se/>) kan man lyssna på fyra personer (två män och två kvinnor i olika åldrar) och följa texten samt dess svenska översättning. På SOFIs hemsida finns två inspelningar: en från 1935 (samma inspelning som det länkas till från kommunens hemsida) och en från 1976 (<http://www.sofi.se/1614#item100700>). Ljudprov på älvdalska finns ytterligare spridda på olika webbsidor. På *Svenska Dagbladets* sida, från 2003⁴² finns till exempel en älvdalsk berättelse inspelad 1973, hämtad från *Institutet för språk och folkminnen SOFI* (Dialektavdelningen i Uppsala). På den norska hemsidan *Forskning.no* finns en inspelning av *Lukasevangeliet* som läses av folkmusiksångerskan Lena Willemark (<http://www.forskning.no/blog/vangsnes/238592>). På *Vasaloppets* hemsida *StafettVasan 2010* kan man också lyssna på en kort inspelning av ett vardagligt samtal på älvdalska samt ett avsnitt ur boken läst av en älvdalsk kvinna (<http://www.stafettvasan.se/2008/12/alvdalska-ett-eget-sprak/>). Skillnaden mellan den här sidan och de tidigare nämnda är att här har man spelat in ett naturligt samtal mellan två personer.

Alla webbsidor om älvdalska som idag är tillgängliga på Internet kan fungera som en bra informationskälla, särskilt för dem som inte har hört så mycket om detta mål. Det saknas fortfarande webbsidor med enkla texter, eller till och med on-line språkkurser för nybörjare, vilka skulle kunna locka språkintresserade människor. De texter som idag finns på nätet fungerar mer som ett exotiskt material för icke-dialekttalande, men säger ingenting om var

---

⁴¹ *Swedia* har prover från ca 100 svenska dialekter i Sverige och Finland. De älvdalska språkproven är inspelade 1998 av Eva Olander (källa: ett samtal med Eva Olander).

⁴² Hemsidans adress: http://www.svd.se/kulturnoje/nyheter/ljudprov-alvdalska-alvdalens-socken-i-dalarna_77153.svd

och hur man kan lära sig detta mål. Det saknas också audiokurser, till exempel på CD-skivor, vilka vore mest attraktiva för ungdomar och alla som inte bor permanent i Älvdalen, men som är nyfikna på älvdalska.

Till de tekniska landvinningarna kan man också räkna radio och TV. Numera är dessa media så utspridda att de utgör det enklaste sättet att nå en bredare publik. I dagens läge finns det emellertid inga regelbundna sändningar *på* eller *om* älvdalska, varken på TV eller på radio. År 2000 gick en följetong om älgkalven Roð och under 2008 sändes programmet *Dalska* i Radio Siljan, med medverkande från föreningen *Dalmålsakademin*, som samtalade på olika mål från dalmålsområdet. I programmet medverkade Mats Elfquist på älvdalska (<http://www.orsabritte.com/ossmol.htm>).

Den enda film där man pratar ävdalska är Erik Strömdahls "Med kådade händer" från 2007 – en film om dragkampstjejerna i Brunnsbergs IF. Eftersom de flesta medverkande pratar älvdalska är den delvis svensktextad. Två andra filmer som handlar om Älvdalen, fast man inte hör så mycket älvdalska, är Mats Brolins "Wir Bellum" från 1997 som presenterar fyra ovanliga svenska dialekter och Erik Strömdahls "Rondellupproret" som är en skildring av vardagsdemokrati, inspelad 2004 (*Film i Dalarna* hemsida: <http://www.filmidalarna.se/>).

5.4 Övriga revitaliseringsprojekt

5.4.1 Organisationer för älvdalskans bevarande

De flesta revitaliseringsprojekt som drivs i Älvdalen har påbörjats under ledning av *Ulum Dalska*, en organisation för älvdalskans bevarande, som med sina 2000 medlemmar utspridda i världen är den största språkliga föreningen i Sverige. *Ulum Dalska* bildades i Älvdalen 1984 (*Ulum Dalskas* hemsida). Dess främsta uppgift är att rädda det lokala målet och det sker bland annat genom att skriva texter på älvdalska, anordna speciella ”pratkvällar” *glåmåkwelder* då man diskuterar älvdalska ord och ”berättar om allehanda traditioner, om personer, skrönor och olika väsen som det talats om i bondesamhället” (*Ulum Dalskas* hemsida). Dessutom organiserar *Ulum Dalska* kurser i älvdalska, uppmärksammar målet i medierna och ger ut en egen tidning *Dalskum*.

Förutom *glåmåkwelder* har *Ulum Dalska* två gånger organiserat en sångkväll, *kwedåkweld*, då man träffats på *Rots Skans* (Älvdalens hembygdsgrd) för att sjunga och lyssna på sånger på både älvdalska och svenska. Barn aktiveras genom att man anordnar sagoläsning på biblioteket åt dem. Den så kallade *sagostunden* brukar inledas med sånger som oftast har översatts från svenska.

Inom ramen för *Ulum Dalskas* arbete utnämnde man 2004 *Det älvdalska språkrådet*, *Rådjärum*, vars huvuduppgift var att utarbeta en enhetlig ortografi. Språkrådet består av fem ledamöter: Östen Dahl, Gunnar Nyström, Yair Sapir, Lars Steensland och Inga-Britt Petersson (*Ulum Dalskas* hemsida). Den nya ortografin har blivit en kompromiss mellan de olika bymålen och de olika skrifttraditionerna.

Bevarandet av älvdalska är också en av huvuduppgifter för Elfdalens Hembygdsförening. Dess samlingar består bland annat av foton, ljudband, hembygdsfilmer och tidigare nummer av tidningen *Skansvakten*, vilka man håller på att arkivera (*Hembygdsföreningens* hemsida: <http://www.ehf.se/>). Föreningen sysslar dessutom med försäljning av böcker om Älvdalen samt publikationer och cd-skivor på älvdalska.

5.4.2 Sång och musik

Traditionella sånger på älvdalska har bara delvis bevarats i Älvdalen. I skriven form finns de i den redan nämnda samlingen *Övdalswaisur og odrer...* ('Ävdalsvisor och andra...') (Forslund 1996). Det finns också en modern musikproduktion på älvdalska. Den mest kända folksångerska som härstammar från Älvdalen och sjunger på älvdalska är Lena Willemark. Andra namn är Werf Lena Egardt, Eva Nylander och Elin Tore Eriksson som har skapat både musik och text till flera nyskrivna sånger. En av dessa sånger sjunger skoleleverna i kyrkan vid skolavslutningar (*Ulum Dalskas* hemsida). Werf Lena Egardt har dessutom skrivit text och musik till musikalen *Oðerwais* ('Annorlunda') som i sin helhet är på älvdalska. Musikalen uppfördes 2004 och fyra år senare kom den ut på cd-skiva. 2008 utkom en barnskiva, *Upi gron sät aikuonn* ('Ekornn satt i granen'), med kända barnvisor översatta till älvdalska. Detta initiativ kom till som en fortsättning på *Sagostunderna* på Älvdalens bibliotek.

5.4.3 Vägs skyltar

Ett sätt att betona att älvdalskan skiljer sig markant från svenskan är de vägs skyltar med namn på både älvdalska och svenska som har börjat monteras på *Älvdalens kommuns* initiativ (se Bilaga 7). De traditionella älvdalska namnen har nu blivit mer exponerade i dessa trakter. Folk i älvdalska byar fick möjlighet att lämna sina förslag på namn och sedan blev de godkända av byggnadsnämnden. Förutom kommunens skyltar har Besparingskogen börjat tillverka träskyltar med endast älvdalska namn, utan några översättningar till svenska. Besparingskogen renoverar dessutom gamla skyltar, av vilka de äldsta är ca 20 år gamla. Dessa träskyltar är utplacerade vid sjöar, ängar och liknande ställen (Mora Tidning 2008.05.14, s.22; Mora Tidning 2008.11.17, s.22).

5.4.4 Stipendier och priser

Förutom Besparingsskogens stipendium (se kap. 5.2) som delas ut bland eleverna i Älvdalen har man sedan 2007 delat ut ett språkpris *Övdals-byönn* ('Älvdals-björn'). Priset, som är på 10 000 kronor per år och en snidad björn med en graverad platta, instiftades av Barn- och utbildningsnämnden och kan utdelas till enskilda personer, skolklasser, arbetslag o.s.v. Initiativtagaren till detta pris var journalisten Björn Rehnström som själv fått kulturpriset men "vägrat att ta emot pengarna med en önskan om att de i stället skulle användas för att utreda hur älvdalskan skulle kunna komma in i skolan" (*Älvdalens kommun* hemsida). Till följd av detta instiftade Barn- och utbildningsnämnden ett separat pris som skulle stödja dialekttalande personer.

"Priset har till syfte att uppmärksamma, uppmuntra, belöna eller stödja dem som aktivt arbetar för att främja/utveckla och/eller bevara det älvdalska språket till gagn för dess fortlevnad. Det har också till syfte att visa på goda exempel där man genom ett praktiskt arbete medverkar till att älvdalskan förblir ett levande språk." (*Älvdalens kommun* hemsida: <http://www.alvdalen.se/>)

År 2009 utdelades inte språkpriset på grund av ekonomiska problem. Våren 2010 kom ett förslag från *Älvdalens kommunfullmäktige* om att lägga ned detta språkpris och istället integrera det med kommunens kulturpris⁴³, utan att öka prissumman. Detta möttes med starka motreaktioner såväl från samhället, centerpartisterna och från *Ulum Dalska* och ledde till att "fullmäktige tvingades besluta om en återremiss av ärendet" (Mora Tidning 2010.03.03, s. 19; Mora Tidning 2010.03.05, s. 2). I maj 2010 "beslutades att godkänna ett avtal där Konsum Norra Dalarna tar över språkpriset" (Dalarnas Tidningar 2010.05.25, <http://www.dt.se/nyheter/alvdalen/article657834.ece>).

---

⁴³ *Älvdalens kommuns kulturpris* har utdelats sedan 1977 "till en person som genom frivilliga och ideella insatser eller på annat förtjänstfullt sätt främjat de kulturella intressena inom kommunen" (*Älvdalens kommun* hemsida). Priset består av ett diplom och en prissumma på 10 000 kronor.

6 Den aktuella språkliga situationen i Älvdalen

6.1 Domämförlust som tecken på språkdöd

För att få en bättre förståelse av älvdalskans nutida situation räcker det inte att placera det på Fishmans GIDS-skala. Därför kompletterar jag denna skala med en ytterligare analys av älvdalskans användningsdomäner. Forskarna bedömer språkets överlevnadsstyrka med hjälp av olika faktorer (se kap. 4.1) och domämförlust är en av de faktorer som oftast betonas. Begreppet *domän* (eng: domain) har definierats av Fishman som “institutional contexts and their congruent behavioral co-occurrences” (Fishman 1972a:441). Eva Sundgren (2007) anger sin definition på svenska med följande ord:

”verksamhetsområde; en grupp sociala situationer som ger upphov till språkbruk med gemensamma drag, t.ex. massmedier, skola, familj” (Sundgren 2007:338).

Domäner, som en beteckning för olika typer av situationer, kan klassificeras enligt diverse kriterier. Den vanligaste indelningen är i *informella* (familj, vänner) och *officiella* (religion, utbildning, yrkesliv) domäner. I tvåspråkiga områden återspeglas domämfördelningen i talarnas språkval, då vissa situationer kräver bruket av en viss språkvariant. För att ett språk ska kunna bevaras och utvecklas måste det användas i största möjliga antal domäner (se t.ex. Huss 2003). Antalet domäner där språket aktivt används är ett tecken på dess vitalitet och bestämmer över dess överlevnadsstyrka; ju mer utbredd användning, desto större behov kan man känna av att kunna språket. Lokala språk undanträngs dock allt oftare till den privata sfären (familj, vänner och fritid) medan standardspråk tar över samhällssfären (utbildning, religion, kultur). Marika Tandefeldt (1997) nämner också *den globala sfären* som en tredje typ, där framför allt engelskan används. Till den globala sfären hör bland annat medicin, teknik, internationell politik, vetenskap och kommunikation (Tandefeldt 1997:58).

De viktigaste domänerna, som påverkar språkets överlevnad i störst grad, är de som berör den privata sfären - hem, släkt och vänner, vilka Gunvor Flodell (2002) kallar för ”språkbevarandets sista bastioner” (Fishman 1972c:20; Flodell 2002:119). Språkförändring som sker inom familjen är svårast att påverka, vilket medför att arbetet kring hotade språk oftast fokuserar på språkliga relationer bland familjemedlemmar. En möjlig följd av en språklig förändring är domämförlust, då befolkningen slutar att använda språket i vissa

situationer och ersätter det med majoritetsspråket. Denna process börjar vanligtvis i samhällssfären och i den globala sfären för att sedan övergå till den privata sfären. David Crystal (2000) hävdar att religionen oftast utgör den sista domän där minoritetsspråk fortfarande används, trots att den tillhör samhällssfären. I och med att samhället förändras har människor allt färre möjligheter att använda minoritetsspråket i domäner med högre status (media, utbildning, politik), medan minoritetsspråket kan leva kvar i mindre prestigeladdade områden, som till exempel konst, underhållning och den lokala folkloren. Detta fenomen benämns av Joshua Fishman som ”språkets folklorisering” (*the 'folklorization' of a language*) (Crystal 2000:83).

6.2 Dagens användningsdomäner för älvdalska

I de trakter där dialekten avviker kraftigt från riksspråket brukar båda språkvarianterna ha var sina domäner, vilket i sin tur kan leda till att det utvecklas tvåspråkighet bland befolkningen. Att tala dialekt är i detta fall inget klassmärke och nedvärderas inte av samhället (jfr: Hultman 1993). De domäner i vilka man kan använda älvdalska idag har jag indelat i två grupper: offentliga (Diagram 6.1) och vardagliga (Diagram 6.2). Informanterna fick kryssa de sammanhang (officiella och vardagliga) som de tyckte att man kunde använda det lokala målet i⁴⁴. Vid varje fråga kunde man välja flera alternativ.

6.2.1 Bruket av älvdalska i offentliga sammanhang

När det gäller den offentliga sfären anser de flesta elever, föräldrar och kommunalanställda att man främst kan använda älvdalskan *på arbetsplatsen* - från 21 % av de kommunalanställda till 37 % av de dialekttalande föräldrarna (Tabell 6.1, Diagram 6.1). Alla utfrågade grupper har dessutom valt alternativet *vid besök på banken, posten, sjukhuset och liknande ställen* (från 14 % av de dialekttalande eleverna till 23 % av de dialekttalande föräldrarna). Fler

---

⁴⁴ Frågan lyder ”I vilket/vilka av följande sammanhang anser du man kan använda *dialekt*?”. Informanterna skulle tolka denna fråga lite bredare och därigenom fick jag information om den allmänna inställningen till dialekter, inte bara älvdalska.

vuxna informanter än ungdomar anser att man kan använda det lokala målet *i lokal-TV och på lokalradio* (13 % av föräldrarna och 15 % av de kommunalanställda jämfört med 6 % av eleverna) medan en del av eleverna tycker att älvdalskan passar bra *i kyrkan*⁴⁵ (16 %). Både elever och kommunalanställda anser att älvdalskan kan förekomma *under lektioner i skolan* (13 % av eleverna och 13 % av de kommunalanställda) och *i lokala tidningar* (12 % av eleverna och 14 % av de kommunalanställda). De minst lämpliga sammanhangen är enligt mina informanter *universitet* och *politiska möten*.

Den procentuella svarsfördelningen tyder på att älvdalingarna är mycket reserverade när det gäller användningen av älvdalska i offentliga sammanhang – bara alternativet *på arbetsplatsen* har fler svar än 21 % i alla grupper. Då är även denna siffra tämligen låg och motsvarar de resultat som presenteras i Diagram 4.16 (*Är det viktigt att kunna både älvdalska och svenska på din arbetsplats?*). Å ena sidan verkar älvdalingarna vara ganska ”blyga” när det gäller valet av offentliga sammanhang i vilka det lokala målet tycks vara lämpligt. Å andra sidan är det dock väldigt få som anser att man inte borde prata älvdalska i någon av de angivna situationerna.

Några informanter har markerat alternativet *annat* och som ett exempel angivit följande sammanhang:

”Överallt där man tar hänsyn till de som inte behärskar älvdalska bra och översätter vid behov.”

”På Domus.”

”Det måste vara så att alla partner förstår vad man säger och talar om.”

Dessa svar bekräftar ytterligare att i älvdalskans fall är det svårt att peka på klara sammanhang där man kan använda det lokala målet, eftersom bruket beror på samtalspartnerns kunskaper – kan man målet så spelar sammanhanget mycket mindre roll.

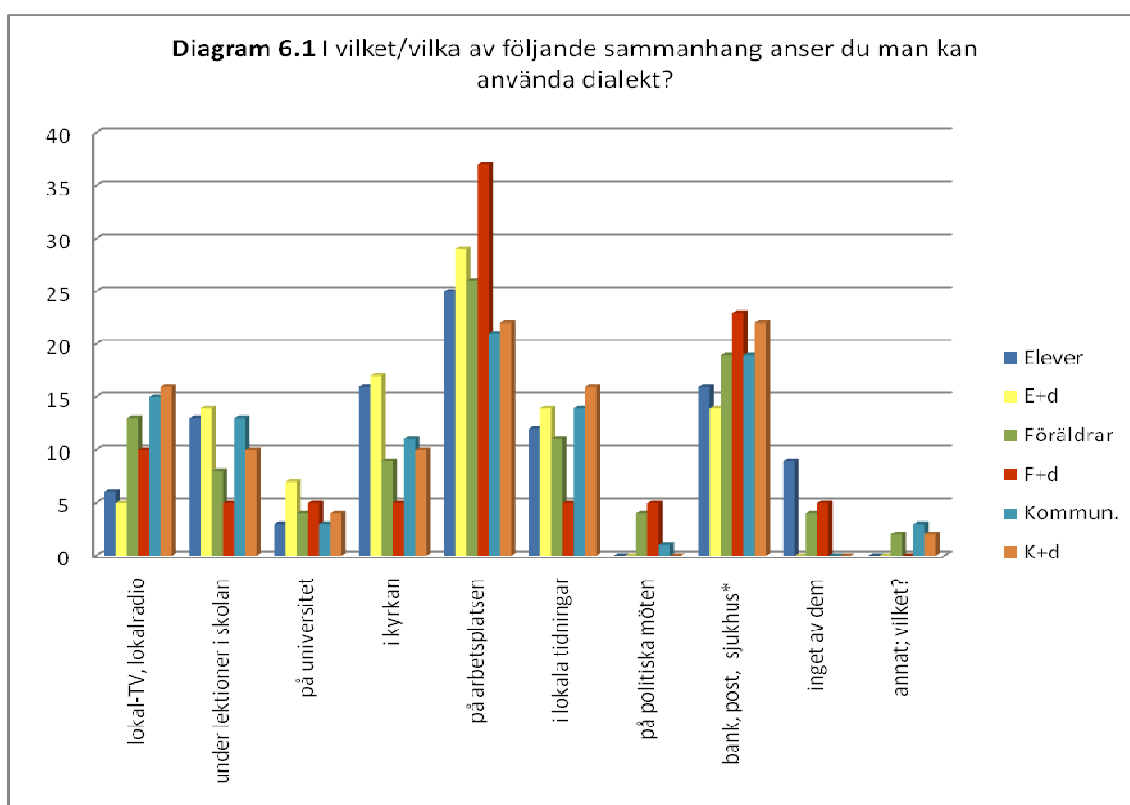
---

⁴⁵ En vuxen informant angivit att man kan använda älvdalska *i kyrkan* ”om man översätter”.

Tabell 6.1 I vilket/vilka av följande sammanhang anser du man kan använda dialekt?⁴⁶

	Elever	E+d	Föräldrar	F+d	Kommun.	K+d
lokal-TV, lokalradio	6	5	13	10	15	16
under lektioner i skolan	13	14	8	5	13	10
på universitet	3	7	4	5	3	4
i kyrkan	16	17	9	5	11	10
på arbetsplatsen	25	29	26	37	21	22
i lokala tidningar	12	14	11	5	14	16
på politiska möten	0	0	4	5	1	0
bank, post, sjukhus*	16	14	19	23	19	22
inget av dem	9	0	4	5	0	0
annat; vilket?	-	-	2	0	3	2

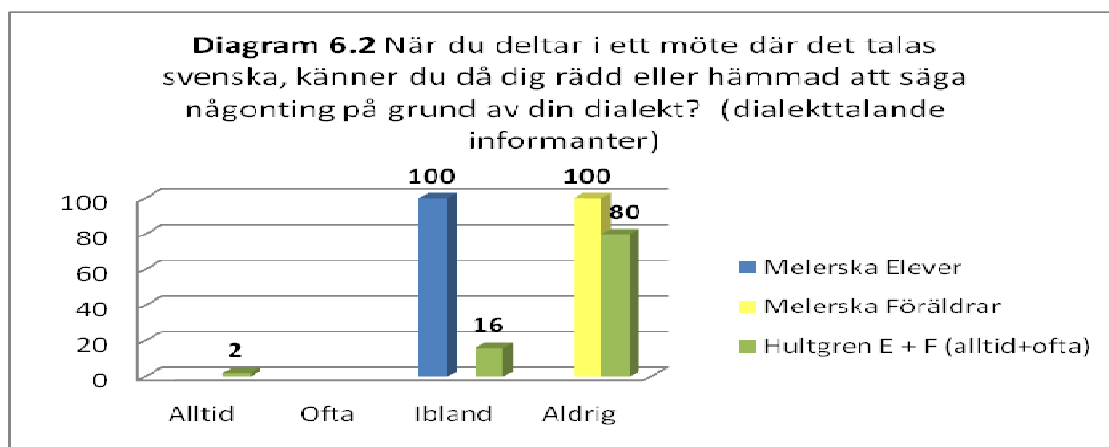
* vid besök på banken, posten, sjukhuset och liknande ställen

Att svara på frågan om man känner sig rädd eller hämmad att säga något på grund av sin dialekt när man deltar i ett möte där det talas svenska, vållade inga problem för mina informanter. Alla måltalande elever valde alternativet *ibland* och alla föräldrar valde alternativet *aldrig*. I Hultgrens undersökning fördelades svaren mellan 80 % för *aldrig*, 16 %

⁴⁶ Bara de svar som fick mer än 10 % är markerade i tabellen.

för *ibland* och 2 % för *ofta* eller *alltid* - dialekttalande elever och föräldrar sammanlagt (Diagram 6.2).

Dessa resultat tyder på att måltalande älvdalningar är helt tvåspråkiga och känner sig lika kompetenta i båda språkarterna - svenska och älvdalska. Särskilt dagens föräldrar uppfattar sina språkkunskaper som tillräckliga i alla situationer. Att måltalande eleverna har markerat svaret *ibland* kan tyda på att de ändå inte uppfattar älvdalska som passande i alla situationer. Den älvdalska brytningen eller älvdalska ord i ett svenskt sammanhang kan föra med sig att ungdomar skulle kunna känna sig generade.

6.2.2 Bruket av älvdalska i vardagliga sammanhang

Svarsfördelningen för frågan angående de vardagliga sammanhangen uppvisar heller inga större generationsskillnader. De sammanhang där älvdalskan oftast används är *byfester* (från 11 % av de kommunalanställda till 17 % av föräldrarna), *sånger* (från 11 % av föräldrarna till 17 % av eleverna), *affärer* (från 10 % av de dialekttalande föräldrarna till 13 % av de dialekttalande eleverna), *samtal om lokala händelser* (från 8 % av de dialekttalande eleverna till 14 % av de dialekttalande föräldrarna), *folksägnar* (från 7 % av de kommunalanställda till 11 % av eleverna) och *böcker* (från 8 % av de dialekttalande eleverna till 10 % av de kommunalanställda samt de dialekttalande föräldrarna och eleverna sammanlagt). Dessutom har *tidningar* valts av 12 % av de dialekttalande föräldrarna (Tabell 6.3, Diagram 6.3).

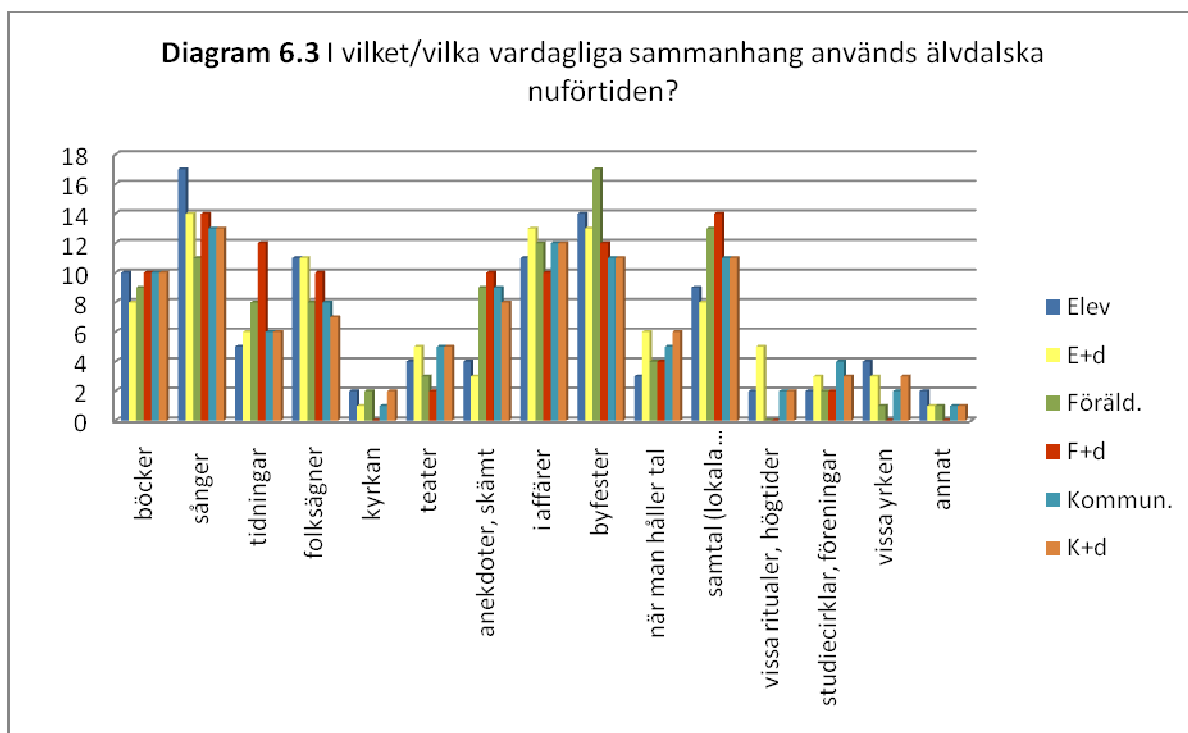
Den enda påtagliga generationsskillnaden finns när det gäller valet av alternativet *anekdoter, skämt* som har markerats av betydligt fler vuxna informanter (9 % av föräldrarna och de kommunalanställda jämfört med 4 % av eleverna). Andra alternativ som *teater, tal, ritualer* och *högtider, studiecirklar* och *föreningar* fick endast enstaka röster. Alternativet *kyrkan* är det enda exempel som ingår i båda tabellerna (både som ett officiellt och vardagligt sammanhang) och svaren tyder på att älvdalsbor skulle acceptera användning av älvdalska i religiösa sammanhang i mycket större utsträckning än vad som verkligen sker idag. Samma tendens gäller det yrkesmässiga sammanhanget, där idag inte många talar älvdalska trots att informanterna anser att det är ett lämpligt ställe för det lokala målet.

Tabell 6.3 I vilket/vilka vardagliga sammanhang används älvdalska nuförtiden?⁴⁷

	Elev	E+d	Föräld.	F+d	Kommun.	K+d
böcker	10	8	9	10	10	10
sånger	17	14	11	14	13	13
tidningar	5	6	8	12	6	6
folksägner	11	11	8	10	8	7
kyrkan	2	1	2	0	1	2
teater	4	5	3	2	5	5
anekdoter, skämt	4	3	9	10	9	8
i affärer	11	13	12	10	12	12
byfester	14	13	17	12	11	11
när man håller tal	3	6	4	4	5	6
samtal (lokala händelser)*	9	8	13	14	11	11
vissa ritualer, högtider	2	5	0	0	2	2
studiecirklar, föreningar	2	3	2	2	4	3
vissa yrken	4	3	1	0	2	3
annat	2	1	1	0	1	1

*samtal om lokala händelser t.ex. Vasaloppet, älgjakt, ishockeymatch

⁴⁷ Eftersom de procentuella värdena är ännu lägre än vid officiella sammanhang, har jag valt att endast markera de svar som har fler än 8 % i varje grupp (såväl bland elever, föräldrar och kommunalanställda).

Idag hörs älvdalskan mycket sporadiskt i religiösa sammanhang. Man läser evangeliet⁴⁸ under julottan i Åsens kapell och enstaka gånger under året i Evertsbergs kapell. Ibland sjunger man nykomponerade sånger, men annars används enbart svenska i kyrkan. Den nuvarande (2010) kyrkoherden i Älvdalen är av finskt ursprung och förstår visserligen målet men talar det inte själv. Därför hålls det inga gudstjänster eller predikan på älvdalska. Dagens inställning till målet i religiösa sammanhang kan vara en naturlig följd av att man tidigare förnekade älvdalskan. Särskilt präster accepterade inte lokala mål i kyrkan och föredrog majoritetsspråket svenska. Idag stödjer kyrkan bruket av älvdalska inte genom att använda målet under gudstjänster, utan indirekt, genom att låna ut kyrkliga lokaler till *Ulum Dalskas* möten, konserter och liknande evenemang. Kyrkoverksamheten omfattar dessutom sagoläsning för barn på dagis (källa: samtal med kyrkoherden Heikki Kattilakoski).

Förutom *Svenska kyrkan* finns i Älvdalens kommun *Pingstförsamlingen Filadelfia* och *Baptistförsamlingen*. Älvdalskan förekommer inte heller i dessa trossamfund. *Pingstförsamlingen* är idag (2008) en liten grupp med endast fyra medlemmar, men inte heller förr i tiden höll man några gudstjänster eller predikan på älvdalska. Samma förhållanden råder i *Baptistförsamlingen*, med den skillnaden att man ibland läser korta älvdalska texter. Det

⁴⁸ Det enda publicerade evangeliet på älvdalska är Lars Steenslands översättning av Johannesevangeliet *Juanneswaundsjala* från 1989 (se kap. 5.1). Dessutom finns en opublicerad översättning av Lukasevangeliet (se kap. 5.3).

lokala målet fungerar således endast som ett privat samtalsspråk troende emellan, inte som ett språk som används regelbundet i religiösa sammanhang.

Andra sammanhang som inte fick plats i tabellen, men i vilka informanterna säger sig använda älvdalsmål är:

”När släkten är samlad.”

”På Tallbacken⁴⁹ och ålderdomshem.”

”På arbetsplatsen av dem som förstår älvdalska, vilket gör det svårt för dem som inte förstår att komma med i samtalet.”

”Samtal mellan två personer om allting.”

Och ett mer personligt exempel:

”Jag talar med mitt barnbarn på 3,5 år. Har gjort ända sedan han var nyfödd och är han hos mig länge så pratar han älvdalska vartannat ord.”

Några informanter påstår att man numera kan höra älvdalska i vissa yrken och på enstaka arbetsplatser och de mest frekventa är:

”De som står i kassor och träffar personer som pratar älvdalska så pratar de det.”

”Banken, affären, sjukstugan.”

”Hemtjänsten, socialt arbete, sjukvården.”

”Alla serviceyrken där utövaren och kunden talar älvdalska.”

”Alla förekommande i Älvdalen.”

Och ett personligt svar igen:

”Jag som jobbar med äldre som ej kan svenska så bra, lättare att kommunicera.”

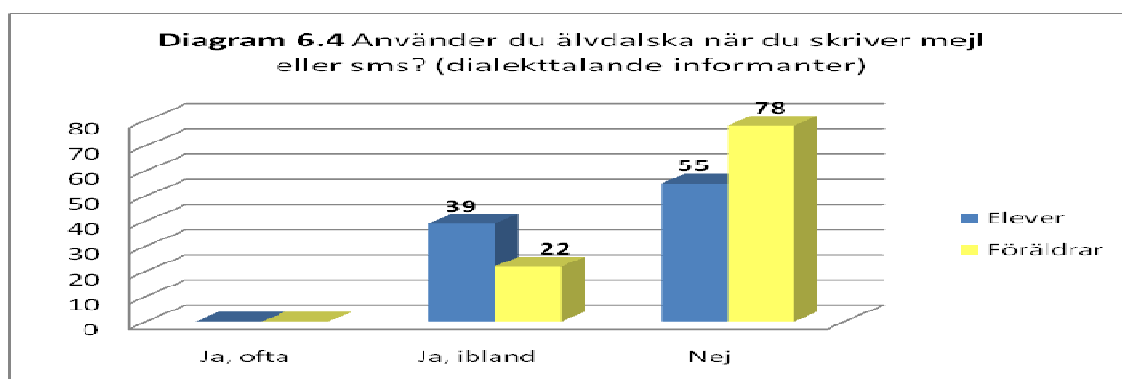
Ett nytt användningsområde, som är en följd av den teknologiska utvecklingen, är alla IT-sammanhang. Dialektalande informanter fick därför svara på frågan om de använder älvdalska när de skriver mejl eller sms-meddelanden, vilket också skulle bekräfta om de nya skrivreglerna har etablerats sig i samhället eller inte. Det är den enda fråga där ungdomar oftare än vuxna älvdalingar svarar att de använder älvdalskan, vilket är förknippat med att ungdomar förmodligen använder datorer och mobiltelefoner oftare än vuxna över huvud taget. Majoriteten i båda grupperna använder emellertid *inte* älvdalskan när de skriver mejl eller sms-meddelanden – 55 % av eleverna och 78 % av föräldrarna (Diagram 6.4). Ingen i de båda åldersgrupperna markerade alternativet *ja, ofta*.

Användning av älvdalska i sin skriftliga form, i det senaste sammanhanget d.v.s. när de skriver mejl eller sms-meddelanden, tycks vara mycket begränsad. Man använder *ibland* det

---

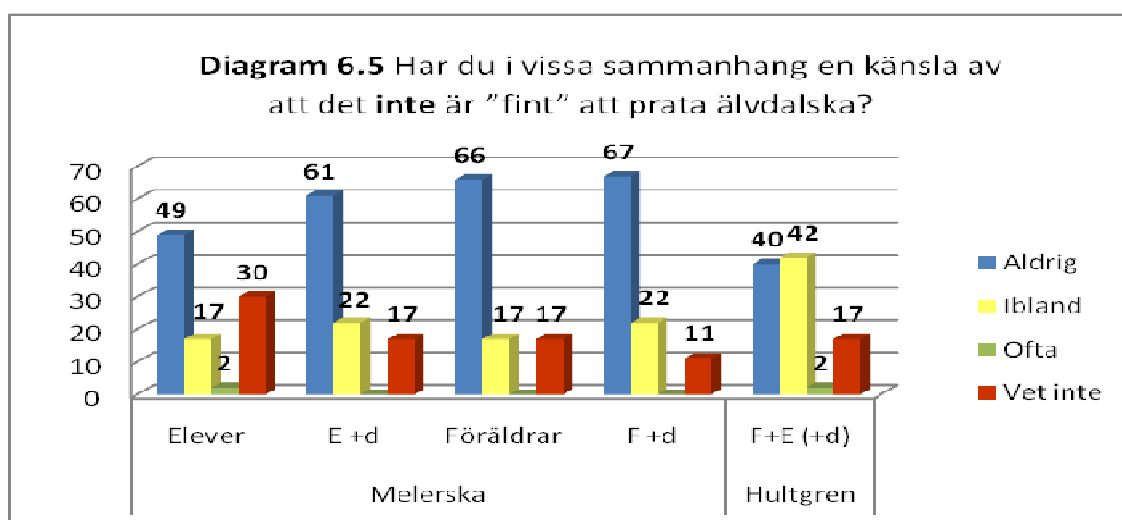
⁴⁹ Tallbacken är namnet på en gruppbostad i Älvdalen.

lokala målet i sin skriftliga produktion, förmodligen på skoj eller för att ersätta svenska ord om de har kortare älvdalska motsvarigheter.

6.2.3 Lämpliga och olämpliga sammanhang att använda älvdalska

En bild av hur dagens älvdalingar förhåller sig till bruket av älvdalska i det vardagliga livet, presenteras i Diagram 6.5 och Diagram 6.6, vilka innehåller svar på frågorna: ”Har du i vissa sammanhang en känsla av att det inte är ’fint’ att prata älvdalska?” och ”Har du i vissa sammanhang en känsla av att det är ’fint’ att prata älvdalska?”.

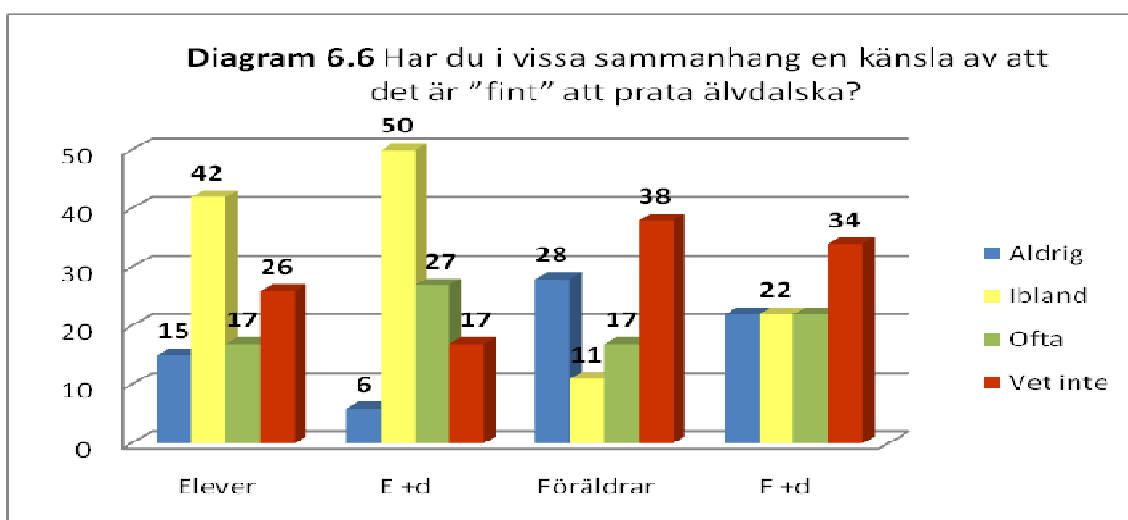

Resultatet bekräftar än en gång att den tidigare vanliga skamkänslan över att prata älvdalska inte längre råder i Älvdalen. Idag uppger majoriteten av både elever och föräldrar att de *aldrig* har haft en känsla att det inte är ”fint” att prata älvdalska (Diagram 6.5). Denna åsikt delar

både dialekt- och icke-dialekttalande informanter. Så stor andel som en tredjedel av eleverna hade problem med att besvara dessa frågor.

Varken föräldrar eller måltalande elever påstår att de *ofta* har en känsla att det ”inte är fint” med älvdalska. Å andra sidan delar inte många älvdalingar uppfattningen att det kan vara ”fint” att prata älvdalska i vissa sammanhang. Endast 17 % av eleverna och samma andel föräldrar anser att de *ofta* känner att det är ”fint” att prata älvdalska. Detta svar upprepas oftare bland dialekttalande informanter. Bortsett från svaren *vet inte* anser de flesta föräldrar att de *aldrig* har denna känsla. Eleverna däremot har mer positiva känslor gentemot målet, då hälften av de dialekttalande ungdomarna anser att det *ibland* är ”fint” med älvdalska (jämfört med 22 % av de dialekttalande föräldrarna). Svaret *ofta* valdes också av fler dialekttalande elever än dialekttalande föräldrar (27 % resp. 22 %) (Diagram 6.6).

Skillnaden i beteendemönster mellan generationerna verkar i denna fråga vara motsatt till vad som tidigare har framkommit i min analys. Yngre informanter uppvisar en mer entusiastisk inställning till det lokala målet – fler ungdomar än vuxna tycker att det *ofta* eller åtminstone *ibland* känns ”fint” att prata älvdalska. Denna positiva inställning kan vara en tillgång i det vidare arbetet kring barnens framtida attityder och deras användning av älvdalska i olika sammanhang. Vuxna informanter kan fortfarande ha vissa negativa minnen kvar från sin barndom, då älvdalskan ansågs opassande, åtminstone i officiella sammanhang.

Resultaten som presenteras i Diagram 6.6 utgör dessutom ett belysande exempel på att attityderna till det lokala målet har förändrats till älvdalskans fördel under de senaste 30 åren. I Hultgrens undersökning tyckte sammanlagt 40 % av dialekttalande elever och föräldrar att de *aldrig* hade en känsla av att det inte var ”fint” att prata älvdalska, vilket är ungefär 20 %

färre än idag. Dessutom fanns det dubbelt så många dialekttalande personer, jämfört med dagens resultat, som *ibland* hade en sådan känsla. Dagens älvdalingar uppvisar därigenom en mer positiv attityd till användningen av älvdalska jämfört med 1970-talets.

Förutom färdiga tabeller med förslag på olika sammanhang i vilka man kan, eller till och med redan använder älvdalska (Diagram 6.1 och Diagram 6.3), fick informanterna i uppdrag att ge fler exempel på situationer där det känns lämpligt resp. olämpligt att använda det lokala målet. De vanligaste exemplen för ”situationer där det känns olämpligt” var (siffrorna efter citaten förklaras i följande stycke):

”När man sitter på möte i Stockholm / i USA.” (1)

”När man inte är i Älvdalen.” (1)

”När man pratar med en stockholmare kanske eller om man redovisar för klassen.”
(1,2,3)

”På lektioner skulle de kännas konstigt.” (2)

”På nyheterna.” (2)

”Där folk inte förstår älvdalska.” (3)

”Offentliga sammanhang t.ex. arbetsplatser, affärer m.m.; svårt att förstå, omöjligt för dem som inte kan älvdalska.” (2,3)

”Kanske när man ska vara seriös inför någon.” (4)

”Inför kungen.” (3,4)

”Finns inga. Däremot kan det vara bra att prata älvdalska när man är på andra ställen om man inte vill att alla ska förstå.” (5)

Man kan kategorisera dessa svar enligt fem olika typer av situationer då älvdalskan känns olämplig att användas. De flesta svar gäller platsen där man befinner sig. Älvdalingar anser att man inte bör prata älvdalska när man befinner sig utanför Älvdalens kommun (1). På detta sätt bär älvdalskan prägel av att vara endast det lokala målet, som känns helt onaturligt och opassande så fort man befinner sig utanför hemtrakten. Informanterna har tyvärr inte förklarat om det känns lämpligt att prata älvdalska med en annan måltalande person om man vistas utanför Älvdalen, eller om deras svar gäller endast samtal med icke-dialekttalande i dessa områden.

En annan typ av olämpliga situationer är officiella sammanhang (2). Skolmiljö som en olämplig plats upprepas oftast av elever trots att 37 % av dem anser att älvdalskan bör undervisas i skolan och därigenom finnas i skolmiljön (jfr: Diagram 4.10). Dessutom borde man inte prata älvdalska när andra människor som deltar i samtalet inte förstår – detta gäller både *i* och *utanför* Älvdalen (3). Att tala älvdalska kan ibland kännas mindre seriöst. Därför

svarade några personer att man inte borde prata målet inför kungen, eller i andra sammanhang då man måste vara allvarlig och saklig (4). Detta förslag har endast givits av unga informanter, vilket kan tyda på att de inte uppfattar älvdalska som ett språk man kan vara allvarlig på, utan snarare ett mål som kan användas på ett skämtsamt sätt och framför allt när man vill skoja. Denna attityd utvidgas ytterligare då en elev skriver att man kan använda älvdalskan på skoj, när man avsiktligt inte vill bli förstådd och att egentligen inte finns några situationer då älvdalskan skulle kännas olämplig (5).

Situationer där det känns lämpligt att prata älvdalska beskrivs på följande sätt:

”När man pratar med äldre/med farmor och farfar.” (1)

”När man pratar med äldre människor i Älvdalen och hemma.” (1)

”Om man pratar med någon som pratar det också.” (2)

”När man träffar en talande.” (2)

”Om alla närvarande förstår och/eller vill lära sig älvdalska.” (2,3)

”När man umgås med likasinnade. När folk är intresserade.” (3)

”När man pratar med äldre eller yngre. När ingen annan ska förstå.” (1,2,4)

”När man vill prata och det inte ska glömmas bort.” (5)

Att prata älvdalska känns mest lämpligt när andra också förstår målet (2). Många ungdomar associerar älvdalskan endast med sina far- och morföräldrar, d.v.s. äldre älvdalingar, eller med hemmiljön (1). Denna uppfattning bekräftas i redan citerade svar - att man inte bör använda det lokala målet i officiella sammanhang - älvdalska känns för ofta som ”ett familjespråk”. Älvdalingar uppvisar dessutom en mycket positiv inställning till alla som vill behärska deras mål och som delar deras känslor (3). Det räcker att man är intresserad för att bruket av älvdalska ska verka naturligt. Att prata älvdalska förknippas dessutom med målets överlevnad, vilket utgör ett klart exempel på älvdalingarnas ökade medvetenhet i dessa frågor. Slutligen upprepas samma svar som i redan citerade ”olämpliga sammanhang” - att man avsiktligt pratar älvdalska för att inte bli förstådd (4).

Dagens syn på när man kan använda älvdalska skiljer sig inte markant från tiden då Tor G. Hultman skrev sin artikel *När får man tala dialekt egentligen? Om dialekt och regionalt riksspråk i ett sydsvenskt perspektiv* (1993). Det verkar fortfarande mest passande att prata älvdalska ”(n)är man är bland sina likar och ingen utomstående hör på” (Hultman 1993:60). Dessutom har det blivit tydligare uttalat att älvdalskan inte bör användas i officiella sammanhang. Allt oftare upprepas dessutom att älvdalskan låter mindre seriös än svenskan. Man kan använda den på skoj eller om man inte vill bli förstådd, särskilt när man inte befinner sig i Älvdalen och målet uppfattas då lite exotiskt.

Att svara på frågorna: ”Om du pratar älvdalska, i vilka sammanhang kan du uttrycka dig smidigare på älvdalska än på svenska? Inom vilka områden har älvdalska rikare ordförråd än svenska?” visade sig vålla störst problem, eftersom bara några få informanter fyllde i enkäterna. Dessa personer skrev (siffrorna efter citaten förklaras i följande stycke):

”Nog finns det ord på älvdalska som man inte vet vad det är på ’svenska’!” (1)

”När man beskriver saker. Älvdalska har ett rikt ordförråd när det skall sväras.” (1)

”Älvdalska har mer specifika ord än svenska.” (1)

”Vardagsord.” (1)

”Min mamma pratar bara älvdalska så vissa ord kan jag bättre på älvdalska än svenska. Inga direkt sammanhang.” (1,2)

”När jag pratar med farfar och pappa och med morfar och mormor.” (2)

”Hemma med mormor och morfar, de pratar jämt.” (2)

”Med mormor kan jag uttrycka mig bra på älvdalska.” (2)

”Inget.” (3)

Det finns två tydliga grupper av svarsalternativ – den ena är förbunden med älvdalskans ordförråd (1) och den andra med samtalspartner (2). Flera informanter, både ungdomar och vuxna, påstår att älvdalska har rikare ordförråd i vissa ämnen men de har inte angivit några exakta exempel på vilka ämnen eller ord de menar, förutom vardagsord och svärord. Eftersom elever anser att de mest använder älvdalska med sina mor- och farföräldrar, kan man dra slutsatsen att det oftast är just vardagliga ord och i enkla samtal som man vanligtvis använder älvdalskan.

Året 1945 sade Johannes Back vid Skansfesten att älvdalskan hade ett rikt ordförråd. Hur många av de ord han syftade på som finns kvar i dagens älvdalska är dock svårt att säga:

”Vårt mål innehåller nämligen stora värden i sitt ordförråd, och ett stort antal ord ingår i vårt mål, som ej längre har någon motsvarighet i riksspråket. (...) Älvdalsmålet har t.ex. betydligt fler ord för olika kategorier sumpmark än vad riksspråket har. Fliuet, moire, myst, samp, daike o.s.v. äro exempel härpå. (...) Älven har hos våra förfäder lockat fram en lång rad av ord, som vi förgäves finna motsvarigheter till i riksspråket.” (Back 1946:6)

Ungdomar betonar idag att de ofta använder älvdalska sinsemellan på skoj, för att ha det roligt. Det beror förmodligen på deras allmänna attityd till älvdalska, som uppfattas som mindre seriös än rikssvenska. Back uppfattade inte själva älvdalskan som rolig, men lade märke till dess kapacitet att uttrycka roliga saker:

”Men älvdalsmålet är också till allt annat ett enastående fint umgängesspråk. Vilka stora möjligheter till humor, skämt, satir, ironi m.m. ger ej älvdalsmålet?” (Back 1946:6)

För att kunna utnyttja denna kapacitet och vara i stånd att göra bruk av den, måste man emellertid kunna målet flytande och förstå alla dess nyanser. Dagens ungdomar behärskar älvdalska alltför dåligt för att förstå den i humoristiska situationer.

Å andra sidan presenterar Johannes Back (1946) situationer där älvdalskan inte kan konkurrera med svenskan:

”När det blir fråga om t.ex. att i ord ge uttryck åt djupare känslor och inre upplevelser, då kanske älvdalsmålet bara räcker en bit på vägen. Våra förfäders hårda liv och strävsamma tillvaro lämnade inte plats för någon större ordbildning på dessa områden. Ett är emellertid säkert: älvdalsmålet innehåller en rik ordsfatt, som avspeglar en djup inlevelse i naturen samt i det mänskliga vardags- och umgängeslivets mångskiftande sidor.” (Back 1946:7)

Det rikare älvdalska ordförrådet i ovannämnda ämnen är en följd av älvdalingarnas livsvillkor och behov. Dagens förändrade samhälle behöver dock inte längre utvecklade termer för till exempel sumpmark, utan borde snarare utveckla termer för globaliserings- och IT-relaterade problem, där svenska och engelska otvivelaktigt är mer användbara och redan använda.

6.3 Kodväxling i Älvdalen

6.3.1 Allmänna regler för kodväxling

Starkt konservativa tvåspråkiga samhällen brukar ha fasta regler för språkval⁵⁰ i alla domäner. Språkvalet sker oftast helt automatiskt och omedvetet och detta ”byte från en variant till en annan i en konkret situation” kallas *kodväxling* (code-switching) (Sundgren 2003:341). Sally Boyd (1985) urskiljer en rad principer som förekommer under en kodväxlingsprocess, bland annat lämplighetsprincipen (*principle of appropriateness*), konsekvensprincipen (*principle of consistency*), principen om minsta ansträngning (*principle of least effort*), färdighetsprincipen

---

⁵⁰ Regler som förekommer när två språk möts eller när det sker ett språkbyte gäller också i dialekternas fall. Därför använder jag termer *språkval* eller *språkbyte* även om älvdalskan officiellt uppfattas som *en dialekt*, inte som *ett språk* (Weinreich 1970; Börestam & Huss 2001).

(*principle of skill*), gruppstillhörighetsprincipen (*principle of reference group*) och maktprincipen (*principle of power*) (Boyd 1985:200f, min övers.).

Vissa språkliga koder anses av språkanvändare vara mer lämpliga än andra i vissa bestämda situationer, vilket hör ihop med tradition och sociala konventioner (*lämplighetsprincipen*). Man bör dessutom vara konsekvent i sitt språkval i ett konkret samtal, eller i liknande samtal, med en bestämd person (*konsekvensprincipen*), vilket innebär att man vanligtvis använder samma kod som man redan använt med denna person, eller den kod som samtalspartnern inleder samtalet med. *Principen om minsta ansträngning* tillåter kodväxling inom en mening för att underlätta kommunikationen. I mer informella sammanhang kan därför tvåspråkiga samtalspartner stödja sig på båda språken. Enligt *färdighetsprincipen* använder man den kod man själv eller ens samtalspartner bäst behärskar. *Grupptillhörighetsprincipen* innebär att man väljer den gemensamma kod som används i den grupp man känner sig som en del av. I situationer där maktförhållandet fördelas olika kan den som har högre position bestämma över språkvalet (*maktprincipen*).

Kodväxlingen i Älvdalen sker oftast enligt *färdighetsprincipen* eller *principen om minsta ansträngning* samt till en viss grad enligt *grupptillhörighetsprincipen*. Huruvida *lämplighetsprincipen*, vilken motsvarar Fishmans antagande att olika ämnen berörs med hjälp av olika språk, är gällande i Älvdalen eller inte måste vidare undersökas eftersom mina enkäter inte ger entydiga resultat (Fishman 1972a). Älvdalingarnas språkval beror framför allt på om samtalspartnern är dialektalande eller inte, vilket innebär att kunskaper i målet är den mest avgörande faktorn för kodväxling i Älvdalen. Det kan förmodligen hända att man avsiktligt använder äldalska trots att inte alla som har samlats förstår målet. Några utfrågade elever gav som exempel användning av äldalska när man medvetet pratar målet för att inte bli förstådd (se kap. 6.2.3 och kap. 6.3.2).

Vissa tvåspråkiga grupper använder utjämningsprocesser för att underlätta kommunikationen d.v.s. de anpassar sitt språk genom att eliminera eller modifiera de mest svårbegripliga kännetecknen samtidigt som de bevarar vissa mellanspråkliga skillnader. Två språkarter närmar sig i dessa fall varandra i ordförråd, grammatik och fonetik så att samtalspartnerna kan förstå varandra. Starkt avvikande varianter, som till exempel äldalska i förhållande till svenska, har det svårare att undergå en sådan utjämningsprocess. Om man talar två mål som skiljer sig så markant från varandra är det lättare att byta hela språkkoden än att anpassa dessa stora skillnader till varandra. Av detta skäl byter äldalingarna hellre sitt språk än anpassar det till svenska. Starkt särpräglade mål påstås dessutom ha det lättare att överleva eftersom de förändras långsammare och inte så ofta utjämnas (Wessén 1969). I dessa

fall kan man visserligen byta språkkoder när man samtalar med icke-måltalande men minoritetsspråket brukar fortfarande användas när man umgås med andra måltalande personer (Wessén 1969; Thelander 1998).

Älvdalskan kan slutligen fylla en schibboletfunktion, både i kontakt med andra måltalande älvdalingar och med icke-älvdalingar som har lärt sig det lokala målet. Eftersom det finns flera olika varianter av älvdalskan, vilka framför allt skiljer sig sinsemellan i uttalet, kan man urskilja varifrån i Älvdalen man kommer bara genom ens sätt att prata. Samma regler gäller när man träffar en främmande måltalande person som talar med viss brytning – man kan märka direkt vilka som är infödda och vilka som har flyttat in till trakten.

6.3.2 Situationsbundet språkval i Älvdalen

Enkät svar har visat att älvdalskan numera endast har ett symbolvärde för älvdalingarna och man inte behöver kunna målet för att känna samhörighet med gruppen. Kodväxlingen i Älvdalen har inget samband med ämnet eller platsen där samtalet äger rum, utan beror framför allt på vem man pratar med – är det en dialektalande eller icke-dialektalande person, eller rättare sagt om denna person förstår eller inte förstår målet. Att det inte finns bestämda situationer då man endast använder älvdalska framgår av svaren på enkätfrågan: ”Ge exempel på situationer där det känns mycket lämpligt att använda älvdalska”. Det märkliga är att många inte har besvarat denna fråga över huvud taget, och de som gjort det understryker kunskaper i målet som den mest avgörande faktorn:

”Om alla närvarande förstår och/eller vill lära sig älvdalska.” (förälder)

”När man är hos nån som pratar älvdalska.” (elev)

”Där folk förstår älvdalska.” (elev)

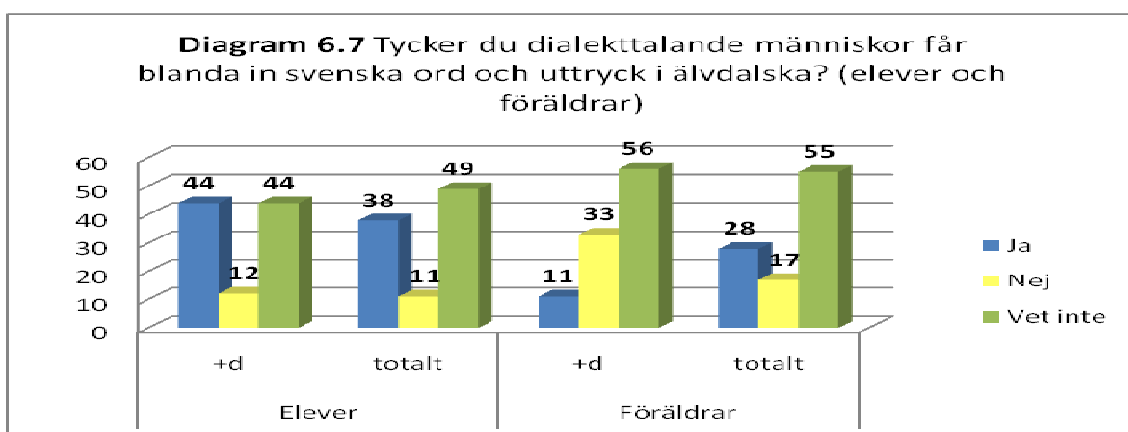
”Om man pratar med mycket gamla människor.” (elev)

”När man träffar en talande.” (elev)

Färdighetsprincipen verkar därför vara mest gällande i älvdalingarnas språkval. Ett undantag till denna regel angavs av några elever som bland annat påpekade att ”det (kan) vara bra att prata älvdalska när man är på andra ställen om man inte vill att alla ska förstå”. Det lokala målet kan därmed fungera som en identitetsmarkör, för att visa avstånd mellan ”vi” och ”de”, för att låta lite mer ”exotiskt” eller väcka andras uppmärksamhet. Älvdalskan kan tydligen fungera som ett *hemligt språk* som man använder för att avsiktligt inte bli förstådd, vilket är

ytterligare ett exempel på att det finns situationer då detta mål kan förstärka älvdalingarnas känsla av samhörighet.

Älvdalingar blandar dessutom svenska och älvdalska ganska fritt i enlighet med *principen om minsta ansträngning*. Man kan märka ganska stora skillnader mellan ungdomarna och de vuxna informanterna när det gäller deras attityd till att blanda in svenska ord och uttryck i älvdalskan (Diagram 6.7). Eleverna uppvisar större tolerans mot denna blandning jämfört med deras föräldrar, vilket är särskilt tydligt bland de dialekttalande informanterna: 44 % av de dialekttalande eleverna anser att man får blanda svenska och älvdalska, jämfört med 11 % av de dialekttalande föräldrarna. Den mindre konservativa uppfattning, som råder bland dagens ungdomar, kan förklaras av deras bristande kunskaper i målet, vilket medför att de måste blanda med majoritetsspråket svenska, för att uttrycka sig på det bästa möjliga sättet. Frågan visade sig inte lätt att besvara, då drygt hälften av de vuxna och knappt hälften av ungdomarna har haft svårt att bestämma sig och därför markerat alternativet *vet inte*.

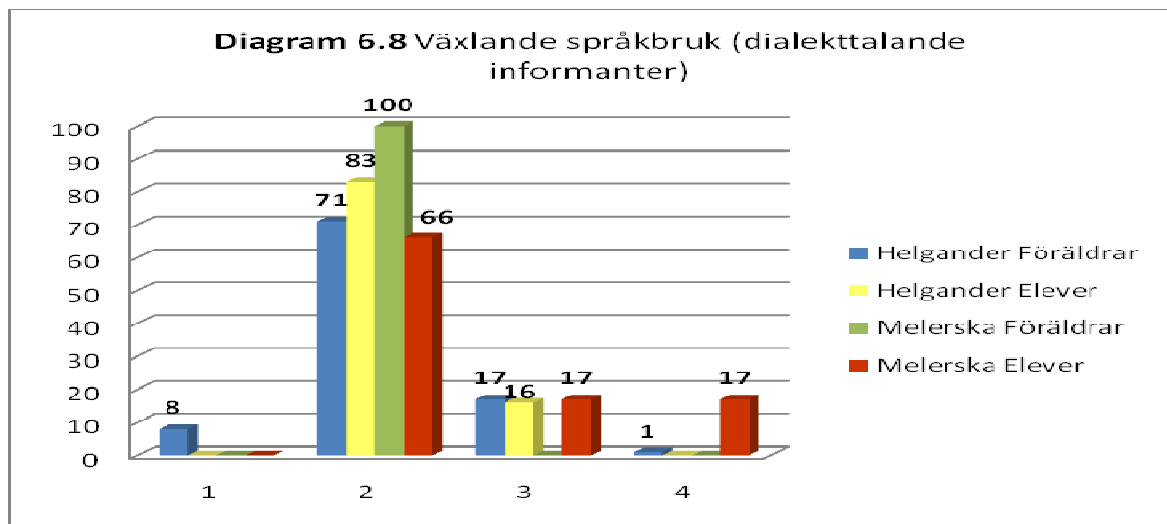
I Älvdalen, som benämns som en tvåspråkig miljö, kan alla måltalande förutom älvdalska också svenska. I början av 1900-talet nämnde Lars Levander fortfarande vissa fall där folk inte kunde prata svenska, utan kommunicerade med varandra med hjälp av endast älvdalska (Levander 1909a). För att få en tydligare bild av dagens växling mellan det lokala målet och standardspråket fick de dialekttalande informanterna ta ställning till ett antal påståenden angående vilken språkart de oftast använde.

Det har visat sig att de flesta dialekttalande informanterna, både bland eleverna och deras föräldrar, väljer älvdalska i vissa sammanhang och rikssvenska i andra, vilket bekräftar att det sker en distinkt kodväxling i Älvdalen (Diagram 6.8). Märkligt nog har samtliga föräldrar markerat alternativet ”jag talar älvdalska i vissa sammanhang och rikssvenska i andra” medan elevernas svar fördelas mellan 66 % för samma alternativ, 17 % för ”jag håller inte alls isär

älvdalska och rikssvenska utan talar en blandning” och 17 % för ”jag talar alltid rikssvenska (kanske med visst tonfall)”. Den klara övervikten för att hålla isär de båda språken tyder på att älvdalska och svenska uppfattas av talarna som två separata språkarter, då man medvetet använder dem växelvis beroende på sammanhanget.

En jämförelse av resultaten från Diagram 6.7 och Diagram 6.8 leder till slutsatsen att trots att en blandning av svenska och älvdalska är ett allmänt accepterat fenomen, åtminstone bland unga informanter (bortsett från svaret *vet inte*), håller de vanligtvis isär de två språkarterna. Föräldrarna, som uppvisar mindre tolerans mot denna blandning, är samtidigt mer konsekventa i sitt språkbruk, då alla uppger sig tala älvdalska i vissa sammanhang och svenska i andra, utan att blanda dem.

Vilket av följande påståenden stämmer?

- [1] jag talar alltid älvdalska
- [2] jag talar älvdalska i vissa sammanhang och rikssvenska i andra
- [3] jag håller inte alls isär älvdalska och rikssvenska utan talar en blandning
- [4] jag talar alltid rikssvenska (kanske med visst tonfall)

Hultgren (1983b) anser detta språkbyte som ”socialt reglerat” med det lokala målet som ”ett identitetsmärke och en symbol för sammanhållningen inom den lokala gruppen”:

”En viktig sociolingvistisk regel inom området är att dialekttalande sinsemellan bör hålla sig till det lokala målet. Det råder alltså för dem som talar dialekt inget fritt eller godtyckligt val mellan språkarterna (...). När två bybor samtalar med varandra, ikläder sig normalt båda rollen som dialekttalande. Om någon avstår från att i denna talsituation använda bygdemålet, blir detta ofta uppfattat som att han vill fjärma sig från den lokala gruppen eller förneka sitt dialektala ursprung.” (Hultgren 1983b:161)

I mina enkäter fanns det ingen fråga som berör detta problem vidare. I de längre intervjuerna har dock ingen sagt att han/hon skulle känna sig förolämpad av att bli tilltalad på svenska. Generationskillnaden verkar vara tydligare idag än på 70-talet, då dagens ungdomar inte håller sig så fast vid de sociala reglerna utan blandar svenska och älvdalska i större utsträckning än vad vuxna gör (jfr: Hultgren 1983b).

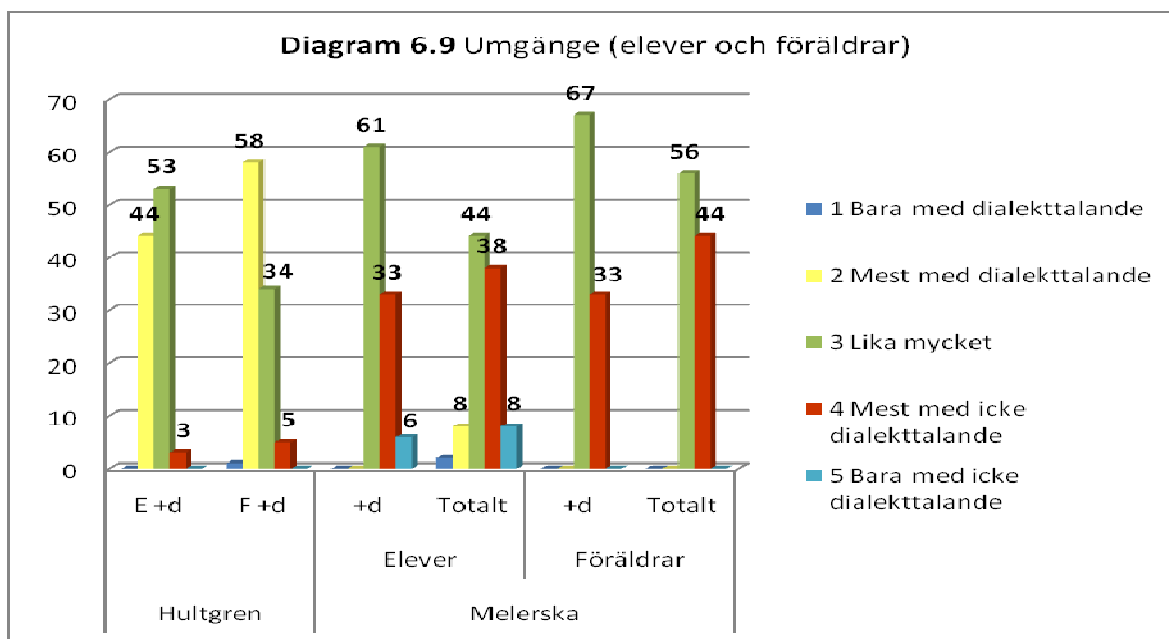
6.3.3 Språkliga umgängesvanor i Älvdalen

Språk är ingen fast företeelse utan det förändras hela tiden. Den älvdalska som ungdomar talar idag är inte samma mål som man talade för till exempel hundra år sedan, men detta betyder inte att dagens älvdalska är på något sätt sämre eller mindre värd. Samma uppfattning gäller för de olika varianter av älvdalska som talas i olika byar – varje språkart är lika värdefull, vilket särskilt starkt betonades då *Rådjärum, Älvdalska språkrådet* skulle utarbeta en enhetlig älvdalsk ortografi. Det komplexa i älvdalskan uttrycker Johannes Back (1946) genom att jämföra det med en stämma:

”Det är inte likgiltigt om en stämma skorrar falskt, och allra minst får våra tankars uttrycksmedel klinga med oäkta inslag. Talar vi mål, bör det göras riktigt och naturligt. Varje by har sin egen tonart i språket, och alla bymål äro lika riktiga, när de begagnas på vedertaget sätt. Gemensamt bilda dess bymål älvdalsmålet, som i alla byar i det grundväsentliga är lika.” (Back 1946:5)

Denna förändring inom älvdalskan, som har skett under tidernas lopp, är bland annat en följd av allt bredare kontakter med majoritetsspråket svenska. Globalisering och öppenhet mot yttrevärlden har lett till att man idag umgås med både dialekt- och icke-dialekttalande, samt att allt fler människor har börjat använda enbart svenska på bekostnad av det lokala målet. Vilka grupper dagens ungdomar och deras föräldrar umgås med, och vilka man umgicks med på 70-talet presenteras i Diagram 6.9.

Ingen av dagens måltalande elever har svarat att han/hon umgås *bara* eller *mest* med dialekttalande, vilket kan vara ett resultat av att de allt färre dialekttalande eleverna har allt färre möjligheter att umgås med andra dialekttalande jämnåriga kompisar. Majoriteten av dagens ungdomar umgås lika mycket med dialekttalande som icke-dialekttalande, där de dialekttalande troligtvis är deras föräldrar och släktingar, d.v.s. vuxna personer.

Vilket av följande påståenden stämmer?

[1] jag umgås bara med dialekttalande

[2] jag umgås mest med dialekttalande men även med icke dialekttalande

[3] jag umgås lika mycket med talande som icke dialekttalande

[4] jag umgås mest med icke dialekttalande men även med talande

[5] jag umgås bara med icke dialekttalande

De vuxna informanterna fördelas på nästan samma sätt som ungdomarna. En ännu större andel dialekttalande föräldrar uppger att de umgås *lika mycket* med dialekttalande som icke-dialekttalande och ingen uppger att han/hon umgås *bara* eller *mest* med andra dialekttalande. Märkligt nog har några enstaka icke-dialekttalande elever svarat att de umgås *bara* (1 person) eller *mest* (4 personer) med dialekttalande vilket inte gjordes av dialekttalande ungdomar. Dessa alternativ har inte markerats av någon förälder. Trots att andelen måltalande personer i föräldrarnas generation är större än bland ungdomarna, påverkar detta tydligen inte umgängesmönstren i dagens samhälle. En allt större rörlighet bland älvdalingarna och den växande gruppen av icke-måltalande barn har bidragit till att man oftare har kontakt med båda grupperna i vardagslivet.

Skillnaderna mellan föräldrarnas och elevernas svar är idag inte så påfallande. Man kunde däremot märka en stor diskrepans på 1970-talet, då Hultgren genomförde sin undersökning. För knappt fyrtio år sedan umgicks majoriteten av de dialekttalande föräldrarna mest med andra dialekttalande människor (58 %). Majoriteten av de dialekttalande eleverna hade lika mycket kontakt med dialekttalande som icke-dialekttalande (53 %), men en så stor andel som 44 % sade sig umgås mest med måltalande. Svaren på denna fråga uppvisar den största

förändringen sedan 1970-talet – en förändring i samhällets uppbyggnad där allt fler människor klarar sig utan att kunna älvdalska, och där umgängesvanorna har förändrats till älvdalskans nackdel.

6.3.4 Teorier i tidigare forskning kring kodväxling i Älvdalen

John Helgander (1996) har i sin forskning använt sig av Milroys *nätverksteori* (språklig stabilitet och förändring som en följd av starka och svaga band i ett samhälle) och Giles *ackommodationsteori* (anpassning av sitt sätt att tala till medparten i samtalet). Peter Trudgill (1981) ger i sina studier kring språklig anpassning tre modeller för att förklara varför man ändrar sitt sätt att tala (Trudgill 1981:284). För det första kan man anpassa språket socialt nedåt för att bli uppfattad som trevligare och mer trovärdig. Å andra sidan kan anpassning socialt uppåt leda till att samtalspartnern uppfattas som mer utbildad och intelligent. Den tredje iakttagelsen berör våra förväntningar – om vi förväntar oss att träffa en viktig person, uppfattar vi hans/hennes språk som mer likt vårt eget sätt att tala. Enligt Giles *ackommodationsteori* sker denna anpassning inte bara därför att man vill komma närmare sin samtalspartner genom att använda en liknande språkart, utan också för att uppnå bättre förståelse.

Kodväxling är i den älvdalska miljön en naturlig process, där förståelse är den viktigaste faktorn i människors språkval. Det faktum att man inte vill bli uppfattad som oartig resulterar i att man alltid övergår till majoritetsspråket i alla sammanhang där det samlas dialektalande och icke-dialektalande människor. Offentliga möten på Älvdalens kommun sker på svenska, men så fort enbart dialektalande tjänstemän träffas övergår de till sitt naturliga mål – älvdalska (källa: längre intervjuer med älvdalingar). Med tanke på de nära mellanmänniska relationer som förekommer i Älvdalen, där de flesta känner varandra, eller åtminstone vet vilka som kan och vilka som inte kan målet, uppstår det vanligtvis inga missförstånd med kodväxling. Det kan emellertid hända att vissa dialektalande människor, särskilt yngre, döljer sina kunskaper i älvdalska och då kodväxlar man med dem automatiskt, eftersom man antar att de är icke-dialektalande. Så sent som för tio år sedan pratade elever inte älvdalska med sina dialektalande lärare, eftersom de inte var medvetna om lärarnas språkfärdigheter. Med tiden har attityderna förändrats och dessa elever, som idag är vuxna, övergår till älvdalska i samtal med sina gamla lärare (källa: längre intervjuer med älvdalingar).

Nätverksteorin, tillämpad på älvdalskan av John Helgander (1996), presenterades ursprungligen av Barnes (1954) och utvecklades senare av Lesley och James Milroy (1985). Paret Milroy stödde sin teori på svaga och starka band (*weak and strong ties*) som anses förekomma i alla samhällen. De förklarade språkförändringens tempo på följande sätt:

”Linguistic change is slow to the extent that the relevant populations are well established and bound by strong ties, whereas it is rapid to the extent that weak ties exist in populations.” (Milroy & Milroy 1985:375)

Språket förändras således snabbast i samhällen där det förekommer svaga band och utvidgade kontakter med omvärlden. Folk som har vistats en tid utanför sin hemmiljö återvänder ofta med innovationer i sitt sätt att tala, och förmedlar dessa till sina medmänniskor efter återkomsten. Särskilt de som inte känner någon personlig relation till sin dialekt är mer benägna att lära sig de nya språkliga dragen, oftast lånade från majoritetsspråket. I mer slutna och isolerade gemenskaper visar folk större motstånd mot språkliga innovationer. En positiv inställning till det egna målet och starka band mellan byinvånare utgör således en barriär för språkliga förändringar (se Helgander 1996).

Den Milroyska modellen, som använder sig av svaga länkar, stämmer utmärkt med situationen i Älvdalen, eller till och med hela Övre Dalarna då ”de gamla dalmålen (levde) vidare så länge de inåtriktade grupp-gemenskaperna existerade, det var först när de traditionella sociala nätverken löstes upp till följd av omstruktureringen av samhället i stort, som de inte längre kunde hävda sig” (Helgander 1996:116). I och med att hela samhällstrukturen har förändrats, har samma process skett i de mellanmänniskliga relationerna och följaktligen i språket.

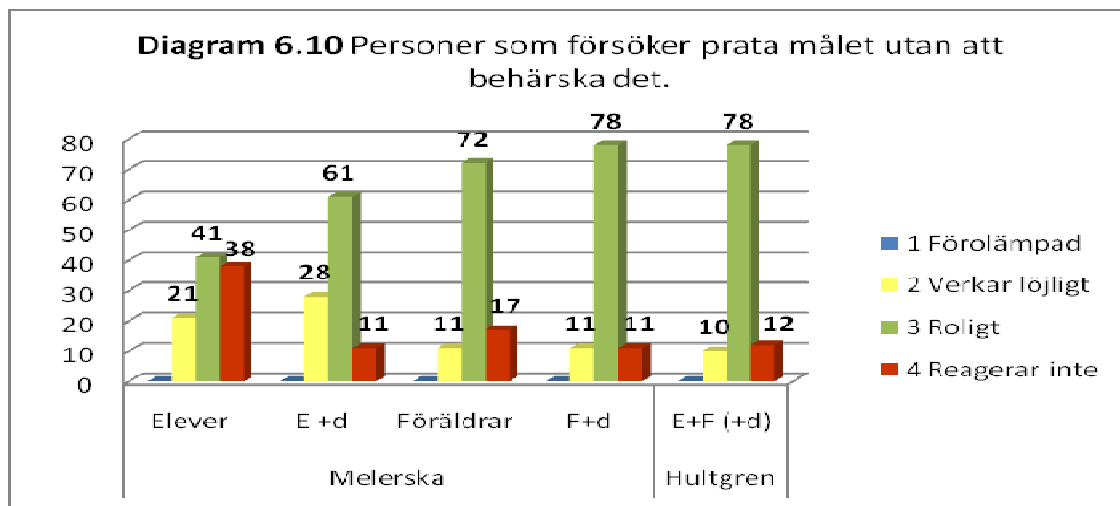
6.4 Språkliga ideologier i Älvdalen

6.4.1 Inhemsk språkrensning

Det blandspråk, som uppstår när man inte är noga med att hålla isär svenska och älvdalska, kan också analyseras med utgångspunkt i språkliga ideologier (*language ideologies*). Michael Silverstein (1979) definierar språkliga ideologier som ”sets of beliefs about language articulated by users as a rationalization or justification of perceived language structure and use” (citerad efter: Kroskrity 2001:403). En av de språkliga ideologierna kan vara inhemsk språkrensning (*indigenous purism*) vilket innebär att man inte får blanda ord från olika koder (Kroskrity 2001:406, min övers.). Istället för att låna ord från majoritetsspråket, i älvdalskans fall från svenskan, föredrar man att kodväxla d.v.s. att byta hela språkssystemet hellre än att byta enstaka ord. Som det framgår av Diagram 6.7 (*Tycker du dialekttalande människor får blanda in svenska ord och uttryck i älvdalska?*) tycks det inte finnas någon djupt rotad regel i älvdalingarnas mentalitet som skulle förbjuda att man blandar de två koderna. Dagens samhälle visar en tämligen stor tolerans till blandspråket, bortsett från att ungefär hälften av mina informanter har problem med att ta någon bestämd ställning i denna fråga.

En annan aspekt av *inhemsk språkrensning* är huruvida man får blanda dialekt och riksspråk p.g.a. att man inte kan prata älvdalska tillräckligt bra. I Älvdalen gäller detta både dem som har flyttat in till kommunen och dem som har bott länge i kommunen, men som nyss börjat lära sig det lokala målet. Mina informanter fick därför besvara frågan ”Vad tycker du om att personer som inte riktigt behärskar dialekt ändå försöker prata den? Om de blandar dialekt och svenska?”. Mina resultat jämför jag med Hultgrens undersökning (1983b). Hultgren presenterade svar endast från dialekttalande älvdalsbor, där han betraktade elever och föräldrar som en grupp, medan jag urskiljer dessa två grupper för att verifiera om det finns någon generationsskillnad eller inte (Diagram 6.10).

Båda undersökningarna, trots att de är genomförda med drygt 30 års mellanrum, bekräftar att majoriteten av både dialekttalande och icke-dialekttalande informanter anser att det är roligt att man trots allt försöker prata dialekt. Ingen svarade att man skulle känna sig förolämpad, varken på 1970-talet eller 2008. Om man tar hänsyn till dialekt- och icke-dialekttalande samtidigt, finns det fler som inte alls reagerar, än som tycker att det verkar löjligt att någon blandar svenska och älvdalska. Endast i gruppen måltalande elever finns det fler som tycker att det verkar löjligt (28 %) än sådana som inte reagerar alls (11 %).

Vad tycker du om att personer som inte riktigt behärskar dialekt ändå försöker prata den? Om de blandar dialekt och svenska?

- [1] jag känner mig förolämpad⁵¹
- [2] det verkar löjligt
- [3] det är roligt att de försöker prata dialekten
- [4] jag reagerar inte alls

Den språkliga ideologin av *inhemsk språkrensning*, som kan uttrycka sig i förbudet att blanda svenska och älvdalska, tycks således inte förekomma bland mina informanter i Älvdalen. Det finns inte en enda av mina informanter som skulle känna sig *förolämpad* av att bli tilltalad på en blandning av språkarterna medan de flesta tycker att det bara skulle vara *roligt*. Mindre positivt inställda är unga älvdalingar, särskilt de måltalande, där knappt en tredjedel anser att det verkar *löjligt* när någon inte behärskar målet men ändå försöker prata det. Deras kritiska inställning kan leda till att jämnåriga kompisar kan vägra prata älvdalskan, för att till exempel inte bli utskrattade. Man kan dock generellt konstatera att en blandning av svenska och älvdalska verkar vara allmänt accepterad i Älvdalen och för det mesta väcker positiva reaktioner.

En mindre tolerant inställning uppvisar älvdalingarna gentemot personer som behärskar älvdalska, men ändå använder standardspråket i samtal med andra dialekttalande människor. Denna bild framgår av Hultgrens undersökning, där 45 % av de dialekttalande informanterna anser att både de själva och andra visar en negativ reaktion när man använder svenska istället för älvdalska (Hultgren 1983b:95f). Dessutom fanns i denna undersökning fler föräldrar än

⁵¹ Orden *förolämpad* och *löjligt*, som Hultgren använder, låter mycket starkt vilket kan påverka informanternas val. Jag tycker att adjektiven *besvärad* eller *obekväm* och *lustig* eller *komisk* skulle låta bättre i detta sammanhang. Jag har dock inte ändrat dessa adjektiv, för jag har bestämt att vid samma frågor använda samma alternativ för att direkt kunna jämföra resultaten.

elever som tyckte att det verkade tillgjort, löjligt eller att de till och med skulle känna sig förolämpade om någon måltalande person skulle svara på svenska. 26 % av både eleverna och föräldrarna uppgav att de inte brydde sig om detta, utan att de skulle fortsätta prata dialekt. Detta svar liknar mina informanternas uppfattning. Frågan om känslor då någon svarar på svenska, trots att man kan äldalska, ställde jag i de längre intervjuerna och jag fick inget svar att man skulle kunna känna sig förolämpad, utan bara att det skulle "låta konstigt" för dem.

Eftersom kodväxlingen fortfarande är relativt starkt socialt reglerad, anser man oftast detta språkval (att man föredrar svenska framför äldalska), framför allt som tillgjort eller löjligt. Om dialektalande avstår från att prata dialekt, kan det anses som om man förnekar sin lokala identitet, eller vill visa att man är bättre än de andra. Yngre människor skulle också kunna betrakta denna typ av kodväxling som ett skämt (Hultgren 1983a,b; 1986). De språksociala reglerna håller emellertid på att omtolkas och därför reagerar allt fler människor inte negativt när någon annan dialektalande använder svenska istället för äldalska. Sven O. Hultgren (1983b) säger också att:

"(...) dialekten för vissa inte längre känns lika självklar som gruppspråk. Det uppfattas inte längre som ett normbrott att tilltala en dialektalande ortsbö på standardvarieteteten" (Hultgren 1983b:98).

Denna tendens verkar bli allt mer utbredd i Älvdalen, speciellt bland unga människor, för vilka dialekten inte längre förknippas lika starkt med identiteten som bland de vuxna. Dessutom kan en uppfattning från äldre tider finnas kvar att man i vissa situationer endast använder svenska, som till exempel i skolan, oberoende om man kan eller inte kan äldalska. Förr i tiden var det helt naturligt att man kommunicerade med varandra på svenska, fast man kanske kunde det lokala målet. Av den anledningen har man förmodligen en lite mildare syn på denna företeelse.

Den nya synen på språket är också ett resultat av den allmänt spridda förändringen i samhället, där mellanmännsliga relationer har luckrats upp. De tidigare allmänna språkliga distinktioner som baserades på en mera framträdande grupp- och klasstillhörighet har numera förlorat sin kraft. Grupptillhörighet kan betonas med hjälp av en rad andra markörer som till exempel kläder, gemensamma intressen o.s.v. medan klasstillhörighet har blivit mindre och mindre märkbar numera. Språket har därigenom suddats ut och blivit mer enhetligt.

6.4.2 Språket som symbol för människans identitet

Begreppet *identitet* definieras i *Nationalencyklopedin* som: ”individens medvetenhet om sig själv, sin kropp, sin personlighet och sin förmåga till självbestämmande” (<http://www.ne.se/identitet#>). Människans identitet består vanligtvis av kön, ålder, yrke, religion, språk och social klass och indelas i *den subjektiva identiteten* - egen uppfattning om sig själv och *den objektiva identiteten* - andras uppfattning (Liebkind 1997:48; se också Edwards 1985; Fishman 1999). Språket brukar uppfattas som en av de grundläggande identitetsmarkörerna, som visserligen framför allt har en kommunikativ funktion men också spelar en viktig symbolisk roll (Edwards 1985; Nettle & Romaine 2000):

”The basic distinction here is between language in its ordinarily understood sense as a tool of communication, and language as an emblem of groupness, as a symbol, a rallying point. We have already seen that language can be important in ethnic and nationalist sentiment because of its powerful and visible symbolism, quite apart from the revived communicative aspect which is often desired within minority groups. (...) For any speech community in which the language of use is also the ancestral language, the intangible symbolic relevance is tied up with the instrumental function.” (Edwards 1985:17)

Kunskaper i det dominerande språket har således ett ekonomiskt värde, och är en följd av dagens mobilitet och utveckling. Att behärska minoritetsspråk associeras snarare med ett intellektuellt värde, och människans integritetsbehov samt med vissa andliga fördelar (Wurm 2002:18).

Det finns exempel på att man kan identifiera sig med en viss grupp, utan att kunna dess språk. Det lokala målet kan spela mer symbolisk roll, och att behärska det behöver inte vara nödvändigt för att tillhöra gruppen. Identitetsmarkörerna utgörs då av andra kriterier, som till exempel härstamning eller självkategorisering (självidentifikation), andra specifika kulturdrag förutom språket eller ”en social organisation för interaktionen både inom gruppen och med personer utanför gruppen” (Allardt & Starck 1981:43). Medan språket i majoritetsgrupper oftast återspeglar gruppens kultur och traditioner kan situationen vara annorlunda i minoritetsgrupper. I dessa fall kommunicerar man oftast med hjälp av majoritetsspråket, vilket är ett resultat av ett språkbyte, samtidigt som man i minnet har det symboliska värdet av minoritetsspråket (se Edwards 1985:110ff). Språkets symboliska roll är tydlig till exempel i Irland, där irländskan är en viktig markör, som förenar befolkningen och som uppskattas av de flesta, men som inte talas av majoriteten i det vardagliga livet (Edwards 1985; andra exempel i: Allardt & Starck 1981; Trudgill 1983a).

Vilken grupp man tillhör kan avgöras av minimi- och maximiprinciperna (Allardt & Starck 1981). *Minimiprincipen* förutsätter att endast den som kan tala målet i fråga kan räknas till språkgruppen, medan det enligt *maximiprincipen* krävs att åtminstone en förälder kan målet. Språket och identiteten ingår därigenom en skör förbindelse, som kan tolkas på olika sätt. Därför benämns språket av Marika Tandefeldt som ”ett svagt kulturdrag”, med ett symboliskt värde, vilket lätt undergår språkbytesprocesser (Tandefeldt 1997:58). Det är bland annat på grund av språkets symboliska roll som ett språkbyte sker idag, vilket resulterar i att användning av majoritetsspråket ökar. Eftersom språket ändå inte spelar någon fast roll utan bara utgör en beståndsdel i människans identitet, finns det flera fall där man behåller sin ursprungliga identitet, trots att majoritetsspråket har övertagit de flesta domänerna.

Paul Kroskrity (2001) beskriver språkets symboliska och identitetsskapande roll hos Arizona Tewa samhället, vilket visserligen använder tre språk (tewa, hopi och engelska), men det är bara tewa som särskiljer detta folk från andra folkgrupper. Älvdalskans identitetsskapande funktion är mycket mer komplicerad och mångtydig. Förr i tiden, då alla använde älvdalska till vardags, var det naturligt att man identifierade sig med sitt språk. Idag har antalet talare minskat avsevärt, och därigenom upphörde målet att fungera som den enda identitetsbäraren. Dagens älvdalingar kan känna sig som en del av gruppen ”älvdalingar” utan att kunna älvdalska. Ändå har älvdalskan ett viktigt symbolvärde. Under de senaste åren har man dessutom kunnat iaktta hur den älvdalska språkliga medvetenheten har ökat, både bland unga och äldre älvdalsbor.

Eftersom älvdalingarna aldrig har upplevt sig själva som en etnisk, utan snarare som en språklig grupp, är det framför allt älvdalskan som särskiljer dem från övriga svenskar (Steensland 1986; Helgander 1990). Den älvdalska identiteten är emellertid mycket mer framträdande än hos andra svenskar och till denna identitet räknas inte bara målet utan också den långvariga historien, skrifttraditioner, seder och bruk.

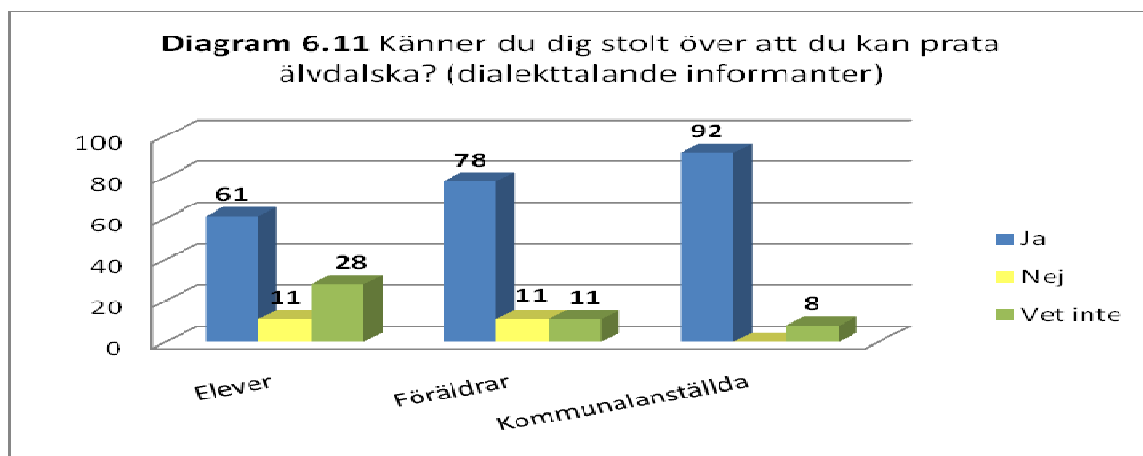
Den starka gemenskaps känslan, som fortfarande lever kvar i Älvdalen, kan förbindas med dialektsplittringen i dessa trakter, där varje by eller tidigare till och med varje gård, hade sin utmärkande variant. Denna splittring är en följd av en stark nabo-opposition⁵² som tydligt urskiljer ”vi” (alla som bor i Älvdalen) och ”de” (alla som bor utanför Älvdalen). I Älvdalen har detta resulterat i att varje by, eller till och med varje gård, hade sin egen variant av älvdalska som i viss mån skiljde sig från närliggande byar eller gårdar. I och med att man har

---

⁵² Termen *nabo-opposition* infördes 1885 av den norske dialektforskaren Amund Larsen och innebär en motsättning mellan grannar då talarna överanvänder lokalt färgade ord eller former för att förstärka det språkliga avståndet mellan hur ’vi’ och ’de’ pratar (Dahlstedt 1987, Melerska 2010:125).

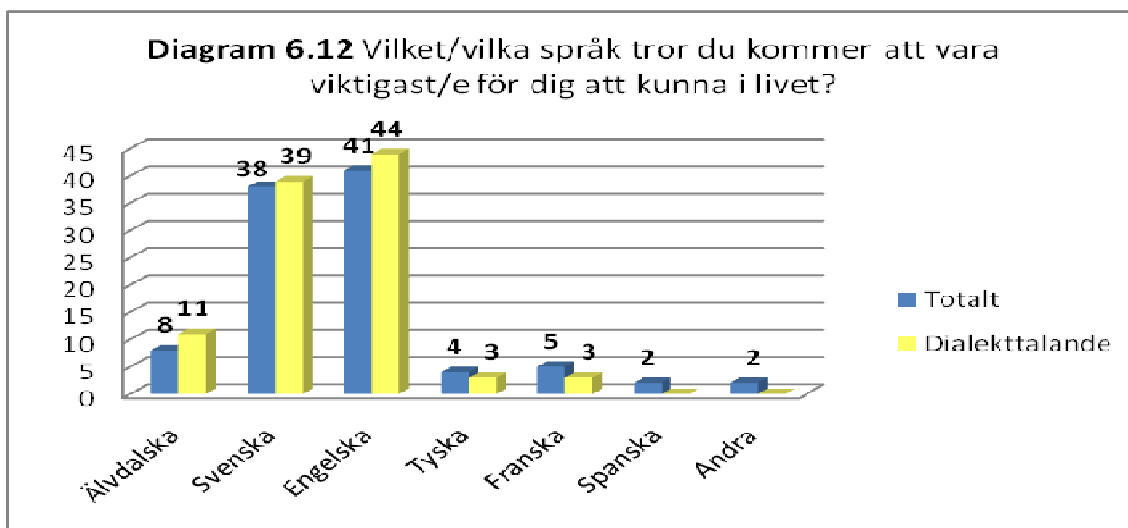
fått fler möjligheter till kontakt med omvärlden har denna känsla av samhörighet försvagats med tiden. Idag är skillnaderna mellan byarna i Älvdalen inte så påfallande som förr, men man kan fortfarande särskilja dem som bor i Åsen eller Evertsberg på grundval av deras sätt att tala.

Man kan uttrycka sin subjektiva inställning till språket genom att vara stolt över själva målet, eller över sina språkkunskaper. Därför fick de måltalande informanterna ta ställning till frågan om, och eventuellt till vilken grad, de känner sig stolta över att kunna prata älvdalska. Stoltheten över det egna målet är tydligen inte förknippad med användarnas ålder, eftersom exakt lika stor andel elever som föräldrar har markerat svaret ”nej”, och ungefär lika stora grupper har markerat alternativet ”ja” (Diagram 6.11).

Älvdalskan fungerar inte längre som något som man ska skämmas för, utan som något som man till och med kan vara stolt över. Mer än hälften av både ungdomarna och föräldrarna känner stolthet över sina kunskaper i älvdalskan. Kommunalanställda utgör återigen en stark bastion av älvdalskans anhängare, då 92 % anser att de är stolta och endast 8 % har markerat alternativet *vet inte*. Detta alternativ har markerats av knappt en tredjedel av de utfrågade eleverna (28 %), vilket återigen kan vittna om att det lokala målet inte längre spelar så stor identitetsskapande roll för ungdomarna som det gör för de vuxna.

För att undersöka huruvida och i vilken utsträckning dagens ungdomar känner någon samhörighet med älvdalska, och om detta mål över huvud taget spelar någon roll i deras liv, fick eleverna ta ställning till frågan vilket/vilka språk som kommer att vara viktigast för dem att kunna i livet. Med tanke på globaliseringen och engelskans stora inflyttande, är det inte förvånande att de flesta ungdomarna anser att det är just *engelska* som kommer att vara viktigast i deras liv (sammanlagt 41 %) (Diagram 6.12).

På andra plats hamnade *svenska*, med 38 % och på tredje plats *älvdalska* med 8 %. Det är otvivelaktigt det globala språket *engelska* och det officiella språket *svenska*, som enligt ungdomarna är värda att kunna i framtiden.

Eleverna motiverade sina svar på följande sätt:

”Svenska för jag bor i Sverige, engelska för det pratas över hela världen och älvdalska för den inte ska dö ut.” (svenska, engelska, älvdalska)

”Engelska kan ju alla. Älvdalska kul att kunna prata.” (engelska, älvdalska)

”Engelska men det är ganska viktigt för mig att kunna älvdalska, vill inte att dialekten ska försvinna.” (engelska, älvdalska)

”Engelska är internationell, det är inte t.ex. älvdalska.” (engelska)

”Det är väldigt många som talar de språken men älvdalska är det tyvärr inte så många som kan.” (svenska, engelska)

”För jag bor i Sverige och ska kunna kommunicera med andra från Sverige. Samma sak med utländska personer.” (svenska, engelska)

”För att de är dom som man kan kommunicera med flest människor.” (svenska, engelska)

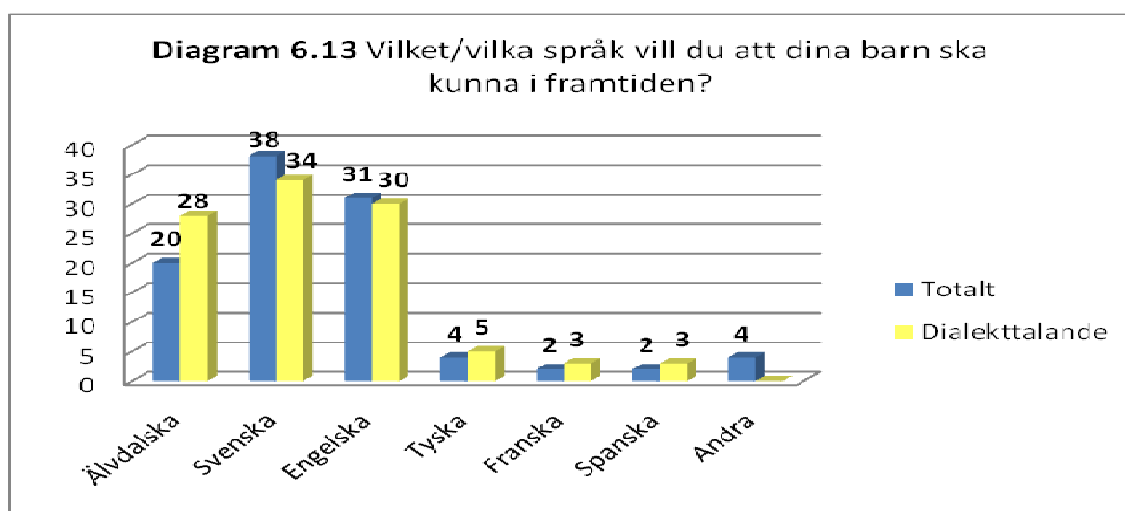
”Det är dom man använder för att göra sig förstådd utomlands.” (svenska, engelska, franska)

”För att dom flesta i världen pratar engelska och på soliga ställen dit man ofta reser pratar dom ofta spanska.” (engelska, spanska)

Svenska och engelska väljs således av praktiska skäl – för att kunna kommunicera med andra människor. Det lokala målet älvdalska har mer av ett symboliskt värde, än är till någon verklig nytta, och väljs av en liten ungdomsgrupp, oftast med syftet att bevara det. Ungdomar

ser mer pragmatiskt på sin framtid, och väljer dessa språk som de kommer att ha verkliga förmåner av, snarare än språk som endast spelar en identitetsskapande roll.

Situationen förändras lite till älvdalskans fördel, när man analyserar svaren på frågan ”Vilket/vilka språk vill du att dina barn ska kunna i framtiden?” (Diagram 6.13). Trots att ungdomarna själva inte tycker att det är praktiskt att kunna älvdalska, vill de att deras barn ska kunna detta mål. 20 % av ungdomarna (28 % av de måltalande ungdomarna) uttrycker sin vilja att ha måltalande barn. Färre elever har valt engelska, jämfört med frågan ”Vilket/vilka språk tror du kommer att vara viktigast/e för dig att kunna i livet?”.

Denna ökning av rösterna till älvdalskans fördel, kan vara ett resultat av Sveriges politik av omtänksamhet, som så starkt betonas bland annat av Svenska Institutet (jfr: Sverige bilden 2010⁵³). Denna omtänksamhet uttrycker sig i förhållande till de svaga, de handikappade eller dem som är mindre i antalet. Älvdalskan kan därför fungera i detta sammanhang som något svagt och litet, något som måste tas hand om.

Det intressanta är att, trots att dagens elever inte anser att de själva borde kunna älvdalska, så har de en annan åsikt när det gäller egna barn och deras språkkunskaper. Förklaringen till denna attitydförändring kan delvis ligga i det faktum att de anser älvdalskan vara unik och lite ”exotisk”, och därigenom kommer deras barn att bli mer unika om de behärskar den. Å andra sidan kunde de ha insett vikten av att bevara en del av deras far- och morföräldrarnas kultur, men de vill inte själva anstränga sig och lära sig det lokala målet. En fråga kvarstår: vem ska lära de nya generationerna älvdalska, om inte dagens ungdomar kan målet?

⁵³ Hemsidans adress:

<http://www.si.se/upload/Sverige%20i%20v%C3%A4rlden/rapporter/Sverigebildsrapporten%202010.pdf>

Den geografiska samhörigheten hos de älvdalingar som deltog i enkäten tar sig uttryck i att man först betonar det lokala (antingen egen by eller Älvdalens kommun), och minst identifierar sig med större enheter som Sverige och Europa. Denna bild framgår av svaren på frågan ”Kan du rangordna följande geografiska enheter enligt den samhörighet du känner? Sätt 1 till den enhet du känner störst samhörighet med, 2 – lite mindre o.s.v.” Man kunde välja bland följande alternativ: ”Dalarna, min by, Europa, Sverige, Älvdalens kommun”. Hälften av alla informanter (både elever och föräldrar) angav följande rangordning:

1. Min by
2. Älvdalens kommun
3. Dalarna
4. Sverige
5. Europa

På andra platsen hamnade denna rangordning (13 %):

1. Älvdalens kommun
2. Min by
3. Dalarna
4. Sverige
5. Europa

Alla andra svarskombinationer fick endast enstaka röster.

Älvdalingarna karakteriseras tydligen av en rätt stark lokalpatriotism – de identifierar sig oftast med sin hemby eller kommun, och sedan med större geografiska enheter som Dalarna, Sverige och Europa. Att man väljer de minsta enheterna (by, Älvdalens kommun) är ett bra exempel på att man först och främst känner sig som en älvdaling eller till exempel en Åsenbo. Denna bundenhet till hembygden kan vara starkare i små utpräglade samhällen, som i Älvdalen, där man är medveten om sin egenart och de markörer som skiljer människorna där från övriga folkgrupper. I dessa samhällen ökar dessutom chanserna att bevara det lokala målet, jämfört med språkgrupper där folk inte längre identifierar sig med sin bygd (Dahlstedt & Teleman 1979:138). Att sammanlagt 63 % (både elever och föräldrar) känner störst samhörighet med byn eller med Älvdalens kommun, kan således vara en av förklaringarna till varför älvdalskan har bevarat sina särpräglade drag, och varför man är relativt mån om detta mål. Det är just det lokala som står i centrum för älvdalingarnas tankevärld.

Denna fokus på det lokala (hemby och språk), kan associeras med den filosofiska åskådningen kommunitarism, där den lokala identiteten betonas särskilt starkt. Kommunitarismen kan uppfattas som ett botemedel i dagens globaliserade värld, för att

skydda små lokala grupper och stärka deras identitetskänsla (se t.ex. Buchowski 2002). I enlighet med denna åskådning har dessa folkgrupper rätt att bevara sin särprägel, samtidigt som de utgör en integrerande del av det bredare samhället. Älvdalingarna verkar också vilja värna om sin identitet, utan att separeras från den svenska staten.

6.4.3 Subjektiva estetiska värderingar

Inom språkliga ideologier kan man ta upp subjektiva värderingar kring ett visst språk, hur man uppfattar detta språk och vilka känslor man har när man tänker på det. Mina informanter fick därför i uppdrag att värdera både älvdalska och svenska genom att sätta ett kryss på en skala, där de tyckte att älvdalska resp. svenska bäst passar. Man kunde välja mellan följande adjektivpar: vacker – ful, kall – varm, smidig – klumpig, hård – mjuk, noggrann – slarvig och långsam – snabb. Varje par skulle bedömas enligt skalan: *mycket* – *ganska* – *varken eller*. I Tabell 6.14, Tabell 6.15, Tabell 6.16 och Tabell 6.17 har alternativen *ganska* och *mycket* sammanställts och betraktas som ett svar. För att göra bilden tydligare har jag antecknat bara de svar i varje par som har fått flest röster, samt alternativet *varken eller* om det också har fått relativt många röster.

Älvdalskan uppfattas av mina informanter (både dialekt- och icke-dialekttalande, elever och föräldrar) först och främst som ett *vackert*, *varmt* och *smidigt* mål. Värderingen av paret *hård* – *mjuk* vållade störst problem och ungefär hälften av informanterna markerade alternativet *varken eller*. Det är emellertid fler av informanterna som uppfattar sitt mål som *mjukt* (30 % av eleverna och 54 % av föräldrarna), än som anser älvdalskan vara *hård*. Alternativet *noggrann* – *slarvig* fick lika många anhängare i föräldragruppen (23 %), medan majoriteten har markerat alternativet *varken eller* (54 %). Eleverna tyckte däremot att älvdalskan snarare är *slarvig* (51 %). Valet mellan adjektiven *långsam* och *snabb* indelas praktiskt taget jämnt mellan alla alternativ – 34 % av eleverna tycker att älvdalskan är *långsam*, 32 % av eleverna och 42 % av föräldrarna tycker att den är *snabb* och 34 % (eleverna) och 42 % (föräldrarna) har valt alternativet *varken eller* (Tabell 6.14). Man kan således konstatera att mina informanter har en gynnsam bild av sitt lokala mål och hyser framför allt positiva känslor till älvdalska.

Tabell 6.14 Jag tycker att älvdalskan är:

	Mycket + ganska		Varken eller			Mycket + ganska	
	Elever	Föräldrar	Elever	Föräldrar		Elever	Föräldrar
Vacker	55	72			Ful		
Kall					Varm	47	54
Smidig	52	61			Klumpig		
Hård			51	46	Mjuk	30	54
Noggrann		23		54	Slarvig	51	23
Långsam	34		34	42	Snabb	32	42

Svenskan uppfattas av älvdalingarna ännu mer positivt. En större andel av både elever och föräldrar tycker att svenskan är *vacker* och *smidig*. De anser också att svenskan är *varm* snarare än *kall*, men en sådan uppfattning har bara ungefär en tredjedel av informanterna. I älvdalskans fall är motsvarande siffror 47 % (elever) och 54 % (föräldrar). Alternativen *hård* – *mjuk* har vållat lite problem, med största andelen av *varken eller* svar. Till skillnad från älvdalskan, finns det fler elever (30 %) som tycker att svenskan är *hård*. Föräldrarna uppfattar svenskan snarare som *mjuk* (58 %). Svenskan anses också vara *noggrann* och *snabb*. Särskilt stor skillnad i svarsfördelning mellan alternativen *långsam* och *snabb* finns bland eleverna, för vilka svenskan är klart en *snabbare* språkvarietet än älvdalskan (56 %) (Tabell 6.15).

Tabell 6.15 Jag tycker att svenskan är:

	Mycket + ganska		Varken eller			Mycket + ganska	
	Elever	Föräldrar	Elever	Föräldrar		Elever	Föräldrar
Vacker	61	75			Ful		
Kall		0	48	66	Varm	33	34
Smidig	73	75			Klumpig		
Hård	30	0	53	42	Mjuk		58
Noggrann	54	58			Slarvig		
Långsam		0		58	Snabb	56	42

Man kan konstatera att både älvdalska och svenska mestadels väcker positiva känslor hos informanterna. Svenskan uppfattas dock som *vacker* och *smidig* av fler personer än älvdalskan, medan älvdalskan känns betydligt *varmare*. Ungdomar anser dessutom älvdalskan vara *mjukare* och *långsammare* än svenskan. Svenskan låter i de ungas öron *noggrann*. Att älvdalskan är *ful* anses av 16 % av eleverna och 21 % av föräldrarna, medan svenskan anses *ful* av 3 % resp 8 % (finns ej i tabellerna).

De dialekttalande informanterna har en mer positiv bild av älvdalska – procentuellt sett anser fler dialekttalande att älvdalskan är *vacker*, *varm* och *noggrann* (jfr: Tabell 6.14 och Tabell 6.16). Det finns till och med fler som anser att älvdalskan är *vackrare* och *varmare* än svenskan (jfr: Tabell 6.16 och Tabell 6.17). Svenskan däremot uppfattas generellt mindre positivt av dialekttalande informanter (jfr: Tabell 6.15 och Tabell 6.17). Fler tycker till exempel att svenskan är *kall* och *slarvig*.

Tabell 6.16 Jag tycker att älvdalskan är: (dialekttalande informanter)

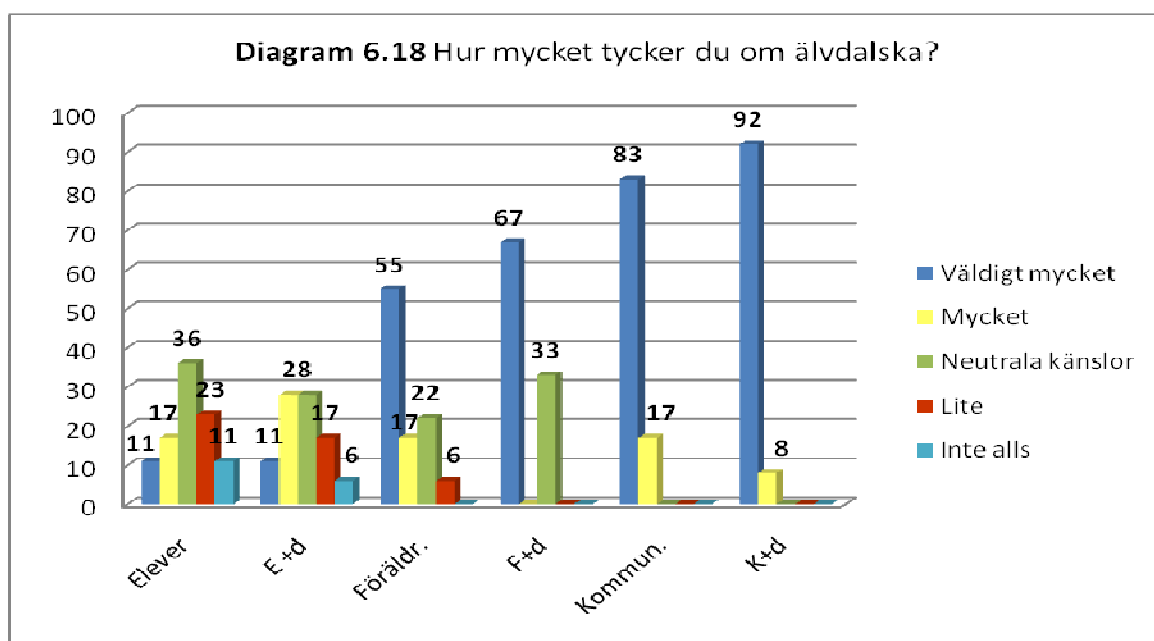
+d	Mycket + ganska		Varken eller			Mycket + ganska	
	Elever	Föräldrar	Elever	Föräldrar		Elever	Föräldrar
Vacker	66	75			Ful		
Kall		0	42	43	Varm	50	57
Smidig	59	57			Klumpig		
Hård	21	0	51		Mjuk	28	
Noggrann		42			Slarvig	44	
Långsam	33		27	43	Snabb	40	43

Tabell 6.17 Jag tycker att svenskan är: (dialekttalande informanter)

+d	Mycket + ganska		Varken eller			Mycket + ganska	
	Elever	Föräldrar	Elever	Föräldrar		Elever	Föräldrar
Vacker	53	72	47		Ful	0	
Kall	20	0	60	72	Varm	20	28
Smidig	64	72			Klumpig		
Hård	21	0	72	57	Mjuk		43
Noggrann	27	58	40	43	Slarvig	33	0
Långsam		0		43	Snabb	54	58

Varken älvdalska eller svenska väcker starkt negativa känslor, dvs känslor av den typen att ett visst mål definitivt kan uppfattas som *fult*, *klumpigt* eller *slarvigt*. Man anser snarare dem som *vackra* och *smidiga*. Dialekttalande informanter har visserligen en gynnsammare bild av älvdalskan än av svenskan, men skillnaderna mellan de två språkvarianterna är relativt små. De subjektiva värderingarna i Älvdalen favoriserar således ingen språkvarianterna, men stigmatiserar inte heller någon, vilket är en bra förutsättning för vidare revitaliseringsprocesser, då det lokala målet uppfattas ungefär som lika vackert som majoritetsspråket svenska.

Älvdalingarnas subjektiva känslor för sitt mål presenteras ytterligare i Diagram 6.18, där svaren på frågan ”Hur mycket tycker du om älvdalska?” sammanställs. Ingen av de måltalande vuxna informanterna har markerat alternativet *lite* eller *inte alls*. Sammanfattningsvis är det bara 6 % av föräldrarna som har svarat att de tycker bara *lite* om älvdalska. Ingen av de kommunalanställda har markerat alternativet *neutrala känslor*. Den överväldigande majoriteten av de vuxna informanterna tycker *väldigt mycket* om älvdalskan. Ungdomarna är mer reserverade i sina känslor, då 21 % av de måltalande eleverna har markerat alternativet *väldigt mycket* och knappt en tredjedel har *neutrala känslor*. 6 % av de måltalande eleverna påstår sig *inte alls* tycka om älvdalska. De måltalande informanterna, oavsett vilken åldersgrupp de tillhör, bevisar tydligt att älvdalskan hos dem framför allt väcker positiva känslor, fast med klart starkare känslobindning hos de vuxna.

Resultat i varje åldersgrupp bekräftar en generationsskillnad i den subjektiva uppfattningen av älvdalskan. Ju äldre man är desto mer ”idealistiskt” uppfattar man det lokala målet, oberoende av sina språkkunskaper. Positiva, neutrala och negativa känslor kring älvdalskan fördelas bland ungdomarna ganska lika, fast fortfarande med övervikt för positiva känslor bland de måltalande eleverna. Dessa resultat överensstämmer med bilden som presenteras i Tabell 6.14 och Tabell 6.16, där de vuxna informanterna också uppvisar en större känslobindning till älvdalskan.

Förvånande är emellertid att trots att så många föräldrar tycker om älvdalska är det ändå så få som pratar målet med sina barn. Den positiva inställningen återspeglas inte i det verkliga

beteendet, där föräldrar föredrar svenska framför älvdalska, speciellt i vardagliga samtalssituationer med sina barn. Att bara 11 % av ungdomarna inte gillar älvdalskan är en bra förutsättning för att försöka sprida kunskaper bland de yngsta, och få dem att börja känna tillgivenhet till det lokala målet. Sammanfattningsvis kan man också påpeka att älvdalingarna är mycket språkmedvetna, och vanligtvis har sina fasta åsikter angående både det lokala målet älvdalska och standardspråket svenska. Detta sammanfaller med teorin att i områden där det talas två olika språkvarieteter brukar det finnas en större språklig medvetenhet i samhället, än i enspråkiga områden. På sådana orter brukar språket oftare utgöra ett vanligt debattämne till vardags (Laureys 1997:24).

6.4.4 Den älvdalska identiteten

Svenskar brukar associera Älvdalen med ett egendomligt språk, en bygd som ligger långt borta i skogen och folk som man egentligen inte vet mycket om. Älvdalingarna själva har en mer enhetlig och bestämd bild av sig själva. Denna bild är starkt sammanbunden med den älvdalska identiteten, som består av mycket mer än bara älvdalskan. Den lokala känslan av samhörighet påstås vara mer påfallande hos isolerade grupper, med färre kontakter med befolkningen utanför sin ort (se Liebkind 1997). Dessa folkgrupper brukar betona sina utmärkande drag och sätta dem i kontrast till angränsande folkgrupper, vilket redan har benämnts som *nabo-opposition* (se kap. 6.4.2).

Älvdalskan utgör bara en del av den älvdalska identiteten. Andra typiska företeelser betonades när informanterna fick besvara frågor: ”Finns det något som är speciellt med Älvdalen och älvdalska?” och ”Tycker du att det finns vissa drag som kännetecknar älvdalingar?”. Förutom älvdalskan, som sägs utmärka älvdalingarna och stärka deras identitetskänsla, upprepas också stolthet över sin bygd, arbetsamhet, gästfrihet och blyghet. Informanterna betonar dessutom älvdalingarnas kärlek till naturen och tillgivenhet till skog och mark.

Både dialekttalare och icke-dialekttalare beskriver älvdalskan som *unik*, *egenartad* och *utpräglad* samt anser att dess bevarande är berikande för den älvdalska kulturen. Nedan följer några längre kommentarer till följande frågor: ”Finns det något som är speciellt med Älvdalen och älvdalska? Kan man känna sig stolt över sina kunskaper i älvdalska?”. Dessa svar

återspeglar den allmänna inställning till älvdalskan som numera verkar råda i Älvdalen (citaten kommer både från enkäterna och från de längre intervjuerna med vuxna älvdalingar):

”Jag är mycket stolt över min hembygd och framför allt älvdalskan.”

”Jag är född i Idre och lärt mig älvdalska så är jag väldigt stolt att kunna den.”

”Det är vackert att lyssna på och jag gillar melodin.”

”Den (älvdalskan) är mycket viktig för vår identitet och ger en mycket kraft och stolthet”.

”Ja, man kan känna sig stolt, det är unikt att ha en sån utpräglad dialekt som lever kvar från fornnordiskan. Berikande!”

”De som pratar älvdalska kan vara mycket stolta över sitt språk.”

”Uttalet med diftonger, nasala ljud etc., grammatiken. Ja, man ska känna sig stolt!”

”Det som är speciellt är väl att det är en unik språkvariant som håller på att gå förlorad med eller utan myndigheternas goda minne. Djur och växtarter som trivs bra på andra ställen på jorden ska bevaras även här till varje pris men ett unikt språk med gamla anor kan man slarva bort utan eftertanke.”

”Jag känner mig stolt över mitt talande nu när det blivit så uppdaterat och upplyft att det ska bevaras.”

I Älvdalen är många medvetna om älvdalskans kraft vilket gör att älvdalingarna känner sig unika och speciella. Trots att man kanske inte alltid uttrycker det direkt att älvdalskan berikar ens identitet, är detta mål utan tvivel en symbol för Älvdalen, ett slags varumärke och samtidigt utgör det en undermedveten solidaritetsmarkör.

Det allt mer minskande antalet dalskande människor har förorsakat att älvdalskan har förlorat mycket av sin tidigare kraft som identitetsbärare. Idag behöver man inte kunna tala detta mål för att bli accepterad i samhället, och för att känna sig som en ”likvärdig” älvdaling. Under de längre intervjuerna har jag bland annat pratat med icke-dialektalare, som är födda i Älvdalen, eller med sådana som har flyttat dit, men inte lärt sig att använda älvdalska själva. De påstår att det räcker att man förstår, för att bli ”en älvdaling”. Identiteten skapas således idag inte endast av språket, utan det är snarare ett samspel av en samhörighetskänsla, gemensam kultur och tradition, och ens subjektiva uppfattning. Älvdalskan har tilldelats ett symboliskt värde istället, och har blivit som älvdalingarnas ”etniska flagga” som skiljer dem från andra svenskar.

Några andra företeelser, förutom själva målet, som förenar folk i Älvdalen, upprepas i kommentarer till frågorna: ”Finns det något som är speciellt med Älvdalen och älvdalska?” (1) och ”Tycker du att det finns vissa drag som kännetecknar älvdalingar? Vilka i så fall?”(2):

(1)

”Den unika naturen, nära till skog, natur mm.”

”Att man är annorlunda. Andra människor tycker att det är häftigt.”

(2)

”En älvdaling känns ’äkta’. Har inte så mycket påklistrad ’yta’ som t.ex. en storstadsbo.”

”Ett naturälskande folk som gärna vistas i skog och mark genom jakt, fiske, svamplockning osv. Ställer upp på andra älvdalningar t.ex. Lars Kristers [sic!]⁵⁴. Bra sammanhållning, hälsar på varandra när man ses på byn, småpratar med varandra.”

”Bra karl/kvinnfolk som reder sig själv. Lugn, stressar inte upp sig. Lagom stolta över sin hembygd.”

”Lugna, trevliga, hjälpsamma.”

”Lugna, tystlåtna, lite avvaktande mot främlingar, men ändå gästfria och vänliga.”

”Trevliga, hjälpsamma, musikaliska, ibland blyga, stolta över sin bygd.”

I de längre intervjuerna har informanterna också nämnt olika drag som de anser vara ”typisk älvdalska” och som tillhör det ”mystiska”. Dessa drag är bland annat runinskrifter, vilka i Älvdalen har bevarats längst, häxprocesserna under 1600-talet, vilka hade sin början just i dessa trakter och lokala sägner. Man nämnde dessutom typiska föremål som producerats i Älvdalen och som förknippas med Älvdalens kommun: porfyr, liar, Hagströms dragspel och gitarrer.

I och med att älvdalingarna har dessa bestämda, gemensamma åsikter kring sig själva och kring sin identitet, kan man klassificera dem som ”säkra” grupper d.v.s. grupper som:

”framhäver sina särdrag och anser dem vara värdefulla. Man strävar efter att bevara och utveckla den egna kulturen och kräver erkännande för denna. Minoritetsmedlemmarna identifierar sig starkt med den egna gruppen och kämpar mot fördomar med hög nationell/etnisk/kulturell profil.” (Liebkind 1997:46)

En säker minoritet har således en positiv kulturidentitet, är därigenom mer medveten om sitt värde och uppskattar verkligen sin egenart. Av den anledningen kan man anta att älvdalskan har relativt större chanser att överleva jämfört med språk i osäkra grupper. Denna opinion upprepas åtminstone i älvdalingarnas yttranden, vilka kan återspegla deras önskemål snarare

---

⁵⁴ Larz-Kristerz är ett dansband som 2008 vann Dansbandskampen, en tävling i TV, och som idag är mycket populärt i hela Sverige.

än deras handlingar. Det verkliga beteendet visar oftast helt motsatta tendenser, där den gemensamma identiteten inte verkar spela någon större roll. Globaliseringens frammarsch har bidragit till att älvdalingarna också vill identifiera sig med andra, medan den älvdalska identiteten träder i bakgrunden, som mindre lockande.

I äldre litteratur om folket i Övre Dalarna kan man hitta beskrivningar av "folklynnet" hos Dalarnas folk. Carl Säve lade märke till den dalska identiteten redan 1855⁵⁵. Han använde adjektiven "märklig" och "sammanhållen" i förhållande till dalkarlarna medan han beskrev dalmålet som "det besynnerliga tungomål (...) hvilket ingen menniska kan begripa" (Säve 1855:3). Den kärlek till hembygden, som dalfolket betonar även idag, iakttog också Säve och kallade därför detta folk för "vikingar till lands" som visserligen reser mycket, men alltid kommer tillbaka, drivna av stark kärlek till fädernas land (Säve 1855:5). Denna samhörighet med hembygden är av en annan karaktär nuförtiden, men betonas ändå ganska starkt, särskilt under *Älvdalens Bygdevecka*⁵⁶.

Fram till början av 1900-talet nämnde man också följande typiska drag som kännetecknade dalfolket: *självständighetskänsla, sedlighet, gästfrihet, stolthet* samt *fyndighet, snarrådighet* och *slöjdskicklighet*⁵⁷ (Säve 1855; Lunell 1903). Att folket i Dalarna hade lyckats att bevara sin identitet till en viss del tyckte Adolf Noreen vara ett resultat av en utpräglad *lokalpatriotism* (Noreen 1903:409). Lars Levander (1925) anger andra faktorer som bidragit till dalmålets unika särdrag och den starka identitetskänslan:

"(...) vid sökandet efter orsakerna till ett folkmåls originalitet måste minst lika mycket som med isoleringen räknas med tvenne andra faktorer, nämligen sammanboendet i folkrika samhällen och en viss psykologisk primitivitet, som här ej närmare skall definieras." (Levander 1925:47)

Under första hälften av 1900-talet lade man dessutom märke till älvdalingarnas förhållande till sitt mål: att de är språkblyga och mycket mer kritiska mot varandra när det gäller språket över huvud taget, jämfört med andra folkgrupper i Sverige (Back 1946:5).

En jämförelse av dessa beskrivningar med svar från mina enkäter låter oss dra slutsatsen att älvdalingarnas syn på sig själva i ganska stor utsträckning påminner om den gamla romantiska 1800-talssynen (se också Måsan 2004). Detta kan delvis bero på tredje

---

⁵⁵ Säve beskriver *Dalarnas* allmoge och när det gäller språket menar han målen i Älvdalen, Mora och Orsa.

⁵⁶ *Älvdalens Bygdevecka* organiseras varje år vecka 30. Under denna vecka samlas folk i varje by och man deltar i olika traditionella tävlingar, konserter, evenemang o.s.v.

⁵⁷ Dessa gamla beskrivningar gäller dalfolket som helhet, inte bara älvdalingar, och är starkt romantiserande och idealiserande.

generationens återkomst (*3rd generation return*, min övers.), ett fenomen som bland annat har beskrivits av Nancy Dorian (1981) och Leena Huss (1999). *Tredje generationens återkomst* innebär att en minoritetsbefolkning, som tidigare har präglats av skamkänslor över att använda sitt språk eller till och med har förnekat sin kultur, återtar intresset för den egna identiteten och förfädernas historia och språk. Denna återkomst kan dessutom sammanföras med *ethnic revival* eller *new interest in 'roots'*, begrepp som syftar till att återuppbygga den bortglömda kulturen och identiteten (Edwards 1985:112). Dagens revitaliseringsförsök, inte minst vad gäller etniska minoriteter i Sverige, är tydligen en följd av dessa två fenomen.

Trots att goda kunskaper i majoritetsspråket är idag "ett måste" behåller man ändå de lokala små språken, med deras symboliska värden, för att inte förlora känslan av gemenskap och identitet. John Edwards sammanfattar denna tendens på följande sätt:

"This should not be wondered at, for, in America and elsewhere, the adoption of mainstream values is perceived as a necessary move; it is a very strong drive, both in indigenous minorities and among immigrant groups who (...) obviously wish these to prove worthwhile. (...) Yet not all is lost. Not all elements of ethnicity are flung beneath the juggernaut of mainstream society, of urban modernity; not all features are melted down. Typically and unsurprisingly, one finds a need and a willingness to make alterations in those visible markers of groupness which might compromise chances of success; at the same time, more private and symbolic elements are retained without penalty. The theoretically appealing position here accords with reality and can be termed *participationist pluralism*." (Edwards 1985:115)

Eftersom minoriteternas problem har blivit synligare de senaste åren i det svenska samhället, har det också blivit lättare för älvdalingarna att ta ett steg framåt och stärka sin identitet. Allardt & Starck (1981) förklarar detta med följande ord:

"Även om den starkare parten i allmänhet har börjat kategoriseringarna genom att både stöta ut och hindra främmande element att ansluta sig svarar minoriteterna eller den svagare i sin tur genom att hålla på sina gränser, utveckla sin identitet och straffa förrädare. (...) Självkategoriseringarna uppträder alltså i oerhört många former och är av olika styrka. När en tidigare diskriminerad och utstött minoritet börjar upptäcka sina rötter, sin identitet och sin historia talar man ofta om *etno-genes*." (Allardt & Starck 1981:30)

Visserligen kan vi idag inte prata om någon diskriminering av älvdalskan, men först samhällets aktiva bekämpning av den och senare dess passiva inställning till den under många år, har troligen bidragit till älvdalingarnas mindervärdeskomplex. En förbättring av förhållandena har följaktligen lett till att älvdalingarna har "upptäckt sina rötter" på nytt.

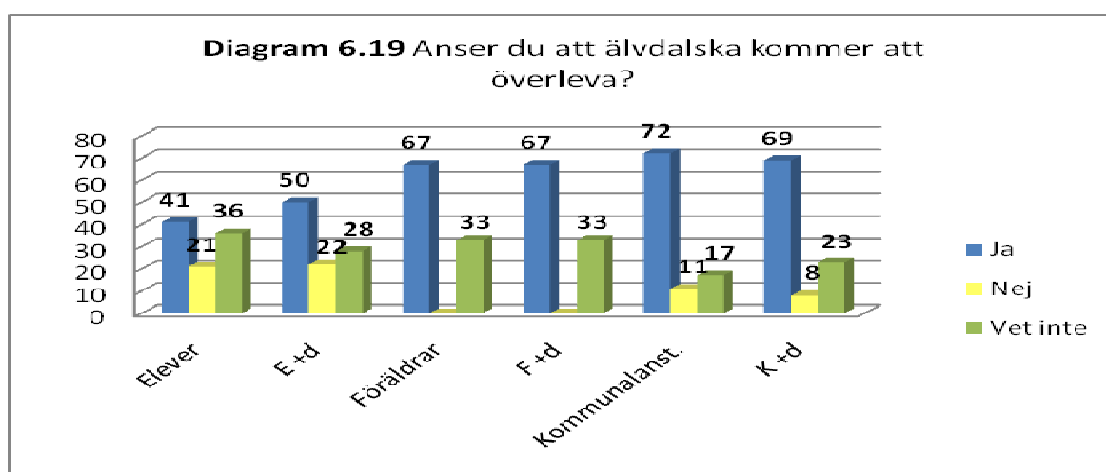
6.4.5 Framtidstro

Älvdalingarna verkar vara mycket mer språkmedvetna idag än för till exempel 30 år sedan, då Hultgren gjorde sin analys, och de inser förstår att deras mål är starkt hotat eftersom allt färre människor, särskilt unga, pratar det. Därför uppskattar många alla projekt och aktiviteter som har som mål att bevara detta mål. Revitaliseringsförsöken har bidragit till att det idag finns en enhetlig ortografi, att det publiceras fler texter på älvdalska och att älvdalingarna inte känner någon skamkänsla längre. Sylvia Måsan (2004), som stödjer sig på Dalmålsakademiens enkätundersökning som genomfördes i övre Dalarna under åren 1998-2000, beskriver attityder till dalmålet på följande sätt:

”För några decennier sedan var de lokala språken på många håll stigmatiserade. Idag är attityden till lokalspråk klart positiv, men de som satt sig in i frågan känner säkert vanmakt, för 'klockan är verkligen fem i tolv'. Vanligt folk har inte begripit förrän nu att deras eget språk med största säkerhet kommer att försvinna.” (Måsan 2004:121)

Det finns alltså fortfarande mycket att göra för att man ska kunna betrakta älvdalskan som ett säkert mål. Älvdalskans framtid beror i stor grad på älvdalingarnas tro på målets fortlevnad. Därför fick informanterna besvara frågan om de anser att älvdalskan kommer att överleva.

De flesta vuxna informanter anser att älvdalskan kommer att överleva (67 % av föräldrarna och 72 % av de kommunalanställda) och ingen av föräldrarna har markerat alternativet *nej*. När det gäller eleverna har 41 % kryssat alternativet *ja* och 21 % *nej*. Ungefär en tredjedel av både eleverna och deras föräldrar vet inte om målet kommer att överleva eller inte (Diagram 6.19).

Dessa siffror tyder på att även om antalet måltalande personer ständigt minskar, finns det bland Älvdalens befolkning en viss framtidstro och ett visst hopp om att deras språk inte kommer att försvinna. Den mest positiva inställningen uppvisar de vuxna informanterna, vilka förmodligen känner en större känslöbindning till älvdalska, och med sitt svar ”ja” snarare uttrycker sina förhoppningar.

Informanternas förklaringar till varför man har kryssat ett visst alternativ på frågan om man anser att älvdalskan kommer att överleva, har jag indelat i två grupper – elever separat och föräldrar och kommunalanställda som en grupp av vuxna separat. Själva argumenten har ytterligare grupperats efter faktorer som hjälper till att bevara språket. (Siffrorna 1-6 förklaras i följande stycke.)

”Kan du förklara kort varför du tycker så?” - elever

ja

”Om de som kan älvdalska pratar och lär barnen och de som inte kan, och om de fortsätter så kommer den att överleva.” (1, 2)

”Nog kommer det att bli mer ovanligt om inte alla ska få lära sig det.” (1)

”De blir väl flera som pratar.” (3)

”Jag vill att de ska överleva. För de är unikt.” (5,6)

nej

”Det lärs inte ut i skolor så då lär man sig inte.” (1)

”För att inga ungdomar brukar prata älvdalska med varandra hela tiden.” (2)

”Färre lär sig älvdalska.” (3)

vet inte

”Eftersom det inte undervisas i skolan.” (1)

”För det är färre och färre som pratar det.” (3)

”Det är vanligt med älvdalska men det finns ändå inte mycket av den.” (3)

”Beror på hur hårt det jobbar för att bevara det.” (4)

”Vi kan om vi vill men det är knappt någon som verkar bry sig.” (4)

”Kan du förklara kort varför du tycker så?” - vuxna

Ja

”Om den införs i förskola/skola kan den kanske överleva men det är svårt att föra över till barnbarn då de blir mer influerade av svenska och engelska i vardagen.” (1,2)

”Att de pratar mer på dagis. Älvdalens kommun har ju det som ett mål att det ska bevaras. När jag jobbade på dagis pratade vi nästan bara älvdalska (1999).” (1,2)

”Om barnen uppmuntras att dalska, på dagis, på rasterna i skolan. Erbjud fler kurser i älvdalska för invandrare – som jag från Stockholm, det är väl på vippen att bli språkklassat och man har ju insett att man gjorde bort sig på 80-90-talet när det ansågs fult att dalska i skolan. Idag dalskar få i ’blivande föräldrar’ generationen.” (1,3)

”Därför att så många engagerar sig på många olika fronter. Dock måste det satsas MER på barn och ungdomar!” (2,4)

”Så länge vi kommunicerar med varandra på älvdalska så kommer språket att finnas kvar.” (3)

”Tack vare ökningen av uppmärksamhet och intresse de sista åren att språket börjat nedtecknas, tack vare eldsjälarna som driver debatten.” (4)

”Det finns ett stort intresse och engagemang kring dialekten.” (4)

”För att älvdalingarna är stolta över älvdalska.” (5)

”Därför att jag vill att den ska överleva och jag tror på älvdalska. Den är mitt känslospråk.” (5)

”Idag är man stolt över älvdalskan, tidigare ansågs det fult att prata dialekt.” (5)

”För att det bör bevaras för det är ett fornnordiskt språk.” (6)

Nej

”Det är så få som talar det i min generation och i nästa generation. För att det ska bevaras måste alla yngre som talar det bo kvar här, vilket inte är troligt. Ska det bevaras tror jag att en stor satsning måste göras inom dagis, skola för att lära ut det till en bred folkmassa och bevara det. För att bevara det måste det talas hemma i vardagen, vilket inte blir fallet om man lär det sig utanför hemmet vilket blir fallet med dagis och skola. Så tyvärr tror jag det ser mörkt ut.” (1,2,3)

Vet inte

”Fler måste tala det med sina barn annars är det snart utdött.” (2)

”Beror på hur mycket vi för språket vidare till barn och barnbarn.” (2)

”Används för litet i det vardagliga livet.” (3)

Minoriteter brukar vara mer språkmedvetna än majoriteter, och de citerade svaren är en stark bekräftelse på att Älvdalens befolkning också har blivit mer medveten om älvdalskans situation och om möjliga vägar för att skydda sitt mål (jfr: Tandefeldt 1997; Edwards 1985). För att kunna bevara älvdalskan betonar flera informanter att den bör undervisas inte bara

i skolan utan också på dagis (1). Älvdalsk undervisning borde kompletteras med ”undervisning” från föräldrar som talar älvdalska med sina barn (2) så att allt fler använder detta mål dagligen (3). Sin tro på att älvdalskan kommer att överleva stödjer man på det engagemang och den uppmärksamhet som målet redan har fått (4) men att det är lika viktigt att inte vila på lagrarna, utan fortsätta med revitaliseringsarbetet. Även om inte alla kunde bestämt ta ställning till frågan om målets överlevnad, uttryckte många informanter sin starka vilja och tro på älvdalskans överlevnad (5). Man lade dessutom märke till att älvdalskan är så unik och säregen och därför vore det synd om den skulle dö ut (6). Vuxna informanter hänvisade oftare än ungdomar till älvdalskans identitetsskapande roll, och uttryckte sin stolthet över att kunna prata det. Eleverna gav mindre känslomässiga svar, men betonade mer sakliga argument, som till exempel att älvdalskans framtid framför allt beror på att den överförs mellan generationerna.

7 Framtida revitaliseringsmodeller i Älvdalen

7.1 Språkpolitik – introduktion

När man analyserar hotade språk och initiativ som tillämpas för att bevara dem brukar man ofta använda termerna *språkpolitik* eller *språkplanering* ("language planning" eller "language policy"). Båda termerna har likartad betydelse och här ska jag inte gå närmare in på hur de skiljer sig sinsemellan. *Language policy* (eller *planning*) definieras som:

"a systematic, rational, theory-based effort at the societal level to modify the linguistic environment with a view to increasing aggregate welfare. It is typically conducted by official bodies or their surrogates and aimed at part or all of the population living under their jurisdiction" (Fishman 1999:18).

Revitalisering omfattar både politiska och icke-politiska medel, och därför används denna bredare term i detta arbete.

Idag finns det flera revitaliseringsmodeller att välja på och ju tidigare man börjar agera desto större chanser har man att lyckas⁵⁸. David Crystal (2000:130ff) räknar upp sex faktorer som gynnar revitaliseringsprocessen:

1. An endangered language will progress if its speakers increase their prestige within the dominant community.
2. An endangered language will progress if its speakers increase their wealth relative to the dominant community.
3. An endangered language will progress if its speakers increase their legitimate power in the eyes of the dominant community.
4. An endangered language will progress if its speakers have a strong presence in the educational system.
5. An endangered language will progress if its speakers can write their language down.
6. An endangered language will progress if its speakers can make use of electronic technology.

Han tillägger också några faktorer efter Akira Yamamoto: en stark känsla av etnisk identitet inom gruppen, utbildandet av lärare utvalda från måltalande personer, aktivt deltagande av hela folkgruppen, skapandet av undervisningsmaterial eller utveckling av egen litteratur (Crystal 2000:144).

---

⁵⁸ För fler konkreta revitaliseringsmetoder och dess följder se t.ex. Hinton & Hale 2001, Grenoble & Whaley 2006, Harrison 2007.

Alla dessa universella faktorer kan också tillämpas i Älvdalen. Huvudprioriteter i revitaliseringsprocesserna kring älvdalska kan sammanfattas i följande punkter:

- att förstärka och sprida de positiva attityderna till det lokala målet - attityder som redan finns i samhället. För att bevara ett språk kan man inte känna skam när man pratar det. Man måste också vara medveten om språkets värde och ha en stark vilja att bevara det,

- att höja dess status och bevisa att detta språk är lika värdefullt som majoritetsspråket,
- att se till att älvdalingarna är medvetna om sina språkliga rättigheter, att de själva får bestämma över älvdalskans framtid,

- att fästa uppmärksamhet vid språkliga relationer i familjen, att gynna språköverföring mellan olika generationer,

- att införa undervisning *i* eller *på* älvdalska, ända från förskoleundervisning vilket skulle vara ett bevis på att älvdalskan är användbar inom olika områden – inte bara i familjen,

- att fortsätta utvidga användningsdomänerna - med media, myndigheter och kyrkan.

Efter att i föregående kapitel ha beskrivit älvdalskans aktuella ställning tillägger jag nedan en rad anvisningar till vad man ytterligare kan göra för att bevara detta mål.

7.2 Tvåspråkig undervisning som ett sätt att bevara älvdalska

Språköverföring sker snabbast inom familjer där olika generationer använder ett gemensamt språk för att kommunicera med varandra till vardags. I samhällen där endast en minoritet av föräldragenerationen dagligen använder det lokala målet, behövs stöd utanför familjekretsen för att presentera målet på ett attraktivt sätt för barn. Detta stöd kan man få bland annat i skolan, genom att införa undervisning i minoritetsspråket.

I tvåspråkiga områden måste man alltid välja mellan att undervisa det lokala språket som ett separat ämne, eller att undervisa i andra ämnen *på* lokalspråket. Det enklaste alternativet skulle vara undervisning *i* älvdalska, som ett separat ämne, jämförbart med en lektion i ett främmande språk som till exempel franska eller spanska. Man måste dock vara medveten om att undervisning i målet vanligtvis inte är tillräckligt för att utbilda ungdomar så att de kan tala minoritetsspråket flytande (se också Hinton 2001:7). Antalet undervisningstimmar är i dessa fall begränsat, och själva undervisningen är endast ett substitut till verkliga samtalssituationer. Om det dock inte finns någon möjlighet att ge all undervisning *på* målet, måste man sträva efter att åtminstone organisera undervisning *i* minoritetsspråk, som ett

separat ämne. Detta kan stärka identitetskänslan bland eleverna och ge dem en stimulans att skapa egna situationer där de kan använda det språk de försöker lära sig. Förutom lektioner i älvdalska vore det också behövligt att införa kurser i lokala realia, för att bevara inte bara språket utan hela den älvdalska världen med dess kultur och traditioner. I Älvdalen finns idag ingen undervisning *på* eller *i* älvdalska, som är reglerad i läroplanen. Det finns inte heller några frivilliga lektioner i älvdalska. Det saknas såväl en konkret språkpolitik i kommunen, som skulle kunna prioritera älvdalsk undervisning, som lämpliga läromedel och kvalificerade lärare.

I områden där två skilda språkvarieteter möts är utbildningens mål att bevara, och till och med utveckla, ett existerande tvåspråkighet. I dagens globaliserade värld är det naturligt att man inte strävar efter att utbilda enspråkiga barn endast i sitt minoritetsspråk. Dessa små samhällen måste kunna både majoritetsspråket, för att kommunicera med yttervärlden - instrumental motivation (*instrumental motivation*) och minoritetsspråket för att känna samband med gruppen - integrativ motivation (*integrative motivation*) (Baker 2006:132, min övers.). Alla älvdalingar kan redan majoritetsspråket svenska, vilket innebär att undervisning i älvdalska endast kan ske med en integrativ motivation.

Ett av syftena med att införa undervisning i älvdalskan är att bevara den älvdalska identiteten, där språket utgör en av huvudbeståndsdelarna. Att placera älvdalskan i skolmiljö kan dessutom höja dess status i förhållande till den mer prestigefyllda svenskan. Genom att lära sig älvdalska i skolan kan man slutligen fördjupa sina kunskaper om den lokala kulturen och historien. (Baker 2006:214). Dessa målsättningar har inga praktiska konsekvenser, som till exempel att kunna kommunicera med majoritetsbefolkningen, att öka sina chanser att hitta jobb utanför Älvdalen eller att vinna direkta ekonomiska fördelar, eftersom detta redan kan uppnås med hjälp av svenska. Älvdalskan i undervisningen skulle ha en mer symbolisk, identitetsskapande roll och ha bevarandet av språket som främsta syfte (se också Skutnabb-Kangas 2000).

Colin Baker (2006) presenterar några skäl till varför ett barn eller en vuxen person kan ha fördel av att lära sig två eller fler språk. När man undervisar i ett så litet mål som älvdalska borde man betona att dessa lektioner inte bara bidrar till att förbättra elevernas språkfärdigheter, utan också till att öka deras kulturella medvetenhet (*cultural awareness*). Lektioner i älvdalskan närmar således eleverna både till själva språket och till den älvdalska verkligheten. Att bemästra ett språk är dessutom en bra övning för vår hjärna, precis som att lära sig biologi eller matematik – den kognitiva utvecklingen (*cognitive development*). Slutligen utvecklar man sina sociala och emotionella möjligheter. Att kunna ett

minoritetsspråk låter oss delta i alla lokala situationer på ett likvärdigt sätt som andra måltalande personer (Baker 2006:124).

Det finns flera undervisningsmodeller som kan tillämpas i tvåspråkiga miljöer, beroende på vilket språk man vill främja, på vilken språklig nivå eleverna befinner sig och vilka resultat man vill uppnå (se Skutnabb-Kangas 2000; Baker 2006; Tsunoda 2006; Hinton & Hale 2001). I dagens Älvdalen finns både dialektalande och icke-dialektalande barn, vilket man borde ta hänsyn till då någon modell används. En faktor som skulle kunna underlätta införandet av undervisning på äldalska är graden av förståelse av målet bland ungdomar – 89 % av eleverna påstår sig idag förstå äldalska. Om lärarna börjar använda äldalska under lektionerna kommer detta därigenom inte att vålla eleverna några större problem att hänga med i undervisningen. Detta är följaktligen en bra utgångspunkt för att försöka få eleverna att börja prata äldalska.

Skutnabb-Kangas (2000) presenterar några möjliga undervisningsprogram för hotade mål för olika typer av samhällen. I det äldalska samhället skulle man kunna välja ett språkbevarande program (*language maintenance programme*) vilket innebär att undervisning på äldalska sker som ett frivilligt val av måltalande elever. Äldalska utgör då ett undervisningsspråk i klassen, där alla elever och lärare är måltalande. För att uppnå hög grad av tvåspråkighet hålls en del av lektionerna på majoritetsspråket svenska. Detta program skulle dock utesluta icke-måltalande elever från undervisningen, och därigenom skulle antalet äldalsktalande personer inte öka.

Ett annat sätt att uppnå tvåspråkighet i samhället är genom ett immersion program (*immersion programme*). Detta program involverar endast icke-dialektalande elever som genomgår undervisning på äldalska. I början använder läraren båda språken för att så småningom helt övergå till äldalska. *Ett immersion program tillsammans med ett språkbevarande program* skulle kunna gynna både dialekt- och icke-dialektalande elever i Älvdalen, och möjligtvis bidra till ett lyckat språkbevarande.

Ett alternativ till de två ovannämnda programmen kan vara det så kallade *two-way bilingual programme*. I detta program deltar både dialekt- och icke-dialektalande elever. Majoritetsspråket svenska undervisas som ett separat ämne, medan äldalskan helst är ett undervisningsspråk i valda ämnen (90 % - 10 % modell eller 50 % - 50 % modell). Om eleverna har problem med förståelse kan man dela undervisningen mellan de två språken:

”Two-way models thus combine in one classroom a maintenance model for minorities (especially in the 90 % - 10 % model) and an immersion model for the majority while maximizing peer-group contact in the other language for both groups.” (Skutnabb-Kangas 2000:618)

En variant av *two-way programme* är *alternate days' programme* där samma process som har beskrivits i *two-way programme* sker växelvis under veckan. Tack vare dessa modeller sker en utveckling i språket, i och med att man använder äldalska aktivt (som ett undervisningsspråk) och inte bara som ett ämne, som när man läser ett främmande språk (jfr: Magga & Skutnabb-Kangas 2003:47).

Ovan presenterade modeller kan också, efter en viss omstrukturering, användas inom förskoleverksamheten eftersom man uppnår bästa resultat när man börjar språkinläring så tidigt som möjligt. För vuxna som är intresserade av att fräscha upp sin äldalska eller lära sig den från början, kan man organisera regelbundna kurser på helger eller kvällar. Ett annat effektivt och enkelt sätt är kurser på distans, via Internet. Införandet av undervisning i äldalska innebär emellertid inte att eleverna kommer att börja använda målet utanför skolmiljön, i vardagliga sammanhang. För att göra detta måste man skapa ytterligare tillfällen där äldalska kan talas (jfr: Fishman 1999:185; Baker 2006:120). Därför måste man, samtidigt som man undervisar i äldalska, arbeta med att förstärka en positiv attityd till det lokala språket hos eleverna och hjälpa dem att identifiera sig med sin by eller bygd.

7.3 Flerspråkighet enligt EU:s bestämmelser

Europeiska Unionen strävar bland annat efter att gynna flerspråkigheten och därigenom skydda alla språk som talas i Europa, oavsett om de är majoritets- eller minoritetsspråk. Denna flerspråkighet och mångkulturalism ska garanteras bland annat genom de slutsatser från Europeiska Rådets möte i Barcelona 2002 som sammanställs i *Presidency Conclusion – Barcelona European Council 15 and 16 March 2002*. Europeiska Rådet har ställt krav att varje EU-medlem ska vara trespråkig d.v.s. förutom sitt modersmål ska han/hon kunna två främmande språk. För att uppnå detta mål ska alla elever få lära sig minst två främmande språk:

”The European Council calls for further action in this field: (...) to improve the mastery of basic skills, in particular by teaching at least two foreign languages from a very early age.” (Presidency conclusions, §44)

Vidare bestämmelser finns i *En ny ramstrategi för flerspråkighet*. Inom Europeiska Unionen talas idag 23 officiella språk och ca 60 andra inhemska språk. Olika traditioner och kulturer flätas därigenom samman, vilket bekräftar Unionens princip ”enhet i mångfald” (Ramstrategi 2005). I ramstrategin förklarar man vad ”mångfalden” innebär:

”Det är denna mångfald som gör Europeiska unionen till vad den är, nämligen inte en ’smältdegel’ där skillnader försvinner, utan ett gemensamt hem där mångfalden lyfts fram, och där våra många modersmål skapar rikedom och banar väg för ökad solidaritet och ömsesidig förståelse.” (Ramstrategi 2005:2)

Man uppnår denna förståelse bland annat genom obligatorisk undervisning i minoritetsspråk. Flerspråkighetspolitikens syfte är därigenom ”att uppmuntra språkinläring och främja språklig mångfald i samhället” (Ramstrategi 2005:3).

Införandet av älvdalsk undervisning skulle således överensstämma med Europeiska Unionens politik. Älvdalingar skulle då få möjlighet att lära sig tre språk (språkvarieteter) – svenska, engelska och älvdalska. Bortsett från terminologin, vilket språk som skulle betraktas som modersmål och vilka som främmande, skulle alla personer bosatta i Älvdalen kunna få möjlighet att tala tre språk, vilket är målet för EU’s flerspråkighetspolitik. En diskussionsfråga är dock om lektioner i älvdalska skulle vara obligatoriska eller frivilliga, och till vilken nivå man skulle erbjuda denna utbildning.

7.4 Revitalisering – framtidsplaner

7.4.1 Läromedel i den älvdalska skolan⁵⁹

Undervisning *i* eller *på* älvdalska medför att det också måste skapas nya läromedel och att det måste finnas grammatikor och ordböcker. Idag finns det inga läroböcker i älvdalska och inte heller läroböcker i andra ämnen skrivna på älvdalskan. På daghem och i grundskolan läser man ibland tillgängliga älvdalska barnböcker. Det finns inte heller någon grammatikbok som är lämplig för barnundervisning. Den nya grammatiken av Bengt Åkerberg (2011) är ett försök att skapa en referensbok, mer tillgänglig för icke-språkvetare. Den kan dock fortfarande vara för komplicerad för barn i skolåldern. Om lärare idag vill undervisa i älvdalska är de tvungna att utarbeta egna material, eller stödja sig på den oansenliga litteratur som redan har utgivits. Det behövs också en ännu större ordbok än den enda tillgängliga ordboken av Lars Steensland som har 21000 ord (2010).

Förutom lämpliga läromedel behövs det också fler kvalificerade lärare. Inte alla lärare som jobbar i Älvdalens kommun behöver vara tvåspråkiga, men alla borde åtminstone förstå det lokala målet och ha någorlunda insikter i dialektala problem. Det finns i dagens läge inga universitetskurser som utbildar lärare i älvdalska (*Älvdalens kommun* hemsida: <http://www.alvdalen.se/>).

7.4.2 Litteratur och media

Det ges regelbundet ut nya böcker på älvdalska, men det rör sig mest om barnböcker. Det saknas lämplig litteratur för ungdomar och vuxna. För att älvdalskan ska få en chans att utveckla sig i olika genrer behövs nya romaner, dikter och pjäser. Dessa litterära verk kan vara översättningar men för att höja målets status behöver man också skapa originallitteratur på språket. Med en ökad skrivproduktion skulle man kunna främja den nya ortografin och vänja läsarna vid de enhetliga skrivreglerna.

Skrivproduktionen borde ytterligare utvidgas genom publicerande av fler artiklar på älvdalska. Tidningen *Dalskum* innehåller visserligen många texter på älvdalska, men man

---

⁵⁹ Fler idéer på hur man kan inkludera de lokala språken i undervisningen finns i Måsan 2004, 2005a och 2005b.

skulle också kunna publicera regelbundna älvdalska inslag i lokala tidningar. Älvdalskan har än så länge bara använts i *Mora Tidning* tack vare journalisten Björn Rehnström. Tillsammans med Helge Wimelius och Hjalmar Larsson gjorde han under åren 1999-2001 en serie *Tsjytsjys Pietter* ('Vovve-Peter') med korta talesätt och uttryck på älvdalska (källa: korrespondens med Björn Rehnström). Under åren 2001-2003 gjorde Rehnström en annan serie *So ir ed kanenda* ('Så är det minsann'), där det presenterades 100 meningar på älvdalska, var sin med en svensk översättning och en teckning gjord av barn. Varje mening fick också en grammatisk förklaring av Bengt Åkerberg (Rehnström 2004). Den tredje serien hette *Ig will dalska* ('Jag vill prata älvdalska') och publicerades varje dag i *Mora Tidning* mellan 2003 och 2004. Över 400 mellanstadiebarn som anmält sig frivilligt intervjuades. I en kort text med bilden till fick de berätta om varför de ville lära sig mer älvdalska och varför de ville tala älvdalska (källa: korrespondens med Björn Rehnström). Tack vare liknande initiativ kan älvdalskan vinna nya användningsdomäner och bli använd som tidningsspråk.

En annan användningsdomän som man borde satsa mer på är radio och TV. Minoritetsspråk brukar ha sina radio- och tv-program, om inte hela kanaler. Älvdalskan hörs idag varken på radio eller på tv. *Radio Dalarna* skulle kunna sända till exempel lokala nyheter på älvdalska, eller följetonger där man läser böcker på älvdalska, precis som man gjorde med Rehnströms böcker om älgkalven Rođ. Radioprogram kan dessutom användas i undervisningen (se Tsunoda 2006:208).

Älvdalskan bör dessutom vara tillgänglig på nätet om den ska bli attraktiv framför allt för ungdomar. Det behövs fler hemsidor skrivna på älvdalska, men med en svensk översättning för att nå en bredare krets. Via Internet kan man undervisa i språket, publicera nyheter och litterära texter samt upplysa om olika evenemang som hålls i Älvdalen. Internet kan dessutom vara ett nytt kommunikationsmedel på älvdalska, särskilt för dem som har flyttat ut från Älvdalens kommun.

7.4.3 Övrigt

Undervisning i älvdalska kan kompletteras med aktiviteter som sker utanför skolans ram och vars syfte är att låta barnen få inblick i deras förfäders språk. Undervisning i skolan kan av vissa elever associeras med tvång. Därför bör man skapa ett genomtänkt program som är kopplat till fritidsaktiviteter som genomförs utanför skolans murar och försöka locka

ungdomar. Detta kan anordnas i form av sommarkurser, helgräffar och liknande möten (se också Hinton 2001:10). En aktivitet av denna typ som redan finns i Älvdalen är *Sagostunden* på biblioteket då man läser barnböcker på älvdalska.

Älvdalskan syns redan på skyltar som är placerade runt om i kommunen (se Bilaga 7). Visserligen bidrar dessa skyltar inte direkt till språkbevarande, men de påverkar säkerligen språkmedvetenheten och stärker samhällets identitet (se också Tsunoda 2006:211). Dessa geografiska namn borde nu införas på kartor, som ett bevis på att de traditionella namnen är likvärdiga med svenska namn. Älvdalskan bör också få en fastare plats i kyrkan, där den skulle kunna användas inte bara vid stora helger. För att uppnå detta mål måste man emellertid översätta fler religiösa texter, skriva nya sånger m.m. Även om kyrkoherden inte pratar äldalska kan man engagera måltalande älvdalingar i förberedelser till gudstjänster.

Språket har chanser att överleva när det används både vid vardagliga och högtidliga sammanhang. Älvdalskan bör därför få sin fasta plats vid lokala fester och evenemang. Man skulle kunna inviga dessa aktiviteter på älvdalska, anordna språk- och sångtävlingar och hålla tal på målet. Det betonas ofta att kultur och språk hänger samman. Om man deltar i kulturella aktiviteter (musik, sånger, traditioner o.s.v.) hjälper man därför samtidigt till med språkbevarandet (Tsunoda 2006:173). Kultur och språk samspelar dock inte alltid lika effektivt:

” (...) learning to speak a language is a far more time-consuming and demanding task than learning to dance, to sing, and so on. (...) This may make people turn away from learning the language and be attracted to learning the culture. This will in turn create a situation in which cultural activities are flourishing but in which the language itself is not revitalized.” (Tsunoda 2006:174)

Älvdalskan behöver idag inte förekomma i alla användningsdomäner. Vad man än gör kommer svenska att förbli det dominerande språket. Därför behövs det inga krav att använda älvdalska hos myndigheter och domstolar, om folk inte önskar detta själva. Man borde dock fortsätta dokumentera älvdalskan, vid sidan av alla andra revitaliseringsförsök. Dokumentering i sig bidrar inte till språkets överlevnad men kan vara av stort värde för framtida generationer. Om det blir så att älvdalskan fortsätter att förlora sina talare, kommer nedtecknad information att vara den enda informationskällan för framtida generationer (jfr: Grenoble & Whaley 2006:68). Alla typer av dokumentation, men särskilt ordböcker, spelar dessutom en viktig roll i undervisningen och utgör dessutom ett pålitligt referensmaterial för måltalande personer.

7.5 Revitalisering på makronivå - Sveriges minoritetspolitik

Fram till 1990-talet hade Sverige egentligen inte någon enhetlig och genomtänkt språkpolitik. Diskussionen i språkpolitiska frågor i Sverige uttrycktes bland annat i att Svenska Akademien instiftades 1786 eller att man genomförde en rättstavningsreform 1906. Visserligen formulerades enstaka bestämmelser i olika beslut och handlingar, men det fanns inga fasta språkpolitiska regler (se också Melander 2007).

Före 1990-talet brukade man behandla minoritetsfrågor inom ramen för invandrarpolitiken (Hyltenstam 1999:19; SOU(a) 1997:134). Man började betrakta minoriteternas situation som ett separat ämne först 1997 då Minoritetsspråkskommittén lade fram betänkandet *Steg mot en minoritetspolitik* med följande undertitlar: *Europarådets konvention om historiska minoritetsspråk* (SOU 1997:192) och *Europarådets konvention för skydd av nationella minoriteter* (SOU 1997:193). Minoritetsspråkskommittén tillsattes av regeringen den 18 maj 1995 ”med uppgift att utreda frågan om, och i så fall på vilket sätt, som Sverige bör ansluta sig till Europarådets konvention om regionala språk och minoritetsspråk” (SOU(a) 1997:1). Kommitténs bedömning blev att samiska (med alla sina varieteter), romani chib och finska (inklusive meänkieli) kunde räknas som historiska landsdels- eller minoritetsspråk i Sverige⁶⁰ (SOU 1997:91). Om vissa av dessa språk fanns redan separata utredningar som delvis reglerade deras ställning i Sverige, som till exempel *Sameutredningen* (SOU 1975:99, SOU 1975:100), *Samerättsutredningen* (SOU 1989:41, SOU 1990:84, SOU 1990:91) och Utbildningsdepartementets utredning *Finska i Sverige. Ett inhemskt språk* (Ds 1994:97). För de övriga språken fick kommittén utarbeta nya utredningar (Hyltenstam 199:21).

Huvudargumenten för att ansluta sig till minoritetsspråkskonventionen var följande (SOU(a) 1997, s. 237f):

- att värna historiska landsdels- eller minoritetsspråk bidrar till att bevara och till och med utveckla den språkliga mångfalden som finns i Europa,
- Sverige är mån om att garantera mänskliga rättigheter; rätt att använda sitt eget språk är en grundläggande mänsklig rättighet både i FN och i Europarådet,

---

⁶⁰ Jiddisch utelämnades i betänkandet eftersom ”kommittén inte har kunnat finna belägg för att jiddisch använts under tillräckligt lång tid och i tillräckligt stor omfattning i Sverige för att kunna anses som ett landsdels- eller minoritetsspråk som används av hävd i Sverige”. Det påpekades dock att jiddisch kunde behandlas enligt ramkonventionen för skydd av nationella minoriteter och att man borde stödja alla strävanden för att bevara den judiska kulturen (SOU(a) 1997:9). Det ansågs att judar uppfyllde alla kriterier för att bli erkända som en nationell minoritet men deras språk fick inget politiskt stöd (SOU(b) 1997:49, Åkermark & Huss 2006:556).

- i och med att staten ratificerar konventionen får minoriteterna större chanser att känna sig som likvärdiga medborgare som respekteras av majoriteten,
- samtliga minoritetsspråk i Sverige är hotade språk som behöver extra stöd för att bevaras,
- anslutning till minoritetsspråkskonventionen skulle gynna inte bara språken utan också det svenska kulturarvet,
- erkännandet har en stark regional inriktning vilket innebär att regionalt bundna språk (samiska, finska och meänkieli) skulle få en mycket starkare ställning i dessa områden där de talas dagligen,
- talarna av samiska, finska, meänkieli och romani chib har själva uttryckt en stark önskan att bli erkända som minoritetsgrupper.

Betänkandet *Steg mot en minoritetspolitik* berörde dessutom frågan huruvida de genuina dialekterna (bland annat ävdalska) kunde behandlas enligt konventionen. Det påpekas i texten att dessa mål utgör ”en del av bygdens kultur och historia” och ”kan vara mycket olik(a) nutida rikssvenska” men det problematiska är att de inte anses vara språk trots de kulturhistoriska värden som de otvivelaktigt har (SOU(a) 1997:94). Dialekter kan inte omfattas av Europarådets konvention vars syfte är att stärka enbart landsdels- eller minoritetsspråkens ställning i det offentliga livet. Kommitténs resonemang var att ”en sådan användning av folkmålen i det offentliga livet (inte) skulle stödja folkmålen bevarande” (SOU(a) 1997:94).

Betänkandets slutsats var att Sverige inte bara bör ratificera Europarådets konventioner utan också sträva efter att öka kunskapen bland majoriteten om minoritetsspråken och minoriteternas historia och därigenom stärka deras position i samhället (SOU(a) 1997:10). Förslagen till åtgärder för att uppnå sina mål delade kommittén upp i rikstäckande och regionala. Sverige fick således för första gången konkreta idéer om hur man skyddar minoritetsgrupper med hjälp av politiska instrument.

Den 10 juni 1999 överlämnade regeringen propositionen *Nationella minoriteter i Sverige* (Prop. 1998/99:143) till riksdagen vilket blev en tydlig början till den framtida svenska minoritetspolitiken. Propositionens syfte var att ge förslag till åtgärder som skulle vidtas för att kunna ratificera Europarådets konventioner d.v.s. *ramkonvention om skydd för nationella minoriteter* och *den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk*. Minoritetsspråkskommittén använde följande kriterier som en grupp skulle uppfylla för att kunna bli betraktad som en nationell minoritet:

- ”Grupp med uttalad samhörighet som till antalet i förhållande till resten av befolkningen har en icke dominerande ställning i samhället. Gruppbestämningen kan inte enbart göras efter gruppens numerära antal utan här måste också vägas in och belysas gruppens struktur och sammanhållning.
- Religiös, språklig, traditionell och/eller kulturell tillhörighet. Endast ett av de uppräknade särdragen måste föreligga men de särdrag som gruppen uppvisar måste i något väsentligt avseende skilja den från majoriteten.
- Självidentifikation. Den enskilde såväl som gruppen skall ha en vilja och strävan att behålla sin identitet.
- Historiska eller långvariga band med Sverige. (...) Vår bedömning är dock att endast minoritetsgrupper vars minoritetskultur funnits i Sverige före sekelskiftet uppfyller kravet på historiska eller långvariga band.” (Prop. 1998/99:143, s. 31)

Huvudkriteriet för att betrakta ett språk som ett minoritetsspråk var att det skulle ”ha använts av hävd i ett visst territorium inom en stat av medborgare i staten” och att det var ”annorlunda än det officiella språket” (Prop. 1998/99:143, s. 15) vilket ledde till att man började behandla finska och meänkieli separat och till att jiddisch blev det femte minoritetsspråket i Sverige. Därigenom föreslog regeringen samiska, finska och meänkieli (som språk med en historisk geografisk bas) samt romani chib och jiddisch (som territoriellt obundna språk) som minoritetsspråk i Sverige (Prop. 1998/99:143, s.30).

Betänkandet *Steg mot minoritetspolitik* och propositionen *Nationella minoriteter i Sverige* hade lett till regeringens förslag att Sverige ska ratificera Europarådets ramkonvention och stadga och att det ska finnas en lag om rätten att använda samiska, finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar inom bestämda förvaltningsområden samt rätten att få förskoleundervisning och omvårdnad inom äldreomsorg helt eller delvis på minoritetsspråk. Dessa lagar utarbetades 1999 - *Lag om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar* (SFS 1999:1175) och *Lag om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar* (SFS 1999:1176) vilka trädde i kraft den 1 april 2000. Med förvaltningsmyndigheter avsågs Arjeplogs, Gällivare, Jokkmokks och Kiruna kommuner för samiska och Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala och Övertorneå kommuner för samiska och meänkieli.

Ett viktigt steg i en enhetlig svensk minoritetspolitik blev ratificeringen av *Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk* den 9 februari 2000. Sedan dess har minoritetspolitik i Sverige blivit ett eget politikområde, med bestämmelser från Europarådets konventioner samt tidigare betänkanden, propositioner och lagar som grund för fortsatt arbete. Ett år senare publicerades *De nationella minoriteterna och kulturlivet* (Rapport från Statens kulturråd 2001:4) vilket hade till syfte att ”utreda hur de nationella minoriteterna skall få ett tillräckligt utrymme

i svenskt kulturliv” (Rapport 2001:9). Kulturrådet fäste därigenom sin uppmärksamhet på kulturrelaterade problem som var vanliga bland minoritetsgrupperna.

Minoritetsproblematik berörs också till en viss del i följande handlingar: utredningen *Mål i mun – en samlad svensk politik* (SOU 2002:27), regeringens proposition *Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik* (Prop. 2005/06:2), utredningen *Rätten till mitt språk – förstärkt minoritetsskydd* (SOU 2005:40) vilken är ett delbetänkande av *Utredningen om finska och sydsamiska språken*, regeringens skrivelse *En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna 2006-2009* (Skr. 2005/06:95), betänkandet *Språk för alla – förslag till språklag* (bet. 2008/09:KrU9), utredningen *Värna språken – förslag till språklag* (SOU 2008:26) och slutligen *Språklagen* (Språklag 2009:600) som trädde i kraft den 1 juli 2009.

Ett av språkpolitikens huvudmål i Sverige är att ”alla ska ha rätt till språk: att utveckla och tillägna sig svenska språket, att utveckla och bruka det egna modersmålet och nationella minoritetsspråket och att få möjlighet att lära sig främmande språk” (SOU 2008:16). Genom att lagfästa minoritetsspråkens ställning har dessa språk fått fasta grunder för att utveckla sig och begära uppmärksamhet och skydd.

Själva *Språklagen* reglerar svenskans, minoritetsspråkens och teckenspråkets ställning i Sverige och värnar ”svenskan och den språkliga mångfalden i Sverige samt den enskildes tillgång till språk” (Språklag 2009:1). Minoriteternas rättigheter sammanfaller med bestämmelser från tidigare handlingar d.v.s. att ”det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken” (§8) samt att ”den som tillhör en nationell minoritet ges möjlighet att lära sig, utveckla och använda minoritetsspråket” (§14).

De ovannämnda lagarna om rätten att använda samiska, finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter (SFS 1999:1175 och SFS 1999:1176) ersattes av en ny lag om nationella minoriteter i Sverige som utfärdades 2009 och som trädde i kraft den 1 januari 2010 - *Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk* (SFS 2009:724). De tidigare utvalda förvaltningsområdena har utvidgats geografiskt vilket har medfört att man idag i fler kommuner har rätt att använda minoritetsspråk i kontakter med myndigheterna, inom förskoleverksamhet och äldreomsorg. De nya förvaltningsområdena för finska har därigenom blivit följande 18 kommuner: Botkyrka, Eskilstuna, Gällivare, Hallstahammar, Haninge, Haparanda, Huddinge, Håbo, Kiruna, Köping, Pajala, Sigtuna, Solna, Stockholm, Södertälje, Tierp, Upplands Väsby, Upplands-Bro, Uppsala, Älvkarleby, Österåker, Östhammar och Övertorneå; för samiska följande 13 kommuner: Arjeplog, Arvidsjaur, Berg, Gällivare, Härjedalen, Jokkmokk, Kiruna, Lycksele, Malå, Sorsele, Storuman, Strömsund, Umeå, Vilhelmina, Åre, Älvdalen och Östersund och för meänkieli samma kommuner som

i tidigare lagar: Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala och Övertorneå (SFS 2009:4). *Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk* förstärker dessutom rättigheter även utanför förvaltningsområdena liksom minoriteternas inflytande. Förändringar syns också i tydligare myndighetsansvar jämfört med tidigare lagar.

Sveriges minoritetspolitik, som inte längre ingår i området invandrapolitik, har tills idag flyttats mellan och inom olika departement: Jordbruksdepartementet, Utbildningsdepartementet, Kulturdepartementet och Justitiedepartementet⁶¹. Detta har lett till att det har varit svårt att uppnå kontinuitet i den svenska minoritetspolitiken (se också Åkermark & Huss 2006:552). Ett annat problem, som Åkermark & Huss (2006) framhäver är bristfällig kommunikation mellan olika departement samt minoriteternas isolering inom ett departement, d.v.s. att t.ex. utbildningsfrågor för språkminoriteter också borde tas upp inom Utbildningsdepartementet, inte bara Justitiedepartementet som idag bär huvudansvaret för minoriteterna. Sedan den 1 juli 2004 har minoritetspolitiken drivits inom enheten för demokratiutveckling, mänskliga rättigheter, folkrörelsefrågor och idrott (Ju/D) inom Justitiedepartementet (tidigare: enheten för integration och mångfald - Ju/IM) (Åkermark & Huss 2006:552; Hyltenstam & Milani 2004:9). Denna förändring kan förklaras med att:

”(o)morganisationen syftar enligt justitiedepartementet till att tydliggöra att minoritetspolitiken inte är en del av integrationspolitiken, utan tillhör området demokrati och mänskliga rättigheter.” (Hyltenstam & Milani 2004:9)

Tack vare detta skifte har det blivit tydligare att språkliga minoriteter bör få speciell uppmärksamhet med fokus på mänskliga rättigheter.

---

⁶¹ Minoritetsfrågor behandlas för närvarande framför allt hos Justitiedepartementet, förutom samiska frågor, vilka också behandlas hos Jordbruksdepartementet.

7.6 Europarådets minoritetsspråkskonventioner - uppbyggnad och innehåll

Minoriteternas ställning i Sverige var endast delvis politiskt reglerad innan staten ratificerade Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk den 9 februari 2000 (*The Framework Convention for the Protection of National Minorities* och *European Charter for Regional or Minority Languages*). Ramkonventionen, vilken undertecknades 1985, består av en rad allmänna principer som en stat som ratificerar denna ska förverkliga i sin regeringspolitik. Den innehåller ingen definition av en nationell minoritet, vilket innebär att staten själv måste bestämma vilka grupper som ska skyddas enligt avtalet. Ramkonventionen berör fler områden än stadgan i och med att den syftar till skydd inte bara för språk, utan också för minoriteternas kulturarv, historia, traditioner och religion. Språket utgör bara en del av människans identitet, vilket medför att en rad utomspråkliga rättigheter också omfattas av konventionen. Ramkonventionen faller inom ramen för skydd av grundläggande mänskliga rättigheter och garanterar bland annat följande fri- och rättigheter: yttrande-, tanke, samvets-, mötes-, förenings och religionsfrihet, skydd från diskriminering och våld samt yttrandefrihet på sitt minoritetsspråk. Den föreslår dock inga bestämda åtgärder för att skydda minoriteter som omfattas av konventionen.

Rent språkliga åtaganden finns framför allt i artikel 10, 11 och 14. Enligt artikel 10 bör parterna sträva efter att möjliggöra för alla intresserade att använda sitt minoritetsspråk, både i privata och offentliga sammanhang. I artikel 11 ger parterna den som tillhör en minoritet rätten att använda sitt förnamn och efternamn på minoritetsspråk, att sätta upp privata skyltar samt att sträva efter att använda traditionella gatunamn, ortnamn och liknande på minoritetsspråket. Rätten att få lära sig sitt minoritetsspråk behandlas i artikel 14 – om efterfrågan finns bör parterna sträva efter att säkerställa möjligheter till undervisning *på* eller *i* minoritetsspråket.

Den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk, vilken undertecknades 1992, erbjuder en rad förslag på hur man kan främja minoritetsspråk inom olika områden. En koncis sammanfattning av stadgans innehåll görs av François Grin (2003):

”The Charter is not about rights. It is not about standards. It is not about national minorities. It is not even about members of minorities. (...) The Charter is about *languages* – more precisely, the regional or minority languages of Europe – and about measures required for safeguarding their existence in the long run.” (Grin 2003:10)

Stadgans mål är därigenom att värna om historiska landsdels- och minoritetsspråk i Europa, av vilka många är utrotningshotade, med avsikt att bevara Europas kulturella rikedom och mångfald.

I del I, artikel 1 ges några huvuddefinitioner, däribland definitionen av *landsdels- eller minoritetsspråk*:

”i språk som av hävd används i ett visst territorium inom en stat av medborgare i den staten, som utgör en grupp, som till antalet är mindre än resten av befolkningen i den staten, och
ii som är annorlunda än det eller de officiella språken i den staten;
det innefattar inte vare sig dialekter av det eller de officiella språken i staten, eller språk som talas av invandrare.”

Termen *territorium* där *landsdels- eller minoritetsspråket* används som förekommer i definitionen av *landsdels- eller minoritetsspråk* beskrivs som:

”det geografiska område inom vilket detta språk är uttrycksmedel för ett så stort antal personer att det motiverar de olika åtgärder för skydd och främjande som avses i denna stadga.”

Slutligen avses med *territoriellt obundna språk*:

”språk som används av medborgare i en stat som avviker från det eller de språk som används av resten av befolkningen i den staten, men som, trots att de av hävd används inom den statens territorium, inte kan identifieras med en bestämd del av den.”

Europarådets stadga består av fem delar. Del I innehåller allmänna bestämmelser och definitioner samt åtaganden och åtgärder för konventionsstaterna. I Del I understryker man dessutom att åtaganden som en stat förbinder sig att fullgöra inte kan strida mot tidigare valda bestämmelser som redan är gällande och som är gynnsammare än konventionens bestämmelser. I del II listar man en rad mål och principer som staten förbinder sig att tillämpa på samtliga sina landsdels- eller minoritetsspråk. Eftersom denna del är obligatorisk har dessa bestämmelser en mer allmän karaktär, men de upprepas i del III i mer utförlig form, då varje stat kan välja de åtgärder som är mest lämpliga i konkreta fall. Dessa allmänna bestämmelser, som nämns i artikel 7 sammanfattas i prop. 1998/99:143 i följande punkter:

- ”erkännande av de landsdels- eller minoritetsspråk som finns i staten som ett uttryck för kulturell rikedom;
- respekt för varje landsdels- eller minoritetsspråks geografiska område, t.ex. när ny administrativ indelning av landet övervägs;
- åtgärder för att förenkla och/eller uppmuntra användningen av sådana språk såväl i tal som skrift, såväl i privata som i offentliga sammanhang;
- lämpliga åtgärder för undervisning och studier av och i landsdels- eller minoritetsspråk;
- främjande av studier och forskning om landsdels- eller minoritetsspråk vid universitet eller motsvarande läroanstalter;
- främjande av utbyte över nationsgränserna mellan grupper som talar landsdels- eller minoritetsspråk i identiskt samma eller liknande former” (Prop. 1998/99:143, s.16).

Del III omfattar mer detaljerade bestämmelser gällande skydd av språk med historisk geografisk anknytning. Bestämmelserna väljs individuellt av parterna. Att varje medlemsstat kan uttala sig för konkreta bestämmelser möjliggör att man kan tillämpa stadgan på den nivå som bäst passar i enskilda fall. Stater som har ratificerat stadgan förbinder sig att välja minst 35 punkter för varje landsdels- eller minoritetsspråk, av de 68 förslag som presenteras i del III, där minst tre ska komma från artikel 8 (utbildning) och artikel 12 (kulturell verksamhet och kulturella inrättningar) och en från artikel 9 (rättsväsendet), artikel 10 (förvaltningsmyndigheter och samhällsservice), artikel 11 (massmedia) och artikel 13 (ekonomiska och sociala förhållanden). Sista artikeln i del III handlar om utbyte över gränserna och dessa förslag är inte obligatoriska. Del IV behandlar regler kring Europarådets övervakning och stadgans tillämpning medan del V innehåller slutbestämmelser angående stadgans undertecknande och ratificering.

De åtgärder som nämns i del III varierar från mycket allmänna t.ex. enligt artikel 8a förbinder sig parterna: iv) *om myndigheterna saknar direkt behörighet beträffande förskoleundervisning, att gynna och/eller uppmuntra tillämpning av de åtgärder som avses i i) iii)* till mer konkreta i) *att tillhandahålla förskoleundervisning på ifrågavarande landsdels- eller minoritetsspråk*. Varje stat kan därför välja till vilken grad stadgan ska implementeras i varje enskilt fall och i vilka geografiska områden minoriteter ska få särskilt starkt skydd. Hur stater fullgör sina plikter granskas av två kommittéer: en rådgivande kommitté (*advisory committee*) som tar ansvar för ramkonventionen och en expertkommitté (*expert committee*) som ansvarar för språkstadgan.

7.7 Älvdalskans väg mot att bli erkänd som ett minoritetsspråk

Sedan 2000, då Sverige ratificerade stadgan, har representanter från Älvdalens kommun och organisationen *Ulm Dalska* också strävat efter att få älvdalska erkänd som minoritetsspråk. Europarådets språkliga expertkommitté har många gånger uppmanat den svenska regeringen att ta ställning i detta ärende. Båda parterna, delegationen från Älvdalens kommun såväl som expertkommittén, träffades i september 2005 under kommitténs ”on-the-spot” besök i Sverige. Till följd av detta står det i rapporten att: ”The Committee of Experts encourages the Swedish authorities to examine this question and to return to it in the next periodical report” (ECRML [2006], §24-26). Den 16 oktober 2006 skrev riksdagsledamoten Kenneth Johansson en motion om att älvdalskan bör erkännas som minoritets- eller landsdelspråk (se Bilaga 8). Johansson hänvisar i denna motion till älvdalskans särart, dess historia och det nyuppväckta intresset för sitt språk bland älvdalingarna. Motionen blev avslagen.

En älvdalsk delegation kom till Stockholm för andra gången i februari 2008 och besökte regeringens integrations- och jämställdhetsminister för att åter föra fram frågan om det eventuella erkännandet av älvdalskan som minoritetsspråk. Delegationen bestod av kommunalrådet Myr Herbert Halvarsson, kultur- och fritidsberedningens ordförande Peter Nygren och språkvetaren Yair Sapir (Rehnström 2008). Älvdalingarnas önskemål har således blivit uppmärksammade inte bara på det lokala planet (kommunen) utan också på det statliga (regeringen) och på det europeiska planet (Europarådet). I april 2008 ställde Europarådets expertkommitté en älvdalskrelaterad fråga i en enkät skickad till regeringen:

”Please inform the Committee of Experts whether any specific measures have been taken to clarify if Elfdalian/Älvdalska corresponds to the definition of a regional or minority language contained in Article 1.a. of the Charter.” (2nd Report of the Committee of Experts, §26)

Regeringens svar från den 28 april 2008 betonar att myndigheterna och Älvdalens kommun redan har fört ett samtal i denna fråga, men att inget beslut har fattats än:

“Over the last years the Government Offices have had an ongoing dialog with representatives of the Elfdalian community. In February 2008 representatives of the Ministry of Integration and Gender Equality met with representatives of the municipality of Älvdalen and Ulum Dalska (an organization for the protection and promotion of Elfdalian). The current situation and needs of Elfdalian were discussed during this meeting. The arguments for recognizing Elfdalian as a regional or minority language will be given further consideration in the Government’s ongoing process of reforming the Swedish policy on national minorities.”

I och med att det tidigare förslaget inte hade fått något politiskt stöd, väckte riksdagsledamoten Kenneth Johansson sin andra motion *Bevarande av älvdalskan* i september 2009 (se Bilaga 9). Förslaget till riksdagsbeslut var likadant som vid första motionen:

”Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att älvdalskan bör erkännas som minoritets- eller landsdelsspråk i Sverige enligt Europarådets fördrag.”

Kenneth Johanssons argumentation är att älvdalskan är ett språk, vilket också bekräftas av en rad experter, att älvdalingar bör garanteras grundläggande mänskliga rättigheter (t.ex. rättighet till modersmålsundervisning), att älvdalskan bör bevaras i och med att den utgör en del av det svenska kulturarvet. Slutligen hänvisar Johansson till Europarådets uppmaningar om att reda ut älvdalskans ställning i Sverige och till definitionen av landsdels- eller minoritetsspråk, vilken den anses uppfylla.

Denna motion, lika som motionen 2006/07:K203, bemöttes också med avslag. I konstitutionsutskottets betänkande 2009/10:KU30 motiveras detta beslut med att stadgan inte innefattar dialekter av det svenska språket. Expertkommittén uppmanade visserligen i sin rapport (ECRML 2006) svenska myndigheter att klargöra älvdalskans ställning, men detta upprepades inte i dess rekommendationer till Sverige angående stadgans implementering, varken år 2006 eller 2009. Utskottet medger att folkmålen, såsom älvdalska, otvivelaktigt utgör en viktig del av bygdens kultur och historia och därför borde bevaras, men tillämpningen av minoritetsspråkskonventionen på folkmålen ”strider mot konventionens syfte som är att stärka minoritetsspråkens ställning i det offentliga livet, såsom hos domstolar och myndigheter” (bet. 2009/10: KU30, s.8). Regeringen tillägger också att det finns andra organisationer än statliga myndigheter, som bör fortsätta att bedriva arbetet runt älvdalskans bevarande som till exempel *Institutet för språk och folkminnen* eller själva *Älvdalens kommun*. För att stödja dessa initiativ behöver älvdalskan inte ha status av ett minoritetsspråk (Prop. 2008/09:58, s.62).

7.8 Älvdalskan i ljuset av språkstadgan

Stadgans tillämpning i älvdalskans fall grundar sig i största grad på avgörandet om målet bör betraktas som en svensk dialekt eller som ett separat språk. Nästa steg skulle vara avgörandet om älvdalskan uppfyller kriterierna för minoritetsspråk enligt Europarådets bestämmelser. Stadgan urskiljer redan i sin titel två typer av språk som behöver stödjas: landsdels- och minoritetsspråk. Stadgans innehåll separerar dock inte de två kategorierna, utan det anges bara en gemensam definition. Ett av möjliga alternativ att bevara älvdalska vore därför att erkänna den som landsdelsspråk. Denna strategi har använts bland annat i Tyskland (för lågtyska) och i Polen (för kasjubiska) (se också Wicherkiewicz 2003, 2010). De har avsiktligt använt de två termerna separat för att kunna erkänna de språkvarieteter som inte direkt kan klassificeras som minoritetsspråk och vars status länge har diskuterats. Dessa språkvarieteter delar en rad gemensamma drag: de är besläktade med sitt motsvarande majoritetsspråk, de brukar användas endast lokalt, framför allt av äldre generationer, de förekommer inte i undervisningen och i rikstäckande medier, litteraturen på dessa språk omfattar för det mesta barnlitteratur, poesi och lokala berättelser. Dessutom karakteriseras de båda grupperna av en stark regional och/eller etnisk identitet, där språket utgör identitetens huvudmarkör och de vill därigenom inte bli uppfattade som en nationell minoritet (Wicherkiewicz 2003:474). I Sveriges fall skulle man därför också kunna införa en uppdelning i landsdels- och minoritetsspråk. Till minoritetsspråk skulle man då kunna räkna språk som talas av folkgrupper med tydlig nationell identitet d.v.s. de språk som redan idag omfattas av stadgan, medan man som landsdelsspråk skulle kunna betrakta älvdalskan, med dess särart samt älvdalingarnas regionala identitet.

Att ett visst mål kan betraktas som ett språk snarare än en dialekt är mer en politisk än lingvistisk fråga och inga fasta och universella regler kan tillämpas. Med tanke på att detta beslut baseras på så vacklande principer borde man kanske fokusera mer på konkreta behov som språkgrupperna uttrycker, snarare än att fastna vid oppositionen ”språk-dialekt”. Själva definitionen av minoritetsspråk som används i Stadgan anses vara ganska allmän. Älvdalska kan utan tvekan räknas till de språk som ”av hävd används i ett visst territorium inom en stat av medborgare i den staten, som utgör en grupp, som till antalet är mindre än resten av befolkningen i den staten” och som ”är annorlunda än det eller de officiella språken i den staten”. Detta språk har dock alltid klassificerats som en dialekt, trots sina säregna språkliga drag, och älvdalingarna har aldrig visat några starka strävanden efter att bilda en egen etnisk

grupp. Problemet med etnicitet kan därigenom utgöra ett ytterligare kriterium som inte uttrycks explicit i definitionen (se också Steensland 1986).

En mer detaljerad definition föreslog Minoritetsspråkskommittén i propositionen *Nationella minoriteter i Sverige* (Prop. 1998/99:143) (se kap. 7.5). Denna definition tar upp fler kriterier, som en grupp måste uppfylla för att bli erkänd som en minoritet, än de som presenteras i språkstadgan. I enlighet med propositionens definition måste gruppen ha en mindre dominerande ställning i samhället och detta gäller såväl dess antal, struktur som sammanhållning. Dessutom måste gruppen kännetecknas av utmärkande särdrag när det gäller antingen religion, språk, traditioner eller kultur, karakterisera sig av tydlig självidentifikation och slutligen ha långvariga band med Sverige. Dessa kriterier går sålunda utöver de kriterier om antal och språklig avlägsenhet från majoriteten, som stadgans definition baseras på. Den utvidgade definitionen från Prop. 1998/99:143 kan alltså tillämpas på äldalskan och äldalingarna och därmed skulle det ha varit rättfärdigat att inkludera äldalingarna som språkminoritet i Sverige. Man kan således förmoda att minoritetsspråkskommittén redan 1998 lät sig vägledas av principen om etnicitet, vilket upprepades 2000 då Sverige ratificerade språkstadgan.

7.8.1 Argument för och mot äldalskans erkännande

I diskussioner kring äldalskans erkännande som minoritetsspråk i Sverige upprepas vissa motargument. Först och främst betonar man det ringa antalet äldalska talare samt det begränsade territorium där man talar detta mål. Dessutom uttrycker vissa forskare sin rädsla för att eftersom det inte finns en gemensam äldalska, utan snarare en grupp av äldalska dialekter, skulle erkännandet av bara en variant kunna leda till försvinnandet av andra varianter. Äldalen är en heterogen kommun, där inte bara äldalingar utan också samer och folk som talar dialekter av norsk karaktär bor. Att erkänna äldalskan skulle därigenom kunna ”medverka till en språklig barriär genom kommunen Äldalen” (Reinhammar 2007:81).

Mot äldalskans erkännande talar också det faktum att äldalskan alltid har betraktats som en svensk dialekt, trots att den är så svårbegriplig för svensktalande människor. Man kan dock ställa en fråga: ”Var går gränsen mellan språk och dialekt över huvud taget?” (se också Dahl 2007:79). De andra målen i ovansiljan, som har så mycket gemensamt med äldalskan, skulle fortfarande betraktas som svenska dialekter, trots det nära släktskapet med minoritetsspråket

älvdalska. Man kan konstatera att om älvdalskan får status av ett minoritetsspråk borde andra avvikande dialekter också få samma rättigheter.

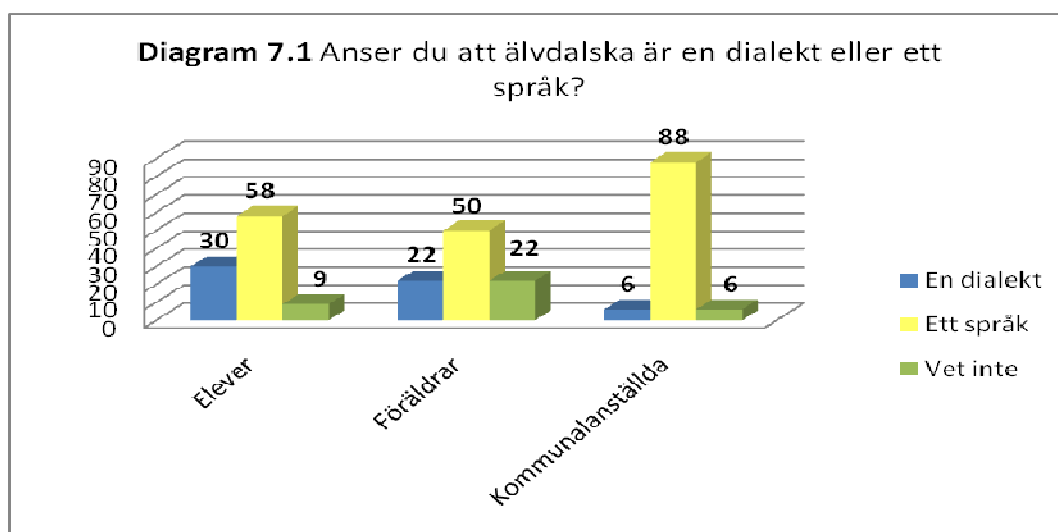
Genom att ratificera språkstadgan åtar sig staten att erbjuda undervisning på minoritetsspråket, liksom att garantera minoritetsspråkstalande tjänstemän, översättare och tolkar. Dessa initiativ möts dock ofta med motstånd från myndigheterna när det gäller numerärt små språk som till exempel älvdalska. Stadgan kan emellertid ses mer som en bas för vidare arbete kring älvdalskans bevarande. Eftersom stadgan erbjuder endast en lista med förslag, av vilka varje medlemsstat kan välja de förslag som bäst fullföljer språkets behov, behöver man inte frukta att från och med ratificeringen ska till exempel allt undervisningsmaterial vara på älvdalska. Stadgan systematiserar bara olika möjligheter och anger förslag. När man väl har valt förslag åtar man sig att uppfylla alla dessa krav.

Var och en som idag kan älvdalska kan också svenska. Därför vore det orimligt att tvinga folk att alltid prata älvdalska i offentliga sammanhang. Uppvisar man dock en vilja att bli bemött på det lokala målet borde man ha rätt till det. Älvdalskans erkännande som ett minoritetsspråk skulle framför allt leda till dess införande i undervisningen. Modersmålsundervisning kan inte ske på bekostnad av majoritetsspråket svenska, och av den anledningen borde man stödja barnens inläring både på svenska och älvdalska. Älvdalskan i skolan har i dag en mycket lättare start då den redan finns i skriftlig form. Den nya älvdalska ortografin och de nya skrivreglerna kan utgöra en bra förutsättning för den framtida växlingen i status - från en dialekt till ett språk.

Älvdalskans erkännande kan i fortsättningen framför allt bidra till att höja målets status, att väcka samhällets uppmärksamhet och förstärka älvdalingarnas självkänsla. Att införa älvdalskan i domstolar eller hos andra myndigheter spelar idag en underordnad roll. Vad som behövs är snarare att hos älvdalingarna själva väcka ett inre behov av att bevara sitt språk. Bevarandet av språket underlättas om man får resurser – finansiell hjälp för kulturella aktiviteter, utbildning, publikationer o.s.v. Ett erkännande enligt stadgan kan dock inte vara ett mål i sig utan kräver ytterligare arbete för att uppfylla de valda kraven. Dessa krav bör dessutom vara en utmaning som verkligen hjälper till att bevara hotade språk och därför bör man välja de förslag som inte står nederst på listan. Stadgans fördelar då den tillämpas på älvdalska är framför allt att språket i sig, inte bara älvdalingarna som folkgrupp, skulle få nya möjligheter att bli uppmärksammat på olika nivåer – såväl på den lokala, statliga som europeiska nivån. Den flexibilitet som stadgan karakteriseras av skulle göra det möjligt att vidta konkreta revitaliseringssteg, som skulle gynna älvdalskan på bästa sätt.

Sverige har åtagit sig att ”ta hänsyn till de behov och önskemål som uttrycks av de grupper som använder sådana språk (landsdels- eller minoritetsspråk)” (Stadgan, Del II, artikel 7, §4). Om älvdalskan hade blivit erkänd som ett minoritetsspråk skulle staten behöva granska framför allt undervisningsfrågan och i enlighet med de vuxna informanternas önskemål i denna undersökning införa älvdalskan i undervisningen (jfr: Diagram 4.10). I och med att majoriteten av de utfrågade informanterna anser att älvdalskan borde undervisas i skolan, skulle stadgans ratificering kunna förverkliga detta önskemål. Minoriteter har det ofta svårt att synas, deras röster hörs inte och de måste rivalisera med majoritetsgrupperna för att få tillräckligt finansiellt stöd och uppmärksamhet (se också Gröndahl & Huss 2010). Språkstadgan är därför ett lämpligt forum för att kunna synas och höras i större utsträckning, förutsatt att minoritetsgrupper får möjlighet till inflytande i egen sak.

Till fördel i avgörandet om älvdalskans status talar slutligen älvdalingarnas egen uppfattning i frågan om den bör betraktas som ette språk eller som en dialekt. Majoriteten av mina informanter anser nämligen älvdalskan vara ett språk – från 50 % av föräldrar, 58 % av elever upp till 88 % av kommunalanställda (Diagram 7.1). Man kan dessutom konstatera att älvdalingarna hyser i stort sett bestämda åsikter när det gäller målets status eftersom endast enstaka informanter har valt alternativet *vet inte*.

Älvdalskans erkännande som ett regional- eller minoritetsspråk skulle därför motsvara älvdalingarnas egen uppfattning när det gäller dess status.

7.8.2 Övriga möjliga lösningar för älvdalskans bevarande

Att älvdalskans erkännande väcker debatt såväl bland politiker, språkforskare och samhället utgör egentligen en reklamkampanj för detta mål. Även om staten inte kommer att godkänna älvdalskan som ett nytt minoritetsspråk i Sverige, har den redan fått en del uppmärksamhet i medier och upphört att vara anonym för de flesta svenskar. Språkdebatten har förstärkt självkänslan hos målets talare, då man märkt att älvdalskan inte är något skamligt ämne längre. Det finns dock ingen direkt koppling mellan den höjda medvetenheten hos målets användare och deras verkliga språkvanor då älvdalskan fortfarande talas framför allt av en del äldre människor (se kap. 2.3.1).

Som Olle Josephson (2007) uttrycker det: "(e)tt språk kan överleva utan statlig reglering men inte utan folklig aktivitet" d.v.s. oavsett hur mycket stöd utifrån ett mål får, garanterar detta inte dess överlevnad om talarna själva inte vill det och gör något för sitt modersmål (Josephson 2007:91). Liknande ord finns i rapporten *Kunskap för egenmakt* (2010):

"språkets öde (ligger) hos talarna, inte hos samhället eller staten. Enligt hans [Morottajas] filosofi måste det finnas en önskan bland talarna själva att rädda språket och de måste själva skrida till verket om det långtgångna språkbytet kan hejdas." (Gröndahl & Huss 2010:25)

Men som man kan observera idag, har älvdalskan ringa chanser att bevaras endast med dagens engagemang från talarnas sida. I mina enkäter saknas det en direkt fråga angående informanternas önskan att bevara älvdalskan, men det finns en fråga om de tror att målet kommer att överleva, vilket indirekt kan syfta på deras önskemål att rädda det (se Diagram 6.19). Både resultatet som presenterades i Diagram 6.19 och utförliga förklaringar har visat att åtminstone vuxna informanter anser att älvdalskan kommer att överleva, vilket kan innebära att älvdalingarna själva är i stånd att delta i denna process. Mångårig erfarenheten av revitaliseringsproblematik har visat att:

"(d)et kan vara svårt för enskilda människor eller grupper att själva vända en språkbytesprocess och ett starkt stöd från samhällets sida behövs för att strävandena ska få en bärkraftig grund och leda till varaktiga resultat." (Gröndahl & Huss 2010:20).

Enskilda älvdalingars vilja och engagemang borde därför stödjas av ytterligare initiativ på den politiska nivån, så att revitaliseringen kan pågå både på individ- och samhällsplanet.

Om älvdalskan inte blir erkänd som minoritets- eller landsdelsspråk enligt Europarådets handlingar, skulle den kunna stödjas genom en svensk dialektpolitik; en politik av en mer välplanerad typ än den som förekommer idag. Kunskapen om svenska dialekter förvaltas idag av den statliga myndigheten *Institutet för språk och folkminnen (SOFI)*, där man samlar och arkiverar material rörande alla svenska dialekter. SOFI bedriver emellertid ingen direkt aktiv bevarandepolitik, utan dokumenterar bara dialekterna, vilket endast indirekt bidrar till deras överlevnad.

Älvdalskan behöver mer konkreta planer som skulle kunna förverkligas i kommunen, bland själva befolkningen. Visserligen behöver älvdalskan bättre dokumentering, som en garanti för framtida generationer att de kommer att få möjlighet att lyssna på inspelningar och läsa texter på ävdalska. Ännu viktigare borde det dock vara att försöka föra älvdalskan vidare till de nya generationerna, genom aktiv användning av målet i såväl hem- som skolmiljö. Man borde införa undervisning i älvdalska redan i förskolan och fortsätta även med vuxna språkintresserade personer. Gröndahl & Huss (2010) anger några exempel på kurser som organiserats inom det enaresamiska området i Finland och som syftar till att engagera både barn och vuxna. Dessa aktiviteter har form av bland annat språkläger, ”språkbo”, skrivarseminarier. Älvdalingarna skulle kunna ta exempel ifrån dessa initiativ, utan att behöva bli erkända som en minoritetsgrupp. I älvdalskans fall kan man dessutom dra fördel av folkbildningen, som är högt utvecklad i Sverige, och anpassa program i folkhögskolor och studiecirkel till målets bevarande i och med att:

”folkbildningen (kan) ses som en synnerligen lämplig arena där innovativa och flexibla lösningar kan tillämpas när det gäller att hitta former att stärka de nationella minoriteternas (...) villkor i samhället.” (Gröndahl & Huss 2010:19)

I dagens läge finns det ingen folkhögskola som skulle kunna erbjuda någon form av undervisning om/på/i älvdalska, inte ens de folkhögskolor som ligger närmast Älvdalen, nämligen Mora och Malungs folkhögskola.

Älvdalsk undervisning kan uppfattas som en ny användningsdomän, vilket ytterligare kan utökas med officiella sammanhang så som medier, kyrkan och liknande. Språklig revitalisering står oftast i förbindelse med kulturell revitalisering genom att det skapas nya litterära verk, musik och filmer på det lokala målet. Av den dubbla anledningen borde alla kulturella aktiviteter också få extra stöd. Sist men inte minst, behöver man för dessa kulturella ändamål ha ett standardiserat skriftspråk med normerade regler. Standardiseringen kan

dessutom nyttjas inom myndighetsspråket och därigenom, som redan har påpekats, vinna nya användningsdomäner.

Revitaliseringsprojekt flätar sålunda samman och därför behöver man en genomtänkt plan och en klar bild av vilken nivå man vill uppnå när överlevnadsfrågor diskuteras. Fishmans skala kan därför underlätta planeringen och strukturera olika steg i revitaliseringsarbetet. För älvdalskan gäller det att i dagens läge först och främst aktivera barn och ungdomar genom lämplig undervisning (Stadium 4) och övertyga vuxna om att kunskaper i älvdalska kan vara till nytta i det vardagliga livet (Stadium 3). Revitaliseringsarbetet bör dessutom engagera inte bara språkforskare utan också lokala politiker och älvdalingarna själva, vilket redan har tagit sitt uttryck i bildandet av den lokala ideella föreningen *Ulum Dalska*. Detta initiativ är ett typiskt exempel på "institutionalisation of minority representation" som är en vanlig tendens bland minoritetsgrupper de senaste åren (Åkermark & Huss 2006:561).

Huvudmål för revitaliseringsarbetet i Älvdalen, liksom i de flesta fall där hotade små språk vill bevaras, är att engagera flera generationer och få dem att samarbeta för målets skull. Det finns större chanser till framgång om talarnas egna resurser tas i bruk och om man kompletterar det med finansiellt stöd utifrån (se också Gröndahl & Huss 20010; Grenoble & Whaley 2006; Hinton & Hale 2001). Revitaliseringen bör dessutom sträva efter att förändra attityderna både bland talarna själva och i hela samhället, samt höja målets status. Först då kan man förvänta sig att uppnå tillfredställande resultat.

8 Avslutning

8.1 Sammanfattning

Jämförelse av min undersökning med Hultgrens undersökning (1983b) visar att antalet måltalande älvdalingar ständigt minskar. Förutom den numerära reduceringen har en förändring skett i fördelningen av måltalande personer beroende på deras ålder. Den mest märkbara reduceringen har skett bland barn och ungdomar. Detta har lett till att älvdalskan idag kan placeras på stadium 7 enligt Fishmans skala, vilket innebär att de flesta talare är över barnafödande ålder och att de bara delvis överför målet till nästa generation. Av den anledningen borde man prioritera undervisning i älvdalska som det första steget i revitaliseringsprocessen. Undervisning i älvdalska skolor har relativt stora chanser att lyckas tack vare den nya ortografin, de ökade läs- och skrivfärdigheterna i samhället (stadium 5) och den positiva inställningen till sitt mål som majoriteten av befolkningen i Älvdalen kännetecknas av.

I och med att antalet måltalande personer har minskat har det blivit allt vanligare att man oftare umgås med icke-dialektalande än med dialektalande. Idag kodväxlar älvdalingarna beroende på *vem* de pratar med, inte *vad* de pratar om. Det finns dock vissa sammanhang där man använder majoritetsspråket svenska snarare än det lokala målet, trots att älvdalingarna själva påstår att det inte finns några sammanhang där bruket av älvdalska skulle vara olämpligt. Officiella sammanhang som t.ex. lektioner i skolan, universitet, politiska möten, lokal radio och TV samt kyrkan anses av mindre än 15 % av mina informanter vara lämpliga ställen att prata älvdalska.

Älvdalskan talas visserligen inte i så stor utsträckning i Älvdalen, men älvdalingarna uppvisar en positiv inställning till sitt mål. Det förekommer inte längre någon skamkänsla när man talar dialekt. Informanternas subjektiva estetiska värderingar kring älvdalska är mycket jämförbara med deras motsvarande värderingar kring det svenska språket, vilket bekräftar att det lokala målet inte uppfattas som något sämre än majoritetsspråket. Problemet är dock att man inte ser några mätbara fördelar med att tala detta mål. Målet spelar nuförtiden endast en symbolisk roll. Älvdalingar har, trots allt större påverkan från omvärlden, lyckats bibehålla sin älvdalska särprägel och "att vara älvdaling" känns fortfarande ganska viktigt.

Enkätresultaten tyder på att älvdalskan nog inte längre är huvudmarkören för den älvdalska identiteten, men det utgör en väsentlig del.

De förändrade attityderna till älvdalskan, som man kan observera i Älvdalen idag, är en bra förutsättning för vidare arbete kring målets bevarande. Man har försökt sprida kunskap om älvdalskans betydelse och dess nuvarande situation, bland annat under första och andra konferensen om älvdalska (18-19 juni 2004 resp. 12-14 juni 2008, Älvdalen). Dessutom har *Rådjärum*, *Älvdalska Språkrådet* utarbetat en enhetlig älvdalsk ortografi, allt fler artiklar publiceras i de lokala tidskrifterna *Dalskum* och *Skansvakten* och allt fler böcker ges ut. Älvdalskan syns dessutom bättre tack vare två- och enspråkiga skyltar som sätts upp runt omkring i kommunen. Bruket av det lokala målet belönas med språkpriset *Övdals-byönn* och *Besparingskogens språkstipendium Ulum Dalska*. Organisationen Ulum Dalska anordnar dessutom olika språkorienterade aktiviteter med syfte att väcka intresse hos såväl den måltalande som den icke-måltalande befolkningen i Älvdalen.

Älvdalingarnas önskemål att bevara sitt språk överensstämmer ofta inte med deras verkliga beteende. Mina informanter uppvisar generellt en stor vilja att skydda och främja älvdalskan, samtidigt som det är allt vanligare att man inte lär sig detta mål. Föräldrarna uttrycker sin oro över att älvdalskan snart kan dö ut, men ändå är det väldigt få som använder den i samtal med sina barn. Detta dubbla beteende som redan tidigare observerats av Hultgren (1983b) och Helgander (bl.a. 2004), bekräftas i min undersökning. Trots att graden av medvetenhet har ökat, upprepar man samma beteendemönster.

Älvdalskans erkännande som minoritetsspråk enligt *Europarådets stadga om landsdels- eller minoritetsspråk* uppfattas bl.a. av Ulum Dalska som ett viktigt steg i dess revitaliseringsprocess. Den upphöjning av målets status, som skulle följa av ett sådant erkännande, skulle hjälpa till att bevara älvdalskan i och med att den skulle kunna få mer resurser – till undervisningen, till utvecklingen av litteraturen, till kulturella aktiviteter och liknande. Ett erkännande av målet skulle således medföra konkret finansiellt stöd, såväl som en större uppmärksamhet utanför Älvdalen. I älvdalskans fall strävar man särskilt starkt efter detta erkännande eftersom det inte finns någon annan välfungerande språkpolitik i Sverige som värnar dialekter. Representanter från Älvdalens kommun har hittills skickat två motioner till riksdagen; båda har dock bemötts med avslag. Termen *minoritetsspråk* vållar dock mycket diskussion. Man skulle därför kunna följa Tysklands eller Polens exempel och erkänna älvdalska som landsdelspråk, i likhet med lågtyska och kasjubiska. På detta sätt skulle man kunna betona älvdalskans regionala egenart och regionala identitet utan att behöva skapa någon etnisk älvdalsk identitet, vilket strider mot älvdalingarnas självuppfattning.

8.2 Studiens implementering

Denna språksociologiska studie är bara ett steg i de eventuella revitaliseringsprocesserna i Älvdalen. Den pekar på vilka områden man borde undersöka vidare för att få en bättre helhetsbild över älvdalska. Eftersom Europa (för att bara fokusera på *en* världsdel) karakteriseras av en stor språklig mångfald, och det samtidigt är allt svårare att bevara denna mångfald i och med befolkningens allt större rörlighet och tätare mellanmännsliga kontakter, behövs liknande analyser för flera andra mindre språkvarieteter. Älvdalskan representerar den grupp av språkvarieteter som kraftigt avviker från standardspråket, som talas i ett visst land och som utgör ett slags varumärke i sig, men som talas av allt färre människor och därigenom kan räknas som ett hotat mål. Dess styrka ligger emellertid i det faktum att Älvdalens befolkning fortfarande känner relativt stor känslöbindning till sitt mål, fast det snarare spelar en symbolisk roll. Denna studie kan därför tillämpas på andra hotade mål som har status av dialekt. En liknande situation råder till exempel för vallonska i södra Belgien, liviska i västra Lettland, vöru i Estland, asturiska i Spanien och schlesiska i sydvästra Polen.

Alla dessa mål har ett stort symboliskt värde, framför allt för den minoritetsgrupp som talar målet, men de spelar också en viktig roll för hela majoritetssamhället. Tack vare dessa små mål stärker man den språkliga variationen och den kulturella rikedom som dessa mål är en del av. Att revitalisera älvdalska, vallonska, liviska o.s.v. sammanförs med att ge stöd åt den lokala gemenskapen och bibehålla deras identitetskänsla och medvetande. Eftersom älvdalskan, såväl som alla andra lokala mål, utgör ett stort kulturvärde, har jag inte försökt avgöra om den bör betraktas som ett språk eller som en dialekt, utan jag fokuserar mest på det revitaliseringsarbete som kan utföras oberoende av målets status. Älvdalskans aktuella ställning gör att jag skulle ha kunnat använt termen ”en hotad dialekt”. Den nya termen skulle dock inte ha påverkat de förslag och idéer som presenteras i detta arbete. En upphöjning av älvdalskans status genom att erkänna den som landsdels- eller minoritetsspråk, vore ett medel för att få högre prestige både på det lokala planet och inom hela staten utan att behöva betrakta älvdalingar en etnisk minoritet. Dessa projekt och initiativ skulle kanske få en annan form om Sverige hade en välfungerade dialektpolitik. Eftersom det inte finns någon svensk dialektpolitik måste man söka andra alternativ för älvdalskans stöd och dessa alternativ har jag samlat i detta arbete.

9 Sammanfattning på polska / Streszczenie

9.1 Elwdalski – informacje ogólne

Rozprawa „Język/dialekt elwdalski⁶²: między śmiercią a rewitalizacją” zawiera socjolingwistyczną analizę obecnego stanu etnolektu elwdalskiego. Elwdalski ma obecnie status dialektu i posługują nim ok. 2500 osób w środkowej Szwecji w prowincji Dalekarlia (*Dalarna*) w gminie Älvdalen (*Älvdalens kommun*). Fonetykę, składnię oraz morfologię elwdalskiego cechują zarówno archaizmy, jak i liczne innowacje, które powodują, że jest on praktycznie niezrozumiały dla osób szwedzkojęzycznych. Cechy językowe oraz odrębna kultura Elwdalczyków, a także zmniejszająca się liczba użytkowników sprawiły, że podjęto kroki zmierzające do podwyższenia statusu elwdalskiego i uznania go za język mniejszościowy w zgodzie z zaleceniami Europejskiej Karty Języków Regionalnych i Mniejszościowych (*European Charter for Regional or Minority Languages*). W niniejszym streszczeniu używam terminu *etnolekt* w odniesieniu do elwdalskiego, aby uniknąć rozstrzygnięcia, czy jest on dialektem czy odrębnym językiem. Rozstrzygnięcie tej kwestii nie jest bowiem głównym celem rozprawy. Zdaję sobie jednak sprawę, że termin *etnolekt* również nie definiuje w pełni pozycji elwdalskiego.

Specyfika elwdalskiego wiąże się między innymi z jego wewnętrznym zróżnicowaniem – praktycznie każda wieś mówi swoim dialektem, stąd wyróżnia się jego 12 odmian. Trudności ze zrozumieniem są spowodowane również licznymi archaizmami – zachowały się między innymi kategoria przypadku oraz dawna dystynkcja rodzajowa, bogata koniugacja, samogłoski nosowe, trzy długości sylaby oraz liczne archaizmy leksykalne. Wśród innowacji językowych warto wymienić dyftongizację oraz apokopę. Wszystkie te cechy odróżniają elwdalski od innych szwedzkich dialektów, jak i języka ogólnonarodowego.

Poprzednie badania dotyczące elwdalskiego koncentrowały się przede wszystkim na jego historii oraz strukturze gramatycznej. Niniejsza praca skupia się natomiast na socjolingwistycznych aspektach, ze szczególnym uwzględnieniem procesów rewitalizacyjnych, które można zastosować, aby zachować ten zagrożony etnolekt. Analizę opieram na własnych badaniach ankietowych, które przeprowadziłam w 2008 roku wśród 53 uczniów klas 7 i 8 w szkole podstawowej Älvdalsskolan. Otrzymałam również 18

---

⁶² W poprzednich pracach stosowałam pisownię zbliżoną do oryginału - „älwdalski”. W niniejszej pracy wprowadziłam jednak spolszczoną pisownię „elwdalski”.

wypełnionych ankiet od rodziców przebadanych uczniów oraz od 18 pracowników Urzędu Gminy. Niski odsetek wypełnionych ankiet przez nauczycieli z Älvdalsskolan oraz nauczycieli przedszkolnych nie pozwolił mi włączyć tych odpowiedzi do analizy. Badania ankietowe uzupełniłam dłuższymi wywiadami z 14 mieszkańcami gminy Älvdalen. Moje badania stanowią powtórzenie badań Svena Hultgrena (1983). Takie diachroniczne podejście pozwala zaobserwować zmiany w użyciu elwdalskiego oraz w stosunku użytkowników do etnolektu na przestrzeni ponad 30 lat.

Dzisiejsi użytkownicy elwdalskiego to przede wszystkim osoby starsze: w grupie osób powyżej 50. roku życia posługuje się nim 60%, podczas gdy w grupie młodzieży między 15. a 20. rokiem życia 20%, a wśród dzieci poniżej 15. roku życia zaledwie 5% (Larsson *et al.* 2008). Moje badania wykazały, że 34% uczniów oraz 50%⁶³ rodziców potrafi mówić po elwdalsku, podczas gdy w połowie lat 70-tych, kiedy to Hultgren przeprowadzał swoje ankiety, elwdalskim posługiwało się 82% uczniów i 87% rodziców. Spadek liczby osób posługujących się etnolektem możemy zatem zaobserwować w każdej grupie wiekowej, jednakże najbardziej wyraźny jest on wśród dzieci i młodzieży szkolnej.

Badania Hultgrena wykazały, że elwdalskim posługuje się więcej mężczyzn niż kobiet, zarówno w grupie uczniów, jak i rodziców. Obecnie różnice te obserwujemy już tylko wśród dorosłych informantów, podczas gdy w grupie uczniów odsetek chłopców i dziewcząt posługujących się elwdalskim jest porównywalny. Znajomość elwdalskiego wśród dzisiejszej młodzieży nie jest zatem warunkowana przez płeć. Możemy jednak zaobserwować znaczne różnice biorąc pod uwagę pochodzenie respondentów. 83% posługujących się etnolektem uczniów urodziła się na terenie gminy; wśród rodziców tylko 56% urodziło się na terenie gminy, a 44% przeprowadziło się do Älvdalen z innych części Szwecji. Jeszcze 30 lat temu zamieszkanie w gminie Älvdalen wiązało się zatem w większym stopniu z opanowaniem lokalnego etnolektu, aniżeli dzieje się to dzisiaj.

---

⁶³ Różnica między danymi zaprezentowanymi w Larsson *et al.* (2008) a moimi wynika prawdopodobnie z różnych metod badawczych.

9.2 Pozycja elwdalskiego na skali Fishmana GIDS

Ze względu na zmniejszającą się sukcesywnie liczbę użytkowników oraz dziedzin użycia, elwdalski możemy traktować dziś jako etnoлект zagrożony. Stopień jego zagrożenia analizuję przy pomocy ośmiostopniowej skali Fishmana GIDS (*Graded Intergenerational Disruption Scale*), którą zmodyfikowałam o dodatkowy składnik związany z nowymi technologiami w procesach rewitalizacyjnych tj. komputeryzacją, Internetem, mediami (Fishman 1990, 1991, 2001). Powtórzone badania Hultgrena analizuję zatem w nowym kontekście, opierając się głównie na skali Fishmana. Na skali umiejscowiłam również języki lapońskie, język karelski oraz kaszubski, których droga do uznania za języki regionalne czy mniejszościowe może być przykładem dla entuzjastów elwdalskiego.

Elwdalski nie znajduje się w chwili obecnej na ostatnim, ósmym stopniu skali. Znajdują się bowiem na nim te języki, które znają wyłącznie starsi, mieszkający w rozproszeniu użytkownicy i gdzie nie zachodzi codzienna komunikacja przy ich użyciu. Takie relacje nie występują jednak w Älvdalen. Elwdalski można jednak umiejscowić na siódmym stopniu, jako że większość jego użytkowników nie jest już w wieku reprodukcyjnym, a transmisja międzypokoleniowa jest w znacznym stopniu zahamowana. Największy spadek liczby osób posługujących się elwdalskim zauważalny jest ok. 30. roku życia, czyli przypada na pokolenie rodziców odpowiedzialnych za przekazywanie języka swoim dzieciom. Transmisja międzypokoleniowa w Älvdalen jest wyraźnie utrudniona i zachodzi w nielicznych rodzinach, co pozwala tym samym tylko warunkowo umieścić elwdalski na szóstym stopniu skali GIDS. Mimo że 50% rodziców deklaruje, że potrafi mówić po elwdalsku, 67% z nich twierdzi, że *czasami* używa elwdalskiego rozmawiając ze swoimi dziećmi, a 33% *nigdy* tego nie robi. Elwdalski nie funkcjonuje zatem jako język ojczysty współczesnych młodych mieszkańców Älvdalen – żaden z uczniów nie podał elwdalskiego, jako swojego języka ojczystego, podczas gdy taką odpowiedź podało 33% rodziców oraz 46% pracowników Urzędu Gminy.

Większość przebadanych przeze mnie uczniów (58%) jest pozytywnie nastawiona do używania elwdalskiego w domu. Wśród mówiących po elwdalsku uczniów odsetek ten jest jeszcze większy – 83%. Podane przez nich argumenty za używaniem etnolectu w rodzinach pozwalają wysunąć wniosek, że dzisiejsza młodzież nie wstydzi się mówić dialektem, a znajomości elwdalskiego nie uważa za przeszkodę w późniejszym życiu.

Umiejętność czytania i pisanie po elwdalsku nie jest do końca opanowana przez społeczeństwo Älvdalen: 55% respondentów twierdzi, że umie czytać a 19% pisać po

elwdalsku (stadium 5 skali GIDS). Trudności w pisaniu mogą być spowodowane faktem, że elwdalski przez wieki traktowano jako dialekt przede wszystkim o tradycjach języka mówionego. Wiele problemów stwarza również jego zróżnicowanie dialektalne. W celu ujednoczenia języka pisanego *Älvdalska språkrådet* ('Rada Językowa Elwdalskiego') stworzyła w 2005 roku wspólną dla wszystkich odmian ortografię, wprowadzając tym samym nowe symbole na oznaczenie dźwięków występujących w elwdalskim, a nie występujących w standardowym języku ogólnoszwedzkim.

Czwarty stopień skali GIDS nie został jeszcze osiągnięty przez elwdalski, jako że nauka tego etnolektu nie jest praktykowana ani w szkolnictwie podstawowym ani w przedszkolnym. Opinie wśród dzisiejszych uczniów na temat wprowadzenia nauki elwdalskiego są podzielone – porównywalna liczba uczniów jest *za* oraz *przeciwko* wprowadzeniu lekcji elwdalskiego. Dorośli respondenci w przeważającej mierze deklarują pozytywne nastawienie do wprowadzenia nauczania etnolektu.

Elwdalski nie jest dziś nauczany w szkołach, ani nie jest środkiem komunikacji, którym posługują się uczniowie w klasie oraz na przerwach. W latach 70-tych ponad połowa uczniów porozumiewała się w szkole za pomocą elwdalskiego, podczas gdy dziś tylko 11% deklaruje użycie zarówno szwedzkiego jak i elwdalskiego w jednakowym stopniu, a 89% *głównie* lub *wyłącznie* szwedzkiego. Mimo że stosunek nauczycieli do używania elwdalskiego w szkole wyraźnie się zmienił od czasów badań Hultgrena, niewielu uczniów wypowiada się w tym etnolekcie. Jeśli już to nastąpi, nie zostają oni poprawiani, tak jak miało to miejsce w latach 70-tych, a 36% uczniów twierdzi, że nauczyciel stara się wówczas odpowiedzieć również po elwdalsku (w latach 70-tych nikt nie zaznaczył odpowiedzi „nauczyciel odpowiada po elwdalsku”).

Występowanie elwdalskiego w miejscu pracy ogranicza się tylko do rozmów między osobami, które deklarują jego znajomość (stadium 3). Jeśli w gronie rozmówców pojawi się osoba nie znająca elwdalskiego, w celu lepszego zrozumienia automatycznie przechodzi się na język szwedzki. Większość dorosłych respondentów uważa zatem, że znajomość elwdalskiego nie jest niezbędna, aby móc pracować w gminie Älvdalen. Z uwagi na stosunkowo duży odsetek osób rozumiejących elwdalski (94%), chociaż niekoniecznie mówiących w tym etnolekcie, rozmowy w miejscu pracy mogą odbywać się jednocześnie po szwedzku i po elwdalsku.

Użycie elwdalskiego zarówno na poziomie władz państwowych niższego szczebla oraz w lokalnych mediach (stadium 2), jak i na poziomie władz wyższego szczebla, szkolnictwie wyższym i w media ogólnokrajowych (stadium 1) jest sporadyczne. Artykuły pisane po

elwdalsku publikowane są jedynie w lokalnych czasopismach *Dalskum* oraz *Skansvkten*. Żadne audycje radiowe ani programy telewizyjne nie są jednak nadawane w tym etnolekcie. Jednorazowymi inicjatywami były np. filmy, w których większość aktorów mówiła po elwdalsku, felieton radiowy, w którym Björn Rehnström czytał swoją książkę *Rodh, ien brindkåv fro Övdalim* ('Röd, łoszak z Älvdalen') oraz cykl programów radiowych *Dalska*. Kursy elwdalskiego na poziomie uniwersyteckim zorganizowano po raz pierwszy w 2005 roku na Uniwersytecie w Uppsali. Przez kolejne dwa lata organizowano tylko krótsze kursy letnie. W chwili obecnej żaden uniwersytet nie oferuje nauczania elwdalskiego.

9.3 Dotychczasowe próby rewitalizacji elwdalskiego

Próby rewitalizacji elwdalskiego możemy obserwować od ok. 30 lat, od chwili utworzenia organizacji Ulum Dalska ('Będziemy mówić po elwdalsku') (1984), jednakże wyraźnie zyskały one na sile dopiero w ostatnich latach. Procesy te mają na celu nie tylko uchronić elwdalski od wyginięcia, ale także umożliwić uznanie go za język mniejszościowy w Szwecji. Procesy rewitalizacyjne obejmują między innymi tworzenie literatury po elwdalsku. Najnowsze pozycje napisane po elwdalsku to słownik szwedzko-elwdalski/elwdalsko-szwedzki posiadający 21.000 haseł oraz tłumaczenie Ewangelii św. Jana, obie pozycje autorstwa Larsa Steenslanda. Na literaturę składa się również obszerna gramatyka napisana przez Bengta Åkerberga, tłumaczenia powieści, zbiory wierszy i piosenek po elwdalsku, jak i liczne książki dla dzieci.

Rewitalizacja w ramach działalności edukacyjnej dla dzieci w wieku szkolnym polegała jak dotąd jedynie na zorganizowaniu lekcji elwdalskiego w szkole Älvdalsskolan w roku 2006, w których wzięło udział 18 uczniów. Ze względu na małe zainteresowanie zajęciami wśród uczniów, inicjatywa ta nie została powtórzona w latach następnych. W roku 2008 ufundowano stypendium dla tych uczniów z klas 3, 6 i 9, którzy mogli udowodnić znajomość elwdalskiego przed specjalnie utworzoną komisją (uczniowie klas 9), lub których znajomość poświadczyły osoby dorosłe (uczniowie klas 3 i 6). Użycie etnolektu wspiera się również przy pomocy nagrody językowej *Övdals-byönn* ('Niedźwiedź Älvdalen'), przyznawanej pojedynczym osobom, szkołom, organizacjom, które aktywnie działają na rzecz zachowania elwdalskiego.

Inicjatywą wcześniej wspomnianej organizacji Ulum Dalska są między innymi *glåmåkwylder* ('wieczory gawęd') podczas których dyskutuje się po elwdalsku na temat

dialektalnych słów, lokalnych tradycji, przysłów. Ulum Dalska dwukrotnie zorganizowała wieczór piosenki *kwedåkweld*, kilka krótszych kursów językowych, wydaje własne czasopismo *Dalskum* ('Mówimy po elwdalsku') oraz jest odpowiedzialna za czytanie bajek w bibliotece. Z jej inicjatywy powstała również *Älvdalska språkrådet* ('Rada Językowa Elwdalskiego'). Drugą organizacją wspierającą elwdalski jest *Elfdalens Hembygdsförening* ('zrzeszenie Älvdalen') zajmująca się przede wszystkim archiwizacją tekstów, zdjęć, nagrań związanych z elwdalskim oraz gminą Älvdalen. Zakres użycia etnolektu elwdalskiego rozszerzono także o sferę muzyczną, tworząc pierwszy musical *Oðerwais* ('Inaczej') oraz nagrywając płytę ze znanymi piosenkami dla dzieci przetłumaczonymi na elwdalski. Elwdalski jest coraz bardziej widoczny na terenie gminy również dzięki nowym znakom drogowym, z których część jest dwujęzyczna, a część wyłącznie po elwdalsku.

9.4 Dziedziny użycia elwdalskiego

Jedną z oznak śmierci językowej jest zmniejszająca się liczba dziedzin jego użycia oraz ograniczenie do tzw. *sfery prywatnej*: dom, rodzina, przyjaciele, czas wolny. To właśnie te dziedziny nazywane są często *ostatnimi bastionami* w procesie ratowania języków, od nich zależy przetrwanie języka, a jednocześnie najtrudniej jest na nie wpłynąć (Fishman 1972c, Flodell 2002). W niniejszej pracy oprócz dziedzin użycia, analizuję także *code switching* zachodzący w gminie Älvdalen. Wybór języka zależy na tym obszarze przede wszystkim od kompetencji językowych rozmówcy (Boyd 1985). W gronie, w którym nie wszyscy rozmówcy rozumieją elwdalski, młodzież czasami celowo używa etnolektu, gdy nie chce być zrozumiana lub gdy chce by ich mowa brzmiała bardziej „egzotycznie”. W pozostałych przypadkach, dla pełnego zrozumienia używa się języka szwedzkiego.

Zgodnie z zasadą najmniejszego wysiłku mieszkańcy Älvdalen mieszkają dowolnie oba kody, szwedzki i elwdalski, w zależności od tego, jakie konstrukcje czy słowa nasuwają się na myśl jako pierwsze. Uczniowie wykazują większe przyzwolenie na mieszanie kodów językowych niż osoby dorosłe. Większość posługujących się elwdalskim uczniów (66%) oraz wszyscy rodzice rozgraniczają jednak użycie języka szwedzkiego i elwdalskiego, traktując je jako dwa odrębne kody, używane w zależności od sytuacji. Mniejszą tolerancję wykazują Elwdalczyki w stosunku do tych, którzy mimo że potrafią mówić po elwdalsku, celowo używają języka szwedzkiego w rozmowach z innymi osobami posługującymi się etnolektem. Takie zachowanie oceniane jest jako sztuczne, śmieszne, a nawet obraźliwe dla rozmówcy.

Międzypokoleniowe różnice w Älvdalen odzwierciedlają się również w kontaktach międzyludzkich – większość respondentów przebywa na co dzień zarówno z osobami posługującymi się, jak i nie posługującymi się elwdalskim. W latach 60-tych wśród rodziców przeważała opcja „przeważnie przebywam na co dzień z osobami mówiącymi po elwdalsku” (58%), ale i wśród uczniów odsetek osób, które zaznaczyły tę alternatywę był stosunkowo wysoki (44%). Dla porównania, w moim badaniu żaden uczeń posługujący się elwdalskim nie zaznaczył tej odpowiedzi.

Elwdalczyki restrykcyjnie podchodzą do wyboru sytuacji, w których dozwolone jest użycie etnolektu. Wyrażna mniejszość uważa, że elwdalskim można się posługiwać w miejscu pracy, w instytucjach publicznych, takich jak bank, poczta, w lokalnych mediach, w szkole oraz w kościele. Sytuacje codzienne, w których według moich informantów używa się dziś elwdalskiego, to przede wszystkim rozmowy w sklepie, wiejskie zabawy, piosenki, rozmowy o lokalnych wydarzeniach.

9.5 Elwdalski jako symbol tożsamości

Elwdalski funkcjonuje dziś przede wszystkim jako symbol tożsamości Elwdalczyków. Nie jest on głównym środkiem komunikacji, jednak wraz z odrębną kulturą i obyczajowością składa się na obraz typowego mieszkańca Älvdalen. Zdecydowana większość respondentów twierdzi, że jest dumna z faktu, że potrafi mówić po elwdalsku. Mimo odczuwanej dumy, uczniowie nie uważają jednak aby elwdalski był językiem, który odegra znaczącą rolę w ich dorosłym życiu. Odpowiedź *elwdalski* pojawia się jednak częściej, gdy pytamy jakim językiem chcą aby posługiwały się ich dzieci – 20% wybrało elwdalski, podczas gdy 38% szwedzki, a 31% angielski. Zachowanie elwdalskiego jako elementu kultury ich przodków wydaje się być istotne dla uczniów, nie chcą oni jednak sami trudzić się jego nauką.

Na tożsamość elwdalską składają się dziś odrębny język, duma ze swojej okolicy, przyroda, cechy uważane za typowe dla Elwdalczyków tj. pracowitość, gościnność oraz nieśmiałość, poczucie solidarności grupowej, tradycje, napisy runiczne oraz charakterystyczne wyroby z Älvdalen (akordeon, gitara, kosa). Te elementy najczęściej pojawiały się w wypełnionych ankietach. Znajomość elwdalskiego nie jest już wymogiem, aby być pełnoprawnym członkiem społeczności elwdalskiej. Współcześni Elwdalczyki wyrażają silną nadzieję, że ich język przetrwa, jednakże ich zachowanie odbiega od

wyznawanych wartości, jako że niewiele osób, zwłaszcza młodych, faktycznie posługuje się elwdalskim na co dzień.

9.6 *Możliwe przyszłe procesy rewitalizacyjne*

Z uwagi na fakt, że liczba użytkowników elwdalskiego nieustannie maleje, niezbędne jest wprowadzenie wszelkich działań w celu ochrony tego wyróżniającego się etnolektu. Jednym z pomysłów na rewitalizację elwdalskiego jest uznanie go za język mniejszościowy zgodnie z *Europejską Kartą Języków Regionalnych i Mniejszościowych*. Dotychczas reprezentanci gminy Älvdalen złożyli do rządu dwa wnioski o podniesienie statusu dialektu elwdalskiego, jednakże oba zostały odrzucone. Podkreślano w nich, że elwdalski spełnia kryteria, które pozwalają traktować go jako język oraz stanowi integralną część dziedzictwa kulturowego Szwecji. Zwracano również uwagę na podstawowe prawo mieszkańców Älvdalen do nauki języka ojczystego.

Definicja języka regionalnego lub mniejszościowego podana w Karcie jest bardzo ogólna i może być interpretowana przez zainteresowane państwa na wiele sposobów. W owej definicji nie pada słowo „etniczność”, wydaje się jednak, że to właśnie problem braku wyraźnej etniczności zadecydował o tym, że mieszkańcy Älvdalen nie zostali uznani za mniejszość szwedzką. Sami zainteresowani nie czują się grupą odrębną etnicznie, a podkreślają jedynie swoją odrębność językową. Zgadzają się jednak na formalną zmianę statusu z dialektu na język, jeśli miałyby to pomóc zachować elwdalski. Większość mieszkańców Älvdalen uważa bowiem elwdalski za odrębny język. Powodem, dla którego zmiana statusu elwdalskiego jest tak ważna dla jego zachowania, jest również brak polityki dialektalnej w Szwecji, a tym samym brak odpowiedniej ochrony dla tak odmiennych dialektów.

Procesy rewitalizacyjne, które dotychczas zachodziły w Älvdalen, mimo braku bezpośredniego wsparcia ze strony władz, można uzupełnić o kolejne działania. Przede wszystkim należałoby skupić się na wprowadzeniu elwdalskiego do przedszkoli oraz szkół, korzystając z wielu sprawdzonych już metod nauczania (Skutnabb-Kangas 2000). Poza opracowaniem odpowiedniego programu nauczania należy również przygotować pomoce naukowe w formie podręczników oraz gramatyk dostosowanych do potrzeb dzieci i młodzieży. Nauka nie powinna się ograniczać tylko do samego języka, ale powinna także obejmować zagadnienia dotyczące ogólnie pojmowanej wiedzy o tym obszarze: kultury,

polityki, geografii. W chwili obecnej brakuje wykwalifikowanych nauczycieli, stąd potrzeba wprowadzenia kursów na poziomie uniwersyteckim, przygotowujących przyszłych nauczycieli elwdalskiego.

Dostępna dziś literatura to głównie literatura dziecięca, jednakże powinno powstawać więcej książek po elwdalsku dla młodzieży oraz osób dorosłych. Dotarcie do większego kręgu odbiorców byłoby możliwe dzięki pojawieniu się elwdalskiego w szerszej formie w lokalnych mediach: prasie, radiu i telewizji. Dotychczas elwdalski pojawiał się bardzo sporadycznie w gazecie *Mora Tidning*, a w radiu *Sveriges Radio Dalarna* tylko w formie wspomnianego już felietonu Björna Rehnströma oraz serii programów *Dalska w Radio Siljan*.

Podstawowym celem procesów rewitalizacyjnych w gminie Älvdalen powinna być próba przekonania dzieci i młodzieży do nauki elwdalskiego, ale nie tylko w ramach obowiązkowych lekcji w szkole, lecz w postaci ciekawych zajęć pozaszkolnych. Przykładem takiej działalności może być czytanie bajek, które od kilku lat organizuje się w lokalnej bibliotece.

Zachowanie języka wiąże się z rozszerzeniem dziedzin jego użycia. W przypadku elwdalskiego dziedziną, w której obecnie elwdalski praktycznie w ogóle nie występuje, jest Kościół. Aby móc wprowadzić lokalny etnolekt do Kościoła, należałoby przetłumaczyć pozostałe Ewangelie (poza dotychczas przetłumaczoną Ewangelią św. Jana oraz św. Łukasza), psalmy, napisać pieśni religijne itp. Fakt, że obecny pastor nie mówi po elwdalsku, nie powinien stać na przeszkodzie wprowadzeniu etnolektu do liturgii.

Mieszkańcy Älvdalen, którzy potrafią mówić po elwdalsku, są dwujęzyczni i potrafią także porozumiewać się po szwedzku. Dlatego nie wydaje się niezbędne wprowadzanie obowiązku posługiwania się elwdalskim w urzędach czy sądach. Można jednak spróbować rozszerzyć użycie etnolektu w sytuacjach związanych z lokalną kulturą, np. podczas wspólnych uroczystości. Niezwykle ważne jest także ciągłe dokumentowanie elwdalskiego, które można wykorzystać np. w nauczaniu, a także w przyszłości, gdy może nie będzie już jego naturalnych użytkowników.

Niniejsza rozprawa stanowi zaledwie krok w kierunku dalszej rewitalizacji języka w gminie Älvdalen. Praca ta ma na celu zwrócenie uwagi na przejawy aktywności Elwdalczyków, ukierunkowane na zachowanie ich lokalnego etnolektu, jak i przedstawienie nowych pomysłów na jego ochronę. Wykorzystane przeze mnie metody badawcze mogą stać się inspiracją do badań podobnych zagrożonych języków/dialektów, równie odmiennych od standardowego języka w danym kraju.

Litteratur

- Allardt, Erik & Starck, Christian. 1981. *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv*. Stockholm: AWE/Geber
- Allardt Ljunggren, Barbro. 2008. *Åland som språksamhälle. Språk och språkliga attityder på Åland ur ett ungdomsperspektiv*. Stockholm: Stockholms universitet
- Anderson Östman, Carin & Malmberg, Anna (red.). 1986. *Svenska i tid och otid. Vänskrift till Gun Widmark från doktoranderna i Uppsala*. Uppsala: Uppsala universitet
- Andersson, Lars-Gunnar. 1986. *Fult språk. Svordomar, dialekter och annat ont*. Stockholm: Carlssons
- Back, Johannes. 1946. *Vad kan bevaras av det gamla Älvdalen?* Föredrag vid *Skansenfesten 1945*. I: *Skansvakten* 31. S. 3-8
- Baker, Colin. 2006. *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Fourth Edition, Clevedon: Multilingual matters
- Bandle, Oskar. 1978. *Attityder till dialekt: exemplet Schweiz*. I: Benson, Sven & Karlsson, Hugo (red.). S. 38-48
- Barnes, J. A. 1954. *Class and Committees in a Norwegian Island Parish*. I: *Human Relations* 7. S. 39-58
- Benson, Sven & Karlsson, Hugo (red.). 1978. *Dialektologkonferens 1978*. Göteborg: Göteborgs universitet
- Bergfors, Erik Olof. 1974. *Standardsvenska och dialekt i övre Dalarnas skolor*. I: *Språkvård* 1/1974. Stockholm. S. 3-5
- 1978. *Attityder till dialekt*. I: Benson, Sven & Karlsson, Hugo (red.). S. 33-37
- 1985. *Språkanvändning och språkliga attityder i grundskolan i övre Dalarna*. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv 1984*. S. 42-59
- Berglund, Gösta W. & Hultgren, Sven O. 1977. *Dialekttalande elever i övre Dalarna – några resultat från två empiriska undersökningar*. I: *Nysvenska studier* 57. S. 40-59
- Berglund, Helén. 2001. *Är älvdalska ett språk?* Opublicerad C-uppsats, Mitthögskolan: Institutionen för humaniora
- Bet. 2008/09:KrU9. *Språk för alla – förslag till språklag*: Stockholm: Kulturdepartementet
- Bet. 2009/10:KU30. *Minoritetssfrågor*. Stockholm: Konstitutionsutskottet
- Björklund, Stig. 1956. *Älvdalsmålet i Andreas Johannis Prytz' Comoedia om Conung Gustaf Then Första 1622*. Uppsala: Almqvist&Wiksell

- 1958. *Gammalt och nytt i älvdalsmålet. I: Älvdalens sockens historia. Del 5. Ed. Severin Solders.* Stockholm: Fritzes. S. 149-193
- 1975. *Runskålen 1596 från Åsen i Älvdalen. I: Svenska landsmål och svenskt folkliv 97/1974.* S. 34-45
- 1983. *Möjligheterna att i fältet komplettera det tidigare materialet för Dalmålsordboken. I: Folkmålsstudier 28/1983.* Helsingfors. S. 93-102
- 1990. *Något om övre dalmålens historia, regionala utveckling och utforskande. I: Hembygdsbok 1988.* S. 15-28
- 1991. *Huvuddrag i Lima-Transtrands sockenmål. I: Lima och Transtrand. Ur två socknars historia. 3.* Malung. S. 607-646
- 1994. *Dalmålsstudier.* Uppsala: Dialekt- och folkminnesarkivet
- Björkroth, Maria. 2004. *Byaliv och folkkultur. I: Tynderfeld, Bo (red.).* S. 77-131
- Blomqvist, Jerker & Teleman, Ulf (red.). 1993. *Språk i världen. Broar och barriärer.* Lund: Studentlitteratur
- Boëthius, Johannes, Levander, Lars & Noreen, Adolf. 1906. *Dalska runinskrifter från nyare tid. I: Fornvännen 1.* S. 63-91
- Bolfek Radovani, Jasmina. 2000. *Attityder till svenska dialekter – en sociodialektologisk undersökning bland vuxna svenskar.* SoLiD nr 13. Uppsala: Uppsala universitet
- Boyd, Sally. 1985. *Language survival: a study of language contact, language shift and language choice in Sweden.* Göteborg: Göteborg university
- Boyd, Sally, Dorriots, Beatriz, Haglund-Drakis, Monica & Källström, Roger (red.). *Språkpolitik. Rapport från ASLA:s höstsymposium. Göteborg, 9-10 november 2000.* Uppsala: Association suédoise de linguistique appliquée (ASLA)
- Bradley, David & Bradley, Maya (red.). 2002. *Language endangerment and language maintenance.* London: RoutledgeCurzon
- Bradley, David. 2002. *Language attitudes: the key factor in language maintenance. I: Bradley, David & Bradley, Maya (red.).* S. 1-10
- Buchowski, Michał. 2002. *The invention of culture. I: Maciejewski, Witold (red.).* S. 124-133
- Börestam, Ulla (red.). 2001. *Postskriptum: språkliga studier till minnet av Else Wijk-Andersson.* Uppsala: Hallgren & Fallgren
- Börestam, Ulla & Huss, Leena. 2001. *Språkliga möten. Kontaktlingvistik och tvåspråkighet.* Lund: Studentlitteratur
- Chambers, Jack K. & Trudgill, Peter. 1998. *Dialectology.* Cambridge: Cambridge University Press

- Cline, Paul, Hanks, William & Hofbauer, Carol (red.). 1979. *The elements: A parasection on linguistic units and levels*. Chicago: Chicago Linguistic Society
- Coluzzi, Paolo. 2007. *Minority language planning and micronationalism in Italy. Contemporary studies in descriptive linguistics. Vol. 17*. Bern: Peter Lang AG
- Crystal, David. 2000. *Language death*. Cambridge: Cambridge University Press
- Cybulski, Marek. 2006. *Praktyczne aspekty Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (6.01.2005. Dz. U. 2005 Nr 17 poz. 141.)*, I: Treder, Jerzy (red.). S. 63-72
- Dahl, Östen. 1998. *Vad är dalmål?* Stockholm: Stockholms universitet
- 2000. *Språkets enhet och mångfald*. Lund: Studentlitteratur
- 2004. *Att sätta älvdalskan på kartan. Föredrag vid Första konferensen om älvdalska, Älvdalen, 18-19 juni 2004*.
<http://www.nordiska.uu.se/arkiv/konferenser/alvdalska/konferensrapport.htm>
 <08.06.2010>
- 2007. *Inledningsanförande av Östen Dahl*. I: Hellspong, Mats (utg.). S. 75-80
- Dahlstedt, Karl-Hampus. 1979. *Dialekten i skolan*. I: *Språkform och språknorm. En bok till Bertil Molde på 60-årsdagen den 16 september 1979*. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 67. S. 38–57
- 1987. *Om dialektsplittringens orsaker*. I: Dahlstedt, Karl-Hampus & Snellman, Karin. S. 44-53
- Dahlstedt, Karl-Hampus & Snellman, Karin. 1987. *Från Quartier Latin till Grisbacka. Ett urval artiklar i språkvetenskapliga och andra ämnen*. Umeå: Två förläggare
- Dahlstedt, Karl-Hampus & Teleman, Ulf. 1979. *Folkmål som klassspråk*. I: Teleman, Ulf; Hultman, Tor G. (red.). S. 133-148
- Dalarnas Hembygdsbok. *Dialekten – hinder eller resurs. Dalarnas hembygdsbok 1988*. Falun: Dalarnas fornminnes- och hembygdsförb., Dalarnas museum
- Dąbkowski, Grzegorz (red.). 2009. *Polszczyzna moja... Księga jubileuszowa z okazji 40-lecia pracy naukowej i dydaktycznej Profesora Jerzego Bralczyka*. Warszawa
- Dil, Anwar S. 1972. *The Ecology of Language. Essays by Einar Haugen*. Stanford
- Dixon, Robert M. 1997. *The rise and fall of languages*. Cambridge: Cambridge University Press
- Dorian, Nancy C. 1981. *Language death. The life cycle of a Scottish Gaelic dialect*. Philadelphia: Univ. of Pennsylvania Press

- Dulichenko, Alexander D. & Gustavsson, Sven (red.). 2006. *Slavic literary microlanguages and language contacts. Proceedings of an International Conference organized as part of the work of the Commission for the Study of Language Contacts at the International Committee of Slavists. Tartu, 15-17 September 2005*. Tartu
- Dunn, John. 2006. *What do you do if you haven't got an army and a navy? Some observations on the standardization of regional and minority languages*. I: Dulichenko, Alexander D. & Gustavsson, Sven (red.). S. 55-63
- Duranti, Alessandro. 1997. *Linguistic anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press
— 2001. *Linguistic Anthropology. A reader*. Blackwell Publishing Ltd
- ECRML. 2003. *Report of the Committee of experts. 1st monitoring cycle*
http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/default_en.asp <17.06.2010>
- ECRML. 2006. *Report of the Committee of experts. 2nd monitoring cycle*
http://www.coe.int/t/dg4/education/minlang/Report/default_en.asp <17.06.2010>
- Edwards, John. 1985. *Language, society and identity*. Oxford: Blackwell
- Elfquist, Mats. 2004. *Ulum Dalska, föreningen för Älvdalskans bevarande*. I: Östborn, Andreas (red.). S. 113-115
- Einarsson, Jan. 2004. *Språksociologi*. Lund: Studentlitteratur
- European Charter for Regional or Minority Languages*, Strasbourg, 5.11.1992.
http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/local_and_regional_democracy/regional_or_minority_languages/ <09.04.2009>
- Fakta om Dalarnas län*. 2009. Länsstyrelsen Dalarnas län
- Ferguson, Charles A. 1964. *Diglossia*. I: Hymes, Dell (red.). S. 429-439
- Fishman, Joshua A. 1972a. *Domains and the relationship between micro- and macrosociolinguistics*. I: Gumperz, John J. & Hymes, Dell (red.). S. 435-453
— 1972b. *Sociolinguistics. A brief introduction*. Massachusetts: Newbury House Publishers
— 1972c. *The relationship between micro- and macro-sociolinguistics in the study of who speaks what language to whom and when*. I: Pride J. B. & Homes, Janet (red.). S. 15-32
— 1989. *Language and ethnicity in minority sociolinguistic perspective*. Clevedon, Philadelphia: Multilingual Matters 45
— 1990. *What is reversing language shift (RLS) and how can it succeed? I: Journal of multilingual and multicultural development. Volume 11*. S. 5-36
— 1991. *Reversing language shift. Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon: Philadelphia & Adelaide: Multilingual Matters 76
— 1999 (red.). *Handbook of Language & Ethnic Identity*. New York: Oxford University Press

- 2001 (red.). *Can threatened languages be saved? Reversing language shift, revisited: a 21st century perspective*. Clevedon: Multilingual Matters 116
- Flodell, Gunvor. 2002. "De verkar te å gå bakåt". *Språk, etnicitet och identitet belyst utifrån emigrant- och dialektmaterial*. Umeå: Kulturgräns norr
- Forslund, Karl Erik. 1928. *Med Dalälven från källorna till havet. Öster-Dalälven. Andra boken: Älvdalen*. Stockholm: Åhlén&Åkerlund
- Forslund, Ragnar. 1996. *Öwdalswaisur og order...* Elfdalens Hembygdsförening
- 2001. *Älvdalska sägner. Sagor och berättelser*. Elfdalens Hembygdsförening
- Fretheim, Thorstein & Hellan, Lars (red.). 1982. *Papers from the sixth Scandinavian conference of linguistics. Røros*. Tapir Publishers
- Garbacz, Piotr. 2010. *Word order in Övdalian. A study in variation and change*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A70. Lund
- Garbacz, Piotr & Johannessen, Janne Bondi. Kommande 2011. *Övdalian from 1909 to 2009*. I: Bentzen, Kristine & Rosenkvist, Henrik (red.). *Studies in Övdalian Syntax*. John Benjamins
- Giles, Howard (red.). 1977. *Language, ethnicity and intergroup relations*. London: Academic Press
- Giles, Howard, Bourhis, Richard Y. & Taylor, Donald M. 1977. *Towards a theory of language in ethnic group relations*. I: Giles, Howard (red.). S. 307-348
- Grenoble, Lenore A. & Whaley, Lindsay J. 1998 (red.). *Endangered languages. Current issues and future prospects*. Cambridge: Cambridge University Press
- 2006. *Saving languages. An introduction to Language Revitalization*. Cambridge: Cambridge University Press
- Grin, François. 2003. *Language Policy Evaluation and the European Charter for Regional or Minority Languages*. Basingstoke: Palgrave
- Gröndahl, Satu & Huss, Lena (red.). 2010. *Kunskap för egenmakt. Minoritetskvinnor och folkbildningen*. NAMIS-serien 4. Uppsala: Uppsala universitet
- Gumperz, John J. & Hymes, Dell (red.). 1972. *Directions in sociolinguistics: the ethnography of communication*. New York: Holt, Rinehart and Winston
- Gustavson, Helmer & Hallonquist, Sven-Göran. 1985. *Runor i Dalarna*. Stockholm: Runverket, Riksantikvarieämbetet (distr.); Älvdalen: Elfdalens hembygdsförening.
- Gustavson, Helmer. 1996. *Älvdalen – dalrunornas sista fäste*. Högtidstal av chefen för runverket Helmer Gustafsson på *Skansfesten 1995*. I: *Skansvakten* 81. S. 3-7
- 2004. *Nytidsrunor – en ny syn på dalrunorna*. I: Östborn, Andreas (red.). S. 63-72

- Gustavsson, Sven. 2006. *The Framework Convention for the Protection of National Minorities, the European Charter of Regional or Minority Languages, Euromosaic and the Slavic Literary Microlanguages*. I: Dulichenko, Alexander D. & Gustavsson, Sven (red.). S. 82-101
- Hallonquist, Sven-Göran. 2004. *Språkligt och kalendariskt bruk av runor i Ovansiljan*. I: Östborn, Andreas (red.). S. 73-89
- Harrison, David K. 2007. *When languages die. The extinction of the world's languages and the erosion of human knowledge*. Oxford: University Press
- Helgander, John. 1990. *Dalmålen i ett samhälle i omvandling*. I: *Dalarnas Hembygdsbok 1988*. S. 44-71
- 1991. *Ett fall av begynnande dialektdöd*. I: Herberts, Kjell & Laurén, Christer (red.). S. 291-305
- 1994. *Dalmålen i upplösning – bakgrund och förklaringsmodeller*. I: Kotsinas, Ulla-Britt & Helgander, John (red.). S. 63-80
- 1996. *Mobilitet och språkförändring. Exemplet Övre Dalarna och det vidare perspektivet*. Rapport 1996:3. Falun: Högskola Dalarna
- 1997. *En klassisk artikel i ny belysning. Lars Levanders »I vad mån kan ett bymål kallas enhetligt? (Undersökning rörande Åsenmålet i Älvdalen)»*. I: Reinhammar, Maj (red.). S. 145-154
- 1999. *Dialektens utdöende. Om dialekternas sociala innebörd*. I: Pettersson, Tjapp John-Erik Pettersson & Karlsson, Ove (red.). S. 281-338
- 2000. *Mobility and Language Change: The Case of Upper Dalarna, Sweden*. I: Mattheier, Klaus (red.). S.109-121
- 2004. *Dalmålen från utbildning mot upplösning. Faktiskt beteende och attityder*. I: Östborn, Andreas (red.). S.15-52
- 2005. *Älvdalsmål i förändring – några reflektioner kring en fallstudie*. Föredrag vid Första konferensen om älvdalska, Älvdalen, 18-19 juni 2004.
<http://www.nordiska.uu.se/arkiv/konferenser/alvdalska/konferensrapport.htm>
 <08.05.2010>
- Hellspong, Mats (utg.). 2007. *Saga och sed. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok*. Uppsala: Swedish science press
- Herberts, Kjell & Laurén, Christer (red.). 1991. *Flerspråkighet i och utanför Norden: föredrag från den Sjätte nordiska tvåspråkighetskonferensen 4-6.6.1990 Vasa, Finland*. Vasa: Vasa universitet

- Herlitz, Claes & Myrholm, Magnus. 2003. *En befolkning i förändring. Scenarier över befolkningsutvecklingen i Dalarna och dess kommuner 2000-2030*. DFR-rapport 2003:2. Dalarnas Forskningsråd
- Hinton, Leanne & Hale, Ken. 2001. *The green book of language revitalization in practice*. San Diego: Academic Press
- Hinton, Leanne. 2001. *Language Revitalization: An Overview*. I: Hinton, Leanne & Hale, Ken. S. 3-18
- Holknekt, Bernice. 2004. *Hur står det till med dalmålen? Rapport från en studie*. I: Östborn, Andreas (red.). S. 53-61
- Holmberg, Anders & Platzack, Christer. 1995. *The Role of Inflection in Scandinavian Syntax*. Oxford: Oxford University Press
- Holmberg, Anders. 2010. *Parameters in minimalist theory: The case of Scandinavian*. I: *Theoretical Linguistics 36 –1*. S. 1–48
- Hudson, Richard Anthony. 1982. *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press
- Hultgren, Sven O. 1983a. *Barns bruk av och attityder till dialekt och riksspråk*. I: *Folkmålsstudier 28/1983*. S. 169-165
- 1983b. *Skola i dialektal miljö. Språkanvändning och språkliga attityder i övre Dalarna*. Uppsala: Uppsala universitet
- 1986. *Samtalsstrategier i en bidialektal miljö*. I: Anderson Östman, Carin & Malmberg, Anna (red.). S. 89 – 102
- 1990. *Dialekt, riksspråk och skola. En språksociologisk orientering*. I: *Hembygdsbok*. S. 29-43
- Hultman, Tor G. 1993. *När får man tala dialekt egentligen? Om dialekt och regionalt riksspråk i ett sydsvenskt perspektiv*. I: Blomqvist, Jerker & Teleman, Ulf (red.). S. 57-68
- Huss, Leena. 1999. *Reversing language shift in the far North. Linguistic revitalization in Northern Scandinavia and Finland*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Uralica Upsaliensia 31
- 2001. *Språklig revitalisering – ett nutidsfenomen*. I: Börestam, Ulla (red.). S.121-129
- Huss, Leena, Camilleri Grima, Antoinette & Kin, Kendall (red.). 2003. *Transcending monolingualism. Linguistic revitalisation in education*. Lisse: Swets & Zeitlinger
- Huss, Leena, Camilleri Grima, Antoinette & Kin, Kendall. 2003. *Linguistic revitalisation in education: an introduction*. I: Huss, Leena, Camilleri Grima, Antoinette & Kin, Kendall (red.). S. 1-16

- Hyltenstam, Kenneth (red.). 1999. *Sveriges sju inhemska språk: ett minoritetsspråksperspektiv*. Lund: Studentlitteratur
- Hyltenstam, Kenneth. 1999. *Inledning: ideologi, politik och minoritetsspråk*. I: Hyltenstam, Kenneth (red.). S. 11-40
- Hyltenstam, Kenneth & Stroud, Christopher. 1991. *Språkbyte och språkbevarande. Om samiskan och andra minoritetsspråk*. Lund: Studentlitteratur
- Hyltenstam, Kenneth & Milani, Tomasso. 2004. *Nationella minoriteter och minoritetsspråk. Uppföljning av Sveriges efterlevnad av Europarådets konventioner på nationell nivå: ett minoritetsspråksperspektiv*. Stockholm: Stockholms universitet
- Hymes, Dell (red.). 1964. *Language in culture and society: a reader in linguistics and anthropology*. New York: Harper & Row
- Ivars, Ann-Marie & Saari, Mirja. 1997. *Norden i Europa. Brott eller kontinuitet*. Helsingfors: Helsingfors universitet
- Jaakkola, Magdalena. 1973. *Språkgränsen. En studie i tvåspråkighetens sociologi*. Stockholm: Aldus/Bonnier
- Jahr, Ernst Håkon & Lorentz, Ove. 1999. *Tromsø Linguistics in the Eighties*. Oslo Novus
- Josephson, Olle. 2007. *Inledningsanförande av Olle Josephson*, I: Hellspång, Mats (utg.). S. 86-91
- Kaplan, Robert B., Baldauf Jr. & Richard B. 1997. *Language Planning from practice to theory*. Clevedon: Multilingual Matters 108
- Kotsinas, Ulla-Britt & Helgander, John (red.). 1994. *Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i Norden. Föredrag från ett forskarsymposium*. MINS 40. Stockholm: Stockholms universitet
- Kroskrity, Paul V. 1999. *Language ideologies, language shift and the imagination of a Western Mono community: the recontextualization of a Coyote story*. I: Verschueren, Jef (red.). S. 270-289
- 2001. *Arizona Tewa Kiva speech as a manifestation of a dominant language ideology* I: Duranti, Alessandro. S. 402-419
- Labov, William. 1994. *Principles of linguistic change. Vol. 1. Internal factors*. Oxford: Blackwell
- 2001. *Principles of linguistic change. Vol. 2. Social factors*. Oxford: Blackwell
- Lainio, Jarmo (red.). 2007. *Spain and its languages. A comparative view on the regional and minority language policies and developments of Spain and Sweden. Papers from the Erkänd 2 Conference Eskilstuna 2006*. Eskilstuna: Mälardalens högskola

- Larsson, Gösta, Welin, Bengt & Welin, Ulla. 2008. *Hur många talar älvdalska idag?*
Föredrag vid *Andra konferensen om älvdalska, Älvdalen, 12-14 juni 2008*
- Larsson, Hjalmar. 1985. *Kunundsins Kumb. Älvdalen*
- Latoszek, Marek (red). 1990. *Kaszubi – monografia socjologiczna. Tom 5.* Rzeszów
- Laureys, Godelieve. 1997. *Mellan nationalstat och europeisk union. En jämförelse mellan Norden och Benelux.* I: Ivars, Ann-Marie & Saari, Mirja. S. 16-26
- Levander, Lars. 1909a. *I vad mån kan ett bymål kallas enhetligt? (Undersökning rörande Åsenmålet i Älvdalen.)* I: *Språk och stil* 9. S. 39-59
- 1909b. *Älvdalsmålet i Dalarna. Ordböjning och syntax.* Svenska landsmål och svenskt folkliv 105
- 1920. *Apokope i Älvdalsmålet.* I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv.* S. 21-28
- 1925-1928. *Dalmålet. Beskrivning och historia. 1-2.* Uppsala.
- 1953. *Älvdalskt arbetsliv under årtiondena omkring 1800-talets mitt; utgiven av Stig Björklund.* Uppsala: Lundequistska; København: Munksgaard
- Levander, Lars & Björklund, Stig. 1961-. *Ordbok över folkmålen i övre Dalarna.* Uppsala
- Liebkind, Karmela. 1997. *Möten mellan kulturidentiteter.* I: Ivars, Ann-Marie & Saari, Mirja. S. 44-55
- Lindgren, Anna-Riitta. 1990. *What can we do when a language is dying?* I: Jahr, Ernst Håkon & Lorentz, Ove. S. 259-270
- Loman, Bengt. 1976. *Språklig folklore.* I: *Språkvård* 2/1976. S. 3-10
- Lubaś, Władysław, 2009: *Czy polszczyzna śląska może się stać pomocniczym językiem regionalnym?* I: Dąbkowski, Grzegorz (red.). S. 159-176
- Lunell, Lars. 1903. *Folkkaraktär. Det religiösa tillståndet. Sedlighet. Gamla plägseder. Lefnadssätt. Seder och bruk. Utvandring.* I: Schenström, F. (utg.). S. 421-442
- Lyberg, Ernst. 1930. *Dalarna och dess folk.* Föredrag vid Fornby Folkhögskola. I: *Dalarnas hembygdsförbunds tidskrift.* S. 121-125
- Maciejewski, Witold (red.). 2002. *The Baltic Sea Region. Cultures, politics, societies.* Uppsala: The Baltic University Press
- Magga, Ole Henrik & Skutnabb-Kangas, Tove. 2003. *Life or death for languages and human beings – experiences from Saamiland.* I: Huss, Leena, Camilleri Grima, Antoinette & Kin, Kendall (red.). S. 35-52
- Mattheier, Klaus (red.). 2000. *Dialect and Migration in a Changing Europe,* Berlin: Peter Lang Publishing
- Melander, Björn. 2002. *Språkpolitik för Sverige.* I: *Språkvård* 2/2002. S. 4-9

- 2007. *Språkpolitik och språkvård*. I: Sundgren, Eva (red.). S. 310-335
- Melerska, Dorota. 2007. *Älvdalska – język czy dialekt?* I: *Acta Sueco-Polonica 14* (2006-2007). S. 173-182
- 2009. *Trzydzieści lat procesów rewitalizacyjnych w Älvdalen - analiza älvdalskiego na przykładzie modelu Fishmana*. I: *Acta Sueco-Polonica 15* (2008-2009). S. 79-89
- 2010. *Vem är "en riktig älvdaling"?* *Identitetsmarkörer i dagens Älvdalen* I: *Folia Scandinavica Posnaniensia 11*. S. 123-133
- Milani, Tommaso M. 2007. *Debating Swedish. Language politics and ideology in contemporary Swedish*. Stockholm: Stockholm university
- Milroy, Lesley & Milroy, James. 1985. *Linguistic change, social network and speaker innovation*. I: *Journal of linguistics 21*. S. 339-384
- Milroy, Lesley. 1987. *Language and social networks*. Oxford: Blackwell
- Milroy, James. 1992. *Linguistic variation and change: on the historical sociolinguistics of English*. Oxford: Blackwell
- Moberg, Lena & Westman, Margareta (red.). 2001. *Svenskan i tusen år. Glimtar ur svenska språkets utveckling*. Stockholm: Norstedts
- Måsan, Sylvia. 2004. *Språk, identitet och skola*. I: Östborn, Andreas (red.). S. 117-130
- 2005a. *Dalmål i skolan. Rapport från ett projekt i Mora kommun*. Kulturnämnden Mora
- 2005b. *Dalmål i skolan – tipslista*. Kulturnämnden Mora
- Nettle, Daniel & Romaine, Suzanne. 2000. *Vanishing voices. The extinction of the world's languages*. Oxford: Oxford University Press
- Noreen, Adolf. 1881. *Dalmålet. Inledning till Dalmålet*. Stockholm: Kongl. Boktryckeriet
- 1903. *Dalmålet*. I: Schenström, F. (utg.). S. 405-420
- Nyström, Gunnar. 1982. *Om maskulina substantiv på -l i älvdalsmålet*. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv 105*. S. 52-77
- 1995. *Övkallmåleð – wen ir eð?* Högtidstal av Gunnar Nyström på *Skansfesten 1994* I: *Skansvakten 80*. S. 3-5
- 1996. *Två fonemsammanfall i dalmål - och två ordstudier*. I: Reinhammar, Maj (red.). S. 227-237
- 2004. *De språkliga kontrasternas landskap: gamla innovationer och nya fornyfynd i dalmål*. I: Östborn, Andreas (red.). S. 5-13
- Nyström, Gunnar & Sapir, Yair. 2005a. *Bilagor till Introduktion till älvdalska*. Opublicerat material

- 2005b. *Introduktion till älvdalska. Provversion ämnad för universitetskursen*. Opublicerat material
- 2005c. *Vokalbalans och apokope. I: Kompendium för universitetskursen*. Opublicerat material
- Obracht-Prondzyński, Cezary. 2006. *Czy tzw. kwestia kaszubska nadal jest kwestią językową?* I: Treder, Jerzy (red.). S. 31-49
- 2007. *Kaszubi dzisiaj. Kultura – język - tożsamość*. Gdańsk: Instytut Kaszubski
- Olander, Eva & Måsan, Sylvia. 2005. *Dalmålsstudien – rapport om en skolenkät i dalmålsområdet*. Dalmålsakademin.
- Olsson, Rut "Puck". 2004. *Masses muna ('Masses mamma')*. Föredrag vid Första konferensen om älvdalska, Älvdalen, 18-19 juni 2004.
<http://www.nordiska.uu.se/arkiv/konferenser/alvdalska/konferensbidrag/Olsson.pdf>
 <18.05.2009>
- Pamp, Bengt. 1978. *Svenska dialekter*. Stockholm: Natur och kultur
- Paulston, Christina Bratt. 1983. *Forskning och debatt om tvåspråkighet: en kritisk genomgång av svensk forskning och debatt om tvåspråkighet i invandrarundervisningen i Sverige från ett internationellt perspektiv: en rapport till Skolöverstyrelsen*. Stockholm: IoD-projektet, Skolöverstyrelsen
- Pettersson, Täpp John-Erik. 1990. *Dialekten – hinder eller resurs? I: Dalarnas Hembygdsbok 1988*. S. 7-12
- Pettersson, Täpp John-Erik & Karlsson, Ove (red.). 1999. *Mora. Ur Mora, Sollerö, Venjans och Våmhus socknars historia. 3*. Mora: Mora kommun
- Pride J. B. & Homes, Janet (red.). 1972. *Sociolinguistics: selected readings*. Harmondsworth: Penguin
- Prop. 1998/99:143. *Nationella minoriteter i Sverige*. Stockholm: Näringsdepartementet
- Prop. 2005/06:2. *Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik*. Stockholm: Kulturdepartementet
- Prop. 2008/09:58. *Från erkännande till egenmakt - regeringens strategi för de nationella minoriteterna*. Integrations- och jämställdhetsdepartementet
- Pyöli, Raija. 1999. *Hopp om revitalisering? Krokig väg mot skriftspråk i Karelen*. I: *Multiethnica* 24-25. S. 8-14
- 2003. *Linguistic revitalisation in Karelia: pre-school, school and higher education*. I: Huss, Leena, Camilleri Grima, Antoinette & Kin, Kendall (red.). S. 103-116
- Ramstrategi. 2005. *En ny ramstrategi för flerspråkighet*, Bryssel

- Rapport 2001:4. *De nationella minoriteterna och kulturlivet*. Statens kulturråd
- Reinhammar, Maj (red.). 1996. *Mål i sikte. Studier i dialektologi tillägnade Lennart Elmevik*. Uppsala: Dialekt- och folkminnesarkivet
- Reinhammar, Maj (red.). 1997. *Nordiska dialektstudier: föredrag vid Femte nordiska dialektologkonferensen, Sigtuna 17-21 augusti 1994*. Uppsala: Språk- och folkminnesinstitutet
- 2007. *Inledningsanförande av Maj Reinhammar*. I: Hellspong, Mats (utg.). S. 80-83
- Rehnström, Björn. 2004. *Att skriva på älvdalska*. Föredrag vid *Första konferensen om älvdalska, Älvdalen, 18-19 juni 2004*.
<http://www.nordiska.uu.se/arkiv/konferenser/alvdalska/konferensbidrag/Rehnstrom.pdf>
 <12.06.2009>
- 2005(a). *Dags att älvdalskan får en plats i skolan?* I: *Skolledaren* 4/05
- 2005(b). *En bugning för språket. Nu har Älvdalen fått svart på vitt hur de egna orden ska skrivas*. I: *Borlänge Tidning* 23/3, 2005.03.23
- 2005(c). *Älvdalska blir minoritetsspråk?* I: *Mora Tidning*, 2005.09.21
- 2007. *Viktigt bevara älvdalskan*. *Dalarnas Tidningar*, 2007.04.16
- 2008: *Regeringen uppvaktades om älvdalska*. *Dalarnas Tidningar*, 2008.02.25
- Ringmar, Martin. 2004. *Älvdalska – en ö nordisk språkö på fastlandet*. Föredrag vid *Första konferensen om älvdalska, Älvdalen, 18-19 juni 2004*.
<http://www.nordiska.uu.se/arkiv/konferenser/alvdalska/konferensbidrag/Ringmar.pdf>
 <16.07.2009>
- Rogowska-Cybulska, Ewa. 2006. *Poliwalencja kaszubszczyzny a kultura masowa*. I: Treder, Jerzy (red.). S. 73-98
- Rosander, Göran. 1967. *Herrarbete. Dalfolkets säsongvisa arbetsvandringar i jämförande belysning*. Uppsala
- 1976. *Dalska arbetsvandringar före nya tidens genombrott*. Stockholm: Stockholms universitet
- Rosenkvist, Henrik. 2005. *Ge älvdalska en chans!* I: *Språktidningen* 2008/5
- Råddjärurum, Älvdalska språkrådet. 2005. *Förslag till en enhetlig stavning för älvdalska*.
http://www.alvdalen.se/upload/Dokument/kultur_fritid/%C3%84lvdalskan/alvdalsk_ort_ografi.pdf
 <16.02.2010>
- Sapir, Yair. 2004. *Elfdalian, the Vernacular of Övdaln*. Föredrag vid *Första konferensen om älvdalska, Älvdalen, 18-19 juni 2004*.

<http://www.nordiska.uu.se/arkiv/konferenser/alvdalska/konferensbidrag/Sapir.pdf>
<15.05.2010>

- Schenström, F. (utg.). 1903. *Öfre Dalarna förr och nu*. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- SFS 1999:1175. *Lag om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar*
- SFS 1999:1176. *Lag om rätt att använda finska och meänkieli hos förvaltningsmyndigheter och domstolar*
- SFS 2009:724. *Lag om nationella minoriteter och minoritetsspråk*
- Skr. 2005/06:95. *En nationell handlingsplan för de mänskliga rättigheterna 2006-2009*. Stockholm: Justitiedepartementet
- Shohamy, Elana. 2006. *Language Policy: Hidden agendas and new approaches*. Trowbridge: Routledge
- Silverstein, Michael. 1979. *Language structure and linguistic ideology*. I: Cline, Paul, Hanks, William & Hofbauer, Carol (red.). S. 193-247
- Skolverket. 2001. *Undervisning i och på de nationella minoritetsspråken – kartläggning av situationen 2001*
- Skutnabb-Kangas, Tove. 2000. *Linguistic genocide in education - or worldwide diversity and human rights?* Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates
- 2002. *Språkpolitik behövs för hela världen för att upprätthålla mångfald*. I: Boyd, Sally, Dorriots, Beatriz, Haglund-Drakis, Monica & Källström, Roger (red.). S. 25-30
- SOU(a) 1997:192. *Steg mot en minoritetspolitik. Europarådets konvention om historiska minoritetsspråk*. Stockholm: Jordbruksdepartementet
- SOU(b) 1997:193. *Steg mot en minoritetspolitik. Europarådets konvention för skydd av nationella minoriteter*. Stockholm: Jordbruksdepartementet
- SOU 2002:27. *Mål i mun. Förslag till handlingsprogram för svenska språket. Betänkande av kommittén för svenska språket*. Stockholm: Kulturdepartementet
- SOU 2008:26. *Värna språken – förslag till språklag. Betänkande av av Språklagsutredningen*. Stockholm: Kulturdepartementet
- Språklag* 2009:600. Stockholm: Kulturdepartementet
- Steensland, Lars. 1982. *Hur skriver man älvdalsmål?* I: *Skansvakten* 67. S. 9-11
- 1984. *Varifrån kommer älvdalskan – och vart är den på väg?* I: *Skansvakten* 69. S. 23-25
- 1986. *Älvdalingarna – en bortglömd minoritet*. I: *Met. Tidskriften för Tornedalen och Malmfälten* 1/1986
- 1989. *Juanneswaundsjiļq. Johannesevangeliet på älvdalska i översättning av Lars Steensland*. Knivsta

- 1990. *Är älvdalskan ett språk eller en dialekt – och vad spelar det egentligen för roll? I: Studier i modern språkvetenskap 9. S. 216-222*
- 1994. *Älvdalska växtnamn förr och nu*. Uppsala: Dialekt- och folkminnesarkivet
- 2000a. *Fågelnamn och fågelliv i Älvdalen med omnejd*. *Studia ethnobiologica*. Uppsala: Centrum för biologisk mångfald
- 2000b. *Älvdalska*. I: Vamling, Karina & Svantesson, Jan-Olof (red.). S. 361-375
- 2003-2008. *Varifrån kommer de älvdalska orden? I: Ulum Dalska 23, 30, 32*
- 2006a. *War åvå dier ferid? Älvdalska namn på orter utanför Älvdalen med kulturhistoriska kommentarer. Namn och samhälle 18*. Uppsala: Uppsala universitet
- 2006b. *Liten älvdalsk-svensk och svensk-älvdalsk ordbok*. Älvdalen: Ulum Dalska
- 2010. *Älvdalsk ordbok*. Älvdalen: Ulum Dalska
- Strategy for Protection and Development of the Kashubian Language and Culture*. 2006. Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego.
http://www.kaszubi.pl/?p=page&page_id=436 <15.10.2010>
- Sundgren, Eva (red.). 2007. *Sociolingvistik*. Stockholm: Liber
- Synak, Brunon & Wicherkiewicz, Tomasz (red.). 1997. *Language minorities and minorities languages in the changing Europe. Proceedings of the 6th International Conference on Minority Languages*. Gdańsk
- Säve, Carl. 1855. *Några upplysningar om dalmålet och dalallmogens folklyne. Andra upplagan*. Stockholm: Typografiska Föreningens Boktryckeri
- Tandefelt, Marika. 1997. *Några ord om språkets identitetsskapande roll*. I: Ivars, Ann-Marie & Saari, Mirja. S. 56-65
- Teleman, Ulf. 2002. *Språkpolitikens väsen och vanskligheter*. I: Boyd, Sally, Dorriots, Beatriz, Haglund-Drăgăș, Monica & Källström, Roger (red.). S. 231-244
- 2003. *Tradis och funkis. Svensk språkvård och språkpolitik efter 1800*. Stockholm: Nordsteds ordbok
- Teleman, Ulf & Hultman, Tor G. (red.). 1979. *Språket i bruk*. Lund: Liber
- Thelander, Mats. 1979. *Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträsktal. Del 2*. Uppsala universitet; Stockholm: Almqvist&Wiksell
- 1998. *Från dialekt till sociolekt*. I: Moberg, Lena & Westman, Margareta (red.). S. 163-181
- Treder, Jerzy (red.). 2006. *Kaszubszczyzna w przeszłości i dziś*. Komitet Historii Nauki i Techniki PAN. Retro-Art. Warszawa

- Trudgill, Peter. 1981. *Linguistic accommodation: sociolinguistic observations on a sociopsychological theory*. I: Fretheim, Thorstein & Hellan, Lars (red.). S. 284-297
- 1983a. *On dialect. Social and geographical perspectives*. Oxford: Blackwell
- 1983b. *Sociolinguistics: an introduction to language and society*. Harmondsworth: Penguin
- Trudgill, Peter & Cheshire, Jenny (red.). 1998. *The Sociolinguistics Reader. Volume 1: Multilingualism and Variation*. New York: Arnold
- Tsunoda, Tasaku. 2005. *Language endangerment and language revitalization. An introduction*. Berlin: Mouton de Gruyter
- Tynderfeld, Bo (red.). 2004. *Dalarna*. Nacka: Bilda Förlag
- UNESCO. 2003. *Language vitality and endangerment*: <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00120-EN.pdf> <2010.05.16>
- Utredningstjänst. 2004/05. *Stödet till nationella minoriteter och landsdels- eller minoritetsspråk i fem länder*. Riksdagens utredningstjänst
- Vamling, Karina & Svantesson, Jan-Olof (red.). 2000. *Världens språk – en typologisk och geografisk översikt*. Lund: Lunds universitet
- Verschueren, Jef (red.). 1999. *Language and ideology: selected papers from the 6th International Pragmatics Conference. Vol. 1*. Antwerp: International Pragmatics Association
- Viberg, Åke, Tuomela, Veli & Bergman, Pirkko. 1993. *Tvåspråkighet i skolan/ Bilinguals at school. Bas-rapport 1*. Stockholm: Stockholms universitet
- Wardhaugh, Roland. 1995. *An introduction to sociolinguistics*. Oxford: Blackwell Publishers
- Weinreich, Uriel. 1970. *Languages in contact. Findings and problems*. The Hague: Mouton
- Wellros, Seija. 1998. *Språk, kultur och social identitet*. Lund: Studentlitteratur
- Wessén, Elias. 1969. *Våra folkmål*. Stockholm: Fritzes
- Wicherkiewicz, Tomasz. 2003. *Becoming a regional language – a method in language status planning? I: Actes del 2n Congrés sobre Planificació Lingüística*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura. S. 473-476
- Wicherkiewicz, Tomasz & Hornsby, Michael. 2010. *To be or not to be (a minority)? The case of Kashubian in Poland*. Föredrag vid 3rd International Conference on Latgalistics. Greifswald, 21-22 oktober.
http://kv.sapientia.ro/uploads/rendezvenyek/mineureg/eloadasok/Wicherkiewicz_Hornsby.pdf <18.11.2010>

- Wingstedt, Maria. 1998. *Language ideologies and minority language policies in Sweden*. Stockholm: Stockholm university
- Winsa, Birger. 1998. *Language attitudes and social identity. Oppression and revival of a minority language in Sweden*. Canberra: Applied Linguistics Association of Australia
- 1999. *Language Planning in Sweden*. I: *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 20. S. 376-473
- 2005. *Socialt kapital i en- och flerspråkiga regioner. Svenska Tornedalen jämförd med finska Tornedalen och några nordsvenska kommuner*. Stockholm: Stockholms universitet
- Wurm, Stephen A. 2002. *Strategies for language maintenance and revival*. I: Bradley, David & Bradley, Maya (red.). S. 11-23
- Zieniukowa, Jadwiga. 2006. *Nowe zjawiska w komunikacji w języku kaszubskim*. I: Treder, Jerzy (red.). S. 99-118
- Åkerberg, Bengt. 2004. *Grammatik 2004. För kurser och självstudier i älvdalska*. Älvdalen
- 2005a. *Ulum Dalska, tekster*. Opublicerat material
- 2005b. *Ulum Dalska, världlistur og kommentarer*. Opublicerat material
- 2011. *Älvdalsk grammatik*. Älvdalen
- Åkermark, Sia Spiliopoulou (red.). 2006. *International obligations and national debates: minorities around the Baltic Sea*. Mariehamn: The Åland Islands Peace Institute
- Åkermark, Sia Spiliopoulou & Huss, Lena. 2006. *Ten years of minority discourse in Sweden*. I: Åkermark, Sia Spiliopoulou (red.). S. 545-587
- Östborn, Andreas (red.). 2004. *Vår språkliga spännvidd*. Mora: Stiftelsen Bonäs bygdegård
- Österberg, Tore. 1961. *Bilingualism and the first school language – an educational problem illustrated by results from a Swedish dialect area*. Umeå

Bilaga 1 Älvdalsk stavning

http://www.alvdalen.se/upload/Dokument/kultur_fritid/%C3%84lvdalskan/alvdalsk_ortografi.pdf

Rådjärum, Älvdalska språkrådets förslag till älvdalsk stavning, mars 2005

Stavning och uttal

Stavning	Exempel	Uttal
a	<i>dag, arm</i>	
ą	<i>nątelin, kullą</i>	För uttal se <u>nasalvokaler</u> nedan
ai	<i>ais, raivas, saia</i>	
ai	<i>mąi, dąi, sąi</i>	För uttal se <u>nasalvokaler</u> nedan
au	<i>aus, maus</i>	
aungg	<i>laungg</i>	Uttalas <i>laungg, langg</i> eller <i>longg</i>
aunk	<i>baunka</i>	Uttalas <i>baungka, bangka</i> eller <i>bongka</i>
b	<i>brinde, stabbe</i>	
d	<i>dag, brudd</i>	
di + vokal	<i>diärv</i>	Uttalas som <i>d + j</i>
dj	<i>djikk, djär, byddja</i>	Uttalas ungefär som <i>j</i> i engelskans <i>John</i>
ð	<i>baiða, baureð</i>	Uttalas som isländskans <i>ð</i> i <i>bíða</i> , engelskans <i>th</i> i <i>father</i>
	<i>buðn, wiðn</i>	<i>ð</i> -et är stunt
e	<i>wela, kelda</i>	
ę	<i>sę, węsa</i>	Uttalas som nasalt <i>e</i> eller nasalt <i>ä</i> . Se <u>nasalvokaler</u> .
f	<i>finna, kaffi</i>	
g	<i>gedda, tegga</i>	
	<i>ig, weg</i>	Uttalas "mjukt" i vissa positioner, ungefär som isländskans <i>g</i> i <i>ég</i> , spanskans <i>g</i> i <i>agua</i>
h	<i>häj, höj</i>	
i	<i>mil, will</i>	
į	<i>wįster, Nesį</i>	För uttal se <u>nasalvokaler</u> nedan
ie	<i>sieg, ietta</i>	
įe	<i>įe įes kulla</i>	För uttal se <u>nasalvokaler</u> nedan
iuo	<i>kliuova, fliuota</i>	Uttalas som <i>i</i> eller <i>j + uo</i>
iuo	<i>sniuo, triuo</i>	Uttalas som <i>i</i> eller <i>j + iuo</i>
j	<i>jaga, mjok, fjäll</i>	Uttalas som <i>i</i> , dvs mjukare än i svenskan
k	<i>kall, akka, straks</i>	
l	<i>lieva, kaller</i>	Uttalas "tjockt" eller "tunt" beroende på ställning
m	<i>muna, gumma</i>	
n	<i>negga, winna</i>	
	<i>kweldn, litn</i>	Uttalas stavelsebildande (dvs med en viss "kläm" på <i>n</i>) i ordslut efter konsonant
ng	<i>raingner, ungnier</i>	
ngg	<i>ungg, laingger</i>	Uttalas med <i>ng</i> -ljud + <i>g</i>

Stavning	Exempel	Uttal
o	<i>ok, ogga</i>	Uttalas <i>ok, ogga</i> eller <i>åk, ågga</i>
p	<i>pitri, uppa</i>	
pt	<i>djipt</i>	Uttalas <i>pt</i> eller <i>ft</i>
r	<i>ryöra, murra</i>	
s	<i>sikka, wass, sykkel</i>	
sl	<i>slaik, kessler krassl</i>	Uttalas som tonlöst <i>l</i> -ljud
t	<i>tungg, etta</i>	
ti + vokal	<i>tiokk, åttiå, stiälå</i>	Uttalas som <i>t + j</i>
tj	<i>tjyr, tjär, tyttja</i>	Uttalas ungefär som <i>ch</i> i engelskans <i>church</i>
u	<i>du, skugge</i>	
u̇	<i>nu̇, stugu̇</i>	För uttal se <u>nasalvokaler</u> nedan
uo	<i>fuok</i>	Uttalas <i>fuäk, fuek, foek, foäk, foåk</i> m fl
uȯ	<i>fjoster, tjo</i>	Uttalas som nasalt <i>uo</i>
v	<i>kåv, skrau̇v</i>	
w	<i>wen, wårå, rwaiða</i>	
y	<i>byta, bytta</i>	
yö	<i>fjöre, syöt</i>	
yö̇	<i>fjösa, myöta</i>	
å	<i>ås, åtta, båka</i>	
å̇	<i>å̇s, gå̇s, må̇tte</i>	Uttalas som nasalt <i>å</i> eller nasalt <i>o</i>
åy	<i>påyk, fuåysa</i>	Uttalas <i>åy, åi</i> eller <i>åj</i>
ä	<i>ära, djäst</i>	
ö	<i>öve, rövir</i>	

Anmärkningar

Nasalvokaler

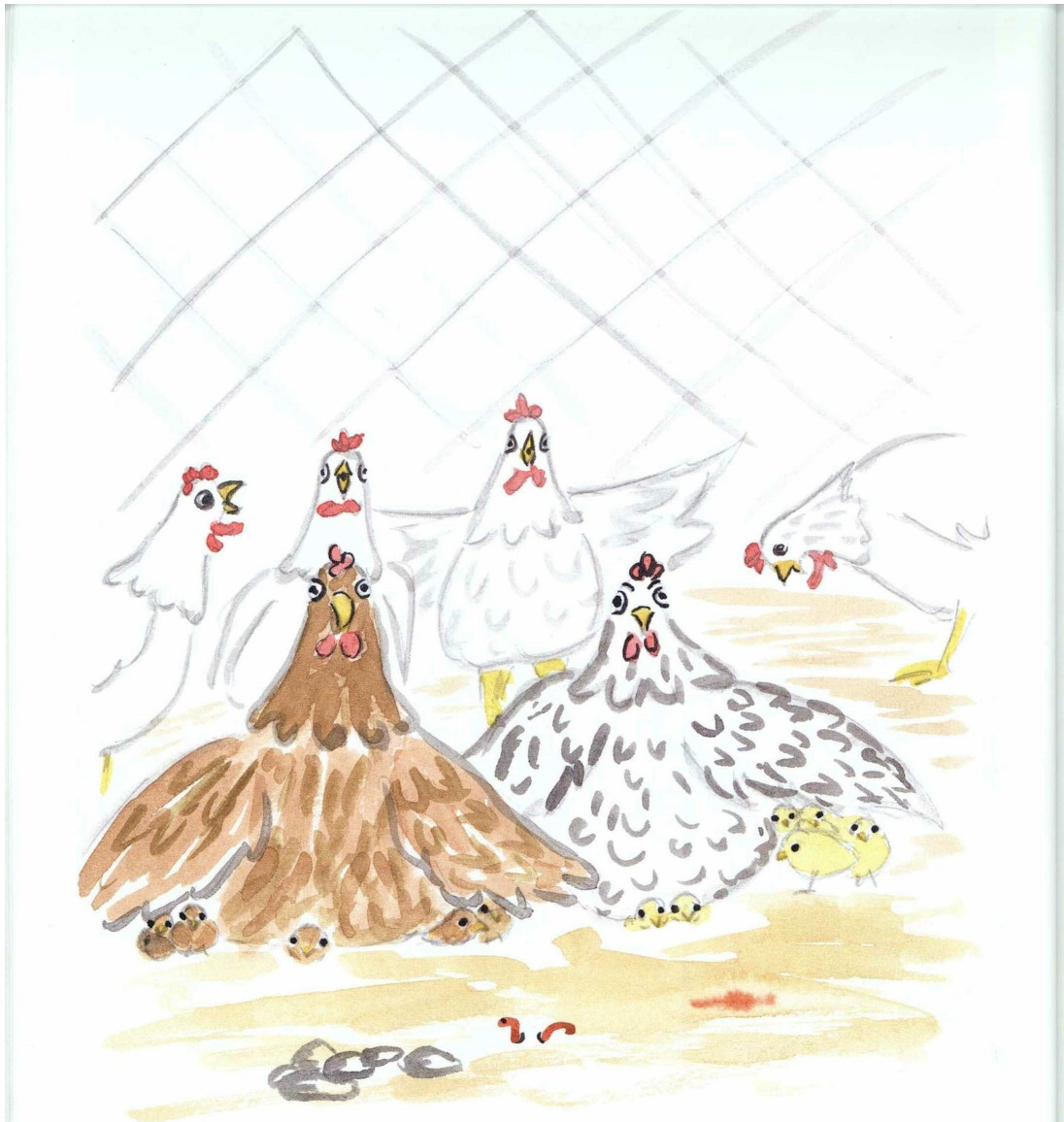
Nasalvokaler (dvs vokaler med näsljudsklang) markeras med krok under, t ex *kullq̇, mȧi* och *wesȧ*. Framför *m* och *n* görs ingen markering, eftersom nasaliteten där är automatisk, t ex *iem, luom, tungg* och *wann*.

Specialtecken

Tecken

Uttal och exempel

- ' + dubbel konsonant   uttalas med lång vokal före lång konsonant. Exempelvis uttalas *si'tt* (av *sjå*) med långt *i* och långt *t*. Så även *sta'nnað* 'stannat', *trä'dde* 'längtade' och *trä'tter* 'trötta'.
- 'n   uttalas med stavelsebildande *n*, dvs med en viss "kläm" på *n*, t.ex. *we'n* 'vägen', *da'n* 'dagen' och *tienn'n* 'tjärnen'.
- markerar gränsen mellan elementen i t.ex. *an-dar*, *isn-jär*; markerar bortfallen vokal i t.ex. *dar-n* (=dar an) eller *ulld-n* (=ulld an)

Addum upp dörer in i yöngardn og slepptum in yönur og tjackklingger. Ukaðlivärn eð wart darinne! Oll yönur steld sig ringgum yönur uorer og kackleð. War avið werið? Wen avið gart? Og war kumå oll tjackklingger frø?

Vi öppnade dörren till höngården och släppte in hönorna och kycklingarna. Vilket väsen det blev därinne! Alla hönor ställde sig runt våra hönor och kacklade. Var har ni varit? Vad har ni gjort? Och var kommer alla kycklingarna ifrån?

Bilaga 3 Första numret av tidningen Ulum Dalska

http://www.google.se/imgres?imgurl=http://neuromancerx.com/blog/wp-content/uploads/2008/04/ud-tidning-nr-1.jpg&imgrefurl=http://neuromancerx.com/blog/%3Fpage_id%3D8&usg=__4I5IDSzL8bpUIzfUiww26yaXnr0=&h=678&w=487&sz=89&hl=sv&start=1&um=1&itbs=1&tbnid=AKkEntApIZK8M:&tbnh=139&tbnw=100&prev=/images%3Fq%3Dulum%2Bdalska%2Btidning%2Bnr%2B1%26um%3D1%26hl%3Dsv%26sa%3DN%26tbs%3Disch:1

1.jpg&imgrefurl=http://neuromancerx.com/blog/%3Fpage_id%3D8&usg=__4I5IDSzL8bpUIzfUiww26yaXnr0=&h=678&w=487&sz=89&hl=sv&start=1&um=1&itbs=1&tbnid=AKkEntApIZK8M:&tbnh=139&tbnw=100&prev=/images%3Fq%3Dulum%2Bdalska%2Btidning%2Bnr%2B1%26um%3D1%26hl%3Dsv%26sa%3DN%26tbs%3Disch:1

Bilaga 4a Dalrunor (Boëthius, Levander & Noreen 1906)

Kronologiskt ordnad tabell öfver dalrunornas olika former.

	Burs 1598	Liljehälsens omkr. 1600	Orslecks löftet 1645 (slutst)	Mångs bodarna 1669	Rumstälven 1600-1700 (tyrrent)	Häll- stuga 1700	Prästlö- gens bod 1706	Stor- brog 1709	Gessi- bodarna 1709	Von- jan- skide- len 1712	Präst- boden 1724	Präst- boden 1726	Präst- boden 1726	Präst- boden	Präst- boden	Åsen- boden 1726	Mångs bodur 1738	Åsen- skölen 1749	Baltzar 1750	Liljehälsens vagn 1759	Baltzar 1768	Baltzar	Inre- Götlia 1773	Kas- stikka 1791	Ref- stikka 1795	Liljegren, (1832)	
a	t	t	x	x	t	t	t	t	x					x	x	t	x	t	x		x	x	x	x	x	x	x
b	B			B	B				B	B				b	B	B	B	B	B				B	B	B	B	B
c	h					h								c		c	c	c	c				c	c	c	c	c
d	D	D	D		D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D	D
e	l	l	l	l	l	l	l	l		l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	l	
f	f	f	f		f					f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	
g	f	f	f											f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	
h	x	*			*												*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	
i	i	i	i		i	i	i			i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	
k	r	r	r		r	r	r			r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	
l	r	r	r		r	r	r			r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	r	
m	ψ	ψ	ψ		ψ	ψ	ψ			ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	
n	h	h	h		h	h	h			h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	
o	φ	φ	φ		φ	φ	φ			φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	
p	ψ	ψ	ψ		ψ	ψ	ψ			ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	
q	φ	φ	φ		φ	φ	φ			φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	φ	
r	R	R	R		R	R	R			R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	R	
s	i	i	i		i	i	i			i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	i	
t	1	1	1		1	1	1			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
u	∩	∩	∩		∩	∩	∩			∩	∩	∩	∩	∩	∩	∩	∩	∩	∩	∩	∩	∩	∩	∩	∩	∩	
x	h	h	h		h	h	h			h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	
y																											
z																											
å	#	#	#		#	#	#			#	#	#	#	#	#	#	#	#	#	#	#	#	#	#	#	#	
ä	Δ	Δ	Δ		Δ	Δ	Δ			Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	Δ	
ö	h	h	h		h	h	h			h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	h	

Bilaga 4b Dalrunor: Billingsbodarna, Älvdalen;

<http://www.christerhamp.se/runor/gamla/d/drv74.html>

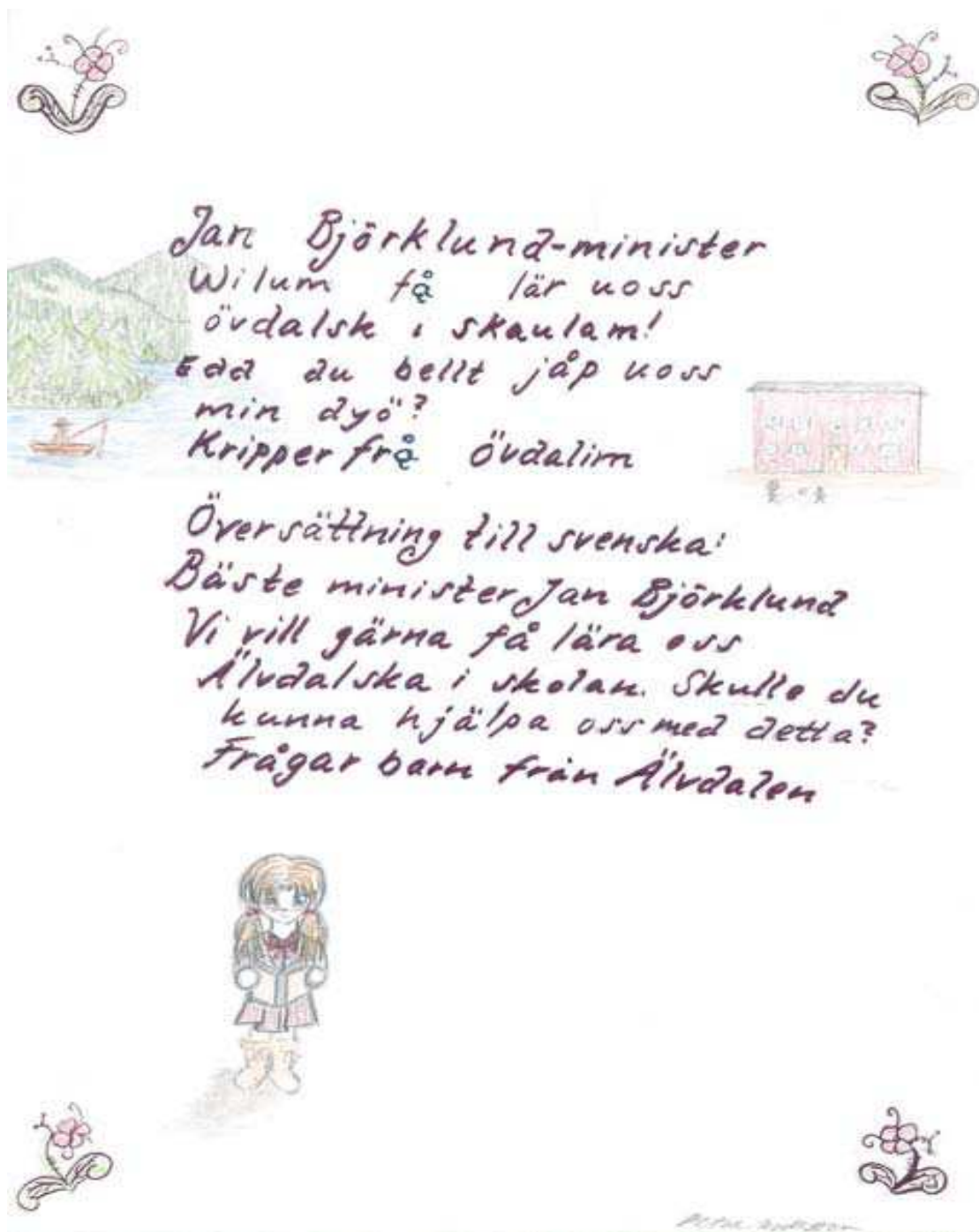

Bilaga 5a En del av runinskriptionen på kyrkhärbret i Älvdalen (foto: Dorota Melerska)

Bilaga 5b Kyrkhärbret i Älvdalen (foto: Dorota Melerska)

Bilaga 7 Vägskyltar i Älvdalen (foton: Dorota Melerska)

Ruättnfluät – 'myr (våtmark) som tillhör byn Rot'

Bilaga 8 Motion 2006/07:K203

http://www.alvdalen.se/upload/Dokument/kultur_fritid/%C3%84lvdalskan/alvdalska_motion.pdf

Enskild motion

Motion till riksdagen

2006/07:c309

PR

av Kenneth Johansson (c)

Älvdalskan som minoritets- eller landsdelsspråk

Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att älvdalskan erkänns som minoritets- eller landsdelsspråk i Sverige enligt Europarådets fördrag.

Motivering

I februari i år uppvaktade representanter för Ulum Dalska och Älvdalens kommun företrädare för den då sittande regeringen och framförde att älvdalskan bör erkännas som minoritets- eller landsdelsspråk i Sverige enligt Europarådets fördrag. Enligt representanterna uppfyller älvdalskan de kriterier som specificeras i fördraget, som för övrigt skrivits under av Sverige.

Älvdalskan skiljer sig avsevärt från rikssvenskan, är dessutom ett gammalt språk som talas i ett avgränsat territorium. Bland en stor del av befolkningen i Älvdalen finns det ett starkt intresse för att de kommande generationerna ska få lära sig älvdalska.

Trots att älvdalskan befinner sig i ett hotat läge var inte regeringen beredd att pröva möjligheterna att älvdalskan erkänns som språk enligt Europarådets fördrag. Enligt uppgifter har Europarådets expertkommitté direkt uppmanat de svenska myndigheterna att undersöka möjligheterna för älvdalskan att omfattas av Europarådets fördrag.

Jag anser att regeringen bör ges i uppdrag att utreda möjligheterna till att älvdalskan erkänns som minoritets- eller landsdelsspråk i Sverige enligt Europarådets fördrag. Det bör ges regeringen till känna.

Stockholm den 16 oktober 2006

Kenneth Johansson (c)

Bilaga 9 Motion 2009/10:K268

<http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=410&typ=mot&rm=2009/10&bet=K268>

2009/10

mnr: K268

pnr: c365

2009/10:K268

av **Kenneth Johansson (c)**

Bevarande av älvdalskan

Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att älvdalskan bör erkännas som minoritets- eller landsdelsspråk i Sverige enligt Europarådets fördrag.

Motivering

Representanter för Uhum Dalska och Älvdalens kommun har framfört till såväl tidigare som sittande regering att älvdalskan bör erkännas som minoritets- eller landsdelsspråk i Sverige. Jag har fört fram förslaget tidigare i en motion till riksdagen och deltagit i en uppvaktning av regeringen. Ännu har inte förslaget fått något stöd i riksdag och regering, varför jag återkommer med delvis förtydligade argument.

Några av de argument som framförs och som jag ställer mig bakom är:

1. Älvdalska är ett språk. Detta konstaterar en rad experter på området.
2. Att garantera en grupp sina språkliga rättigheter är en grundläggande mänsklig rättighet, som finns förankrad i FN:s konvention om mänskliga rättigheter. Idag har barn med älvdalska som modersmål ingen möjlighet till skolundervisning varken på eller i älvdalska.
3. Vi har en klar och tydlig uppmaning från Europarådet att undersöka älvdalskans situation. I och med att älvdalskan är en språklig varietet, som starkt avviker från standardspråket och som av hävd talas i ett avgränsat territorium, anses den uppfylla de krav som ställts på ett landsdels- och minoritetsspråk enligt Europarådets fördrag, som Sverige har skrivit under.
4. Älvdalskan, som enbart talas i Sverige, anses vara en del av det svenska kulturarvet. Många, både i och utanför Älvdalen, anser att denna språkliga varietet bör bevaras till kommande generationer.

Jag anser att regeringen bör utreda älvdalskans möjligheter att erkännas som minoritets- eller landsdelsspråk i Sverige enligt Europarådets fördrag. Det bör ges regeringen till känna.

Stockholm den 24 september 2009

Kenneth Johansson (c)

Bilaga 10 Enkät om dialektförhållanden i Älvdalen

ENKÄT OM DIALEKTFÖRHÅLLANDEN I ÄLVDALEN

UPPGIFTER OM DIG SJÄLV (elevernas formulär)

- A. Kön man kvinna
- B. Födelseår _____
- C. Jag går i årskurs: 7 8 9
- D. Födelseort _____
- E. Hur länge har du bott i Älvdalens kommun? _____
- F. Om du har bott mer än två år utanför Älvdalens kommun fyll i ort och boendeperiod nedan:
Vistelseort _____ Från år - till år _____

DIALEKTTALANDET I FAMILJEN

- G. Är din far född i Älvdalen? ja nej; var? _____
- H. Är din mor född i Älvdalen? ja nej; var? _____
- I. Talar din far älvdalska? ja nej
- J. Talar din mor älvdalska? ja nej
- K. Talar du älvdalska? ja nej
- L. Förstår du älvdalska? ja nej
- M. Kan du läsa på älvdalska? ja nej
- N. Kan du skriva på älvdalska? ja nej
- O. Vilka talar älvdalska?
mormor	☐ ja ☐ nej	farmor	☐ ja ☐ nej
morfar	☐ ja ☐ nej	farfar	☐ ja ☐ nej

- P. Vilket år flyttade du till Sverige (om du är född utanför Sverige)? _____

ENKÄTFRÅGOR

1. Vad lärde du dig först att tala?

svenska

älvdalska

annat språk

annat svar, nämligen _____

2. Vilket av följande påståenden stämmer? Sätt ett kryss.

jag umgås bara med dialekttalande

jag umgås mest med dialekttalande men även med icke dialekttalande

jag umgås lika mycket med talande som icke dialekttalande

jag umgås mest med icke dialekttalande men även med talande

jag umgås bara med icke dialekttalande

3. Vilket av följande påståenden stämmer?

- jag talar alltid älvdalska
- jag talar älvdalska i vissa sammanhang och rikssvenska i andra
- jag håller inte alls isär älvdalska och rikssvenska utan talar en blandning
- jag talar alltid rikssvenska (kanske med visst tonfall)

4. *Hur ofta talar du älvdalska?*

- varje dag
- ibland
- sällan eller aldrig, fast jag kan älvdalska
- talar inte älvdalska

5. Vad tycker du om att personer som inte riktigt behärskar dialekt ändå försöker prata den? Om de blandar dialekt och svenska?

- jag känner mig förolämpad
- det verkar löjligt
- det är roligt att de försöker prata dialekten
- jag reagerar inte alls

6. *Tycker du dialekttalande människor får blanda in svenska ord och uttryck i älvdalska?*

- ja
- nej
- vet inte

7. *Talar dina föräldrar älvdalska med varandra?*

- ja
- nej
- mina föräldrar talar inte dialekt

8. *Talar dina föräldrar älvdalska med dig?*

- ja, alltid
- ja, ibland
- nej, aldrig
- mina föräldrar talar inte dialekt

9a. *Är det bra att dialekttalande föräldrar talar dialekt med sina barn?*

- ja
- nej
- vet inte

9b. Kan du motivera ditt svar? _____

10. Talar dina morföräldrar eller farföräldrar älvdalska med dig? Sätt kryss i rutor.

	mormor	morfar	farmor	farfar
ja				
nej				
pratar inte dialekt				

11. När du deltar i ett möte där det talas svenska, känner du då dig rädd eller hämmad att säga någonting på grund av din dialekt?

-] alltid
-] ofta
-] ibland
-] aldrig
-] pratar inte dialekt

12. Använder elever i din skola älvdalska eller svenska på rasterna?

-] bara älvdalska
-] mest älvdalska
-] lika mycket älvdalska som svenska
-] mest svenska
-] bara svenska
-] annat språk; vilket/vilka i så fall? _____

13a. Hur vanligt är det att någon elev under en lektion använder älvdalska i samtal med läraren?

-] mycket vanligt
-] ganska vanligt
-] ganska ovanligt
-] mycket ovanligt

13b. Hur brukar lärare reagera då?

-] läraren rättar omedelbart eleven och ber honom/henne att prata svenska
-] läraren bryr sig inte alls om detta
-] läraren visar sin uppskattning genom att själv svara på älvdalska

14. Anser du att det vore ett rimligt krav på lärare i skolor i Älvdalen att de förstår när elever talar ävdalska under lektioner?

-] ja, verkligen
-] ja, möjligen
-] nej

15. Vad tror du att dialekten betyder för dig i skolan? Vilket/vilka av följande påståenden stämmer? (du kan markera flera alternativ)

den är till hinder i flera ämnen

den innebär vissa svårigheter i svenska, t.ex. så att jag blandar dialektala ord och uttryck i uppsatser och i det talade språket

den är inte på något vis till hinder i skolarbetet men heller inte till hjälp

den är till hjälp i svenska, t.ex. så att mitt ordförråd blir större

den är till hjälp i flera ämnen

annat; vilket? _____

16. Anser du att älvdalska bör undervisas i skolan?

ja

nej

vet inte

17a. Har du i vissa sammanhang en känsla av att det inte är "fint" att prata älvdalska?

aldrig

ibland

ofta

vet inte

17b. Ge exempel på situationer där det känns olämpligt att använda älvdalska. _____

18a. Har du i vissa sammanhang en känsla av att det är "fint" att prata älvdalska?

aldrig

ibland

ofta

vet inte

18b. Ge exempel på situationer där det känns mycket lämpligt att använda älvdalska. _____

19. I vilket/vilka av följande sammanhang anser du man kan använda dialekt? (du kan markera flera alternativ)

i lokal-TV, lokalradio

i lokala tidningar

under lektioner i skolan

på politiska möten

på universitetet

vid besök på banken, posten, sjukhuset och

i kyrkan

liknande ställen

på arbetsplatsen

inget av dem

20. Använder du älvdalska när du skriver mejl eller sms?

- ja, ofta
- ja, ibland
- nej
- talar inte dialekt

21. Om du pratar älvdalska, i vilka sammanhang kan du uttrycka dig smidigare på älvdalska än på svenska?
Inom vilka områden har älvdalska rikare ordförråd än svenska? _____

22. Känner du dig stolt över att du kan prata älvdalska?

- ja
- nej
- vet inte
- pratar inte dialekt

23. I vilket/vilka vardagliga sammanhang används älvdalska nuförtiden? (du kan markera flera alternativ)

- böcker folksägner
- sånger kyrkan
- tidningar anekdoter, skämt
- folksägner i affärer
- byfester när man håller tal
- samtal om lokala händelser t.ex. Vasaloppet, älgjakt, ishockeymatch _____
- vissa ritualer, högtider (vilka?) _____
- studiecirklar, föreningar (vilka?) _____
- vissa yrken (vilka?) _____
- annat (ge exempel)

24. Hur mycket tycker du om älvdalska?

- väldigt mycket
- mycket
- neutrala känslor
- lite
- inte alls

25a. Vilket/vilka språk tror du kommer att vara viktigast/e för dig att kunna i livet? _____

25b. Varför tycker du så? _____

26. Vilket/vilka språk vill du att dina barn ska kunna i framtiden? _____

27. Kan du rangordna följande geografiska enheter enligt den samhörighet du känner? Sätt 1 till den enhet du känner störst samhörighet, 2 – lite mindre osv.

- Dalarna
 Din by
 Europa
 Sverige
 Älvdalens kommun

28. Anser du att älvdalska är en dialekt eller ett språk?

- en dialekt
 ett språk
 vet inte

29a. Anser du att älvdalska kommer att överleva?

- ja
 nej
 vet inte

29b. Kan du förklara kort varför du tycker så? _____

30. Sätt ett kryss på var och en av följande skalor där du tycker älvdalska passar in.

A) Jag tycker att älvdalskan är:

	mycket	ganska	varken eller	ganska	mycket	
VACKER						FUL
KALL						VARM
SMIDIG						KLUMPIG
HÅRD						MJUK
NOGGRANN						SLARVIG
LÅNGSAM						SNABB

B) Jag tycker att rikssvenskan är:

	mycket	ganska	varken eller	ganska	mycket	
VACKER						FUL
KALL						VARM
SMIDIG						KLUMPIG
HÅRD						MJUK
NOGGRANN						SLARVIG
LÅNGSAM						SNABB

ENKÄT OM DIALEKTFÖRHÅLLANDEN I ÄLVDALLEN

UPPGIFTER OM DIG SJÄLV (föräldrarnas formulär)

- A. Kön man kvinna
- B. Födelseår _____
- C. Nuvarande eller senaste yrke _____
- D. Gift ja nej Sammanboende ja nej Frånskild ja nej
- E. Varifrån kommer Din partner? Är han/hon född i Älvdalen? _____
- F. Din partners yrke _____
- G. Talar Ditt barns andra förälder älvdalskan? ja nej
- H. Talar något av Dina barn älvdalska? ja nej
- I. Vilken är Din högsta teoretiska utbildning? _____
- J. Födelseort _____
- K. Hur länge har Du bott i Älvdalen? _____
- L. Om Du har bott mer än två år utanför Älvdalens kommun fyll i ort och boendeperiod nedan:
Vistelseort _____ Från år - till år _____

DIALEKTTALANDET I FAMILJEN

- M. Är Din far född i Älvdalen? ja nej; var? _____
- N. Är Din mor född i Älvdalen? ja nej; var? _____
- O. Talar Din far älvdalska? ja nej
- P. Talar Din mor älvdalska? ja nej
- Q. Talar Din partner älvdalska? ja nej
- R. Talar Du älvdalska? ja nej
- S. Förstår Du älvdalska? ja nej
- T. Kan Du läsa på älvdalska? ja nej
- U. Kan Du skriva på älvdalska? ja nej
- V. Vilka talar älvdalska?
mormor	☐ ja ☐ nej	farmor	☐ ja ☐ nej
morfar	☐ ja ☐ nej	farfar	☐ ja ☐ nej

- X. Vilket år flyttade Du till Sverige (om Du är född utanför Sverige)? _____

ENKÄTFRÅGOR

1. Vad lärde du dig först att tala?

svenska

älvdalska

annat språk

annat svar, nämligen _____

2. Vilket av följande påståenden stämmer? Sätt ett kryss.

- jag umgås enbart med dialekttalande
- jag umgås mest med dialekttalande men även med icke dialekttalande
- jag umgås lika mycket med talande som icke dialekttalande
- jag umgås mest med icke dialekttalande men även med talande
- jag umgås enbart med icke dialekttalande

3. Vilket av följande påståenden stämmer?

- jag talar alltid älvdalska
- jag talar älvdalska i vissa sammanhang och rikssvenska i andra
- jag håller inte alls isär älvdalska och rikssvenska utan talar en blandning
- jag talar alltid rikssvenska (kanske med visst tonfall)

4. Hur ofta talar du älvdalska?

- varje dag
- ibland
- sällan eller aldrig, fast jag kan älvdalska
- talar inte älvdalska

5. Är det viktigt att kunna både älvdalska och svenska på din arbetsplats?

- ja
- ja, till viss del
- nej
- vet inte

6. Vad tycker du om att personer som inte riktigt behärskar dialekt ändå försöker prata den? Om de blandar dialekt och svenska?

- jag känner mig förolämpad
- det verkar löjligt
- det är roligt att de försöker prata dialekten
- jag reagerar inte alls

7. Tycker du dialekttalande människor får blanda in svenska ord och uttryck i älvdalska?

- ja
- nej
- vet inte

8. *Talade dina föräldrar älvdalska med dig när du var barn?*

- ja, alltid
- ja, ibland
- nej
- mina föräldrar talade inte älvdalska

9. *Talar u älvdalska med dina barn?*

- ja, alltid
- ja, ibland
- nej
- jag talar inte dialekt

10a. När du deltar i ett möte där det talas svenska, känner du då dig rädd eller hämmad att säga någonting på grund av din dialekt?

- alltid
- ofta
- ibland
- aldrig
- talar inte dialekt

10b. *Ge exempel på situationer där du har känt dig osäker.* _____

11. När du gick i skolan tror du att du och dina kamrater då talade älvdalska eller svenska på rasterna?

- bara älvdalska
- mest älvdalska
- lika mycket älvdalska som svenska
- mest svenska
- bara svenska
- annat språk; vilket/vilka i så fall _____

12a. Hur vanligt var det att någon elev under en lektion använde älvdalska i samtal med läraren?

- mycket vanligt
- ganska vanligt
- ganska ovanligt
- mycket ovanligt

12b. Hur brukade lärare reagera då?

- läraren rättade omedelbart eleven och bad denne att prata svenska
- läraren brydde sig inte alls om detta
- läraren visade sin uppskattning genom att själv svara på dialekt

13. Vad tror du att dialekten betydde för dig i skolan? Vilket/vilka av följande påståenden stämmer? (du kan markera flera alternativ)

den var till hinder i flera ämnen

den innebar vissa svårigheter i svenska, t.ex. så att jag blandade dialektala ord och uttryck i uppsatser och i det talade språket

den var inte på något vis till hinder i skolarbetet men heller inte till hjälp

den var till hjälp i svenska, t.ex. så att mitt ordförråd blev större

den var till hjälp i flera ämnen

annat; vilket? _____

14. Anser du att det vore ett rimligt krav på lärare i skolor i Älvdalen att de förstår när elever använder älvdalska under lektioner?

ja, verkligen

ja, möjligen

nej

15. Anser du att älvdalska bör undervisas i skolan?

ja

nej

vet inte

16a. Har du i vissa sammanhang en känsla av att det inte är "fint" att prata älvdalska?

aldrig

ibland

ofta

vet inte

16b. Ge exempel på situationer där det känns opassande att använda älvdalska. _____

17a. Har du i vissa sammanhang en känsla av att det är "fint" att prata älvdalska?

aldrig

ibland

ofta

vet inte

17b. Ge exempel på situationer där det känns mycket lämpligt att använda älvdalska. _____

18. I vilket/vilka av följande sammanhang anser du man kan använda dialekt? (du kan markera flera alternativ)

☐ i lokal-TV, lokalradio	☐ i lokala tidningar
☐ under lektioner i skolan	☐ på politiska möten
☐ på universitetet	☐ vid besök på banken, posten, sjukhuset och liknande ställen
☐ i kyrkan	☐ inget av dem
☐ på arbetsplatsen	

19. Använder du älvdalska när du skriver mejl eller sms?

- ja, ofta
 ja, ibland
 nej
 talar inte dialekt

20. Om du pratar älvdalska, i vilka sammanhang kan du uttrycka dig smidigare på älvdalska än på svenska? Inom vilka områden har älvdalska rikare ordförråd än svenska? _____

21. I vilket/vilka vardagliga sammanhang används älvdalska nuförtiden? (du kan markera flera alternativ)

☐ böcker	☐ folksägnor
☐ sånger	☐ kyrkan
☐ tidningar	☐ anekdoter, skämt
☐ folksägnor	☐ i affärer
☐ byfester	☐ när man håller tal
☐ samtal om lokala händelser t.ex. Vasaloppet, älgjakt, ishockeymatch _____	
☐ vissa ritualer, högtider (vilka?) _____	
☐ studiecirklar, föreningar (vilka?) _____	
☐ vissa yrken (vilka?) _____	
☐ annat (ge exempel)	

22. Känner du dig stolt över att du kan prata älvdalska?

- ja
 nej
 vet inte
 pratar inte dialekt

23. Hur mycket tycker du om älvdalska?

väldigt mycket

mycket

neutrala känslor

lite

inte alls

24. Finns det något som är speciellt med Älvdalen och älvdalska? Kan man känna sig stolt över sina kunskaper i älvdalskan? _____

25. Tycker du att det finns vissa drag som kännetecknar älvdalingar? Vilka i så fall? _____

26. Kan du rangordna följande geografiska enheter enligt den samhörighet du känner? Sätt 1 till den enhet du känner störst samhörighet, 2 – lite mindre osv.

Dalarna

Din by

Europa

Sverige

Älvdalens kommun

27. Anser du att älvdalska är en dialekt eller ett språk?

en dialekt

ett språk

vet inte

28a. Anser du att älvdalska kommer att överleva?

ja

nej

vet inte

28b. Kan du förklara kort varför Du tycker så? _____

29. Sätt ett kryss på var och en av följande skalor där du tycker älvdalska passar in.

A) Jag tycker att älvdalskan är:

	mycket	ganska	varken eller	ganska	mycket	
VACKER						FUL
KALL						VARM
SMIDIG						KLUMPIG
HÅRD						MJUK
NOGGRANN						SLARVIG
LÅNGSAM						SNABB

B) Jag tycker att rikssvenskan är:

	mycket	ganska	varken eller	ganska	mycket	
VACKER						FUL
KALL						VARM
SMIDIG						KLUMPIG
HÅRD						MJUK
NOGGRANN						SLARVIG
LÅNGSAM						SNABB